శ్రీరామ వనవాసము

SRIRAMA VANAVASAMU.

శ్రీ ర స్తు.

శ్రీరామవనవాసము

(వచనకావ్యము.)

[illegible] పురాణం. [illegible]య్యగారిచే వ్రాయఁబడినది.

ఇది,

గ్రంథకర్త [illegible]వలన [illegible]

యన్. వి. గోపాల్ అండు కో,

ఆనందభారతి భవన్ ముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపించి ప్రకటింపఁబడెను.

చెన్నపట్టణము.

దీనివెల] 1949 [1-8-0

ఆంజనేయుడు లక్ష్మణుడు శ్రీరాములు సీతాదేవి

పీఠిక.

ర్యులారా!

శ్రీమద్రామాయణమున తెనుఁగున నింతవఱకును, పద్యకావ్యములుగాను, గద్యకావ్యములుగాను, మహాకవు లెందఱో రచించి లోకంబునఁ బ్రసిద్ధి నొందియున్నారు. దీనినిట్లు యోచించినచో, శ్రీరామ చరిత్రము నెందఱు వ్రాసినను, నెన్ని ధములఁ విరచించినను కవివరులకుఁ దృప్తిఁ గొలుపకుండుట తెల్లమగును. ఆగ్రంథములను చదివినపుడు మఱియుం జదువ వలయు ననియే బుద్ధి కలుగుచుండును గాని నిది యిసుమంతయుం బొసఁగదు. ఇది నాయొక్క స్వానుభవ విషయము. అప్పుడప్పుడును రామ కథాపఠనముఁ జేయుటచేత తనియ చరిత్రంబును నేనును నొకటి వ్రాయువలయునని తలంపుఁ గొన్నవాఁడనై మున్ను వ్రాసియున్న మహాకవులంబోలు సామర్థ్యము లేనివాఁడనయ్యు. రామాయణమందుఁగల గౌరవమును బట్టియైనను, నే వ్రాయు గ్రంథంబును లోకు లాదరింపఁగల రనెడి దృఢ విశ్వాసముఁ గల వాఁడనై ప్రయత్నించి, ఎన్నియో రామాయణ గ్రంథము లుండఁగా, వానికంటె నధికముగ నేను చెప్పఁగలది యేమియుం గలుగమిఁ దలంచి యుండదేనియు నొక భాగంబును గొని వచనముగా వ్రాసి ముగించుటకే తలఁపు నిశ్చయించి, రామచంద్రుని వనవాస వృత్తాంతమొక్కటి వ్రాయుట యుక్తమని యాలోచించినంతనె తత్కథను వ్రాయఁగడంగి లిఖించి సంపూర్ణముఁ గావించి యిష్టదైవంబైన శ్రీరామచంద్రుని కంకితముఁ జేసి కృతార్థుఁడనైతి. ఈగ్రంథము వనవాసమును గూర్చి రచించినదైనను, పాఠకులకు పూర్వోత్తరకథా సందర్భములు సుబోధకంబుగా నుండుటకొఱకు రామాయణాద్యంత వృత్తాంతములను మిక్కిలి సంగ్రహముగా లిఖించి, వనవాసకథను, తగినంతమాత్రము విపులముఁ జేసి వ్రాసినాఁడ. ఇందు నేను గావించిన విశేష మేదియును లేకపోయినను, ప్రత్యేకముగా నీకథ లేక యుండుటవలన నిది లోకులకు బాలవృద్ధ [illegible] చదువుట కింపుగా నుండుననియు పావనచరిత్రంబగుటచే నెల్లరును జదువఁగల రను నమ్మకమున నిట్లు గావించితిని. ఈగ్రంథమును, స్త్రీలును, నల్పజ్ఞానముఁ గలవారును సయితము పఠించి సంతసించుట కనువుగా మిక్కిలి సులభశైలిని సుబోధకముగా నుండులాగున లిఖించినాఁడ. ఇందలి యితివృత్తము జగద్విదితమే యైనను, పుణ్యచారిత్రంబుగావున పఠనార్హంబే యగునను నాతలంపు.

అల్పజ్ఞుఁడనైన నాచేరచియింపఁబడిన యీగ్రంథమందు దొరలిన తప్పులంగని నిసి యనాదరింపక మన్నింపవలయునని పండితోత్తములను కవిపుంగవులను మిక్కిలి ప్రార్థించుచున్నాఁడ. ప్రయాసపూర్వకముగా నే వ్రాసిన యీ చరిత్రమును [illegible] ము తానే భరించి స్వ[illegible] [illegible] నచ్చొత్తించిన వారును, [illegible] నాచే పెక్కు గ్రంథములు వ్రాయింప ప్రయత్నించినవారును నగు శ్రీ [illegible] పాల్ వెందలి వారుగారికి నేనెంతయుం గృతజ్ఞుఁడను, ఇట్టి మహోపకారము [illegible] చేసిన యీ సద్వ్యానకు సురారోగ్య భాగ్యంబులొసంగి రక్షించవలయునని భగవంతునిఁ బ్రార్థించుచున్నాఁడను.

ఇట్లు గ్రంథకర్త,

[illegible] శాస్త్రి.

విషయసూచిక.

వరుస నెంబరు

దైవ ప్రార్థనము

—(:)—

ఉ॥ శ్రీకరుఁ బద్మలోచనుని - శేషగిరిస్థుని వేంకటేశ్వరున్
ప్రాకటభక్తి నెంచి - యిభవక్త్రుని సంస్మరియించి భారతిన్
జోకగఁ దలంచి పండితుల - సూరుల సత్కవులం దలంచి యు
త్సేకమెలర్ప రామకథఁ - జెప్పెద నెంతయు మేలుచేకుఱన్

ఉ॥ శ్రీవిధనాభిరాముఁ డగు - శేషనగాలయు వాసుభక్తుఁడున్
భూవిబుధోత్తమాన్వయుఁడు - వృద్ధుఁడు రామపిచయ్యముఖ్యుఁడున్
పావనశీలు రాకవి - పండితవర్యులకున్ విధేయుఁడున్
భావములోన రామకథఁ - బల్కఁగఁ గోరి సంభవించుటన్

మ॥ జగదీశుండగు రామచంద్రు వనవా - స ప్రేమణోదంతమిం
పుగఁ బూర్వోత్తరసంగ్రహక్రమమునం - బూన్కిన్ జనుల్ మెచ్చగాఁ
దగ రెప్పన్ వచనంబుగా మృదులనూ - త్నస్వాదు సచ్ఛైలిమే
లగు భంగిన్ రచియించి యంకితముమం - గా భక్తకర్పించెదన్

క॥ ఏమాడ్కి నెన్నిరీతుల । రామునిసచ్చరితములను రచియించిన నా
క్షేమకరంబెట్లునని । నా మదిలో నెండ చెప్పి నాఁడన్ దీన్.

గీ॥ శ్రీలఁగవులుఁ బండితులు । త్కృతిఁ గొడరి నతప్పులరసికి నియుకసదాయ
మతులై మన్నింపుఁడు నే । సతతంబును సంస్తుతింతుఁ జాలగ భక్తిన్

ఎన్. వి. గోపాల్ అండు కో, నెం. ౧౩, కృష్ణప్పనాయని గుంటవీధి, మద్రాసు.

శ్రీ రామవనవాసము.

వచనకావ్యము

—* కథా ప్రారంభము. *—

శ్రీమత్సమస్తనిస్తుల సద్గుణ గణాభిరాముఁడైన శ్రీరామునిచరితంబును వచన ఫక్కిని వివరించెద మదీరచినా సంవిధానం బెట్లనిన.

అఖండ వైభవ సముపేతంబై చతురబ్ధిపరీతంబై విరాజిల్లు ధరణీరమణీమణికిఁ దిలకంబు చందంబున నందమింపొంద బృందారక పురంబునుం దలపించునదియైన యయోధ్య యనెడి మహానగరంబొండు సకల సపత్పరిపూర్ణంబును జగద్వందితానంద భోగాభిరామంబును నగుచు ప్రసిద్ధికెక్కి యెల్లవారలకును గన్నులపండువగావించుచుండును ఇక్ష్వాకుఁడను మహీపాలుని వంశభవులైన ప్రభువులు పారంపర్యముగా నయ్యయోధ్య తమకు రాజధానిగా కోశలదేశంబు నిరంకుశులై ధర్మంబుఁదప్పక పాలించుచుండిరి. పెక్కండ్రు మహా ప్రసిద్ధపురుషులు పెద్దకాలంబు రాజ్యము గావించినంతట యా వంశమందు దిలీపుఁడను నృపాలుఁ డుదయించి దిగంత విశ్రాంత యశోధురంధరుండై ప్రజాపాలనంబు గావించి దివంగతుడయ్యె. పిమ్మట నతని పుత్రుం డజుండు రాజై పెక్కేడులు భూమి నేలెను. అమ్మహారాజు ననంతరము ధర్మస్వరూపుఁడును, సర్వసద్గుణపరిశోభితుండును, నద్వితీయ శౌర్య, ధైర్య, గాంభీర్య, పరాక్రమ కలితుండును నైన యజనందనుండగు దశరథుండను మహారాజు రాజ్యాధిపతియై న్యాయంబుఁదప్పక, ప్రజానురాగంబునకుఁ బాత్రుఁడై రాజ్యపాలనముఁ జేయఁదొడంగెను. అతనికి కౌసల్య, కైక, సుమిత్ర యనెడి నామములు గల మువ్వురుభార్యలు గలరు. వారలంగూడి సమస్త భోగములు ననుభవించుచు, మిక్కిలి బుద్ధిమంతుడగు సుమంతుఁడను మంత్రి సహాయమున దశరథావనీపతి నిరుపద్రవముగా ననేక శతవత్సరములు రాజ్యము గావించుచుండెను. అమ్మహారాజున కేకొఱంతయు లేకున్నను సంతానహీనుండై యున్నందున యాకొఱంతమాత్ర మతని మనంబును సదా బాధింపుచున్న బహు కాలంబునుండి పరంపరగా వచ్చుచున్న వంశము తన యనంతరము రాజ్యముచేయువాడు క్షీణింపవలసినట్లు తటస్థించెనుగదా యని యెల్లప్పుడును చింతామగ్నుండై, భార్యాత్రయ

సహితుండుగా నెన్నియో నానాధర్మార్థ సత్కార్యములు గావించుచు, పెద్దలం బూజించి వారి యాశీర్వాదములం గొనుచుండెను నెంతకాల మునకు తనకు సంతానము గలుగకపోయె. దశరథుం డొకనాఁడు తన కుల గురుండైన వసిష్ఠ మహాముని వర్యునితో తన మనోదుఃఖమును విశదపరచి “స్వామీ! నేను పుత్రసంతానము నొందుటకుం దగిన యుపాయంబు [illegible] నొసంగుఁడు” అని ప్రార్థించెను. మహాత్ముండగు వసిష్ఠ మునిశ్రేష్ఠుండు యోగదృష్టిచే భవిష్యద్వృత్తాంతముం దెలిసికొని “ఓయి నృపాలా! నీవు పుత్రకామేష్టియను యాగంబు నాచరింపుము. నీకు పుత్రులు గలుగుదురు” అని యాదేశించెను. తత్క్రమం బా మునీంద్రునివలనఁ దెలిసికొని యతని సాయంబుచే దశరథుఁడు విధ్యుక్తముగా పుత్రకామేష్టి నొనరించి వేలుపులు సంతుష్టినొంది ప్రీతులై యజ్ఞపురుషుని మూలమున యా రాజునకు పాయసంబులు బంపిరి. మహీపాలుండు మహా సంతోషముతో దానిఁ గైకొని తన మువ్వురు భార్యలకుం బంచియొసంగె. తత్ప్రభావంబుచే, వారు గర్భంబుదాల్చిన దశరథుం డానందముం జెందగా శుభలగ్నముల యందు కౌసల్యా కైకల కొక్కొక్కరుండును సుమిత్ర కిరువురునుగా నలువురు సుపుత్రులం గనిరి.

వసిష్ఠుని యనుమతంబున నృపాలుండా కుమారులకు జాతకర్మంబుల నిర్వర్తించి, కౌసల్యాభవునకు రామచంద్రుఁడనియు కైకజునకు భరతుండనియు సుమిత్రాసంభవులకు లక్ష్మణ, శత్రుఘ్నులనియు నామంబులిడి వారల నత్యంతప్రియంబునఁ బెంచుచుండి యుక్తకాలమున చౌలోపనయనాదులు గావించి వసిష్ఠాదులైన యుత్తమ గురువుల యొద్ద విద్యాభ్యాసముఁ జేయించెను. పసితనంబుననుండియు, సుమిత్రా సుతులలో పెద్దవాఁడైన లక్ష్మణుండు రామచంద్రుని యందును, రెండవవాఁడైన శత్రుఘ్నుఁడు భరతుని యందును బద్ధానురాగముగలవారై యెప్పుడును నెడబాయక కూడి మెలంగుచుండిరి. ఆ నలువురును పదునైదు సంవత్సరముల వయసునకు లోపల సమస్త శాస్త్రములను పఠించి, యశ్వగజారోహణముల యందును, విలువిద్యయందును నారితేరి సకల శుభలక్షణములతోఁ గూడి యొప్పారుచు తల్లిదండ్రులకును బంధుమిత్ర సముదయంబునకును, ప్రజా సమూహంబునకును కన్నుల పండువ గావించుచుండిరి. దేవతలచే ప్రార్థింపఁబడి లోకంబున దుష్టులను శిక్షించి శిష్టుల రక్షించుటకై శ్రీమన్నారాయణుం డత్యుత్తముఁడైన దశరథునకు కౌసల్యయందు సుతుండై

జనించెసనియు, సతినికి సహాయంబుగా, శేషాహ లక్ష్మణుండుగను, శంఖ చక్రములు భరత శత్రుఘ్నులుగను జనించిరనియు వారిమూలమున దుష్ట రాక్షసాది బాధలుతొలంగి ప్రపంచంబు నిష్కంటకముగా శాంతినొంది వర్ధిల్లగలదనియు, సత్కార్యంబుల కంతరాయములు గలుగక జరుగఁ గలవని యెఱింగినవారై, తపోధనులెల్లరును వారికి సకల శుభములునుం గలుగవలయుని యాశీర్వదించుచుండిరి.

అంతల రామ లక్ష్మణ భరత శత్రుఘ్నులు విశ్వానందకరులై విల సిల్లుచుండ బహుకాలముగా సంతాన హీనుండైయున్న దశరథమహా రాజు తన ముద్దుకుమారులం గాంచి పరమానందమును జెంది చిన్న తనముననే వారికి వివాహములుగావించి చూడవలయునని తనలో తలంచుచుండెను. ఒకనాడు సాయవనీవర శేఖరుండు, మంత్రి సామంత హిత పురోహిత దండనాయక బంధుజనంబులు పరివేష్టించియుండ భట నట గాయక పాఠక వైణిక నాటక మార్దంగిక వందిమాగధ పరిక రంబులు సేవింపగా నిండుకొలువుండి రాజకార్య విమర్శనానిమగ్నుండై యున్న సమయంబున మహానుభావుండును బుషి జనోత్తముండునునైన విశ్వామిత్రుండు వచ్చుటకు కరుదెంచెను. దౌవారికులవలన నమ్మునిరాకని రాక యెఱింగి దశరథావనీపతి త్వరితముగాలేచి యెదురేగి తోడ్తెచ్చి యుచితాసనాసీనుం జేసి పూజించి సాష్టాంగ నమస్కారంబు లొనరించి యతని యనుమతింగొని తానును గూర్చుండి యాగమునకు కారణంబు నడుగగ తానొనరించు యజ్ఞంబునకు మారీచ సుబాహులనెడి దైత్యులు

——* విశ్వామిత్రుండు రామలక్ష్మణులం దోడ్కొనిపోవుట. *——

విఘ్న మాచరించుచున్నారనియు యజ్ఞరక్షణమును జేయుటకు శ్రీరామ చంద్రునకు దక్క యన్యులకు సాధ్యము కాదనియు కర్తవ్యాంగ మాలోచించి సహాయార్థము రాముని వెంటబెట్టుకొని పోవుటకై వచ్చితిననియు నవ నంబు పూర్ణమైనంతట దోడ్కొనివచ్చి విడిచిపోయెదననియు తన వెంట పంపవలసినదనియుం జెప్పెను. రామునివిడిచి యుండజాలని దశరథుని కా ప్రకారము చేయుటకు సమ్మతముగాకున్నను తమ కులగురుండైన వసి ష్ఠుండు పనుపవలసినదిగా నాజ్ఞాపించిన కారణము విధిలేక సమ్మతించి రామచంద్రుని ప్రయాణముంజేసెను. అంతల ముని వెంట పో ముందుకుగు చుండగా నిమిషమైన సతిని విడిచియుండని లక్ష్మణుండును దనయన్న తోడ కూడిపోవుటకు ప్రయాణంబయ్యెను అకుమారుల నిరువురను, తను

శ్చాణములు ధరించి విశ్వామిత్రుని వెంట యతని యునికిపట్టైన సిద్ధాశ్రమంబునకు ప్రయాణమై పోయిరి. మునివర్యుండు వారలఁ గొంపోవ నిచనిచని యరణ్యము ప్రవేశించి యరుగుచుండ తటాకయను దుష్టరాక్షసి వారిమీఁదికి వచ్చుటయు ముని యాజ్ఞచే శ్రీరామచంద్రుఁడు దానిని ఖండించి యా వనంబు నిష్కంటక మొనరించి తపసింగూడి సిద్ధాశ్రమంబునకు ననుజ ద్వితీయుండై యరిగెను. అట విశ్వామిత్రుండును వారి నాదరించి, నిజ యత్నకృతంబైన జన్నంబు సాగించుట కుపక్రమించి సంరక్షణార్థము రామలక్ష్మణుల నియమించి దీక్షవహించెను. అప్పుడు హోమకుండమున పూర్వోక్త రాక్షస ద్వయము రక్తమాంసములను పైనుండి వర్షింపఁ దొడంగిరి. మహా పరాక్రమ వంతుఁడైన దశరథాత్మజాగ్రసరుండు వాని నొకవాఁడితూపున నేలఁబడఁగూల్చి మారీచు నొకయమ్మున నంబరమున కెగరఁగొట్టుటయు వాఁడా విసరుచే మీఁదికెగసి వాయువశంబున నెగసిన తృణఖండముం బోలె పోయి సముద్రంబులోఁబడి ప్రాణంబులు దక్కించుకొని పాఱిపోయెను. ఆ దుష్టుల యుపద్రవము తొలఁగుటచే మునీంద్రుని జన్నంబు నిర్విఘ్నముగా సంపూర్ణము గావింపఁబడెను విశ్వామిత్రుఁడు యజ్ఞదీక్షను వీడి మహాసంతోషముతో రామ లక్ష్మణుల నాలింగనముఁ జేసి వారికి బహు శాస్త్రంబుల నుపదేశించి మిథిలాపురంబున జనకమహారాజు చేయు యజ్ఞమును చూచుట కనెడి కారణముతో వారల దనవెంటఁ దోడ్కొని యచ్చోటికిఁ బోవుటకు ప్రయాణంబై నడి

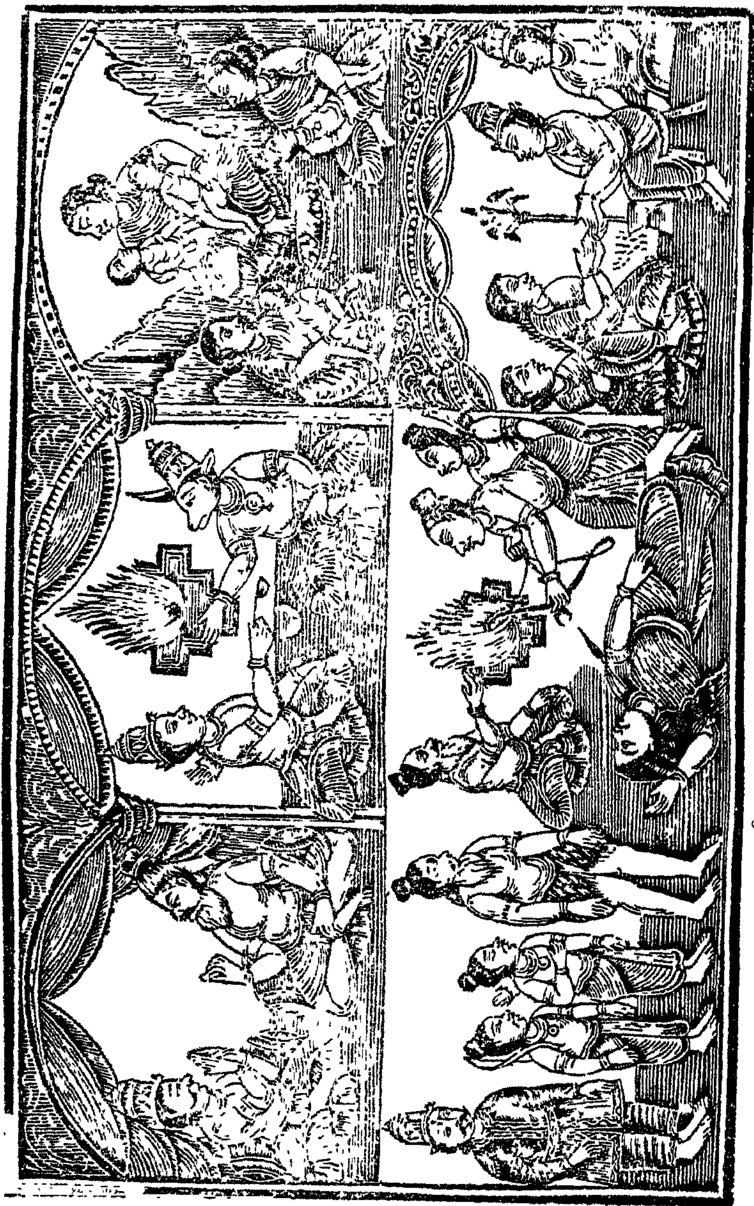
—* అహల్యా శాపము తొలగుట. *—

చెను. వారు ముగ్గురును నరణ్యమార్గంబున చాలదూరము క్రమక్రమముగా నడిచి గౌతమాశ్రమముం జొచ్చి పోవుచున్న యవసరమున, తపస్వాధ్వము మహాత్ముఁడైన గౌతమునివలన శపింపఁబడి శిలారూపంబున నటఁబడియున్న యమ్ముని పత్నియైన యహల్య రామచంద్రుని పాదధూళిపై సోకిన కారణమున శాపముతీరి నిజస్వరూపమునొంది రామలక్ష్మణులఁ ప్రమ్రొక్కి వారి నాశీర్వదించి యప్పుడచ్చోటికివచ్చిన నిజవల్లభునింగూడి కుటీరంబున కరిగెను. అంతట దారిం దోఁచెడి నశేషములను గూర్చి యనేక విషయంబులు రామలక్ష్మణులకుం దెలియఁ బలుకుచు వారిం దోడ్కొని మిథిలఁ జేరి జనకుని కొలువుఁ జొచ్చి యతనిచే పూజితుఁడై రామలక్ష్మణుల వృత్తాంత మెఱింగించుటయు, రాజన్య శిఖామణియగు

జనకుఁడు వారి నెంతయు మర్యాదఁగావించి గౌరవించెను. పిమ్మట జనకు నింట బహుదినంబుల నుండియున్నను మనుష్యమాత్రుల కెత్తుటకు సాధ్యము కానిదియు నయిన హరుని విల్లును మునిపతి యాజ్ఞచే నెక్కు బెట్టఁబూని తృణప్రాయంబుగా గైకొని యల్లెత్రాటిని బిగించుటయు నవ్విల్లు పెళ్లున రెండు తునకలయ్యెను. ఆశరాసన మెక్కుబెట్టినవానికి తన కుమార్తెయైన సీతనిచ్చి పెండ్లి గావించునట్లుల జనకుండు ప్రతిజ్ఞఁజేసి యున్నందున, నపుడు రామచంద్రునకు జానకి నొసంగ నిశ్చయించెను. విశ్వామిత్రుండు సంతోషించి దశరథునితోడ సంబంధముఁజేయుట మిగుల శ్లాఘ్యమైన కార్యమనియు మఱియుంగల యతని నందనులకు నయితము పెండ్లిగావింప వలసినదనియుం జెప్పుటయు సంతసించి జనకుండు తన పుత్రికలైన సీతను, నూర్మిళను రామలక్ష్మణులకును తన తమ్ముని తనయలైన మాండవీశ్రుతకీర్తుల నెడివారల భరతశత్రుఘ్నులకును నొసంగుటకు నిశ్చయముగావించి లగ్నపత్రిక వ్రాయించి దశరథునకుఁ బంపెను. ఆ ముహూర్త శుభలేఖం గాంచి యా నృపాలుం డానందంబుఁజెంది బంధు మిత్ర గురుమంత్రి పరివార సమేతముగా పయనమై మిథిలానగరంబున కరిగిన యతని యాగమం బెఱింగి జనకమహారాజు మహావిభవంబుతోడ నెదురుచని సౌమ్యభావంబున తగిన మరియాదలతోడ దోడ్కొనివచ్చి యుచిత సాధనమున విడియించె నంతట విశ్వామిత్రుడు రామలక్ష్మణులం గొనివచ్చి వారితండ్రి కప్పగింతచేసెను. జనకునకు వినమ్రులై రామలక్ష్మణులు నమస్కరించిన వారిని దీవించి యాపుడమిఱేఁడు గాధేయు ననేక విధంబులఁ బ్రస్తుతించె. అటుమీఁదట పెద్దలచే నిర్ణయింపఁబడిన సుము

—* దశరథాత్మజులకు వివాహము జరుగుట. *—

హూర్తమున మిథిలావిభుండు విద్యుక్తంబుగా వంశ మరియాదల ననుసరించి జరుపవలసిన కార్యములు జరిగించి శుభలగ్నంబున సీత నొసంగి రామునకును, లక్ష్మణున కూర్మిళ నొసంగియు, మాండవీశ్రుతకీర్తులభరతశత్రుఘ్నుల కొసంగియు పెండ్లిగావించి భూసుర బృందములకును యాచకులకును ననేక దానధర్మములు గావించి యల్లుండ్రకును, కుమార్తెలకును నగణిత మణిభూషణాంబర ధనకనక వస్తువాహన, దాస దాసీజనములను బహుమతిగా నొసంగెను. ఇట్టుల మహావిభవంబున వివాహకార్యంబు నెఱవేఱుటయు, దశరథుండు జనకుని యనుమతినొంది కోడండ్రను గొడుకులనుం దోడ్కొని పూర్వోక్త విధంబున పరిభవ సమన్వి

శ్రీరాములవారికి వివాహము జరుగుట.

తుండై యయోధ్యాపురంబునకు బ్రయాణంబై వచ్చుచుండ మార్గంబులో గానన మధ్యంబున మహాపరాక్రమశాలియైన పరశురాముఁ డడ్డపడి బెదరించి శ్రీరామునిచే భంగమొంది గర్వంబుదీసి యటనుండి వెడలిపోయెను. క్షత్రియకుల భయంకరుండైన జమదగ్నినందనుం డవ్విధంబున ముక్తబలుండై యరుగుటయు సంతసించి పంక్తిరథుండు బహువైభవంబున నయోధ్యం దరిసి, పౌరుల జయధ్వాన మతిశయిల్లుచుండగా పురప్రవేశము గావించి యెల్లరకును నుచిత క్రమంబున ననేకంబులైన బహుమానము లొసంగి సంతృప్తులంగావించె. తదనంతరము కొలది దినంబులకు తలిదండ్రులయొద్దను, రామచంద్ర భూపాలునొద్దను సెలవుగైకొని తన తాతగారైన కేకయమహారాజునిఁ గాంచుటకై మాతుల ప్రభృతులఁజూచి వచ్చుటకై భరతుండు శత్రుఘ్నునిఁ దోడ్కొని ప్రయాణంబై పోయెను. అట్లు వారలరిగినంతట కొన్నిదినంబులకు దశరథమహారాజు తానువృద్ధుండై రాజ్యభారంబువహించి నిర్వహించుటకు శక్తుఁడు గాకుండుటయు, ప్రజాపాలనంబునకు జ్యేష్ఠపుత్రుండైన రామచంద్రుండు సర్వవిధములందగినవాఁడై యుండుటయు, నదియునుంగాక సకల జనులకు నతనియం దత్యంత ప్రీతి గలవారై తమ కతండే రాజు గావలయునని కోరికమీరఁగా నెప్పుడు ప్రస్తావవశంబున తమ యభిప్రాయములను సూచించుచుండుటయుం దలంచి ధరాపాలన భారం బతనిపై నునిచి తానువిశ్రాంతిఁ గైకొనుటకు నిశ్చయించి వసిష్ఠాదులైన పెద్దలతోడను, మంత్రి సామంత ముఖ్యులతోడను తద్విషయంబును బ్రస్తావించి యాలోచించి వారలందఱును తమపరిపూర్ణమైన సమ్మతిముఁ దెలుపుటయు సంతోషితుండై లగ్నమునిశ్చయముఁ జేయించి పురాలంకారాది కృత్యంబులు సేయించుటకును, వలయు సకల సంభారంబులును సేకరించి కొఱంతలేక సన్నాహంబంతయు గావించుటకును దగినవారల నియమించి పట్టణంబునను, తన దేశంబు కడపను, శ్రీరామభద్రుని పట్టాభిషేక మహోత్సవ వృత్తాంతమును చాటఁ బంచెను మహీపాలుం డేయే పనుల కెవ్వరెవ్వరి నియమించెనో వారువా రాయా కార్యంబుల నతి చాతుర్యంబున బహుశీఘ్రముగా నొనరించి యా వర్తమానము రాజున కెఱింగించిరి. సర్వకార్యములును సిద్ధంబయ్యె. అయోధ్యానగరం బత్యంత శోభాయమానముగా నలంకరింపఁబడి యమరావతీ యలకా నగరంబులకంటె నెక్కుడు రమణీయమైనదిగా కనుపట్టుచుండెను. పౌరులు తమతమ మందిరంబులు శృంగారముగావించి రఘునందన

—* దశరథుఁడు రామునికి పట్టంబుగట్ట యత్నించుట. *—

ముని పట్టాభిషేక మహోత్సవంబుఁ గాంచి యానందించుట కువ్విళ్ళూరుచుండిరి. దశరథా వనితల నాయకుండు మహా సంతోషంబుతో మహర్షిశ్రేష్ఠులను బ్రాహ్మణోత్తములను, సామంత భూకాంతులను, బంధుమిత్రజనంబులను నాహ్వానించి యందఱకును సముచితంబులైన విడుదులిప్పిస్తూవిడియించి శ్రీరామచంద్రునకును, సీతాదేవికిని మంగళస్నానముఁ జేయించి యనర్ఘ భూషణాంబర పుష్పచందనాద్యలంకృతులం గావించి మఱునాఁడు సింహాసనాసీనుం జేసి పట్టంబుఁగట్టుటకు సంసిద్ధుండై యుండెను. అసంఖ్య జనంబు లమ్మహోత్సవంబునుజూచుట కరుదెంచిన కారణమున నయోధ్యానగరమున జన బాహుళ్యంబు కతని నెందుజూచినను సందు లేక క్రిక్కిరిసియుండెను. నాఁడా వృత్తాంతమునంతయు బాగుగా దెలిసికొని రామునకు కలుగఁబోవుచున్న సామ్రాజ్య భోగసిద్ధియు, సకల జనానురాగ పాత్రుఁడై పట్టాభిషేకార్హాలంకారములతోడ నొప్పుచున్న యతని శుభలక్షణములునుం దలంచి యసూయనొంది కైకకు పుట్టించి వారు ప్రీతిపూర్వకముగా నొసంగినదియు, సదా కైకకు ప్రాణతుల్యయై వర్తించుచు, మహా చనువుగలిగి కైకకు ప్రీతి భాజనంబైనదియు నగు మంధర యనెడి పేరుగల పరిచారిక తన యెడల రామచంద్రుండు చిన్నతనమునఁ జేసియుండిన దేదియో యల్పాపరాధంబు మదినిడికొనిపగఁగొని సమయంబున తటస్థించినపుడా పగఁదీర్చుకొన నెంచియుండి యప్పుడా విరోధంబును దలంచి యోగ్యులనైన రాముని పట్టాభిషేకంబు విఘ్నంబు గావింప వలయుననెడి దురుద్దేశముగలదియై యెరవాలోచించి నిశ్చయించి కపట భయశోకంబులు గనఁబడఁజేయుచు దీనవదనంబుతో బిరబిర కేకయ రాజనందన సదనంబున కరిగి తన యెఱింగిన విషయంబుఁ జెప్పి తత్పూర్వము దశరథుండు వాగ్దానముఁ జేసియున్న వరద్వయంబు నడిగి కైకొని, రామునకు చేయదలంచియున్న రాజ్యాభిషేకమునుమాని భరతునకుఁ జేయవలసినదనియు, రాముఁడు నారచీరలుదాల్చి పదునాలుగేడు లడవులలో వసింపవలసినదనియు నిర్ణయింపుమనియు, నట్టుల చేసితివేని నీకును నీ కుమారునకును సౌఖ్యంబు గలుగును గాని లేకున్న లేదనియు చెప్పి పట్టుపట్టి దుర్బోధగావించి మహా ప్రయాసమున నామెను సమ్మతించునట్లు చేసెను. కైక యా మాయలాడియైన దుష్టచిత్త మాటలకు లోనై పతి మందిరమునకు రాగానే కపటపుటలుక నభినయించి యతని

చిత్తమును రాదీసి తనకు మంథర బోధించిన ప్రకారముగా జరిగించెను. కైకకుపుట్టిన దుర్బుద్ధికై దశరథుండు మిక్కిలి చింతించి యేమియుంబలుక లేక మూర్ఛాక్రాంతుండయ్యె. అంతట మతిలేని యాకైకయు రాజపుత్త్రి తానే రామచంద్రునిఁ దన యింటికి బిలిపించి నిజోద్దేశము నెరింగించి "నీతండ్రి వాక్యముల నసత్యములు గాకుండునట్లు చేయు"మని చెప్పెను. సకల శుభగుణములకును నిక్కమైన రాముఁ డామెతలంపు నెఱింగి జనకు నివాక్యములు పాలించుట తనకు కర్తవ్యమని తలపోసి కైకయుద్దేశించిన ప్రకారము జరిగించుటకు పరిపూర్ణమైన సమ్మతిని గనపరచెను. అపుడా వార్త నగరంబంతయు వ్యాపించిన కతంబున కైక దురుద్దేశమునకై దుఃఖించి పురజనులు, నాగతులై యున్నవారును నామెను దూషింపఁ దొడగిరి, కౌసల్య సుమిత్ర మొదలుగాగల యంతఃపురకాంతలు దుఃఖ సాగరమున మునింగి వాపోవుచుండిరి. పరమ పతివ్రతారత్నమైన జనక నందన తానును పతితోడ కాననంబులకుబోవుటకు సిద్ధమయ్యెను. రాఘు వేశ్వరుని యందు మహా భక్తిగలిగి క్షణమైన నెడబాసి యుండఁజాలని లక్ష్మణుఁడును నతనివెంటఁ బోవుటకు ప్రయాణంబయ్యెను. కైకతానే యా మువ్వురకును నారవస్త్రములు తెప్పించి యిచ్చి వానిని ధరించి పొండని యాజ్ఞాపించెను. సీత దక్క తక్కిన యిరువురును తమ భూష ణాదులఁ దీసివైచి యామె యొసంగిన చీరలు కట్టుకొని మునివేషంబులు దాల్చిరి. సీతాదేవియు నారచేలమును గట్టుకొనెను. అంతట రామ లక్ష్మణులును, ధరాసుతయు నిష్కళంకచిత్తులై మూర్ఛిల్లియున్న తండ్రి కిని కైకకును నమస్కరించి నగరువెలువడి వచ్చుచుండగా గని పుర జనులు వారికా కైకవలన తటస్థించిన కష్టములందలంచియు వారుధరిం చిన వేషములం గాంచియు నెనలేని దుఃఖమును జెందుచుండిరి. పట్టాభి షేకమహోత్సవాలోకన సంతోషమున నుండిన వారందఱును నపుడు దుఃఖభాజనులై సంతాపించిరి. క్షణమునవానియానందమును శోకముగా మాఱిపోయెను. ప్రజలిట్టుల చింతాక్రాంతులై యట్లుచూచుచుండ సీతా రామలక్ష్మణులు కౌసల్యాదులకును, వసిష్ఠాదులకును మ్రొక్కి శోకించు చున్న వారిని శాంతవచనంబుల నూరార్చి యయోధ్యా నగరంబును విడిచి యరణ్యమునకు ప్రయాణమై మంత్రి సత్తముఁడైన సుమంత్రుం డాయితంబుఁ జేయించి తెచ్చిన తేరునెక్కిపోవఁ దొడంగిరి. రామచం ద్రునియుం దత్యంత ప్రీతులై యతనిమేలునే తమ మేలుగా నెంచుచుం

డిన పురజనులా ప్రాతఃకాలంబున భార్యాసోదర సహితుఁడై సకల వైభవంబులు విడిచి మునివేషంబున నరణ్యమునకు నరుగుటఁ జూచి సహింప నోపక తమలో "ఓ! శ్రీరామచంద్రుఁడు లేకపోయినంతట పాపాత్ము రాలైన యీ కైకకు ముఖముఁ జూచుచు మన మీపట్టణంబున వసింపరాదు. పరమ దయాకరమూర్తియు భద్రలక్షణాభిరాముఁడును, ధర్మవ్రతుండును, సత్యప్రవర్తకుఁడును నైన రఘుకులశేఖరుని వెంట నందఱమును కుటుంబములతోడ నడవుల కేగి యాపుణ్యస్వరూపుల సేవించుచు కాలము గడపుద"మని దృఢనిశ్చయులై గుంపులు గుంపులుగా నగరంబు విడిచి వారివెంటఁ బోవఁదొడంగిరి.

—* శ్రీరాముఁడు సీతాలక్ష్మణులతో కాననకేగుట. *—

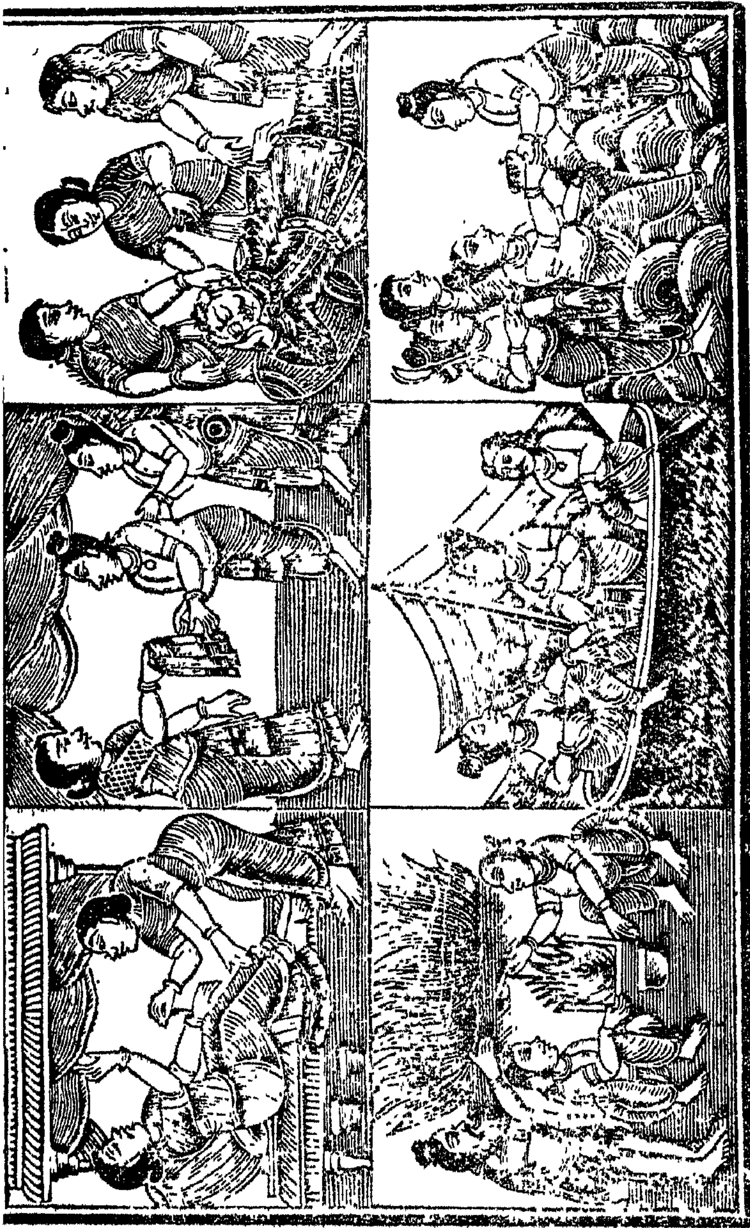
రాఘవేశ్వరుండు వారినందఱను బహువిధంబుల నూరార్చి నిలువరింపఁ బ్రయత్నించెను. కానివారలు "ఓ రఘువీరా! క్షణమైనను మిము విడిచియుండజాలము. మమ్ము వాధింపకు" మని పట్టువీడక వచ్చుచుండిరి. వారు తమవెంట వచ్చుట సమ్మతము గాకున్నను వారినిశ్చయము నెఱింగి చేయునది లేక రామభద్రుం డెట్టులనైనను పురంబున కరుగునటుల చేయవలెననెడి యుద్దేశము గలవాఁడై నెరవు నాలోచింపుచుం బోవుచుండెను. ప్రజలునుం బోవుచుండిరి. ఇంతవరకును జరిగిన చరిత్రంబంతయు సంగ్రహముగా పాఠకులు కథాసందర్భంబు తెలియుటకై వ్రాయఁబడినది. ఇంక నిదిమొదలు రామచంద్రుని వనవాస వృత్తాంతంబు విపులముగా వ్రాయుచున్నాఁడ.

శ్రీ రా మ వ న వా స ము

వ చ న కా వ్య ము.

రెండవ ప్రకరణము.

సీతాలక్ష్మణ సహితుఁడై సుమంత్రుఁడు తెచ్చిన రథంబు నారోహించి యతఁడే తేరు నడుపుచుండగా శ్రీరామచంద్రుండు వనవాసంబున కరుగఁ దొడంగుటయు పురజనులు వారిని విడిచియుండ నొల్లక యరదంబువెంట పయనమై వచ్చుటయు, రాముఁడు వారల మరలింపఁ బ్రయత్నించియు వారు మరలిపోకుండుటయు పూర్వ ప్రకరణమున

శ్రీరాములవారు వనము పోవుట.

సంగ్రహముగా వ్రాయబడినది. అటుపిమ్మట జరిగిన చరిత్రం బింక వివరించెదను.

—* దశరథుడు మూర్ఛదేరి విలపించుట. *—

శ్రీరామచంద్రుం డయోధ్యవిడచి యరిగినంతట కొంతవడికి దశరథ మహారాజు తెలివినొంది రామభద్రుండు సీతాలక్ష్మణ సహితుండై మునివేషముదాల్చి సుమంత్రుండు తెచ్చిన యరదము నారోహించి వనవాసమున కరిగె ననుటం దెలిసికొని తలప్రై బిడుగుబడినట్లు తోచిన మొదలు నరికిన వృక్షము తెఱంగున నేలగూలి యత్యంత శోకార్తుండై కన్నుల నీరుకాలువలై పాఱుచుండ పరితాపము మించి గోల్పుచు లేచి మేను దూలుచుండగా భార్యలునుం దక్కుంగల వారలనుం గూడి రాపురము వెలువడి రామచంద్రుండు పోయిన మార్గమున దృష్టిసాధించి చూచుచు, గద్గద స్వరంబొప్ప "హా రామా రామా! రవికులవంశాంబుధిసోమా! జగదభిరామా! సుగుణరామా ! నాముద్దుపట్టీ అయ్యయ్యో నిన్నువిడిచి నేనెట్లు జీవింపగలను? నీముఖము నొకనిమిషము చూడకుండిన నెన్నియోదినము లెడబాసియున్న వాని చందమునం బరితపించుచుండు వాడనైన నే నెవ్విధమున నింక నిర్వహింపుదును. నీవు లేనపుడు యీ రాజ్యమును, సంపదలును, భోగములును నేమిటికి ? పుత్రకా! పుణ్యవర్తనా! జగన్నుత నిష్కలంక చరిత్రా! ఎపుడు నన్ను విడిచి నీవరిగితివో యపుడే నేను ప్రాణరహితంబైన తనువునుం బోలెనిస్తేజుండనైతి, ఇంకనాకీబత్రుకేల? లోకోత్తర సుగుణాకరుండవై ననీకిటువంటి దుర్దశ నొందుసఃటులవిధించిన విధాతచేత కేమనవచ్చును? కుసుమ సుకుమార గాత్రుండవైన నీవా? వనవాసముం జేయవలసిన వాడవు. దుర్గ మారణ్య. గమనక్లేశము నెటుల సహింపగలవు? మృదువులును కోమలములునునైన నీచరణములు శిలాకంటక మయప్రదేశముల నడుచుటచేత నెంతకందునో యెట్టిబాధ నొందుదువో, ఏయేకష్టముల ననుభవింపగలవో తలంచిన నాగుండెలు నీరగుచున్నవి. ఎంతటి కఠిన హృదయమునకైననునీకు తొడరిన దుర్దశ వినిన చిత్తమున తత్తర పాటు జనింపకుండునా? నేనింక భవన్ముఖారవిందమున కన్నులార నెపుడుచూడగలను? పదునాలుగేడులు నీవియోగ దుఃఖమునోర్చి యుండిన గదా లభించును. క్షణము యుగముగా దోచుచున్న నేనెంతకాలము జీవించుట యెట్లు అకటా! దైవమా! నేనేమి చేయుదును? నంకభూపాలుం

ళైన నాకుమారుని నృపగణ తారకా నికర సుధాకరుని రామచంద్రుని విడిచి బ్రతుకశక్యమా? ఏమిగతి! ఎందుజొత్తును? నాశోకము దీఱు మార్గమెయ్యది" యని యెలుగెత్తి పలుకుచు పనవిపనవి కండ్లచీకటులు గ్రమ్మగా సత్వంబెడలి, ధైర్యముదూలి, వివశుండై మరల మూర్ఛిల్లి నేలబడెను. ప్రాణములు తొలంగిన చందమున బడియున్న యమ్మహీవల్లభుని యున్నవిధము గనుంగొని దిగులొంది కౌసల్యయు కైకయు సుమిత్రయు బహువిధముల నుపచారము లొనరించుచుండఁ గొంతవడికి తెలివినొంది మెల్లగఁ గన్నులవిచ్చి రామచంద్ర వియోగ చింతాతిరేక నిమగ్న మానసుండై పరితపించుచు తన కుపచారము లొనరించుచుం చెంతనున్న కైకను గనుంగొని మనంబెరియగా "ఓసి పాపాత్మురాలా! ఓకైకా! కఠిన హృదయా! క్రూరచిత్తవును పాపకారిణివియునగు నిన్ను పెండ్లాడిన కారణమున తద్దోషముచే నేనును దోషినగుట తటస్థించినది. వంశ భూషణుండైన నాముద్దుపట్టికని నాకును నెడబాటు గలిగించి నన్ను దుఃఖసాగర మగ్నునిఁ గావించి యలయించుటకొఱకే నీవు కేకయ రాజునకు పుత్త్రివై జన్మించి నాకు భార్యవైతివి కాఁబోలు. ఓ దుశ్శీలా! అయ్యో! నీమూలమున నేను ప్రాణములు గోలుపోవలసిన కాలము తటస్థించినది దుర్గుణ రాశివైన నీముఖము జూడరాదు. వంశ నాశకారిణివగు నిన్ను లోకమున నెవరు మెచ్చెదరు? సూర్యవంశమునకు నీవలన మహోపద్రవము సంభవించిన"దని నిర్దాక్షిణ్యముగా బలుకుచున్న యతని దుఃఖాలాపములువిని కౌసల్యాదులైన యంతఃపుర స్త్రీలును తక్కుంగల యచ్చోట నుండినవారును కైకను బహువిధముల దూఱనాడఁ దొడగిరి. వారి దూషణోక్తులు విని కైక లజ్జానతముఖియై మాఱు పలుకక తలవాంచి నేలఁజూచుచు మిన్నక నిలిచియుండెను అంత దశరథుం డింక రఘుకులేశ్వరుండైన రామునిచూచు భాగ్యము తనకు లభింపదని తలంచి వెంటనుండెడివారి బలాత్కరించి తోడ్కొనిరాగా పరితపించుచు మరలి పురముఁజొచ్చి కౌసల్యా మందిరమున కరిగి వ్యసనాధిక్యమునునిలువనేరక తల్పముపై మేనువైచి రామా! రామా! యని రామునిదలంచుచు, కౌసల్యంగాంచి దుఃఖ జలార్ద్ర

—* దశరథుండు కౌసల్యతో రాముని కష్టంబుం జెప్పివగచుట. *—

ముఖియై శోకించుచున్న యామెను చేరఁబిలిచి "ప్రేయసీ! చూచితివా దైవతంత్రమును, బళీ! తానొకటి తలంచిన దైవమొకటి తలంచుననుట

తథ్యమైనది. సర్వ సన్నాహములును గావించి పట్టాభిషిక్తుఁడై కన్నుల
పండువు, జేయునట్టుల నభిషిక్తు నొనరింప నిశ్చయించి యుండిన నాయ
త్నమంతయు వృథయై పోయెనుగదా! క్రూరచిత్తయైన యీకైకవలన
నింతదుఃఖ మందుటకును సంప్రాప్తమైనది, ఇట్టివంటి పాపాత్మురా లెం
దైనఁ గలుగునా? అయ్యో తన కుమారునకు పట్టాభిషేకమును జేయఁ
దలంచిన యట్టులనేచేసి యానందింపరాదా? సుకుమారమూర్తిని సుగు
ణనిధిని, లోకప్రియుని, న్యాయశీలుని, సజ్జనవందితుని, సకల ధర్మజ్ఞుని
నాప్రాణతుల్యుండును రఘుకుల శేఖరుండును నైన రామచంద్రుని దయా
రహితయై యడవులకు బనుపనేమిటికి? తన యెడల నతఁడేమి యపరాధ
మొనరించెను.

దైవముసయితము కైకకేతోడై మదీయసంతోషమునకు సహిం
పక యివ్విధమున రామునకును నాకును వియోగము గలిగించెను. దైవ
ము పాపాత్ములకే సహాయముగా యుండునని పెద్దలు చెప్పుదురు. అది
కల్లయగునా? నాప్రియ నందనుండగు రామచంద్రుం డిప్పటి కెంతదూ
రము పోయియుండునో, ఏవృక్షముల నాశ్రయించెనో, కాయగసరుల
దిని యెవ్విధమున కాలము గడపునో కోమలమైన దేహమెంత వాడినదో
యేకష్టములు తటస్థించెనో గదా! అడుగైనను నడువఁజాలనిదియు సుకు
మార శరీరిణియు నెండ కన్నెఱుగనిదియునై పరిచారకులవలన పనులు
గొనుచు హాయిగాతూగుటుయ్యెలపై మృదులమగు తలగడనాని యూఁ
గుచుండిన భూపుత్రియెట్టుల క్లేశపడుచున్నది. యోపల్లవ కోమలము
లైన యామె పదము లడవిలోని రాముని ముండ్లను గ్రొక్కుచు నడు
చుటచేత నెట్టుల కందియుండునో యెంత నొచ్చియుండునో, తన యన్న
నొక నిమిషమైన యెడబాసియుండనివాఁడైన సౌమిత్రి కైకవలనఁ గలి
గిన యీమహాకష్టమును దలంచి యిదియంతయు నావలన గల్గిన నేర
ముగానెంచి నన్నెవ్విధమున దూఱెనో, వారిగతి యేమైనదియు, నెచట
నుండునదియుం దెలియుట యెట్లు? కోమలాంగియు ప్రియ సతియునైన
జనకనందన నడువఁజాలక కష్టపడుటంగాంచి రాముండు తనలో నేలా
గున చింతించుచున్నవాఁడో, హా! ఈశ్వరా! నాదుఃఖమునకు మేరయే
లేదు. నేనెట్టుల జీవింపగలనో తెలిసినదికాదు. రామచంద్రుండు లేకపో
వుటచే నాకన్నుల కీపట్టణము జనకశూన్యంబైన గహనమువలె కనుపట్టు
చున్నది" యని చెప్పిచెప్పి పలవించుచుండగా, కౌసల్యా సుమిత్రాదులు

"పాపజాతియైన కైకవలన పరమయోగ్యుండైన రామచంద్రుడనుజ సతీ సహితుండై యరణ్యమునకు బోవుటయు మన మందఱమును నంతయు లేని యిట్టియనంత చింతాసాగరమున మునింగి తల్లడించుటయుం దటస్థించినది. ఈఫలమును గైక యనుభవింపక పోవునా?' యని వ్యసనాధిక్యతి వలన తమకు తోఁచిన చందమున బలుకుచు వాపోవుచుండిరి. అయోధ్యానగరము కళాహీనమై శోకదేవతకు నిలయమై పాడుపడినదియుం బోలె కనుపట్టుచుండెను.

-* రామచంద్రుండు సీతాలక్ష్మణులతో తమసా నదీతీరంబుఁ జేరుట. *-

అయోధ్యాపుర వృత్తాంతంబిట్లుండ నట రామచంద్రుండు సీతాలక్ష్మణ సహితుండై సుమంత్రుండు త్వరితముగా తేరునడుపుచుండగా సూర్యాస్తమయ కాలమునకు తమసా నదీతీరముఁ జేరి రథము నిలుపుమని డిగ్గి జనకనందననుడించి సౌమిత్రినిం దిగుమని చెప్పి "సుమంత్రా! ఈరాత్రికిచ్చోట విశ్రమించి రేపటి ప్రొద్దుపొడుపున తరంగిణిందాఁటుదము" మనిన యతండు సమ్మతించె. అంత యానదిలో దిగి సంధ్యాకాల కృత్యంబులుదీర్చి యందలి మధురజలంబులు పానంబుఁజేసి యట నొకచోట దర్భలను బరచుకొని విశ్రమించెను. సీతాలక్ష్మణులును కేవల నేలనే శయనించిరి.

ఆహా! కాలమహిమ నెవరెఱుంగుదురు? మృదుతర శయ్యాతలంబున హాయిమెయి శయనించు శ్రీరామభద్రుండు కటికనేల దర్భలు శయ్యగా బవళింపవలసి వచ్చెను గదా విధి చెయిదమునకు విరోధము గలుగునా? అట్టుల వారు విశ్రమించుటయు వెంటవచ్చిన జనులును తమకు రాఘవేశ్వరుని సేవించుచుండుట దక్క మఱియేమియుం గావలసినదియే లేదను నిశ్చయము గలవారై యయోధ్య నూటనే మఱచి తామును నచ్చోట రామాదులకు కొంచెము దూరముగా శయనించి మార్గాయాసము పెంపున గాఢ నిద్ర జెందిరి. తనయందు గల భక్తి ప్రియముల పెంపున పౌరులాగీతి కష్టము లొందుచు వెంటవచ్చుటయు, వారియలసటయుం గాంచి వారు తన వెంట వచ్చుటయు నిండ్లు వాకిళ్లువిడిచి యడవులలో వెత లొందుటయును యుక్తముగాదని యెంచి రామచంద్రుం డెవ్విధముననేనియు మరల వారిని పురముఁ జేరునట్టులఁ జేయవలయునని తలంచి వెరవును యోచించి మెల్లగా సుమంత్రునిం బిలిచి యిట్లనియె.

—* శ్రీరాముఁడు పౌరుల గికురించి తమసానది దాఁటిపోవుట. *—

"ఓయి సుమంత్రా ఇటు చూచితివా! ఈ ప్రజలు నాయందుఁ తమకుఁగల ప్రియాతిరేకమున నన్నువిడిచి పురమున నుండనొల్లక నా వెంట ప్రయాణమై వెతలను సయితము లెక్క చేయక గహనమునకు వచ్చుచున్నారు. అయ్యో! నాకొఱకై వీరిట్టుల కష్టము లనుభవించుట న్యాయమగునా! ఎన్నివిధములఁజెప్పినను నామాటలనువినరైరి. పాపము, అపుడేమెట్టుల నలసిపోయి గాఢనిద్రాపరవశులై యుండెదరో కనుము. వీర లిట్టుల ప్రయాస లొందుచుండగా నేను చూచుచుండఁ జాలను. నామనం బొర్వదు. ఏ యుపాయముచేత నేనియు మరల వీరినయోధ్యకుఁ బోవునట్లు చేయవలయును. అట్టులఁ జేయకున్నచో నాచిత్తంబున నుత్తరపాటు తొలంగదు. దీనికి నేనొక విధమైన వెరవుఁదలంచినాను. ఆలాగు గావించి త్వరితముగా వీరిని విడిచిపోవుట మంచిది. ఎట్లననగా, నీవు సడిలేక రథంబుబూన్చి కొంతదూర మయోధ్యాపుర మార్గముగా బోవనిచ్చి యటుతరువాత, జాడ యేర్పడకుండు చోటనుండి దారిఁ దప్పించి తప్పుదారుల రథమును ద్రిప్పుకొని యతి శీఘ్రముగా వచ్చి మమ్ము తమసానది దాఁటించికొని పొమ్ము.

వీరు మేల్కొని రథ సహితముగా మన మిచట లేకుండుటం గని జాడనుబట్టి మరలి మన మయోధ్యకే పోయినారమని యెంచి ముక్తదుఃఖులై తాము నయోధ్య కరుగుదురు. అంతట నావ్యాకుల మడంగును. వీరును సుఖముననుండగలరు, ఇప్పటికి కిదియుతగిన యోచన ఒక వేళ నయోధ్యకు పోయినంతట నచట నేను రాకుండుటం దెలిసికొనినను మరల నావెంట రాదలంపరు. ఎందువలననగా, యరణ్యమున నింక నన్ను తాము కనుగొనఁజాలమని నిరాశులై యేమరి వచ్చిన తమ పౌరబాటునకు చింతించి పిమ్మట స్వస్థచిత్తులై యుండగలరు. కర్తవ్యము దీనికిమించి మఱియేదియు దోఁచలే"దని చెప్పెను. బుద్ధిమంతుఁడైన యా సుమంత్రుఁడు రాఘవేశ్వరునకు ప్రజలపైఁగల దయా విశేషమున కెంతయుం బ్రమోదమొంది తనకు రామచంద్రుండు చెప్పిన చొప్పుననే యరదమును కొంతదూర మయోధ్యా పథమున నడిపి తప్పుదారులం ద్రిప్పికొనివచ్చెను. అప్పటి కర్ధరాత్రియయ్యెను. నిద్రించుచున్న పురజనులకు దెలియకుండునటుల రామభద్రుండు సీతాలక్ష్మణుల మేలుకొలిపి వారితోడ రథారోహణముచేసి సుమంతుండు రథము నడుపగా తమసా త

గంగలను త్తరించి పోవుచున్న సమయమున రఘువీరుండు తిరిగి భూతన సుద్దములను భూమిజకుం జూపుచు, పటపట జనపదములను గురించి వర్ణించి చెప్పుచు పోయిపోయి సూర్యోదయ కాలమునకు వేగవతీనదిని దాఁటి పిమ్మట సరయూనదిని గడచి సింధునది ప్రవాహమునుం గాంచి సాయంసమయమునకు గంగానదీ తీరముం జేరి యచ్చట గొప్పదిగా బెరిగియున్న యొక నారి చెట్టుచెంత రథాంతరగమనం బొనరించి విడిసె.

ఇవ్విధంబున రఘువీరుండు పురజనుల నేమరించి పోయిన సంగతి సట్ల తమసా తరంగిణీ తీరమున నిద్రించుచున్న పౌరులు సూర్యోదయ ప్రపంచమున మేల్కాంచి రామలక్ష్మణులం గానక యాశ్చర్యమున నిశ్చేష్టితులై పరిసరములు గెలంకులను వెదకి తేరు సాకేతపురంబునకు ముఖంబుగ జనియున్న జాడం గనుగొని రామచంద్రుండు నిద్రించుచున్న సతమున తమ్ము మేలు కొలుపక మరలి యయోధ్యకే పోయిన నెడల తలంపు గలవారలై కదలి తాము వెంట బోవకుండిన నేగమునకై చింతించుచు త్వరిత గమనమున నయోధ్యకేగి యానగరము తమ వచ్చునప్పటి చందముననే రామలక్ష్మణులు లేక యమంగళకరంబై కనుపట్టుటయు, రాము వేశ్వరుండు అయోధ్యకు రాలేదనియు, తమ్ము నివిడిచి నిశా సమయమున నేదిక్కునకో పోయెననియు, నింక వారిని కనుగొనుట దుర్లభమనియు నెంచినవారై దురంత చింతాకలిత స్వాంతులై రామచంద్రునిం దలంచుచు చేయునది లేక తమ తమ గృహములందు జేరి వగచుచుండిరి. అట శ్రీరామచంద్రుండు సీతాలక్ష్మణ యుతుండై వచ్చియున్నవాడని సేవకులవలన తత్ప్రాంతా రణ్య ప్రభుండైన గుహుండను పేరుగల బోయరాజు విని మహాసంతోష సమున్ పెక్కు రత్నాంబర విభూషణాదులను కానుకగా గొని దర్శనార్థియై చనుదెంచి మహాభక్తితో నమస్కరించి రాజచిహ్నము లెవ్వియును లేక యవ్విధమున ముని వేషములతో నుండెడి వారిరువురం గని నెఱగంది చేతులు మొగిచి "రఘుకులేశ్వరా! హే రామచంద్రా! నీ యున్న వేషమును జూడగా నధిక సందేహమును నాశ్చర్యమునుం బొడముచున్నది. వెంట సైన్యము లేక రాజాడంబర మెట్టిదియుం గలుగక తపస్వి చందమున నారచీరలు దాల్చి యనుజుంచును జనకనందనయు నీ చందమున వల్కలాడినధరులై వెంటరాగా నీవిట్టుల నరణ్యమునకు వచ్చుట కేమి కారణము? దేవా! నీ కివ్విధమున సంకటమును కలిగించిన దుర్మార్గుం డెవ్వఁడు? వాని నెఱిగింపుము.

ఉక్రోషముగా వారి నిర్బంధించి మదీయతీక్ష్ణ శరజాలములచేత మరణమునకుం బంపి, [illegible] మీ సేవకుడనైన నేను ఏమాత్ర పనికైనను వారి చేయుటకు సంసిద్ధుడనై యున్నాడ. మీ యనుజ్ఞయైన చాలును. స్వామీ! సేవకున కేమియానతియో తెలుపగ వలయు" అని పలికెను. అతనిమాటలు విని రామచంద్రుండునగి కరుణా కటాక్షము లతనిపైఁ బ్రసరింప విలోకించి యిట్లనియె "నిషాదేశ్వరా నీవు నాయందు మిక్కుటమైన భక్తికలిగిట నే నెఱుగుదును. అదియుగా నాకై యెంతటికైనం దాలిన శౌర్యవంతుడవు. నాకొఱకై యెంతటి కష్టకార్యమును చేయుటకైనను వెనుకంజవేయువాడవు కావు [illegible] సమునకు మిగుల సంతుష్టి నొందినాడను గాని, అయినను [illegible] లాగున పరులవలన నేమియు నాకు సంకటము కలిగినదిగాని తత్కా-రణమున నే నిట్టి వేషమును దాల్చి వచ్చినదిగాని లేదు. దీనికి నిమిత్తము వేఱు. చెప్పెదను విను"మని పలికి, తాను మునివేషముతో వచ్చుటకు కారణమైన వృత్తాంతమును సర్వమును నుడివి యతని యుద్రేకమును వారించి శాంతచిత్తుని గావించెను.

రామచంద్రుండు చెప్పిన యుదంతం బంతయు శబరనాయకుండు విని కైకచేసిన పాపకృత్యమునకును, నివారించుటకు శక్తుండై యుండియు ధర్మమార్గానుసారముగా జరిగించుటకు సమ్మతించిన దశరథ నృపాలుని యవివేకమునకును, పరమ సాధుశీలుండును, సద్గుణధాముండునునైన రాము వేర్పాటునకుఁ దొడిగిన దురవస్థకును, మహాభోగము లనుభవించు చుండవలసిన వాడైన సార్వభౌముల శేఖరుండు సామాన్యుని చందంబున ననుజునితోడను భార్యతోడను తాపస వేషములు ధరించి యరణ్యముల వసించుటకై పురమువిడిచి వచ్చుటయుం జింతించి మిక్కిలి వ్యసనాక్రాంతుం డయ్యెను. రామచంద్రు డతని దుఃఖము నెఱింగి యూఱట మాటలు బలికి శాంతచిత్తునిఁ జేసి సంధ్యాకాల కృత్యములు నిర్వర్తించి శబరపతి తెచ్చియిచ్చిన ఫలము లాహారించి భూమిపై శయనించి నిద్రించె. సీతాదేవియుం గూర్కు జెందియుండె. లక్ష్మణుం డయోధ్యనుండి ప్రయాణంబై వచ్చునపుడే వనవాసముఁ జేయవలసినట్లు కైకవలన నిర్ణయింపఁబడిన పదునాలుగు సంవత్సరములును గడచి మరల నయోధ్యకు చేరువరకును, రేయుంబగళ్ళు నిద్రలేకయుండి రామునకు నార్తి బెట్టిసంకటమును గలుగనీయక కాచియుండి సేవించుటకు శప

ధమును బూనియున్న కతమున నతఁడు నిదురఁబోవక ధనుర్ధరుండై మేల్కాని యుండి రఘువల్లభుని మఱవనకు దుఃఖిల్లుచు తనవలెనే నిదుర బట్టక చింతా నిమగ్నుఁడైయున్న గుహునింగని భూశయ్యాశాయులై తెలియక నిద్రించుచున్న సీతారాముల నతనికిఁ జూపుచు చింతాకుల స్వాంతుండై యిట్లనియె.

శబరవల్లభా! నిరుపమాన సామ్రాజ్య భోగానుభవుండగు యీ నృపకుల శిఖామణియైన రాఘవేశ్వరుండు యెట్టి దుర్విధమున కటిక నేలఁ బరుండి భార్యాసహితముగా నిద్రించుచున్నాఁడు చూచితివా! పాపమతియైన కైక నిమిత్తమున నీపురుషోత్తమునకు యిట్టి కష్టము సంప్రాప్తించినది ఈపుణ్యాత్ముని గనిన కౌసల్యయు నామెకు తోడుగా సుమిత్రయు ననుభవించుచుండెడి దుఃఖంబింతయని వర్ణించి చెప్పుటకు సాధ్యము కాదు. చూచినవారికే యెఱుక. రాఘవేశ్వరుం డెంతబుద్ధి విశేషము కలవాఁడయ్యు, ఈ విషయంబున తన వివేకము నుపయోగింపక తప్పు నడిచినాఁడు. ఏమనగా. ఆకైక, యాగ్రహంబున వరాలను గోరినప్పుడు తానేల సమ్మతింపవలయును? ఆమె మాటల నేల నిరాకరింప కూడదు? తనకు ముప్పు గలుగు పనిని చేయవలసినదని యొకడు మతిహీనుండై చెప్పిన పక్షమున యా కార్యమును నిరాకరించుటచే గలిగెడి నేరమేమ్యుది? ఇదిగో రామభద్రుండొనరించిన పొరబాటు, కావుననే యిట్టి వంటి దుర్దశ సంప్రాప్తించినది ఇంక వగచిన ప్రయోజనము లేదుగదా విధి కృతంబు నెవ్వరును దప్పింపజాలరు. వీరి కష్టములను జూచుటకు నా మనం బోర్వకున్నది. నేనేమిచేయుదును? అని రాత్రి యంతయు దత్ప్రసంగముతోడనే వ్యసనచిత్తంబున కడపెను. రామభక్తుండైన యా గుహుండును నట్లనే యుండెను. పిమ్మట ప్రభాతంబయ్యెను.

—* రామాజ్ఞచే సుమంత్రుఁడు రథంబుఁగొని యయోధ్యకేగుట. *—

అంతట రామచంద్రుండు మేల్కాంచి కాలకృత్యంబుల దీర్చి సుమంత్రుం జేరఁబిలిచి, మంత్రిశేఖరా! ఇకమీఁదట మేము రథారోహణంబుచేసి చనుట యుక్తంబుగాదు కావున నీవు మరల తేరుంగొని త్వరితముగా పురంబునకేగి సత్యశీలుండైన మా తండ్రికిని, తల్లులగు కైక, కౌసల్యా సుమిత్రలకును మేము నమస్కరించితిమని చెప్పుము. మేము వనవాసంబునకై వెడలుటచే నాకొఱకు మిక్కిలి శోకించుచుండెడి కౌసల్యాదులకును. మహీనాథునకును దుఃఖోప శమనంబుఁ జేయుచుండుము. ఆలస్యముఁ జేయకుము పొమ్మని చెప్పుచు వానినిడిచి

పోవుటకు సమ్మతిలేక సుమంత్రుం డత్యంత విషాదపూరిత మనస్కుండై "స్వామీ రామచంద్రా! మిమ్ము వీడి యయోధ్య కేగుటకు నామనంబొల్ల కున్నది నేను పోజాలను. వట్టిదైన యీ తేరును దోలుకొనిపోయి య చ్చోటి పౌరులకు బంధువులు మొదలుగాంగల వారిని నే నేమని చెప్పుదును? అయ్యో! మిమ్మరణ్యమున విడిచివచ్చితిని గదా చెప్ప వలయును. ఇట్టుల పలుకుటకు శక్యంపలేను. నాలోన దుఃఖం బతిశయిం చుచున్నది. రఘుకులేశ్వరా? అయోధ్యాపుర వాసంబుం జేయుట నాకిష్ట ము లేదు. నేనును మిమ్ముంగొలిచి మీ వెంటవచ్చెద నాయందు దయ గలవాడవై నామనంబునకు సమ్మతింపు" మని కన్నులనుం శోకాంబుధారలు గాఱగా రోదనసేయుచుండెను. అతనికి తనపైంగల విశ్వ సనీయంబుల నెఱింగినవాఁడగు దాశరథి శాంతవచనంబుల నూరా ర్చుచు ని ట్లని చెప్పెను.

"సుమంత్రా! నీవు మాతోడ గూడి వచ్చుట యుక్తముగాదు. అయోధ్య కేగుటయే మంచిది. ఏలననగా, రిక్త రథంబునుగొని నీ పోయినప్పుడుగాని కైక మేము నిజముగా నరిగినారమని నమ్మజాలదు. అట్టి యనుమానశేష మామెకు నివర్తింపఁ జేయవలసినది ముఖ్యము కావున నామాటలను సమ్మతించి నీవరిగి, మేము గంగానదిని దాటిపోయినా మనియు నీవు దాటించి రథంబు గొనివచ్చితిననియు నామెకు దృఢము చెప్పుము. దీనికొఱకు నీవు పోవలసిన దావశ్యకము. మారాడక శీఘ్ర ముగాచను"మని గట్టిగా చెప్పుటయు నేమియు బదులు బలుక లేక మ హా దుఃఖముతో శలవుగైకొని సుమంత్రుండు తేరుంగొని తిరిగితిరిగి చూ చు చేయునది లేక యయోధ్యకరిగె. పిమ్మట కౌసల్యానందనుం గుహునిం బిలిచి మమ్ము నావనెక్కించి దాటింపుమని చెప్పెను, విషాదంబుం బొందుచు పడవఁదెప్పించి తానే కర్ణధారుండై యుండి, సీతాలక్ష్మణ సమేతుండైన రఘువరుని గంగానదిని దాటించి యావలియొడ్డుం జేర్చె. సముచితాలాపంబులం గుహుని దిగులుం దీర్చి యంతట రఘుకులో త్తముని వలన మార్గమును దెలిసికొని తమకు నమస్కరించిన నతని మన్నించి సీతాలక్ష్మణుల నరణ్యమార్గమును బట్టిపోవం దొడంగెను.

—* శ్రీరాముఁడు జనకనందన కష్టమును గని చింతించుట. *—

చనునప్పుడు భూపుత్రి యడుగులు తడబడుచుండ నడచు నపుడు ఘన ప్రయాసములకు మిక్కిలి ప్రయాస నొందుచుండుటం గాంచి యాయ

లకు తొడరిన యిడుములకెంతయు వగచుచు తమ్మునిఁజూచి "లక్ష్మణా! మీావదినె పడుచున్న కష్టమును గనుము కఠిన శిలాకంట మయంబైన యీ యరణ్యమార్గంబున నడుగులిడలేక యెంతయు నాయాసంబు జెందుచుండుటకు నామనంబు సహింపకున్నది. దైవకృతంబున కేమి చేయుదుము? ఎండ కన్నెఱుంగనిదియు నించుక మృదుల ప్రదేశమున విలాసార్థముగా నడిచినను నలసట నొందుచుండునదియునైన యీ సుకుమార గాంత పల్లవ కోమల సదృశంబులైన పదంబులు గందగా యీ తీరున సంకటము లొందవలసి వచ్చెగదా! ఎట్టుల మనవెంట రాగలదు? బింకమునకు పెదవులు తడుపుకొనుచు తన కష్టంబుం జెప్పినదో నేను మనంబున సంతాపంబును బొందుదుననెడి తలంపున నెంతయో స్థైరణము వచ్చుచున్నది సుమా!" యని చింతాక్రాంతుడై పలుకుచు, నచ్చటచ్చట నీడల నిలుచుచు మెల్లగా నడిపించుచు, గమన శ్రమము తోపకుండుటకై యరణ్య విశేషంబులు వర్ణించి చెప్పుచు మహా ప్రయాసముతో నాఁటి సాయంకాలమునకు మూడు యోజనంబుల దూరంబుచని సుదర్శనంబను పేరుగల సరోవరంబుగాంచి తత్తీరంబునం గడపట మూలంబున విడిచి యక్కాలంకునందలి తామరతూడుల నాహారంబుగాఁ గొని యా రేయి యచ్చోట కడిపిరి.

మఱునాఁడు ప్రభాతకాలంబున లేచి జనకజను శ్రమ నొందకుండునట్టుల నడిపించుచు యోజనత్రయంబరిగి, గంగా యమునా సంగమ ప్రదేశంబుఁ జేరి యట ప్రయాగ వటముంగాంచి, యచ్చోట నివసించుచున్న మహా తపోనిధియు ననేక శిష్య గణసమేతుఁడును, త్రికాల వేదియునైన మహితమూర్తిని భరద్వాజ మహర్షిని సందర్శించి నమస్కరించిన దీవించి, సీతాలక్ష్మణ సహితుఁడైన యారాఘవేశ్వరుండున్న స్థలంబుఁ గాంచి నెఱిఁగొంది, యోగ విద్యా ప్రభావంబుచేత యతిథాగత వృత్తాంతంబు సర్వంబును దెలిసికొనినవాడై నిర్ణయంబగుట నిశ్చయించి వారల కనేకవిధంబుల నతిథి సత్కార్యంబులు గావించిన సంతోషులై యా రేయి యచ్చోటనిలిచి వేగుటయు నమ్మునీంద్రునివలన చిత్రకూట పర్వతంబున కరుగుటకు మార్గంబునడిగి తెలిసికొని నమస్కరించి తపోధనునిచే దీవనలొంది వీరొక్కని తత్ప్రాంతంబు ననుసరించి పోవఁదొడంగిరి. చనుచున్న సమయంబున సీతకు కష్టంబు తోచకుండుటకును, మనోత్సాహంబు గలుగుటకునై కోదండ గుణధ్వని మ్రోయించుచు యాశబ్దంబు

విని బెదరి పఱచుచున్న మృగావళులంజూపి ప్రీతింబొందునట్లు చేయుచు, పోవుచుపోవు కాళిందీనది దాటి సిద్ధవటంబను మహావృక్షంబుం గొండగని తదీయోన్నతింగాంచి మెచ్చుచు, ముందట నంబరంబును దాకుచుం డెడి శిఖరములు గలదియు, ననేకమహర్షి సత్తముల నునికిపట్టగునదియు, గంధర్వుల మంజుల గానంబులవలనను, కిన్నరుల వీణాధ్వనుల వలనను, శుకపిక శారికా ప్రముఖ విహంగ కలరవంబులవలనను, హంసకారండవ చక్రవాక బలాకాది జలపక్షి నికర కోలాహలంబులతోఁగూడి, కమల కల్హారశోభాసురంబై యొప్పు సరోవరంబుల వలనను. వర్షాకాల మేఘ సదృశంబైన ధూపంబు గగనంబు నంట హోమక్రియావిధులు నడుపుచున్న మునుల వేదమంత్రధ్వనులవలనను, మనోజ్ఞంబుగా మీఁద నుండి జలజలక్రిందికిఁ జాఱుచున్న సెలయేళ్ళ రావంబువలనను, గాలిచే

—* శ్రీరామమూర్తి చిత్రకూటముఁ జేరుట. *—

శబ్దించుచున్న వేణువుల నినాదంబుల వలనను, గైరికాది ధాతువులలో నిండిన చరులవలనను స్ఫటిక శిలా ప్రదేశంబువలనను, పరిపూర్ణ పత్ర పుష్ప ఫలభరిత శాఖా సహితములై కన్నుల పండువగా నొప్పుచున్న నానావిధానోకహ ప్రకరణమువలనను మనోహరంబై యద్వితీయ సౌఖ్య కరముగా విలసిల్లుచున్న చిత్రకూట పర్వతమునుజూచి మహదానంద మునుజెంది సమీపించి తదీయ విశేషముల నభివర్ణించుచు లక్ష్మణుండు వెంటరా, ధరాసుత కరముఁ బట్టుకొని మెల్లగా యన్నగేంద్రము నారోహించి తత్ప్రదేశస్థిత వివిధ మృగపక్షి విసరములను, మత్త భృంగ ఝుంకార నినదాభిరామ వికచారవింద సందోహ రాజిత కమలాకరములను సీతకుం జూపుచువచ్చి యచ్చోట నివసించుచున్న మహా మునులం బొడగని భక్తి కలిత చిత్తుండై నమస్కరించి వారిచే దీవనలుకొని, యత్తపోధనులవలన సత్కారముఁబొందినవారికి తమవృత్తాంతము సర్వంబును నివేదించి యనుమతి వడసి యందొక్క రమణీయ ప్రదేశమున పర్ణశాల నొకదానిని మునుల సహాయమున నిర్మించుకొని యందుఁజేరి యనుపమములైన నిజరాజ్యభోగంబులు మఱచి సదా యీ తపోధనులతో సద్గోష్ఠి సలుపుచు వారి ప్రీతికి పాత్రుండై భార్యయుందమ్ముఁడు నుచితవిధమున సేవింపగా నట వసించియుండెను.

ఒకనాఁడు మధుర ఫలోపహారంబులం బరివేష్టితుండై రామభద్రుండు జనకనందన యంకముపై శిరమునిడి శయనించియుండ యను

డుం డొకఁడు వాయస రూపమున జనుదెంచి ముక్కుతో నా వక్షో
జ ప్రదేశముఁ బలుమారులుఁ బొడుచుచు నొంత నొసఁగెను. నేనా యుపే
క్షించుచుండ పతికి నిద్రాభంగము సేయునని యూరకుంటి నేమియు ననక
యా దుష్ట కాకము వదలించుచుండె. ఇట్టియెడ స్తనముల నుండి
రుధిరము జాఱి మీఁదఁబడుటయు రఘువల్లభుండు నిద్ర మేల్కాంచి యా
మ్మపై నుండి స్రవించు రక్తముంగాంచి మహాకోపముఁ బొంగిన కన్నులు గలవాఁ
త నయనుండై వనితాశిరోమణీ! ఏ దుష్టుండీ కాలంబుదీఱి నీయెడల
నిట్టి యపరాధము నొనరించెను? ఎవఁడు నిప్పుతోడ చెలగాటమాడ
టకు ప్రియమొందెను? ఎవఁడు మృత్యువదన గహ్వరముఁ జొరఁ గనిసి
ధుండై యిటుల గావించెను? ఇటుల నెత్తురుగారుట కేమి కారణము? శీఘ్ర
ము తెలియఁబలుకుము. ఏ దుర్మార్గుం డీటువంటి క్రూరకృత్యముఁ జేయ
సాహసించెనో వాని నీక్షణమున యమలోకమున కనిచెద''నని మహో
గ్రముగా నడిగెను.

—* రామచంద్రుఁడు కాకంబుపై బ్రహ్మాస్త్ర మేయుట. *—

ఆదేవి జరిగిన వృత్తాంతముఁ జెప్పి యప్పటికిని బోవక యటనిం చుక దూరమున నిలిచి కనుచున్న యా కాకమును జూపి, యది యీ యిటుల చేసెననిన విని రామచంద్రుం డత్యంతాగ్రహమును జెంది తటాలున నిషీకము నొకటిం గొని యభిమంత్రించి యా దుష్ట వాయసముపై విసరివైచె తక్షణంబ యా యిషీకము బ్రహ్మాస్త్రంబై భయంకరముగా మండుచు కాకమును భస్మముఁ జేయునదియై వచ్చుచున్న యమ్మహా సాయకం బరుదెంచెడి యుగ్రముంగాంచి యధికమైన భీతినొంది కాకము పరువఁదొడఁగె. అయ్యస్త్రము దానిని విడువక వెంటనంటి తరుమఁ జొచ్చుటయు కాకము త్రిలోకములుం గ్రుమ్మరి రక్షించు వారలగానక మహదార్తితో మరలి రాఘవేశ్వరునియొద్ద కరుదెంచి పాదములపైఁబడి స్వామీ! వివేకము లేక చేసిన నాయపరాధమును క్షమించి నా ప్రాణములు రక్షింపుము నీ శరణుకొచ్చితి''నని ప్రార్థించెను. అపుడు కరుణా పరిపూర్ణుండైన రాఘవేశ్వరుండు కోపంబడంచుకొని ''ఓ కాకమా! నా శరంబమోఘంబైనది రిత్తపోవునది కాదు. కావున జీవింపగోరెద వేని ముఖ్యమైన నీయంగములలో నొకదానిని నీ విశిఖంబున కొసంగి బ్రతికిపో'' యని జెప్పెను. వాయసము తన నయనములలో నొకదాని నా సాయకమున కొసంగి దాశరధికిని నమస్కరించి ప్రాణములు దక్కించుకొని

నిజేచ్ఛం బోయెను. అని సీత మూలాన్ని మధుర ఫలముల నాహరించుచు మునులం గూడి నిర్వ్యసనమున కౌసల్యానందనుండు కాలము గడపుచుండె.

—* సుమంత్రుండు రామచంద్రుని గమన వృత్తాంతంబు జెప్పుట. *—

సుమంత్రుం డయోధ్యాపురమును జేరి రాజమార్గమున దీనవదనుండై వచ్చుచుండగా పురజనులు తేరు చప్పుడువిని రామచంద్రుండు వచ్చుచున్నాఁడు కాఁబోలునని యెంచి సంతసమును సంభ్రమమును నతిశయింపగా గృహములువీడి పఱతెంచి రామలక్ష్మణ విరహితంబైన రథముతోడ వచ్చుచున్న సుమంత్రునిం జూచి పలుదెఱంగుల నతని దూషింపుచు మిక్కిలి చింతాక్రాంతులై పోవుచుండిరి. వారలిట్టుచున్నమాటలాలింపుచు నతం డేమియుఁ బలుకక యరథమును నగరి వాకిటికిఁ దెచ్చి యవరోహించి, యంతఃపురమున కరిగి, కౌసల్యాసుమిత్రులతోడ వగలఁ బొగలుచున్న దశరథేశ్వరుని బొడగని యతని యడుగుల పైఁబడి మ్రొక్కి లేచి శోకబాష్ప పూరిత నయన యుగళుండై గద్గదికగదిరిన యెలుంగుతోడ నిట్లని విన్నవించె. "మహీవల్లభా! కకుత్స్నవంశ సుధా రత్నాకరతోషాకరుండైన శ్రీరామచంద్రుండు గంగానదీతటమున, జడలుధరించె రాఘవేశ్వరుండు నీకును తమతల్లులకును మ్రొక్కినట్టుల చెప్పుమని నన్ను వీడుకొలిపి యానదిని దాఁటి చిత్రకూటాద్రికిం బోయెదమని యరిగె" నని యెఱింగించె. అట్టుల నతండు బలుకగానే ధశరథావనీశ్వరుండు పెల్లుకొనిన శోకముతో యావాక్యములు విని మైవడంగాలేచి కూర్చుండి "సుమంత్రా రాముని విడిచి నేను జీవింపనోపను. శీఘ్రముగా నన్ను చిత్రకూటమున నుండెడి నాపుత్రరత్నము చెంత కిపుడే ప్రయాణంబై తోడ్కొని పొమ్ము తడవుచేయవల"దని గద్గద స్వరమునఁ బలికి త్వర చేయుటయు వివేకవంతుండైన యామంత్రివరుం డయ్యవనీపతితో "రాజశేఖరా! ఇపుడు నీవు పుత్రమోహముచే పురము విడిచిపోవుట లగ్గుగాదు. ఎందువలన ననిన, నీవు పైనంబై పోవుదువేని పురజనులందఱును నీవెంట బడుదురుగాని యొక్కరును నిలువ నొల్లరు. అదియును గాక యవ్విధమున పౌరులతో గూడి నీవరుగుటంజూచి కైకయెందు విధముఁ భావింపఁగలదు. కాఁబట్టి నీవిపు పోవుట యెంతమాత్రమును యుక్తమ కాదు. రామచంద్రుం డిచ్చోటి సుఖములను మఱచి మహాత్ములైన మ నీంద్రుల సన్నిధిని నెమ్మదిని నుండగలండు. కావున నింక నీవతనికై చి

ఖింపక ధైర్యం బవలంబించి శాంతచిత్తుండవై యీయిక్కట్లు దాఁటుట కర్తవ్యము. నా వచనములనుగూర్చి బాగుగా నాలోచించి పరితాపనోద్దేశమును వర్జింపు"మని చెప్పెను.

—* కౌసల్య దశరథునితో నిష్ఠురోక్తులు పలుకుట. *—

భూమీశ్వరుఁడు మంత్రి పలుకులు విని సందర్భం బట్టిదియగుచు యుండుటం దలంచి వేగిరపాటు నడంచుకొని యతనిని వీడ్కొలిపి కౌసల్యను చేరఁబిలిచి, రామచంద్రునకుఁ గలిగిన దుర్దశయును తన దుఃఖమునుం జెప్పి బహుప్రకారముల శోకించుటయు నమ్మానిని శిరోమణి మిగుల దుఃఖముగాంచి "రాజేంద్రా! ఏల వాపోయెదవు? ఇదియంతయు నీ స్వకృతంబకాని వేఱుకాదు. ఈకపటతంత్రమునుచేసినవాఁడవు నీవుగాక మఱియెవ్వఁడు? నేనేమిగాఁ దలంతునో యని నా మోమోటమునకై నీవు దుఃఖమును దెచ్చుకొని యివ్విధమున నటించుచుండుట నెఱుంగుదు, ఎంత కపటముగా నటించినను నిజ మొకనాటి కైనం దెలియరానేవచ్చును. ఆహా! నీవుచేసిన యుక్తి కేమనవచ్చును? పదుగురును మెచ్చుకొనుటకై బహుకాలవ్రతము లాచరించి పడసిన పరమ సద్గుణ విశారదుండగు నందనకు పట్టము గట్టువాని చందమున నెల్ల రాజులను వినఁగా కడుగౌరవముగాఁబలికి నిజముగా నట్లనే చేయువాని రీతిని డంబముగా నేమో గొప్పగా ప్రయత్నము గావించుచున్నట్ల నభినయించి కైక యింటికేగి క్రూర చిత్తయైన యామెతోడఁ జేరి దురాలోచనఁ జేసి కపటమున నక్కుమారు నడవికిఁ బిలిపించి యడవుల వసింపుమని పంపినాఁడవు. ఇట్టి వంటి పాపచింతలేని పరమ సాహసికుఁడవైన నీ కా పుత్రునిపై కరుణ యెట్లు కలిగినది? అతనికై యింతగా నీవు చింతించు టేల? నీకు న్యాయంబును, సత్యమును, నెక్కడివి! ఇంతటి నిర్దయాస్వాంతునకు సద్గతి కలుగునా? ధర్మ ప్రవర్తనము విడనాడి చేయవలసి నంతయుం జేసి లోకదూషణను దప్పించుకొనుటకై యీరీతి వగలు జూపుచుండెదవు గాని నిజమైన దుఃఖము నీచిత్తమున గలుగదు. ఇంక నీకేల పుత్రులు? నీవును నీప్రియసతియుం దలంచినపని నెఱవేఱినదిగాన యాకన్నెలాడితోఁ జేరి సంతసింపుము. పుత్రశోకార్తనై క్రుంగుచుండవలసిన దానను నేనుగాని నీవుగా"వని శోకావేశముచే నొచ్చినట్లు కఠినముగా బలికెను.

ఇట్టుల పరుషోక్తులు బలుకుచున్న యామెను చూచి దశరథుండు మించిన సంతాపముతో "ఓ సాధ్వీ! ఇన్ని తప్పులు నాయందు గలవని నీకు దోఁచినచో యట్లనే తలంపుము. సత్యమును దైవ మెఱుంగును.

ఈ విషయమున నా యపరాధ మింతయుం గలుగను, విధికృతం బివ్విధమున జరుగవలసియుండి జరిగినది. నీవు నన్నుగూర్చి యెట్టుల నెంచినను, మఱి నీవిషయమునం దూలనాడినను నేను కాదనజాలను. అయ్యయ్యో? నానోముల పంటయైన రామచంద్రుండు లేకుండుటచే నా బుద్ధికి రాత్రియనియు పగలనియు నేర్పఱింపక రాక లోకము మునిం గినట్లు తోచుచున్నది. ఈ ప్రాణములును తనువువిడిచి పోకున్నవి. నిలుచునట్లును లేవు. ఏమిచేయుదును? ఇట్టుల దుఃఖసముద్రమునం బడి తల్లడిల్లుచున్న నన్నేల పరుషోక్తులుపలికి మఱియు శోకింపజేసెదవు? నే రీతి దుఃఖము ననుభవించుటకును, కష్టము లివ్విధమున తటస్థించుట కును కారణము లేకపోలేదు. కర్మఫలము ననుభవింపకున్న తప్పదుగదా! ఇదియంతయు మదీయ పాపక్రియా ఫలమేకాని యితరముకాదు, ఆనిమి త్తమును నీకెఱింగించెద నాకర్ణింపుము. నాచిన్నతనమున నేనొకనాఁటి రాత్రి ధనుర్బాణములు ధరించి సరయూనదీ తటమున కరిగి యట వృ క్షముల మాటునఁ జేరి పొంచియుండి యా నదికి జల పానార్థముగా నేనుంగును నేదుపందులు పులులు నెలుగుబంట్లు నెనుబోతులును వచ్చి నీరుద్రాగుచుండ నా చప్పుడునుబట్టి శబ్దవేధులైన బాణములు ప్రయో గించి వానిని పొరిగొనుచుంటిని ఆ సమయమున నొక మహాత్ముం డవ్వోటి కేగుదెంచి భాండముతో నదియందు జలములు ముంచుచుం డెను. ఆ ఘుబఘుబ ధ్వనినివిని యేనుంగు నీరు గ్రోలుచున్నదనెడి భ్రాం తితో వింట శరము సంధించి ప్రయోగించితి, సూటిగా యా వ్రేటు మహాత్మునకుం దగులుటయు, "హా! ఈశ్వరా! ఓం నమశ్శివాయ నమ శ్శివాయ నమశ్శివాయ"యని పలుకుచు భూమిపై నొరిగెను ఆరవమును విని నేను మిక్కిలి వెఱగందుచుండ మరల అయ్యో! ఈ రాత్రివేళ చీకటిలో నొంటరివాడనై నదీ జలములకై వచ్చి యిటు తీవ్రప్రదరాహ తింగూలితి, పాపకృత్యంబని తలంపక యేక్రూరాత్ముఁడో నన్ను నిరపరా ధునిఁ గూలనేసె, ఏమిచేయుదును? హరిహర! నీరు వట్టుకొనియున్న యతి వృద్ధులును, నంధులునైన నా తల్లిదండ్రు లింక నెంత యడలుదురో గదా, నన్ను వారెట్లు వెదుకఁగలరు? నాస్థితి వారెటుల నెరుగుదురు? అడవులలోనుండి కందమూలములును వన్యఫలంబులును భుజింపుచు, నిత్యనైష్ఠిక వృత్తిం దలంగక సదా పితృసేవా పరాయణుండనై వర్తిం చుచుండెడి వాడనైన నేనీరీతి నాయుధముచే మృతినొందుట కేమిపాప మొనర్చినాఁడను? ఒకరికొక కీడుచేసి యెఱుంగని మునికుమారుఁడనైన

నన్ను హింసించు టేల? నన్ను చంపుటచే నీకు [illegible] మేమిగలదని యెంచి యీ మనుష్యవధ [illegible] ప్రయత్నించితివి? నా తల్లిదండ్రులకు దిక్కు లేకపోవుటయు నేను [illegible] ప్రాణంబులు విడుచుటయుందప్ప నీనివలన నేమి ప్రయోజనము గలదు? నా తల్లిదండ్రు లంధులై యున్నను [illegible] గున నేనే కన్నులవలె నుండి, వారికి [illegible] రక్షించుచుంటి. ఇకమీఁదట వారిగతి యేమి కానున్నది? వారిని రక్షించువా రెవ్వరున్నారు? నాతల్లిదండ్రులు జలమును గొనిరమ్మని పంపగా ఘటముం గొనివచ్చితి, వచ్చినవాఁడ నిచ్చోట [illegible] హతిచే నేలఁగూలితి ఘోరమైన నాదురవస్థను వారెఱుంగరు. ఎట్లుల తెలియును? తెలియక పోవుటచేత నేనుశీఘ్రముగా నీళ్ళుకొనిపోకయున్న యెంతకోపమును జెందుదురో, యెట్లుల నిందింతురో, శోక ధృతి దూలి యేవిధంబున నాకొఱకై దుఃఖింపుదురో, కటకటా? ఆముసలివాలు దిక్కు-మాలినవారై ఖరిలోనై రిగదా ఇంక వారిని రక్షించుట కెవ్వరున్నారు నేనిట్టుగాని నాకొఱకునీరు దెచ్చెదనని యాశతో గూర్చుండి యున్నవారిక పానీయంబుఁ గొనిపోయి యెవ్వరొసంగుదురు? నేనిట్లు బడిన వార్తను వినిరేని యాక్షణంబుననే తమ ప్రాణంబులను విడుతురుగాని బ్రతుకనుట నిశ్చయము. హా! దైవమా! ఈయొక బాణఘాతముచే మేము ముగ్గురము జచ్చునట్లుల నేర్పడినది. ఏమిచేయుదును. హా! తండ్రీ! హా! తల్లీ! మీకు దాహముఁదీర్ప జలంబులు దేరవచ్చిన మీరు నమ్మియున్న మీకుమారుం డిచ్చోట నిదిగో! ఘోర బాణాహతింబొరలి తపించుచున్నాఁ"డని యడలఁ దొడంగెను. ఆయార్తరవమునువిని యతండు పలుకుచున్న మాటలచే, నాబాణాహతిం గూలినది నేను తలంచినట్లు గజంబుగాదనియు నతం డొక్క మునికుమారుండనియు నెఱింగినవాఁడనై అత్యంతమైన భయంబును, వ్యసనంబు నామనంబును గలుఁపగా "అయ్యయ్యో! గొప్ప-యపరాధముఁ గావించి నాఁడనే! మహాపాతకము నొడిగట్టుకొంటిని. ఈదోషమింక నెట్లుల దీఱును? శీఘ్రముగా నతని యొద్దకరిగి విచారించుటకైనను, నావలననైన యుపచారంబు నొనరించుటకైనను నీవు అంధకారముచే దారి సయితము తెలియ నట్లుండలేదు. ఎవ్విధంబున నవ్విప్రపుత్రుం డున్నచోటు నెఱింగి పోవుదును? హరిహరీ ఇంక నిపుడేమి చేయుదు"నని వగచుచుండగా నంతలో చంద్రోదయం బైనందున చీకట్లు

తొలంగి వెన్నెల కాంతులు వెల్లివిరిసెను. అంతట నేను తడవుఁజేయక బిరబిర యానదిదాఁటి యావలి తీరమున కరిగి యచట విరిసిన జడల తోడను, అతిశయించిన బాణఘాతముచే గలిగిన బాధచే నలసటనొంది దైన్యముతోఁగూడిన మోముతోడను, మేనంతయు నేల బొరలుటచే ధూళి యంటియుండగా కుండ నేలఁబడవైచి దానిపై నొరిగి శరఘాతముః గాఱుచున్న నెత్తురుచే భూమి దడియగా మహా దుఃఖా క్రాంతుడై పొరలుచున్న యామునినందనునింగాంచి గుండె తల్లడిల్లగా చేరబోయి నాచేగల ధనుర్బాణములు క్రింద బడవైచి త్వరితముగా నీరుదెచ్చి మోముఁగడిగి తుడిచితి. శోషిల్లియున్నయతఁ డపుడు మెల్లగా కన్నుల విచ్చి నావంక కనుఁగొనెను. నాలో నపుడధికమైన భయము గలిగి, ''మహాత్మా! నేనే యీబాణమును ప్రయోగించిన వాఁడను. కాని యిది యెఱింగి బుద్ధి పూర్వకముగా చేసిన యపరాధము కాదు.

దైవకృతమున నిటుల తటస్థించినది. మృగ సంహారార్థమై నేనీ ప్రాంతమున వేచియుండగా నీవు ఘటంబున జలంబులు ముంచుశబ్దమును విని యంధకారంబువలన మనుజుఁడగుట నెఱుంగలేక మత్తగజంబు నీరు గ్రోలుచున్నదనెడి తలంపున జేసినాఁడను అటువంటి ఘోరపాతకమును జెందించుటకే విధి యివ్విధంబున బ్రేరేపించెను. ఇంక నేమి వగచినను నేమి ప్రయోజనము గలదు? గొప్పనేరముఁ జేసినాఁడ''నని వగచుచుండ నతండు నన్నుజూచి ' ఓయీరాజా! అడవులలో వాసముఁజేయుచు, నెట్టి యపరాధంబునుం జేసి యెఱుంగని వాఁడవగు నన్ను నుంతయైనను యోజింపక పడగూల్చినాఁడవు. ఈ విషయం బెటులనుండినను, ఏకపుత్రుండనైన నా మరణంబులు విని నన్నేయాధారముగా నమ్మియున్న నా తలిదండ్రు లతివృద్ధులును. నందులునునైన వార లిరువురుం దటాలున ప్రాణంబులు దొఱంగుదురు. ఇటులచేయుటచే నీకు మూడుపాతకములు సంభవించినవి. దీనిచే నిదియే నీవు సంపాదించిన లాభము. నీమృగయా వినోదమునకు గలిగినది యిది యేఫలము. అయినను నెఱుగఁకచే సేసితిని నీతప్పుజెప్పి పశ్చాత్తాపంబుం జెందుచున్నాఁడవు. దైవసంకల్పమిటులనుండి జరుగవలసినట్లు జరిగినది. నిన్ను నిందించుట కర్జంబుగాదు తెలియక చేసిన తప్పుగాన యీ పాపంబు నీకు గలుగకుండును గాక'' యని చెప్పి మరల నాతో ''నరేంద్రా! ఈబాణము గ్రుచ్చుకొని యుండుటచే ప్రాణంబులు పోవకున్నవి. బాధ యధికమైయున్నది. కావున దీనిని తీసివేయుము. మఱియు నీకొక హితంబుఁ జెప్పెదను వినుము.

నాతల్లిదండ్రులు కన్నులు గానరాని ముదుసళులు వారు దప్పిగొని నేను నీరుగొని వచ్చెదనని కాచియుందురు. కాన నీవీ ఘటంబుతో సలిలంబులు గొనిపోయి వారికొసంగి దాహము దీర్చి మదీయ మృతి నెఱింగింపుము. ఇచ్చటనుండి పోయినతోడనే యీవృత్తాంతమును వారితోడ చెప్పితివేని దాహముచే తపించుచున్న యాపుణ్యాత్ములు కడుపురగులుకొని దుఃఖాక్రాంతులై యాశాపముతో నిన్నుదిట్టరేని నిన్నును నీవంశంబును నీరగుట నిశ్చయము. కాబట్టి తొలుత వారిదాహముం దీర్చి శాంతి నొందఁజేసి యటుమీఁదట నావర్తమానముఁ జెప్పి తెలియక చేసిన యపరాధమనియు క్షమింపుఁడనియుం బ్రార్థింపుము. దైవసంకల్పప్రకారము జరిగినదానికై యింక వగచి ప్రయోజనములే"దనిపలికెను. అంతట శోకమును భీతియు నతిశయింపగా నతని యాజ్ఞప్రకారము మేననాటియున్న యంబలముఁ బెఱుకుటయు నతండు ప్రాణములు విడిచె.

అంతట దుఃఖింపుచు నేనచటయుండిన కుండతో నీళ్ళుముగొని, మునికొడుకు చెప్పిన గురుతుప్రకారముగా తమకుమారుని రాకకై గాచియున్న వృద్ధుల నతని తల్లిదండ్రులంజూచి, దృష్టిలేనివారును, దప్పిచే తాపమొందుచున్నవారును నైన పక్షులు విఱిగిపడియున్న పక్షులంబోలె గనుపట్టుచుండెడి యామునిదంపతులఁ జేర నరిగితి. నానడక చప్పుడువిని తమ కుమారుఁడే వచ్చెనని తలంచి యందు వృద్ధముని "కుమారా! సమీపముననేగదా నదియున్నది. యచట కరిగి జలంబులు దెచ్చుట కింత తడవైనదా? ఏల నీవాలస్యముఁ జేసినాఁడవు. అయ్యో! యరణ్యమునఁబోయి యొంటరివాఁడ నీయర్ధరాత్రకాలమున నిర్వ్యాధమున మసల దగునా? నేనును నీతల్లియు నీవు తడయుటకు కారణ మెఱుంగక, ఎటులబోయినాఁడ వేమోయని మిక్కిలి దిగులొంది కుందుచుంటిమి సుమీ! దేవుఁడు సుఖముగా నిన్ను మాయొద్దకు చేర్చెను. ఇప్పటికి మాకు ధైర్యమును సంతోషమును గలిగినది" యని పలికిన మాటకు పలుకుటకు నోరురాక మేను తత్తరించుచు మూఁగవాఁడనై నిలచితి. అపుడా తపోధనుఁడు నేను తమ పుత్రుఁడనేయని తలంపున "తనయా! పలుకకుండెద వేల? నేను నీకు మంచిబుద్ధి మాటలు చెప్పినాఁడను గాని నీపై నలుక చేతగాదు. దీనికి నీవు మామీఁద కోపమొందినాఁడవా? వలదుగాని నాలుక వఱుకుకొనిపోయి పలుకలేకయున్న నీతల్లికి శీఘ్రముగా తొలుత గ్రుక్కెడునీళ్ళు పోయు"మనెనో వారికి తమ తనయుఁడిట్లు గలయనుదాని విశేషము నెఱింగినవాఁడనై తద్వృత్తాంతము నెఱింగించు

టకు పూర్వము ఋషిపుత్రుండు కెఱపిన చందమున జలములు దాగి విచ్చి, మహా ప్రయాసతో మనము నొక్కింత దైర్యమును పాదుకొలిపి యతిశయించిన దుఃఖముతో, భయముచే మైచెదరగా "ఓపుణ్యాత్ములారా! నేను మీతనయుండనుగాను, మహాపాపకర్ముఁడను. అయోధ్యను పాలించు దశరథుండనెడి పేరుగలవాఁడను లోకముననే క్రూరుఁడను, పాతకుండనుం జేయుటకు సాహసింపజాలని ఘోరకృత్యము నొనరించి తగుదునని దైర్యముతో మీయొద్దకు మదీయకృత దుష్కృత్యమును దెలుపుటకై వచ్చినాఁడ. పలుకుట నోరాడకున్నది.

ఏమనగా, నేటిరాత్రి నేను నది చెంత డాగియుండి యేటిలో నీటికై వచ్చి త్రాగుచుండు మృగములను నీరుగ్రోలు చప్పుడునుబట్టి శరప్రయోగము గావించి చంపుచుంటిని. ఆసమయమున మీకుమారుండు జలముకై యరుదెంచెను దట్టమైన చీకటిగ్రమ్మి యుండుటచే యతని రాకను నేనెఱుంగజాలనైతి. అప్పుణ్యధనుండు ఘటమును నదీ జలములలో ముంచుటయు తద్భుగభుగ ధ్వానమును విని కుంజరము నీరుగ్రోలుచున్న దని భావించి వింట బాణము సంధించి యేసినాఁడను హరిహరీ! ఇంక నేనేమని పలుకుదును? ఆశరము దాకుటయు మీ కుమారుండు నేలఁగూలి ప్రాణములు విడిచె" నని చెప్పితి. నానోట క్రూరమైన యీ మాట వెడలగానే "హా! కుమారా! హా! ప్రియనందనా" యని యడలి యావృద్ధు లిరువురును బ్రాణములు లేని బొందులవలె మూర్ఛిల్లి నేల వ్రాలిరి. అంతట భయశోక విహ్వలాత్ముఁడనై యుపచరించి మహాప్రయాసతో యెట్టకేలకు నేను తేర్చుటయు వారలు తెలివొందిరి, మేరలేని దుఃఖమున వారు కడుదీనములైన తమ ముఖములను నావంకకుఁ ద్రిప్పి తలయెత్తి నోళ్లు తెఱచుచు, బెదవులు దడుపుచు డగ్గుత్తికలు పెట్టుచు, వెలుంగులు రాల్పడగా నన్నుఁగూర్చి "ఓ యయ్యా! ఇంతటి ఘోరకృత్యము నెవ్వరైనం జేయుదురా? మాకుమారుం డేయపరాధ మొనర్చెను. సకలధర్మముల నెఱింగిన రాజవై యుండియు తపసులమైయడవులలోనుండి కాలము గడపెడి వారమగు మాబోంట్ల నిట్లు వెతల పాలొనరించుట యుక్తమగునా? అయ్యో మేము చీకులము అందులము. ఆధారమని నమ్మి పట్టియున్న మాచేతికఱ్ఱను పడఁగొట్టినాఁడవు. న్యాయమా? ఇంక మేమెచటికి బోవుదుము? మాకు దిక్కెయ్యది? నీకు పుణ్యముగలుగ నాశీర్వదించెదముగాని మాయందు కనికరించి యేబాణముచే మా పుత్రునిఁ గూల వేసినాఁడవో దానివలననే మమ్మును వధించి మా

దుఃఖమును జల్లార్చుము. నీబాణాహతింగూలిన మా ముద్దుపట్టి ప్రాణ ములు విడుచునపుడు తల్లిదండ్రులమైన మమ్ముఁ దలంచి యేమిచెప్పెనో, ఎట్టుల నడలెనో యతనిమాటలం జెప్పుము. మాతృ పితృభక్తిగలవాఁ డును, నిత్య ధర్మాచార నిష్ఠాపరుండును, సకల సద్గుణ గణగరిష్ఠుండును తపస్విలుండును, పుణ్యప్రియుండును పరమ శాంతుండునునైన యమ్మహా భాగున కిటువంటిగతి సంభవించెనుగదా! ఇటువంటి చావు జచ్చుట కా పరమ యోగ్యుం డర్హుండగునా? ఇతని కీ ఘోర మరణమేల కలిగెను? ఇంక మేము దీనికై యేమని దుఃఖింపుదుము? అహా! దైవ మీ తీరున సంకల్పించెగదా! ఎప్పటికైనను లోకమున జనించినవాఁడు చావవలసి యే యుండును.

చచ్చినవానికై వగచియుఁ బ్రయోజనములేదు కాని, అయినను? ఆ చావునకు మఱియొకచోప్పు గలుగకుండెనా? కటా! యతి తుండైన వానికి ఘోరసాయక ఘుతచే చావవలసినట్లు లిఖించిన విధి చెయిదిని గురించి మేమి దుఃఖింపవలసి యున్నది. ఇది యన్యాయము గాదా?'' యని చెప్పుచు పనవిపనవి యతని గుణములు వర్ణింపుచు శోకించు చుండి వారిలో మృతకుమారుని తండ్రి నన్ను నుద్దేశించి ''ఓయి దశర థుఁడా! వానప్రస్థులం జంపినవాఁడు దేవేంద్రు నంతటివాడైనను తత్క్షణ మే నాశంబగును. ఇంక నీవంటి రాజగువాఁ డెంతటివాఁడు ? ఒక లెక్కయగునా? నీ వెంతటివాడవై యున్నను నీవు చేసిన కార్యమునకు ఫలముగా నీశిరము వేయిప్రక్కలై యుండునుగాని తప్పినది ఏలననఁగా నీవు తెలియక ఈ మహాపరాధముం జేసినట్లు పలుకుచున్నావు. దీనికై విచార భయము లతిశయింపగా పశ్చాత్తాపముఁజెంది క్షమింపఁవేడుచు న్నాఁడవు కావున యీదుష్కృత్యముచే గలిగెడి ఫలము నీకు గలుగ దయ్యె. ఇంక నీతోడ నేమిజెప్పియుం బ్రయోజనములేదు. సర్వమును భగవత్సంకల్ప ప్రకారము జరుగుచుండును. కాని, ఓయి దశరథుఁడా! మాకొక యుపకార మొనరించి పొమ్ము. ఏమనగా, నీ యంబకముచే మా పుత్రుండెచ్చట నేలఁ గూలియున్నాఁడో యచ్చోటికి త్వరితముగా నంధులమైన మమ్ము దోడ్కొని చని విడువుము, ఇదియ మేము కోరు నది'' యని పలికిరి. ఆమునిదంపతులిట్లు వేడుకొనుటయు, వారి దుఃఖ ముఁజూచి మిక్కిలి పరితాపమును బొంది వారి నిరువురం దోడుకోని మునికుమారుని మృత కళేబరము నొద్దకుఁబోయి విడిచి, ''పుణ్యాత్ము లారా! మృతుండైన మీకుమారుండు వీఁడే, మీముందట భూమిపైఁ

బడియున్నాఁడు చూడుఁ"డని చెప్పితి. అంతట వారు చేతులతో తడవి కొడుకు తనువుఁ గనుంగొని విహ్వలుఁబడి మూర్ఛిల్లి యుల్లంబెఱియఁగా "హా! యజ్ఞదత్తా! ప్రియనందనా!" యని యెలుంగెత్తి పేర్కొని యేడ్చుచు నిట్లనియె.

"నాయనా! అయ్యో! ఇది యేమి? ఎన్నిమారులు దగ్గఱఁజేరి పిలుచుచుండినను బలుకవైతివి. మాకు ప్రాణము నీవకదా! తనయా! అంధులమైన ముసలివారమైన మమ్ము దిక్కులేనివారిం జేసి శరీరము విడిచినాఁడవే? ఇట్టి స్థితియందున్న నీతనువుం జూచినంతట తొలంగిపోనక నామేనజీవము లింకను నిలిచియున్నవి. ఇది యాశ్చర్యముకాదా ? హా! మాముద్దుపట్టి కన్నులులేని మాకాధారమవై యుండిన వానిని నిన్ని రాజు నిష్కారణముగా జంపనేమిటికి? నీ వతనికిఁ జేసిన యపకారమెయ్యది? దైవమునకు మే మింతమాత్ర మాధారముఁ గలిగియుండు నయితము సమ్మతము గాకుండెను. కాబోలు తండ్రీ! నీసద్గుణములును, వినయ వివేకములును, సదాచార సంపదయును, మాయందుగల భక్తి శ్రద్ధలును, మేమెట్లు మఱచి యుండగలము? ఇంకపై మాగతి యెట్లు కావలయును? బాలకా! నీమేన బాణమునాటిన దెచ్చోట" యని పలుకుచు కుమారుని శరీరముఁ దడవి రక్తము గాఱుచున్న బాణక్షతము నామె యెఱింగి "అయ్యయ్యో! హరిహరీ ఇంతటి గాయముతగిలిన నీవెట్టుల జీవింతువు? నాప్రాణము లింక నిలువవు. చచ్చితి చచ్చితి" నని మరల మూర్ఛిల్లి యొఱిగి కొంత తడవు చేష్టలు దక్కిపడియుండి విధివశమునఁ దెలివినొంది యేడ్చుచుండె.

తత్సమయమున యాతపోధనుండును గొడుకు గుణములం బేర్కొని వర్ణించుచు మహత్తర శోకసాగర మగ్నుండై పలవించి పలవించి యక్కుమారు నుద్దేశించి "తనయా! నీవు పుణ్యశీలుండ వగుటఁ జేసి, వేదవేదాంగ పారగులు, నశ్వమేధాది సమస్తాధ్వర కర్తలును, నానా ధర్మకర్మ నిరతులు నైన యుత్తములకే లోకము గలుగునో యట్టి యుత్తమోత్తమ లోకము నీకుఁ గలుగునుగాక" యని పలికి విధి విహితాగ్ని సంస్కార తిలోదక దానము నొనరించుటయు, నయ్యజ్ఞదత్తుం డొక దివ్య విమానరూఢుండై యంబరమున దివ్యదేహప్రభ లతిశయింపఁగాఁ బొలిచి తలిదండ్రులఁ బేర్కొని యుచ్చైస్స్వనమున "ఓ తల్లిదండ్రులారా! మీకు పరిచర్య జేయుటంజేసి నాకు బుణ్యలోకము గలిగె. మీరింక నన్నుఁ దలంచి వగలం బొగలవలదు. కానుండునది

యవశ్యంబగునుగాని కాక మానదు. ఎట్టుల జరుగవలసి యుండెనో యట్టుల జరిగినది ఇది భగవత్సంకల్పముగాని నెవ్వొండునుగాదు. ఈ రాజు వలన దోషములేదు. మీరీతనిఁ గరుణింపుఁ''డని చెప్పి దివమునకుఁ బోయెను.

అంతట సమ్మునీశ్వరుండు నదియున్న దిక్కు మొగంబై నన్ను నుద్దేశించి ''ఓయినృపాలా! మా దేహమున నింక ప్రాణములు నిలువవు. మా పుత్రుండు పోయినమార్గమునఁ బోయెదము మాకింతటి పుత్రశోకముఁ దెచ్చి పెట్టినాఁడవు కావున నీవును పుత్రవియోగముచే దుఃఖితుఁడవై మృతినొందఁ గలవాఁడ''వని శాపంబొసంగి పత్నీ సమేతుండై ప్రాణములువిడిచె. నేనాతపస్సులకు సంస్కారముగావించి చింతాక్రాంతుడనై యయోధ్య కేతెంచితి ఓకౌసల్యా! తత్ఫలం బిపుడాసన్నంబైనది. ఇంక నేను జీవించుట దుర్లభము. ఎట్లంటివేని యంత్యకాల లక్షణములు పొడముచున్నవి. నేత్రదృష్టి సన్నగిల్లి చీకటులు గ్రమ్ముచున్నవి. యితరులు పలుకుమాటలు వినవచ్చుటలేదు. గుండెలదరుచున్నవి. దేహము విశదమగుచున్నది. కంఠస్వరము హీనమగుచున్నది. అప్పటప్పటికి జ్ఞానము లయమగుచున్నది. ప్రాణములు తిరుగుడు వడుచున్నవి. కావున మేను నిలువదనుట సత్యము, శ్రీరామచంద్రుని లీలాదరహాస వికాస శ్రీకర ముఖా రవిందముం జూచుటకు ప్రాప్తము గలుగదయ్యెగదా! ఏమి చేయఁగలను''? అని పలికి రఘుకులేశ్వరుం దలంచి యిట్లని దుఃఖింపఁ దొడంగెను.

* దశరథుఁడు పరలోక గతుండగుట. *

''హా! కులవర్ధనా! హా! కరుణాకరా! హా! ధర్మవిలోల! హా శ్రీకరా! విజయలక్ష్మీకరా! హా! రామరామా!''యని పేర్కొని యతిశయించిన వ్యాకులము చేవాపోయి తుదకు ప్రాణములువిడిచె. అతని మరణము నెఱుంగఁజాలక కౌసల్యాదేవి నిదురించుచున్నవాఁడని యెంచి పలుకరింపకను కను మొగచియుండె అంత ప్రభాతంబగుటయు వందిమాగధులును దాసదాసీ జనములును వాడుకపద్ధతినివచ్చి స్తోత్రపాఠములు గావించి సందడింపఁ దొడంగిరి. మంగళ తూర్యరవము లొసంగెను. అప్పటికిని దశరథుండు మేల్కొనకుండుటయు లర్హకాంత లంతః పురమున కరుదెంచి యా మహీపాలుం డున్నతీరు నుపలక్షించి భయాశ్చర్యములు గలవారై డాయంజని యంటిచూచి యూపిరుల రసిగతప్రాణుండగుట నిశ్చయించి మహా దుఃఖముతో మొగము లడచుకొనుచు రోద

వము; కైకేయులయు వికలొందిన కౌసల్యా సుమిత్రలు నిద్రదేఱి పతియున్న చందమునాంచి "హా! రాజకుంజరా! హా నాథా!" యని యార్తనాదము మున్నుముట్ట నాక్రందనం బొనరింపఁ దొడంగిరి. అది యెఱింగి వ్యసనాక్రాంతయై కైకేయి నచ్చోటఁ గదుదెంచుటయు కౌసల్యాదులయ్యాంత్రిగాంచి శోకిం బరితపింపగా రామమాతాఁదఁపడి "ఓకైకా! నీ కోరిక సఫలంబయ్యె, శ్రీరామచంద్రు నడవులకు బనిచితివి. మగనిజంపితివి. ఇంక నీకేదియు లేదు, కోరినట్లు సమస్త భోగములు ననుభవింపుచు సంతోషమున నుండు"మని బలుకుచుండ, యామె వారి పలుకులకు మాఱాడనెఱచి తలవాంచి పశ్చాత్తాపయుంబడి విలపించుచుండె. నాసమయమున కౌసల్య నిజవల్లభు నుద్దేశించి ఓ క్షితీతలేశ్వరా! మహా! సుకృతవంతుఁడవైన నీకిట్టివంటి మరణము గలిగెనుగదా! ఆహా! దైవసంకల్పమున కేమనవచ్చును? నాముద్దుపట్టియైన శ్రీరామచంద్రుని బాసి దుఃఖ సముద్రంబున మునింగియున్న నేను, భవత్సేవ సేయుచునైన కొంత యూఱటఁ జెందవచ్చుగదా యని తలంచితి. అదియును వ్యర్థమయ్యెను. నేనేమి చేయుదును? అయ్యో! నేనెంతటి పాపాత్మురాలనో గాని నీపుత్రశోకంబు నెఱుంగఁజాలక కపట దుఃఖమును నాముందు కనబఱచుచున్న వాఁడవని తూలనాడితి రవికులశశాంకుండైన రామభద్రునెడబాసిన దుఃఖము చాలక నిన్ను సయితము కోలుపడితిని వనమున కరిగిన రామచంద్రుండు పితృవాక్య పరిపాలనముఁ జేసినవాఁడ నెడి కీర్తి నార్జించెను. నీవన్ననో, భార్యకు చెప్పిన పలుకులు దప్పక వరంబు నొసంగినావనిన మాట రక్షించుకొనిన సత్యసంధుండవనెడి కీర్తినొందిన వాఁడవు, ఇపుడు నేను జెందిన ఫలమెయ్యది! వివేకహీననై యనుచిత వాక్యంబులు పలికిన నీ మనంబును నొప్పించుటచే వాడమిన పాపము నొడిగట్టుకొనవలసిన దానినైతి, ఇంక మాకు గతియెయ్యది?" బహుప్రకారంబుల శోకించుచుండు సుమిత్రాదులు నేడ్చుచుండిరి. అంతట పవ్వార్తనువిని వసిష్ఠ వామదేవ ప్రభృతులైన పురోహితులును, సుమంత్రాది మంత్రులును, తక్కుంగల గొప్పనారలును వేగిరపాటు గదుర, జనుదెంచి చూచి యా నృపాలుని మరణంబునకు మిక్కిలి దుఃఖంచిరి. పిమ్మట గురుశ్రేష్ఠుండైన వసిష్ఠుండు కాలొచిత క్రియావిధానంబుఁజింతించి యంతఃపుర కాంతల నుపచార వాక్యంబులచే నూరార్చి దశరథుని దేహంబు చెడకుండునట్లు తైలపక్వంబు గావించి వస్త్రాభరణంబు లలంకరించి సింహాసనంబుపైఁ గూర్చుండబెట్టించి జయంత ప్రభృతులైన

మంత్రులంబిలిచి, ఈమహారాజున కగ్ని సంస్కారాది క్రియలు చేయుటకుగా గిరివ్రజ పురంబునకుఁ బోయియున్న భరతునిఁ దోడ్కొని శీఘ్రముగా రండు తగిన సన్నాహంబుతో త్వరిత గమనంబున నరుగుఁ" డని నియమించెను, వారును నమ్మహాత్ముని యానతిం బ్రయాణంబై చనుచుండ వారింజూచి "భరతున కప్పట పితృ మరణవార్తఁ జెప్పవల" దని దిట్టము గావించెను.

అయోధ్యా పురంబువిడిచి మంత్రులు బహువేగముగా ప్రయాణముఁగావించి యేడవనాఁడు కేకయ రాజపురంబుఁజేరిరి. అంతకుమున్న సముద్ర మింకిపోయినట్లును, చంద్రబింబము భూమిపైఁ బడినట్లును కలగని యది దుస్స్వప్నంబుగా భావించి యేమి యడరుపుట్టునో యనెడి చింతగలవాఁడై భరతుండు తన స్వప్న వృత్తాంతము నచ్చోట మిత్రులతో చెప్పుచుండెను.

—* భరతశత్రుఘ్ను లయోధ్యాపురంబునకు వచ్చుట. *—

ఆ సమయముననే యయోధ్యనుండి పోయిన మంత్రు లతనియొద్ద కరిగి నమస్కరించి తమ తెచ్చిన యుపాయనంబులు సమర్పించి "స్వామీ! కులగురుండైన వసిష్ఠమహర్షి మిక్కిలి ముక్కయైన పని గలుగుటచే మిమ్ముదోడ్కొని రమ్మని పుత్తెంచి వచ్చినారము. క్షణమైనం దడవుఁజేయక ప్రయాణంబై యయోధ్యకు రావలసిన" దని విన్నవించిరి. కారణంబు దెలుపక వారట్లుల బలుకుటచే భరతుండు కళవళమును బొందియప్పుడ కేకయాధీశ్వరునియొద్ద కరిగి వృత్తాంతంబుఁజెప్పి యనుజ్ఞఁగైకొని వీడ్కొని శత్రుఘ్ను ద్వితీయుండై రథంబెక్కి కదలి యేడవనాఁ డయోధ్యానగరంబునుజేరి తల్లియున్న యంతఃపురంబుఁ జొచ్చి వచ్చుచున్న, తనకుమారుని రాక నెఱింగి, కైక మిక్కిలి యబ్బున నెదురుగా చనుదెంచి పుత్రునాలింగనంబుఁ గావించెను.

భరతుండు తల్లికి నమస్కరించి కేకయావనీపతి పుత్తెంచినయనర్ఘ రత్నాభరణాదు లామె కర్పించి యచ్చటివారి క్షేమము నెఱింగించి యామెనుగని "జననీ! ఈనగరంబు పూర్వమువలెగాక కళాహీనమై వీధులు పాడుపడినట్లు చూపట్టుచున్నవి. నగరులు శూన్యమందిరముల చందముగా తోఁచెడివి సంతోష నిదానంబులుగాని వినోదంబులుగాని గానరాకున్నవి. నామనంబున కేదియు విపరీతముగా దోఁచుచున్నది. హృదయంబు కలంగుచున్నది. ఇట్లుండుట కేమి కారణము? సర్వవిధంబులనందఱును క్షేమముగ నున్నారుగదా! విపర్యాసము లెవ్వియుం గలు

నప్రగజా! ఉపరికార మలంకార రహితమై యుండు టేలనో త్వరితము గాఁ జెప్పి నాకలంక నివారింపు" మని యడిగెను.

కుమారుం డివ్విధముగా నడుగుటయు, కైకేయి యతనిఁ గాంచి "పుత్రకా! ఇచ్చోట గొప్ప విశేషము జరిగినది. ఏమనగా, మీతండ్రి రామ చంద్రునకు పట్టంబుగట్టఁ బ్రయత్నించెను. అది నే నెఱింగి, తత్పూర్వము మీజనకుఁడు నాకొసంగినవాని వాగ్దానముఁ జేసియుండిన రెండువరము లునుంగోరి, ఒకటి రామునికిఁ జేయదలంచిన పట్టాభిషేకంబు నీకుఁ జేయుట కను రెండవది రాముఁడు పదునాలుగేండ్లు వనవాసము జేయుటకును, నడిగి నే గొంటిని. సంతోషముతో నాతలంపు నెఱింగి తండ్రివాక్యములు సత్యము జేయుటకై రామచంద్రుండు సీతాలక్ష్మణ సహితుండై యరణ్యం బున కేగెను అతం డరిగిన పిమ్మట పుత్రవియోగ దుఃఖమున సహింప నోపక నీజనకుండు మృతినొందెను. తనయా! నీక్షేమార్థముగా పాటు పడి నేను నిష్ఠురములపాలై యెట్లో కార్యంబు సాధించినాను. ఇంక నీ కెవ్వడును నడ్డుపడువాఁడు లేడు సంతోషముతో పట్టాభిషిక్తుండవై రాజ్య భోగంబుల ననుభవింపుము, ఇచ్చటగల విశేషం బిదియ" యని తా నొనర్చిన మహాత్కార్యంబును నెఱింగించెను.

రెండవ ప్రకరణము ముగిసెను.

శ్రీ రా మ వ న వా స ము

వ చ న కా వ్య ము.

మూడవ ప్రకరణము.

భరతశత్రుఘ్నులు రామచంద్రుండు వనంబున కరుగుట వినిదుఃఖించుట.

తల్లియైన కేకేయీయాత్మజ యిట్టులు బలుకగానే, రామచంద్రునియం దత్యంతమైన భక్తియుం బ్రియంబునుం గలిగియుండెడివాఁడైన భరతు నకుఁ గలిగిన వ్యసనం బెంతయని చెప్పశక్యముగాదు. అమ్మహాభాగుఁ డామాటలువిని తటాలున "హా! రాఘవేశ్వరా! సుగుణ రత్నాకరా!" యని పెద్దగాని పలుకుచు మూర్ఛాక్రాంతుడై నేలఁగూలెను, శత్రుఘ్నుం డును తన యన్నవలెనే యయ్యెను. అయ్యో! పాపము కైక చిత్తం బె ప్పుడు కలతనొంది, తానొనరించిన కార్యమునకు సంతోషించి తన కుమారుండును మెచ్చుకొనుండని సాహసము తలంచియుండెను. కాని యిపుడ

టులగాక విరోధముగా యేర్పడినది. రామచంద్రుం డరణ్యమునకుఁబో వ్రుటను వినినంతట సంతోషించుటకు మాఱుగా, భరతుండు దుఃఖా క్రాంతుఁడై మూర్ఛిల్లుట. జూడగా కైకకు భయముగలిగెను. ధర్మశీలుండగు భరతుం డవ్విధంబున మూర్ఛనొంది కొంతవడికిఁదెలిసి యత్యుగ్రముఁ కలవాఁడై కన్నులు నిప్పులు రాలుచుండగా కడునుగ్రముగా తల్లివంకఁ జూచి "ఓపాపాత్మురాలా! పరమ పుణ్యాలక్షణ పూర్ణుండును, సమస్త కల్యాణ గుణగణ శోభితుండును, నిష్కళంక మానసుండును ధర్మస్వరూపుఁడునునైన రఘుకులనాయకుని నరణ్యమునకుఁ బొమ్మనుటకు నీనాలుక యెట్లాడినది? నిరుపమాన సుకుమార సుందర శరీరుండును సకలజన వంద్యుఁడునైన నిశ్చింత నెల్లభోగములు ననుభవించుచుండఁదగిన యాపురుషోత్తముఁ డడవులలో భార్యయు ననుజుండు నందనవెంట దిరుగగా కష్టము లొందుచుండుట కర్హుండగునని నీబుద్ధికిఁ దోచెనా! ఆహా! నీవివేకంబునుగూర్చి యేమనదగును? మహాపరాధం బొనరించిన క్రూరమతివిగదా? అయ్యో! ఓ ఘోరరాక్షసీ! ఎంతపనిఁ జేసితివి? హరిహరీ! ఇటువంటి యకృత్యము మఱియొకటికలదా! మాయన్నయైన రామచంద్రుండు భార్యతోడను, తమ్మునితోడనుం గూడి జటా వల్కలములు ధరించి యడవులలో మునులం జేరి యిడుములు గుడుచుచుండగా, నే నిచ్చోట రాజ్యభారము వహించి సంతోషముతో భోగము లనుభవించుటకు సమ్మతింపుదునని తలంచితివా? నీ కెటుల తోచినది? ఈదుర్బుద్ధి యెట్లు కలిగినది? ఇటువంటి ఘోరకృత్యముఁ జేయుటకు నీవుగాక మఱియెవ్వరైన తెగింపుదురా? పాపచిత్తవైన నీగర్భంబునఁ బుట్టినందుచే యాపాపము నన్నునుం బొందినది, ఇట్లు నీవు చేసినంతట శ్రీరామచంద్రుని ముఖంబును నేనెట్లు చూడఁగలను? ఆ రాజశేఖరుండు నన్నుఁ గని యేమని తలచును? నేను రామభక్తుండ నగుట నెఱింగియుండియు నిట్టి యక్రమకృత్యముఁ జేయఁజెల్లునా! ఓకైకా! అకటా! భవత్కృత్యమువలన రాఘవేశ్వరుని మనంబెంత నొచ్చినదోకదా దీనికి సుమిత్రా నందనుండు నాపై నెంతకోపమును జెందునో, తెలిసినది కాదు. నీనిమిత్తమున నిన్నివిధముల చేటులు పుట్టినవి. నివు కేకేయ రాజునకుఁ గూతురవై యెటుల జన్మించితివో గాని యాలోచింపగా. యతనికి బుట్టఁదగిన దానవుకావు. నిజము కేకయరాజ బీజమునకే జన్మించి యుండినచో నీ కిటువంటి క్రూరగుణము గలుగఁబోదు. భవత్స్వభావము జూడగా రాక్షసులకు బుట్టవలసిన దానవని చెప్పదగును. యేలనో మనుష్యరూప

మునఁ బుట్టితివి. నీయందు దైత్యగుణములు గలవు. లేదేని యంతటి యకార్యముం జేయఁదలంపఁగొనఁ గొల్లవు. నీవలననే మాతండ్రి మర ణమునకు కాల మేర్పడినది. పాపజాతివియు, పతి హంత్రివియునగు నీతోడ మాటలాడ కూడ"దని పలుకుచుండ, శత్రుఘ్నుండునుం దెలివి నొంది కైక చేసిన దోషమున కాగ్రహము నొందియుండెను.

ఆసమయమున నిన్ని యుపద్రవములు గలుగుటకును నిమిత్తమైన దుష్టురాలు మందరవాకిటనుండి భరతుని ప్రసంగమును వినుచుండెను. దాని దుర్మంత్రమువలన సర్వ కష్టములును తటస్థించుట నెఱింగియున్న యంతఃపురపరిచారకాజను లావార్తయలాడి యపుడు పొంచుండి వినుచుం డుటంగాంచి దానికిఁ దగిన దండనఁ జేయింపఁ దలంచి శత్రుఘ్నునియొద్ద కరిగి జరిగిన విషయంబంతయుం జెప్పి "స్వామీ! ఇదిగో పరమ దుష్టశీల ఈమంథర మూలముననే యిన్ని చెడుగులును సంభవించినవి. ఇదియే యంతటికిని కారణమైనది. తానొనరించిన కపటతంత్రము ఫలించు టకు సంతసించి ఇపుడు జరుగుచున్న ప్రసంగమును వినుచు, మేలుల జరుగునో చూడవలయుననెడి యుద్దేశముతో వాకిట నిలిచియున్న "దని వక్కాణించిరి.

ఆమాటలు విని శత్రుఘ్నుండు దానిం జూచి యత్యంత కోపావి ష్టుండై పండ్లు పటపటంగొఱుకుచు, తటాలున లేచి యద్దురాత్మురాలిని పడఁ దన్ని కడ కాళ్ళుగట్టి గిరగిరఁ ద్రిప్పి నేలమోది చంపి, ఇనుమడించిన కోపముతో కాలాగ్నిరుద్రాకారుండై వరనుండి ఖడ్గంబు దూసిపట్టుకొని జళిపించి "యఁక తొలంగుడు, పాపచిత్తమైన యీకైక శిరముద్రుం చెద"నని వచ్చుచున్న యామె భయమునొంది గడగడ వడంకుచుండ పరిచారికలు దిగులొంది పఱచి కౌసల్యాదేవి మఱుఁగుజొచ్చిరి.

అపుడు భరతుండు తమ్ముని యుగ్రమునుజూచి, "శత్రుఘ్నా! తమ్ముఁడా! వేగిరపడకు శాంతింపుము. మన మీపాపజాతిం జంపినయె డల మాతృ హంతకుల మని యెంచి రాఘవేశ్వరుండు మనమొగములు జూడనొల్లఁడు. దీననయ్యెడి దేమిగలదు? ఈకైక తా నొనరించిన పా పమున తానే పోవునుగాక" యని వారించి యనుజ సహితుండై కౌస ల్యాదేవి పాదములపైఁబడి మొ్రక్కి మించిన దుఃఖమున రోదనముఁ గావించెను.

—* కౌసల్య భరతునితో నిష్ఠురముగాఁ బలుకుట. *—

"భరతా! కైకజా! నీతల్లి పతిని వేధించి నీకు పట్టంబుఁ గట్టుట

కును రామచంద్రుని నరణ్యమునకు బంపుటకును వరమువేడి తన పట్టిన పట్టువీడక కార్యమును సాధించెను. రాముఁ డడవుల కరుగుటయు తద్వియోగమున దుఃఖితాత్ముఁడై మహీనాథుండు ప్రాణములువిడిచె. ఇంక నీవు నిర్భయముగా నెమ్మదిని రాజ్యాభిషిక్తుండవై భోగము లనుభవింపుము. నీక్షేమమునకై నీతల్లిపాటుపడి కృతార్థురాలగుటం దలంచి యామెను సంతుష్టిని గలిగింపు''మని పలికెను.

నిరపరాధుడైన భరతుండు కర్ణకఠోరములుగా కౌసల్యాదేవి పలికిన యాపలుకులువిని మహా దుఃఖమునుఁజెంది కన్నుల శోకబాష్పములు తొలంగుచుండగా దీనవదనుండై "జననీ! ఈవిషయమున నాయందు లేశమైన దప్పులుగలుగదు. ఇందొక్కటియును నే నెఱింగి యున్నవాఁడను కాను. మా యన్నయైన రఘుకులనాథుని పితృసమునిగా భావించి యతని నెంతయు భక్తితో సేవించువాఁడను. నేనా మహాత్మునకు ద్రోహమును కలలో నయిత మెంచువాఁడనుగాను మదీయ చిత్తవృత్తి యా రామచంద్రుం డెఱుంగును. నేనుకైకచేసిన దుష్కార్యమునకు సంతృప్తిఁ బొందినట్టును, రాజ్యాభిషిక్తుండనై పుడమి నేలఁదలంచితిననియు నెంచి నీవిట్టుల బలికెదవని నే నెఱుంగుదును. సందర్భమును బట్టి యటుల తోఁచినను, నాకీ విషయమున నెట్టి సంబంధమును లేదు. ఈ జరిగినవానిలో యేవిషయంబైనను నే నెఱింగియుండుదునేని, లోకస్తుతుఁడైన రామచంద్రున కపకారము నెంచియుంటినేని, యమ్మహాత్ము నరణ్యమునకు పనిచి రాజ్యపాలనముఁ జేయుట కానఁజేసి యుండినవాఁడనేని వినుము. లోకమున, బ్రాహ్మణునిఁ జంపినవాఁడును గురుపత్నిం గలసినవాఁడును, సురాపానం బొనరించినవాఁడును బంగారు దొంగిలినవాఁడును యుద్ధమున శత్రువులకు వెన్నిచ్చి యోడి పరుగెత్తినవాఁడును, నెట్టి దుర్గతికిఁ బోవుదురో, యాపాపఫలము ననుభవింపగలవాఁడను, సూర్యచంద్రగ్రహ తారకములును భూమ్యాకాశములును సాక్షిగా నాయందు తప్పులు గలుగదు. తల్లి! నాయందు కృపాదృష్టులఁ బరగఁజేయుము నీపాదములాన నేనేమియు నెఱుంగ''నని గద్గద స్వరమునఁ బలుకుచున్న యవసరమున "ఓయమ్మా, కౌసల్యా! ఇతనియందపరాధములేదు. నిష్కల్మచిత్తుండు. రామభక్తుడైన యీభరతుని వాక్యములు సత్యము''లని యాకాశవాణి పలికినమాటలు వినవచ్చెను. అంతట కౌసల్యా సుమిత్ర లక్కుమారునియందు తమకు బొడమియున్న దురభిప్రాయము విడిచి పుత్రవాత్సల్యంబున కౌగలించి రోదనము గా

వింపఁ దొడంగెను. అపు డంతఃపురమున సంకులాక్రందన ధ్వను లతిశయించుటయు, వసిష్ఠు డరుదెంచి శాంతవచనముల నూరార్చి దుఃఖము నివారించి దశరథుని దేహముకడకుఁ దోడ్కొనిపోయెను.

భరతశత్రుఘ్నులు తండ్రి కళేబరముంగాంచి శోకాతిరేకమున మూర్ఛిల్లిభూమిపైఁ గూలిరి కొంతవడికి తెలివిఁగొందిరంత భరతుండు యెలుంగెత్తి “ఓతండ్రీ! దశరథేశ్వరా! పుణ్యవర్తనా! రాజకుల శిఖామణీ! భవన్నందనులమైన మేమరుదెంచి వేచుచుండ కన్నులువిచ్చి మావంక చూడవేల? మన్నింపవేల? కేకయావనీనాథుఁడు నీకై పుత్తెంచినబహుమతులీవె యున్నవి వీని నంగీకరింపుము నాతోడ సంభాషింపుము కైక కడుపున బుట్టినవాఁడగుటచే భాషింప నర్హుండనుగానని యెంచినాఁడవా? ఇదె కన్నులువిచ్చి దుఃఖముచే నేలఁబడి పొరలుచు, శోకించుచుండెడి శత్రుఘ్నునిం జూడుము. ధూళి ధూసరితాంగుఁడైన యతని నాలింగన మొనరించి యాదరించి వ్యసనము నివారింపుము, మేము రామునకు ద్రోహముఁజేసిన పాపాత్ములము కాము అనాదరణీయుల మగుటకేమికారణము?” అని పలుకుచు పనవిపనవి హాహా కారము లొసంగ రోదనముఁ గావింపఁ దొడంగెను.

వసిష్ఠుం డపు డతనికి తగినభంగిని బోధించి శోకము నివారించి “భరతా! నీవు బుద్ధిమంతుఁడవై యుండియు, పామరుని చందమున వ్యసనమునొందుట పాడిగాదు, శాస్త్ర క్రమమున నీవింక తండ్రి కగ్ని సంస్కారాది క్రియలు గావించుటఁ గడంగు” మని చెప్పెను. భరతుండమ్మహాత్ముని యాజ్ఞానుసారముగా జరిగించువాఁడై సకల రాజులను రప్పించి వసిష్ఠుఁ బురస్కరించుకొని దశరథుని కళేబరము నలంకరించి సువర్ణ విమానమునఁ బెట్టుకొనిపోయి కౌసల్యాదులు వెంట వచ్చుచుండగా ప్రేతభూమిం జేరి చితిపైనిడి విక్రమంబున నగ్నిసంస్కారమును గావించి వేదోక్తమార్గమున తిలోదక దానముఁ జేసి మందిరమున కరుదెంచి జరుగవలసిన కృత్యములు నిర్వర్తించి వసిష్ఠాదుల యాశీర్వాదంబులుపొంది కృతకృత్యుండయ్యె. అంతట వసిష్ఠుండు సకల రాజన్యమంత్రి పురోహిత పౌరజన సమక్షమున భరతునిజూచి “లక్ష్మణాగ్రజా! రాజ్యమరాజకమైయున్నది. కావుననీవింక పట్టాభిషిక్తుండవై ప్రజాపాలనముఁజేయుట కర్తవ్యము, సందేహింపక రాజ్య పట్టంబు గట్టుకొను” మని పలుకుటయు, యా మాటలు శూల ప్రాయములై తోఁచుటయు, మనంబోర్వక మునివరునిగాంచి స్వామీ! సామాన్యులు పలికెడి చం

దమున మా కులధర్మము నెఱింగియు నెఱుంగనట్లు పలుకుచున్నాడవు. ఇటువంటి పలుకులు మీబోంట్లు పలుకవచ్చునా? నేనీమాటలు వినజాల అటువంటి కోరిక నా మనమునఁ గలదని మీరు తలపకుఁడు. కైక కడు కొడుకనై పుట్టుట తప్ప నాయందు మఱి యేతప్పునులేదు. కలదని వచింపుఁడు. మహాత్మా! జగదేక పుణ్యమూర్తియైన యీ రామచంద్రుని కు దక్క రాజ్యాధిపత్యమునకు మరియొకఁడర్హుండగునే? నేను ప్రయాణంబై చని వెదకి కనుఁగొని పావన గుణాభిరాముఁడైన రాఘువేశ్వరుని ప్రార్థించి తోడ్తెచ్చి సింహాసనాసీనుం జేసి యభిషిక్తునిఁ గావించెదను. నా ప్రార్థన నంగీకరించి రఘూత్తముఁడు రాఁడయ్యేనేని, నేనును మా యన్నవలె తపోవేషముఁ దాల్చి యన్న పాదపద్మములు సేవించుచు వనముననే యుండెద. సత్యమైన నానిశ్చయం బిదియ'' యని దృఢము గాఁ బలికెను.

భరతుని నిష్కళంక భావము నెఱింగి యతని ధర్మయుక్తములైన మాటలువిని సభాసదులు శిరః కంపంబొనరించి రామచంద్రుని యందతనికిఁ గల భక్తిగౌరవముల నెంతయుం గొనియాడుచుండిరి. అంతట

—* భరతుండు రాముని దోడ్కొని విచ్చుటకై పోవచ్చుట. *—

కై కేయీ నందనుండు నిజ ప్రమాణ వృత్తాంతమును చాటించి సన్నాహంబుఁ జేయించి ముగ్గురు తల్లులును, రాజులును, మంత్రులును, పురోహితులును, వసిష్ఠమునీంద్రుండును, తమ్ముఁడైన శత్రుఘ్నుఁడును వెంట వచ్చుచుండగా సైన్యయుతుండై ప్రయాణంబై పురమువిడిచి చని గంగా తీరముఁజేరి యచ్చోట విడసెను. సేనలతో భరతుండువచ్చి యట విడిసి యున్న వృత్తాంతమును గుహుఁడు చారులవలన నెఱింగివచ్చి కనుం గొని మహాగ్రహమునుజెంది తనలో "ఔరా! ఎంతటి యక్రమము? ఎంతటి క్రూరచిత్తుం డనవలయును? ఈదుష్టుండు తన తల్లి చేసిన యకృత్యము నెరవేరుటయు రాజ్యములభించుటతో తృప్తినొందక మత్సరము వహించి! రాజపరమేశ్వరుండైన రామచంద్రుని హింసించుటకై యమ్మహాత్ముం డరణ్యముల నుండుటకు సయితము సహింపక సైన్యముతో యతనిమీఁదికెత్తి వచ్చుచున్నాఁడు. ఇటువంటి పాపశీలుండు గలఁడా? కానిమ్ము. నేనితని గర్వమడంచి మరలించి రామచంద్రునకు గలుగఁ బోవుడి సంకటమును నివారించెదఁగాక'' యని నిశ్చయించి భరతుని సైన్యమును గంగానదిని దాటింప వలదనియు నోడలనుగట్టి యుంచుఁ డనియు నోడ నడపువారలకు కట్టుదిట్టముఁ జేసి తన బలముల నాయత్త

ముగా రావించుకొని కోపి సమాగ్రహ చిత్తుండై భరతునియొద్ద కరిగి యతనితోఁ బల్కెను.

కైకేయీనందనా! ఇవంక! మహాకార్యమునకుఁ గడంగుట నీకు తగునా? అయ్యో! పాపము! నీతల్లి చేసిన ద్రోహమునకు గుఱియై తండ్రి పలుకులు సత్యము జేయఁదలంచి తమ్ముఁడును భార్యయుంగూడి సకల భోగములను విడనాడి మునివేషములు ధరించి యరణ్యావాసముఁ జేయువాఁడై పోయిన ధర్మవర్తనుండగు రఘువీరేశ్వరు నంతటనైన విడువనొల్లక యతనిఁబట్టి వధింపఁ నెంచి సైన్యయుతుండవై పోవుచున్నాఁడవు. న్యాయమని నీబుద్ధికిఁ దోఁచెనా? అరాజకులనాళి నీకు గావించిన యపకృతియేది? నిష్కారణముగా పతనియం దింత మత్సరము వహించుట మాశ్చర్యముగా గనుపట్టుచున్నది. ఏమి చేయదలంచితివి? అక్రూరాత్మురాలైన కైక గర్భమునఁ బుట్టినవాఁడవుగాన, తద్గుణములు నీకునుం గలిగియేయుండును. తప్పిపోవునా? ఎంతటి గొప్పసైన్యముతో నుండినను రామభక్తుండనైన నేనచటనుండి యొక యడుగైనను దాఁటిపో విడువనని యెఱింగికొనుము. ఈగుహుం డంతటి దుర్బలుండుగాఁడు సుమా! మదీయ ఘోర నారాచ పరంపరలచే నీసేనల నురుమాడి నెత్తురు వెల్లువలు పాఱునట్లుల గావింపక విడువను. ఇటనుండి నీవేఱు దాఁటిపోవఁ దలంచితివో జయించియుద్ధమున నన్నువధియించి కానిపోఁజాలవు. అట్టుల చేయఁగలిగితివో కావించి చనుము. సాధ్యము కాదని తోఁచిన దురుద్దేశమును మాని యయోధ్యకు మరలిపొ" మ్మని రోష తామ్రాక్షుండై సేను నుగ్రుండై పలికెను.

గుహుఁడు చెప్పిన మాటలు విని భరతుం డలుకమాని సస్మితాస్యుఁడై "కిరాతవల్లభా! నేను కైకసుతుండనైనను, ద్రోహబుద్ధిఁగలవాఁడనుగాను. రాముని కెపుడును నెట్టికీడును దలంచి యెఱుంగను. నే నమ్మహాత్మ్ముల గురు సదృశునిగా నెంచి సేవించువాడను. ఇపుడు నేనరుగుట రామచంద్రున కపకృతిఁ జేయుటకాదు. వెదకి కనుఁగొని ప్రార్థించి తోడ్కొనివచ్చి పట్టాభిషిక్తునిం జేయుటకై నిశ్చయించి పోవుచున్నాను. ఇది సత్యము గాఁవున నీకు గలిగిన దురభిప్రాయము వీడి త్వరితముగా సైన్యమును దాఁటింపు"మని చెప్పిన గుహుఁడు సంతోషచిత్తుండై దశరథకుమారా! సీతలంపు నెఱుంగలేక నాలోన నన్యథా భావించినాఁడను. నాయపరాధము క్షమింపు"మని ప్రార్థించి శ్రీరామచంద్రుండు విడిసియుండినచోటును ఆతండు శయనించిన గారచెట్టు మూలప్రదేశమును

పస్నశయ్యయు, జడలు ధరించిన చోటునుంజూపి చెప్పుటయు భరతుండా ప్రదేశముఁగాంచి పట్టరానిదుఃఖముఁజెంది విలపించును. అపుడు శత్రుఘ్న సహితుండై యచ్చోట తానును జటావల్కలములుదాల్చి గుహునిసహాయమున గంగానదిను త్తరించి యాకిరాతపతిచేఁ ద్రోవ చూపించుకొని యతని వీడ్కొని యటనుండి కదలి భరద్వాజాశ్రమమునకుంజని యమ్మునీంద్రుని సందర్శించి నమస్కరించుటయు, తపోధనుండు భరతునిఁజూచి కోపముఁగదిరె.

—* భరద్వాజుండు భరతునిపై కోపమొందుట. *—

“ఓయి కైకేయా! రాజ్యమును నీకొసంగి మునివేషము దాల్చి కారడవులలో పత్నీయనుజ సహితుండై వసించు రామచంద్రుని యెడ మత్సరించి యాపుణ్యాత్మునకు కీడుఁజేయువాఁడవై సేనాసహితముగా బోవుచున్నాఁవు. ఆహా! నీయుశ్శీలమున కేమనవచ్చును? కైకకు సుతుఁడవుగదా? నీవు లోకనిందకు వెఱఁగు నొందుదువా? ఆ దురాత్మురాలి గుణములేకాదా నీకు పట్టుపడినవి అయిన? నీకా సుగుణాభరణుఁడు లోబడ నట్టివాఁడగునా? నీకతండు భయముజెంది శరణాగతుండగునా? అంతటి యల్పుఁడా? రాఘవేశ్వరుండు, వేడగా ఇటువంటి ద్రోహమునకుఁ గడంగిన నీవు మఱి యేకార్యము నైనను చేయ సంశయించు వాఁడవు కావు. ఇట్టి యక్రమ కృత్యమునకుఁ గడంగిన నీవు తత్ఫలము ననుభవింపక పోవుదువా?” యని కన్నులెఱ్ఱజేసి యుగ్రుండై పలికెను.

మునీంద్రుని కోప లక్షణములు గాంచి మిక్కిలి భయముఁ జెంది భరతుండా తాపసోత్తముని పాదములకు పునః ప్రణామం బొనరించి “మహాత్మా! కోపము నుపసంహరింపుడు. నేనిపుడు రామచంద్రునకు కీడుఁ జేయనెంచి ద్రోహబుద్ధి గలవాఁడనై పోవుచున్నాఁడనని తలంపకుఁడు. మనోవాక్కాయ కర్మములయందు కౌసల్యానందనుని దైవముగను, తండ్రిగను, భావించుచుందునుగాని కలనైనను నాలో ద్రోహచింత గలుగదు. మీ పాదమీఁద ఇది సత్యము. రవికులచంద్రుని ప్రార్థించి తోడ్కొనివచ్చి పట్టాభిషిక్తునిఁజేసి యా రాజశేఖరుని సేవించుచుండఁ దలంచియే నేను పోవుచున్నాను. మీరు వేఱువిధముగాఁ దలంపక కృపాదృష్టులంగాంచి మార్గంబెఱింగింపుఁ”డని వినమ్రము వేడెను.

భరద్వాజ మునిశేఖరుం డవ్విధమునఁ జెప్పిన భరతుని వాక్యములు వినినంతట కోపమువీడి సంతోషచిత్తుండై యతనిని నాఁటిరాత్రి తనయాశ్రమమున నిలువఁజేసి యతనికతని సైన్యమునకును విందుఁ

గావించి సంతుష్టి నొందించెను. ఆత్రేయ మునివరుని యాతిథ్యముచే భరత శత్రుఘ్నులు సంతుష్టులై కాలముగడపి, ప్రభాత సమయమున మేల్కాంచి నిత్య కృత్యములు నిర్వర్తించి ప్రయాణాంబై తపోధనుని యనుజ్ఞ గైకొని యతండెఱింగించిన దారింబట్టి చిత్రకూటాచలమునకుం బోయెను. సేనాసమేతుండై భరతుండు వచ్చుచుండగా, నట చిత్రకూటమున, లక్ష్మణుండు వెంటరాగా, రాఘవేశ్వరుండు సీతాసహితముగా విహరించుచుండి, తత్సేనా కలకలమును విని, భీతిల్లి నలుగెలంకులకుం బాఱుచున్న మృగపక్షి సముదయములం గని యుత్తరదిక్కు మొగంబై దట్టముగా ధూళిరేగి యాకాశము నావరించుచుండుట కచ్చెరువొంది తమ్మునితో తమ్ముఁడా, లక్ష్మణా! ఇటుచూడుము. ఎలనోగాని పెందూళి యెగయుచున్నది మృగములు కలంతనొంది యార్తధ్వనులు సేయుచు పరువిడుచున్నవి. కారణంబెద్దియో తెలియకున్నది కనుగొను''మని చెప్పిన సౌమిత్రి వడివడిగా నొకపొడవైన మ్రాని కెట్టకొన నెక్కి నలుగడలం బరికించి యుత్తరపు దిశనుండి వచ్చుచున్న చతురంగ బలములతోడి మహాసైన్యముంగాంచి బాగుగా తత్ప్రకారము విమర్శించి, తమవంశజులకు చిహ్నములైన ధ్వజపతాకములు మెఱయుచుండుటంగని "ఓహో! భరతుండు పగఁబూని మముఁబట్టుకొని వధించుటకై యివ్విధమున దళములతోఁగూడి వచ్చుచున్నాఁడని తనలోఁ దలంచి మహాకోపముతో చెట్టుపైనుండి దిగ్గున క్రిందఁదూకి యన్నయొద్ద కరుదెంచి 'రఘుకులేశ్వరా! సేనాసమేతుండై పాపబుద్ధియగు భరతుండు మనపై వచ్చుచున్నాఁడు. మన మరణ్యముల నుండుటకు నయిత మతఁడు సమ్మతింపకున్నటుల తోఁచుచున్నది. తడవుఁజేయక నీవు కవచము ధరించి బాణాసన సన్నద్ధుండవు గమ్ము. కాదేని జనకనందనం దోడ్కొని కొండగుహలోని కరిగియుండుము. ఓ యన్నా నీ శాంతగుణమువలననే యిన్ని విధముల విక్కట్టులుపుట్టుట తటస్థించెను. ఇంక నేను శాంతచిత్తుఁడనై యుండఁజాల. నే నీ క్షణంబ మదీయ ప్రతాపం బేర్పడగా నెదిరించి యుతని ప్రాణంబులం గొనియెదగాక'' యని మహోగ్రుండై పలికెను.

భరతుండు వచ్చుట తెలిసినంతట రామచంద్రుండు సుమిత్రాసుతుని కతనిపై గలిగిన యాగ్రహమునుజూచి యదల్చి లక్ష్మణా! ఇది వివేకి లక్షణమని తలంచితివా? నా తమ్ముడవై యుండియు, నింత యజ్ఞానపు మాటలు పలుకుటయు, నీచోక్తులు బలుకుటయు నుచితములగునా? భరతుఁ డెట్టివాఁడని తలంచితివి. మహాగుణవంతుఁడు న్యాయ

శీలుఁడు. నీకంటె నెక్కుడుగా నాయందు భక్తియుం బ్రియమునుం గల వాఁడు. అటువంటి పరమ యోగ్యునింగూర్చి దురభిప్రాయముతో నీ విట్టుల బలుకరాదు. అతని చిత్తవృత్తి నీవెఱుంగవు. మరల నయోధ్యకుఁ దోడ్కొని పోవుటకే యీ యుత్తమవర్తనుం డరుదెంచుచున్నాఁడుగాని మఱియొక విధముగాదు. వేగిరపాటు వీడి శాంతచిత్తుండవై యుండు"మనినపుడు నమ్మాటలకు భీతిల్లి సుమిత్రాపుత్రుండు లజ్జావనత వదనుండై మాఱాడక మిన్నకుండెను.

—* భరతుండు చిత్రకూటంబున నుండు రామునియొద్దకు బోవుట. *—

అంతఁ గొంతవడి కాప్రదేశమును సమీపించి సేనల నెడఁ గలుగ నిలిపి భరతుండు శత్రుఘ్నునితోఁ గూడి పాదచారియై వచ్చుచు నెదుట రాఘవేశ్వరుండు నివసించు పర్ణశాలనుజూచి యధికమైన దుఃఖముచే మనం బెరియుచుండ తమ్మునితో "అనుజా! శత్రుఘ్నా! విధి చెయిదమున కేమనవచ్చును? రమణీయ రత్న సౌధములలో నివసింప వలసినవాఁడును రమ్య వస్త్రభూషణాంగరాగాలంకృతుండై యొప్పుచుండ వలసినవాఁడును, సకల జనులచేతను సేవింపఁబడుచు నిరంతరభోగంబు లనుభవింప వలసినవాఁడును, నైన రాజన్య శిఖామణి రాఘవేశ్వరుండు పర్ణశాల యందు జేర్చి దర్భశయ్యపై శయనించుచు, జటావల్కలములు దాల్చి యడవి మృగములతోఁ గూడి మునివృత్తిఁ గైకొనియున్నాఁడు. అయ్యో! పరమ సుకుమారమూర్తి కెంతటి దురవస్థ వచ్చినది? క్రూర మానసయైన కైక కడుపునఁ బుట్టిన కారణముచే పుణ్యస్వరూపుఁడైన రవికుల నాయకుఁ డిట్టుల కష్టములు పొందుచుండగా చూడవలసినవాఁడ నైతిని ఈ నా హృదయము వేదన యెట్టుల తొలంగునో తెలిసినది కా"దని పలుకుచు దీనవదనంబుతో పర్ణశాలఁ జేరవచ్చి యట రామచంద్రుంగాంచి యనుజ సమేతుండై పాదపద్మంబులపై సాగిలంబడి దండప్రణామంబులు గావించెను.

రాఘవుండును మిక్కిలి ప్రీతితో భరత శత్రుఘ్నుల గ్రుచ్చి యెత్తి యాలింగనంబుఁ గావించుటయుం బదంబడి సీతాలక్ష్మణుల కుచితభంగిఁ బ్రణామిల్లి యంత దర్భాసనములపై నాసీనులై యుండ రామచంద్రుండు తమ్ములనుజూచి "తండ్రీ క్షేమముగా యున్నారము?" యని యడిగెను. అపుడు భరతుండు దుఃఖముతో డగ్గుత్తిక యడరుగగా "దేవా! మీరు పురంబువిడిచి వచ్చిన యేడవనాఁడు భవద్వియోగ దుఃఖముచే మన జనకుండు లోకాంతరంబునకుఁ బోయె"నని పలికి కన్నుల నీరు గార్చెను. తూల

ప్రాయంబులైన యాపలుకులు సెవులం జొరగానే రాఘవేశ్వరుండు శోకాతిరేకంబున మూర్ఛా పరవశుండయ్యె సీతాలక్ష్మణులు మృతినొందిన వారిచందంబునం బడియుండిరి. కొంతవడికి కౌసల్యానందనుండు తెలివి నొంది తండ్రిం దలంచి హాహాప్రభుండ భరతుం డవమానవ కులశేఖరునిం గని. సర్వేశ్వరా! ప్రాకృతుని చందమున శోకించుట నీవంటి పరమవివేక పూర్ణునకుం దగునా? శాంతినొందుము. కడచినదానికై వగచుట ప్రయోజనము లేదనుట నీ వెఱుంగని విషయము కాదు. దుఃఖించిన కలుగు ఫలమెయ్యది! శోకంబునూని శాస్త్ర ధర్మాను సారముగా పితృ ఋణమును దీర్పు''మని బోధించుటయు తెలిసి యది యట్ల కాక యని సీతాలక్ష్మణ సహితుండై పోయి మందాకిని జలంబులందు స్నానం బాచరించి తిలోదకంబు లొసంగి విధి విహిత కృత్యంబులు నడిపి, రేగు బండ్లతో కలిపిన యింగుళీయ పణ్యాకంబులు పిండంబులుపెట్టి కృతకృత్యుండై పర్ణశాల కేతెంచి తమ్ములంబట్టుకొని రోదనంబుం జేయుచుండుటయు, చిత్రకూట వాసులైన మును లరుదెంచి వృత్తాంతంబు నెఱింగి యుచితవాక్యంబుల నూరడించి దుఃఖంబు నివారించిరి. అంతట వసిష్ఠుండు కౌసల్యాదులం దోడ్కొనివచ్చుటయు రఘుకులేశ్వరుండు సతీసమేతుండై ముప్వురు తల్లులకును మ్రొక్కి వారితోడ గూడి ఘోరమున రోదనంబుం జేయందొడంగెను. ఆ యార్త ధ్వనివిని యచ్చోటి మునులు భయంబు నొందిరి. ఆ పర్వతమున విహరించు దేవతలు సయితము చింతాక్రాంతులైరి. ఆ దేవకాంత లధిక వ్యసనంబుచేం బొగడుచున్న జగదీశ నందనంజూచి సకరుణంబుగా, "ఆహా! ధర్మనిరతుండైన జనకమహారాజునకు నందనయు, జగద్విఖ్యాతుండైన దశరథావనిపతి కోడలును, పరమసద్గుణాభిరాముండైన రామచంద్రుని దేవియునగు సీతాదేవి యీ రీతిగా కానన వాసముం జేయుచు నానా కష్టములు ననుభవించుటకుం బాలైనదిగదా! దైవగతి కసాధ్య మెయ్యదిగలదు?'' అని పలుకుచు, కైకను వీక్షించి "ఇదె. పాపజాతియైన క్రూరాత్మురాలు, ఈ దుశ్శీల మూలముననే వీరికిన్ని పాట్లు తటస్థించిన'' వని పలుకుచుండిరి. వసిష్ఠుండు శాంతవచనంబుల నూరార్చి కొంతవడికి శాంతిగొందం జేయుటయు, నచ్చటి మునులు మొదలగువారును, తమ్ములునుం బరివేష్టించి యాసీనులై యుండ రాఘవేశ్వరుండు కొలువుండగా సభామధ్యంబునం గూర్చుండియున్న యన్న నవలోకించి, భరతుం డెంతయు వినయ విధేయత తెలంగ నందఱును వినగా నిట్లనియె.

"మహాత్మా! రఘువంశేశ్వరా! కోసలదేశంబున, నరాజకత వలనఁ గలిగెడి యుపద్రవము గలుగకుండునట్లు చేయఁదలంపుము దేవా! నీవు సర్వజ్ఞుండవయ్యు వివేకహీనులగువారలును వాదప్రవర్తనులై కర్తృకర్మ చెప్పఁగంత శాస్త్రములఁ జెప్పఁబడి నీవు పతీసోదరీ సహితుండవై యరణ్యమునకు రాఁదగునా? కాదు! యోచింపవలదా? నీవు పాలింపవలసిన రాజ్యమును కష్టదశయందు కలుగుటి యోచించి విడిచి వచ్చినాఁడవు? ఎవరికి సాధ్యము కదా? నమ్మును రాజ్యమునువిడిచి వచ్చుటకు నీకు ధర్మమగునా? ఇట్టుల చెంపుచేయుట పాడిగాదు. నావిన్నపము పాలించి యయోధ్యకు విచ్చేసి ప్రజాపాలన భారంబును వహింపుము. నీవు పాలింపఁదగిన రాజ్యమును పాలించుటకు నావంటి యల్పునకు శక్యముగాదు. ఆ భారమును నేను మోపఁజాల. ఈ మహారాజ్యమును కేవలము గాక మనుష్యులకు నిర్వహింప సాధ్యమా? నమ్ము రాజ్యముఁ జేకొని మమ్ముఁ బాలింపుము. నా మనవి అంగీకరించక యయోధ్యకు వచ్చుటకు నిరాకరించెదవేని, ఇంక నేనును నరకకూపముఁ బోయెదవాఁడనుగాను ఇది నా నిశ్చయము. ఇచటనే ప్రాయోపవిష్టుండనై మిమ్ముఁబోలె యుండెదను" అని పలికి దర్భాస్తరణ శయనుండయ్యెను. అపుడు రామచంద్రుఁడతనిఁ జెత్తి కౌగలించి "భరతా! ఇదియేమి? నీవు బుద్ధిమంతుండవై యుండియు మన కులాచార ధర్మములను దలంపక యిట్టి పలుకులు పలికెదవు చిత్రముగా తోఁచుచున్నది. దశరథమహారాజునకు నాయబ్బ కోరికకు గలిగియుండు తండ్రిమాట సత్యముఁ జేయవలదా? చెప్పుము! పితృవాక్య పరిపాలనముఁ జేయవలసినది కుమారునకు ధర్మంబను విషయము నీవెఱుంగవిది కాదు. మనము న్యాయముగా ధర్మమై ప్రవర్తించితిమేని లోకులు మనలఁగూర్చి యేమని పలుకుదురో ఆలోచింపుము. బాగుగా యోజించితివో నేను వచ్చినాఁడను గాని తిరిగివపడి యడవికివచ్చెదను సుమీ! ఇపుడు చెడిన దేమి గలదు? నావ్రతంబు సమాప్తముకాగానే యయోధ్యకు వచ్చెద. మూర్ఖపు పట్టును విడువుము. నేనును రావణాంతకుఁడనై చింతను మనంబున వధంబును గోరుచుండిన యచ్చట దేవతాముని గణమును రావణ వధంబును గోరుచుండినవారగుటచే రామచంద్రుని పలుకులు తమకు సంతసము గలిగియుండుటయు, రాఁగలాఁ రాఁగల వృత్తాంతము లెఱింగినవారలై కౌసల్యాతనయుండు చెప్పినమాట లెంతయు సమంజసములై యున్నవని పలికిరి. భరతుండేమియుం బలుకఁజాలక చింతాక్రాంతుండై మొగమువాంచి నేలఁజూచుచుండ యతనితీరు నెఱింగి వసిష్ఠుండు రామచంద్రునిఁగాంచి యిట్లనియె.

—* భరతుండు రామ పాదుకలం గొనుట. *—

"రాఘవేశ్వరా! ఈ భరతుండు నీకు ప్రియభక్తుండు. సదా నిన్ను సేవింప దలంచుచుండువాడు? ఇతని చిత్తవృత్తి నీ వెఱుంగనిది కాదు నీవన్ననో భక్తవత్సలుండవు. కావున భవదాగమనముం గోరి యింత దూరము నిన్నుం దోడ్కొని పోవుటకై వచ్చి నీవు రానమిటచే దుఃఖాక్రాంతుండై యయోధ్య కరుగుట కిచ్చలేకయున్న యీ సుశీలునకు నీవు ధరించు పాదుకలనైన నొసంగుము. వాని నితండు సేవించుచు నీవు మరల యయోధ్యకు వచ్చునంతవరకు నీ కాలము గడపుచుండ గలం"డని చెప్పెను. గురుం డిటుల బలుకుటయు సమ్మతించి రామచంద్రుండు తన పాదుకలను భరతున కొసంగి యతనిజూచి తమ్ముడా! నీవు కోరినట్లు వచ్చుటకు నేను సమ్మతింపనైతినని వగవకుము. వ్రతమునుదీర్చి మన తండ్రివాక్యమును సత్యముగావించి యయోధ్యకువచ్చెద. ఊఱటనొంది శాంతచిత్తుండవై యుండుము సౌమ్య బుద్ధిమంతుండవుగాన నీకు విశేషించి చెప్పవలసినది లేద"ని పలుకుటయు చేయునది లేక భరతుండు మఱి యేమైనం బలికినచో యన్న మనము నొచ్చుననెడి భయము గలిగినవాడై తదాజ్ఞను వర్తనము శ్రేయంబని యెంచి శత్రుఘ్న సహితముగా రఘూద్వహునకు ప్రదక్షిణ నమస్కారము లొనరించి యనుజ్ఞం గైకొని యన్నపాదుకలను తలపైంబెట్టుకొని వెడలి శత్రుంజయంబనెడి యేనుంగుపై నప్పావలనునిచి తానును శత్రుఘ్నుండును వానికిరుగెలంకుల నుండి ఛత్రచామర హస్తులై సేవింపుచు, సకల సైన్య పరివార సమేతముగా చిత్రకూటమును విడిచి చనిచని భరద్వాజాశ్రమముజేరి యమ్మునీంద్రునకు జరిగిన వృత్తాంతమునుచెప్పి నమస్కరించుటయు నతడు సంతోషించి యాశీర్వదించి వీడ్కొలిపెను. అటనుండి కదలి గంగానది యొడ్డుం జేరెను.

గుహుండు భరతుని రాక నెఱింగి సపరివారుండై వచ్చి మ్రొక్కిన యతనితోడ తానుచనుటయు రామచంద్రు డాజ్ఞాపించిన విధమునుం దెలియ పలికి యతని సహాయముచే యీ తరంగిణిదాటి యయోధ్యానగరమున కరుదెంచి. తల్లుల నంతఃపురమున కనిచి నగరమునకు సైన్యమును కావలిం బెట్టి రామచంద్రుండులేని యాపట్టణమున నుండనొల్లక సకల జనులకును నిజాభిమతమును దెలిపి వారియనుమతిం గైకొని నందిగ్రామమున కరిగి, పరిశుద్ధ స్థలమున నచ్చోట సింహాసనముపై తాను గొనివచ్చిన రామ పాదుకల నిడి పూజింపుచు, రామచంద్రుండే

రాజ్యభారము వహించి యున్నట్లు భావించి యచ్చోటనే యనుజ సహితుండై వసించియుండి యాపాదుకాముఖమున రాజ్యకార్యములు జరిగింపుచు సేవించుచుండెను.

రామభక్తుండగు భరతుని సత్ప్రవర్తనమునుంగాంచి రాజులును, ప్రజలును, సద్గుణగణనిధియు, పుణ్యశీలుండును, ధర్మజ్ఞుండును నైన యతని ననేకవిధముల స్తోత్రము జేయుచు, తదాజ్ఞాన బద్ధులై రామాగమనమును గోరుచు, కాలము గడపుచుండిరి.

మూడవ ప్రకరణము ముగిసెను.

శ్రీ రా మ వ న వా స ము

వ చ న కా వ్య ము.

నాల్గవ ప్రకరణము.

—* మునులు రామచంద్రునితో తమకుంగల భయంబు జెప్పుట. *—

అట చిత్రకూటాచలమున రామచంద్రుండును మునులును భరతుండు చనినంతట నానావిషయములం గూర్చియుం బ్రసంగించుచుండిరి. ఆసమయమున తపోధనులు రామచంద్రునకుం దెలియకుండునటుల హస్తనేత్ర సంజ్ఞ లొనరింపుచు, రహస్యముగా కొందఱు లేదియో విశేషమునుగూర్చి మాటలాడుకొనుచుండు నప్పుడు వారి చందముంగాంచి దశరథనందను నాగరికులు వారొరుల సంజ్ఞలచే నొకరి యభిప్రాయం బొకరు దెలుపుకొనుచుండుటకు కారణం బెఱుంగఁజాలక మునివరులం గని "మహాత్ములారా! మీర లెద్దియో విషయమునుగూర్చి విచారించుచున్నటుల మీసంభ్రమ చేష్టితమువలన దెలియవచ్చుచున్నది. ఏమి కారణము? దేనిదగూర్చి యాలోచించెదరు? నావలనగాని, నాతమ్ముని వలనఁగాని జనకనందన వలనగాని మీకు మేము చేయు సపర్యలం దేమేనియు లోపము వాటిల్లెనా? మాయందు మఱియేదైనం దప్పుగలిగెనా? కరుణించి వచింపుఁడని వినయమున నడిగెను.

రామచంద్రుం డటుల నడుగుటయు, తాపసోత్తము లొకరి మొగము నొకరు చూచుకొనుచు మిన్నకున్నవారిలో వృద్ధుండైనవాఁడు దాశరథింజూచి "కౌసల్యానందనా! మేము రహస్యముగా మాటలాడుకొనుచుండినది నిజమేకాని అది మీకు సంబంధించినది కాదు, అవిష

యము వేసు. కేవలఁ నపరాధము గలిగెనని మేము తలఁచుచున్న వారముగాము. సకల కల్యాణ గుణాభిరాముఁడవైన నీయందుగాని, సీతాలక్ష్మణులయందుగాని యిసుమంతయు దప్పులు గలుగదు. కలుగుటా? ఆ సందేహమును నీవు చెందవలదు. మఱి మా తొందరపాటునకును, నాలోచనకును గారణమేమనగా చెప్పెద వినుము. ఈ యరణ్యమున రాక్షసు లెక్కుడుగాగలరు. వారెప్పుడును నలుగడల దిరుగుచు, మునుల గష్టములపాలు చేయుచుందురు. ఈమునీశ్వరులా క్రూర రాక్షస బాధలం దప్పించుకొనుటకై యుపాయమును విచారించుచున్నారు, ఓయి రామా! రావణుని తమ్ముఁడు ఖరుండనెడి వాఁడొకడున్నాఁడు. వాఁడు కడుబలవంతుడు పరాక్రమమున నద్వితీయుఁడు మాయావి. దుశ్శీలుండు బహువిధ రాక్షస బలముతోడ నద్దురాత్ముండు జనస్థానంబను ప్రదేశమున నసించుచున్నాడు. వాని యాజ్ఞావర్తులై దుష్టరాక్షసులు సదా మునుల బాధింపుచు, సత్క్రియావిధులు జరుగనీయక నేభంగముల విఘ్నములాపాదిల్లఁజేయుచు, ఘోరమార్గముల జల్లార్చుచు స్రుక్స్రువాదులం బాఱవైచుచు, ఘోరరూపములుచూపి వెఱపించుచు ప్రాణుల హింసింపుచు, హవిర్భాగముల శోణితంబు తలుపుచు, మఱియుం దోఁచిన చందమున నేగుచుందురు, ఇది కారణముగా నిచ్చోటను విడిచి యుండెడ కరుగుటకై వీరిపుడు నాతోడ నాలోచించుచున్నారు. ఇదియు మేము సంభాషించుకొనిన విషయము. ఓరామా! ఇచ్చోటికి కొంతదూరమున నొక పురాతనంబైన తపోవనముగలదు. అది కందమూల ఫల సమిత్కుసుమ సమృద్ధంబై నివసించుట కెంతయు దగియుండును. మేమచ్చోటికిఁ బోవుటకు నిశ్చయించితిమి. ఇది దుష్టరాక్షస సంచార యుక్తంబగుటచే భార్యతోడను తమ్మునితోడనుం గూడి నీవిం దొంటరిగా వసించుట మంచిదికాదు. నామాటవిని నీవును మేమరిగెడిచోటునకు మా వెంటరమ్ము" అని పలికెను. మునుల భీతినెఱింగి రాఘవేశ్వరుండు ధైర్యమునుబూని వారిని పోనీక నిలువరింప వలయునని ప్రయత్నించినను వారు రాముని మాటలు వినక తగు సమాధానముఁజెప్పి యతనిఁ గొడఁబఱచి యచ్చోటనుండి వెడలిపోయిరి. అంతట రామచంద్రుడును నచట నివసించుట కష్టములేనివాఁడై తనలో "మునివరులందఱును నీ వనమునువీడి దవ్వు దవ్వులంబోయిరి. వేడుకగా మరగి తిరుగుచున్న జింకలల్లులుమొదలైనవియుం గనుపట్టుటలేదు. భరతుండు వచ్చి తండ్రి లోకాంతర గతుండగుట చెప్పినదిమొదలు నాచిత్తంబు

పరిమిత వ్యాకులా యత్తంబై కళవళించుచున్నది. ఇట్లు కలతనొందిన నేనుమాటలాడుటకు సయితమెవ్వరును లేక యుండగా యీ శూన్య వనములలో నుండుట సమ్మతముగా నుండకున్నది. సీతా లక్ష్మణులకును నాకు వలెనే యిచ్చోటనుండుట యిష్టము లేనట్లున్నది భరతుండు సైన్యముతో వచ్చినప్పు డేనుంగులు గుఱ్ఱములు వేసిన లద్దిచేతను, త్రొక్కుడు చెత్తి కుప్పలచేతను నిది యసహ్యమైన స్థలముగా నేర్పడినది.

—* రామచంద్రుం డత్రిమహాముని యాశ్రమంబుం జేరుట. *—

ఇపుడు నేనును నిచ్చోటువిడిచి, మఱియెచ్చటికైనం బోవుటయ కర్తవ్యముగాం దోచుచున్నది'' యని విచారించి చిత్రకూట శైలమును విడిచి సీతాలక్ష్మణ సహితుండై యత్రి మహాముని యాశ్రమంబున కరిగి యమ్మునీశ్వరునకు నమస్కరించెను, తపోధనుండు రామచంద్రుని వృత్తాంతంబు దెలిసికొని యతనికి నానావిధంబుల నుపచారము లొనరించి యాతిథ్యంబొసంగి మిక్కిలి యాదరించి, రఘుకుల శేఖరునింగాంచి ''ఓయిరామా! అదె, వృద్ధురాలైన మదీయపత్ని యనసూయ యున్నది. భవదీయ సతియగు జనకనందనను యీపూజ్యావర్తన నారాధింపం బంపుము. అనసూయ యసామాన్య మహిమాన్విత సుమీ! అనసూయయుం బనెడి వ్రతంబు నాచరించుటచే యదియు నామధేయంబుగా నేర్పడెను మఱియు నీసాధ్వి యొనర్చిన యద్భుత కార్యము లనంతములు, ఆసత్య జగత్ప్రసిద్ధములై యుండును. ఇటువంటి యుత్తమురాలిని సేవించి యాశీర్వాదము నొందుట భూపుత్రికెంతయు నావశ్యకమైయుండు'' నని చెప్పెను రాఘవుండు మునిమాటలు విని జానకీదేవినిజూచి ''సీతా! వింటివిగదా మునీంద్రుని మాటలు, మహాత్మురాలైన యనసూయాదేవిని సేవించి యామె కరుణవడయు''మని చెప్పెను. సీతాదేవి యధికసంతోషమును భక్తియు నతిశయింపంగా యామెయొద్ద కరిగి నమస్కరించి, అమ్మా! నేను జనకరాజనందన''నని పలికి తన వృత్తాంతంబు సర్వమునుం దెలిపి ''తల్లీ! నీకు క్షేమంబుకదా''! యని యడిగిన యామెసంతసంబున సీతతో ''జనకరాజపుత్రీ మాకు కుశలంబుకాని నీతండ్రి మొదలగు వారలకును నీమామవంక వారలకును క్షేమంబేగదా! నీవు పరమ పతివ్రతా శిరోరత్నంబవు, సూర్యుని ఛాయయుంబోలె పతినినీడక యనుసరించి వర్తించుచుండుదువు నీయట్టి యుత్తమాంగన లోకమున మఱియొకర్తు కలుగదు. ఏకాంత నిడనాసింగిసే దైవంబని యెంచి సదా పతిని సేవించుచు నతనితో డిదియ లోకంబని దృఢనిశ్చయముగలదై సత్కార్యము లొ

సహించుచుండునో యట్టి పావనాత్మిక యుభయవంశములం బునీతముచేసి, యుత్తమగతియుం బడయును.

—* అనసూయ సీతకుఁ బతివ్రతల ధర్మంబు చెప్పుట. *—

అమ్మా నీకుఁ దత్ప్రకారము చెప్పెదను వినుము. పతివ్రతలైన యువతి తన వల్లభుండు తనయందు ప్రీతిగలవాఁడై యున్నను, కాకపోయినను, పతినియందు దృఢభక్తికలిగి యనుకూలవతియై యుండవలయును. చెడు నడవడి కలవాఁడై యున్నను, నిర్ధనుండై యున్నను, పతియందు దోషమును గణనఁ జేయకూడదు. బంధుండును, గతియు, దైవమును పతండేనియని భావింపవలయును. పరకాంతలు ప్రపంచమున తమ పతులకు వ్యతిరేకముగా ప్రవర్తించుచు వారిదోషములఁ దలంచి రోతఁ జెంది యప్రియ మానసలై యుండుదురో యట్టి యువిదలు శాశ్వతముగా నధోగతిని బొంది నరకబాధల ననుభవింపుచుందురు. అమ్మా! మానవతులు నీవలె పతినే నమ్మి కొలుచుచు నిహపరముల యందు సమస్త సౌఖ్యములు ననుభవింపుదురు. సుమీ!" యని పలుకుటయు సీత యామెకు మ్రొక్కి "జననీ! మాతల్లివలన మున్ను పతివ్రతా ధర్మములు వినియుంటి పదంపడి మాయత్త కౌసల్యాదేవియుం దద్విధుల నెఱింగించె. ఇపుడు నీవునుం జెప్పితివి. ఇట్టి పద్ధతులకు వీడక వరదైవముగా భావించి కలలోనైనను నేమరక యుత్తమ గుణాకరుండైన రాఘవేశ్వరుని సేవించుచుందును. తదన్యం బెద్దియు నామనంబున కింపుగా''దని పలుకుటయు యామె సుగుణ సంపద కనసూయ మిక్కిలి సంతుష్టిఁ గొంది "అరుంధతి సావిత్రి రోహిణీ ప్రభృతులైన పుణ్యాంగనలు తమ పాతివ్రత్య మహిమచేతనే జగత్ప్రసిద్ధిఁ గాంచి సకలజన మాననీయలైరి. నీవును వారితోడ సరిచేయఁదగిన దానవేయని తలంచుచున్నాను. సాధ్వీ! నీప్రవర్తనమునకు నేను మిక్కిలి సంతోషమును బొందితి, నీకెయ్యది ప్రియంబగునో యావరము నొసంగెద నడుగు''మని రేను. అంతట సీత మహాభక్తితోఁ జేరి హస్తములు ముకుళించి నిలిచి యుండఁగా ననసూయ యిట్లనియె.

"ఓతన్వీ! ఇదిగో! యొక కుసుమము నిచ్చెదఁ గొనుము. ఇది ధరియించిననో సకలకల్మషములుం దొలంగిపోవు''నని చెప్పి వెలలేనిసొమ్ములును వస్త్రములును పావనంబైన యాకుంకుమమును మహాప్రీతితో జనకనందన కొసంగెను. వాని నామె కైకొనినపంతట సహర్షుండ నియోజించి "కోమలీ! రాజశేఖరుండైన రఘుచంద్రుండు నిన్ను పెండ్లాడ

వృత్తాంతమును సూచాయగా వినియున్నాను గాని వివరముగా నెఱుంగను. తద్వర్తమానమంతయుఁ జెప్పవలసినదిగా కోరుచున్నా"నని యడుగుటయు సీత సంతసించి రామచంద్రుండు విశ్వామిత్రుని వెంట మిథిలానగరమునకు వచ్చి తన తండ్రి మెచ్చునటుల హరుని విల్లును విఱుచుట యాదిగా సకల వృత్తాంతములును దెలియపలికెను. సీత చెప్పినదంతయును విని సంతోషించి "అమ్మా! నీవు మిక్కిలి పుణ్యవతివి నీకును నీ పతికిని సకల శుభములును గలుగునుగాక సూర్యాస్తమాన సమయంబగుచున్నది. నేనొసంగిన కుంకుమమును ధరించి నీవింక నీపతియొద్ద కరుగు"మని యానతిచ్చుటయు జానకి యామెను నమస్కరించి కుంకుమము ధరించి దానివలన నవశోభ యొసంగగా రామచంద్రునియొద్దకు వచ్చి యనసూయ దేవియొద్ద జరిగిన వృత్తాంతంబంతయుం జెప్పుటయు రామభద్రుండు సంతోషచిత్తుండయ్యె. నాఁటిరేయి వారచ్చోట గడపి సూర్యోదయంబగుటయు నృపశిఖామణిప్రయాణంబై యత్రిమహర్షి చరణములకు మ్రొక్కి యనుజ్ఞ వేడుటయు తపోధనుండు రామచంద్రుని దీవించి "హేరామా! ఈ వనమున దుష్టరాక్షసులు విశేషముగా సంచరించుచుందురు. కావున జాగరూకుఁడవై చనవలయును. ఇచ్చటి మునులు ఫలకుసుమములకై పోయెడి మార్గమున నీయడవిదాఁటి యన్యమునకుఁ బొమ్ము జాగ్రతసుమీ!" యని యానతిచ్చి యనిపెను.

—* రామచంద్రుండు దండకారణ్యము ప్రవేశించుట, *—

రఘుకుల నాయకుండు పూర్వోక్త ప్రకారమున నత్రిముని యాశ్రమము విడిచి సీతాలక్ష్మణ సహితుండై యచ్చటచ్చటం గల విశేషములను సీతకుంజూపి చెప్పుచు చనిచని ముందటసిద్ధులు మునీంద్రులును వసించు తపోవనములు, నిర్మలాంబు పూరితములైన పెక్కు తటాకములు గలిగినదియు దట్టముగా వృక్షలతా గుల్మములు గలిగినదియు పుష్పఫలములు సమృద్ధముగా గలిగియుండునదియునైన దండకారణ్యముఁగాంచి యందు ప్రవేశించెను. అచ్చోట వసించు మునులు వారి రాక నెఱింగి చనుదెంచి తమకు నమస్కరించిన రాఘవేశ్వరు నాశీర్వదించి "మీరు ఈదినము ఇచ్చోట నిలిచి మా వలను నాతిథ్యము గైకొనవలసిన"దని బహువిధముల బ్రార్థించిరి. వారి వేడికోలు నంగీకరించి రఘువల్లభుండు వారివెంట జనుటయు మునీశ్వరులు మహా సంతోషముతో యథోచిత సత్కారములం బరితృప్తులం జేసి రామచంద్రునింగాంచి మిక్కిలి విస్మయముతో నిట్లనిరి.

దశరధనందనా! ప్రజలకు రాజుగా నుండువాఁడ పూజనీయుండును మాన్యుఁడును, శిక్షించువాఁడును, గురుండును, శరణ్యుండును శాసించు వాఁడును, ధర్మవేత్తయునగునని శాస్త్రజ్ఞులు పలుకుదురు. రాజు దేవేంద్రునియందు నాలవభాగము మహిమనుపొంది భూపతియై ప్రజాపాలనం బొనరించును. తన్మూలమున సకల భోగములు ననుభవించుచు, నృపతి తన పురమున నుండినను లేక యరణ్యమున నుండినను నొక్కటియే! ఎచటనుండినను వతని యధికారము తన యేలుబడికి లోఁబడిన ప్రజలపైఁ జెల్లుచునేయుండును గాని లోటుగలుగదు. తనరాజ్యమందలి జనులను రక్షించుటకును శిక్షించుటకును, రాజునకు సర్వాధికారములును గలిగియుండును కావున, నీవిపు డయోధ్యయందు లేక యుండినను నీయధికారమున కేకొంతయును లేదు మే మందరము నీ పాలనకు లోబడి యుండువారము. మమ్ము కృపాదృష్టులంగని సంరక్షించు భారము నీపై నుండుట నిశ్చయము. మాకు కష్టములు గలుగకుండులాగునఁ జేసి పాలింపు”మని యభినందించి పలుకుటయు, వారి నాదరించి రాఘవేశ్వరుండా రాత్రి యచట నిలిచి మఱునాఁడు వారివలన మార్గమును దెలిసికొని ప్రయాణంబై బహుతర మృగపక్షి సంకులంబై దుర్గమంబుగా నుండు మహాదరణ్యముఁ జొచ్చిపోవుచు, నటనటంగల మునుల యాశ్రమము లుగాంచి యచ్చోటికిపోయి, మ్రొక్కి వారిచే యతిథి సత్కార్యములు బొంది, యందందు నొక్కొక్క రాత్రినిలిచి కడవుచు, చనుచుండి యిసుక చల్లిన రాలని మఱియు దట్టమును భయంకరమునైన యడవింజొచ్చి మార్గము నరసికొని సీతయు లక్ష్మణుండు దన యడుగుల నాశ్రయించి వచ్చుచుండగా నరుగుచుండెను.

—* శ్రీరాముఁడు విరాధుని జంపుట. *—

నిర్భయుండై రాఘవుం డివ్విధమునఁ బోవుచున్న సమయమున నరణ్యమధ్యమం దొకచోట ముందట పర్వతమువంటి గొప్పదేహమును భయంకరములైన గోళ్లను, నిడుదలైన కోఱపండ్లను, విశాలమైన నోఱును కలవాఁడును, శూలాయుధము చేతబట్టుకొని యున్నవాఁడును, నగు విరాధుండనెడి ఘోరరాక్షసుం డొకం డెదురై వచ్చుటఁగాంచెను. సీతా రామ లక్ష్మణులఁజూచి యా నిశాచరుండు కఠోర కంఠస్వరముతో గర్జించెను.

ఆ రాక్షసుండు తత్పూర్వము తాను చంపిన మృగములను గుదులుగట్టి తన శూలాయుధమునకుఁ దగిలించి బుజముపైఁ బెట్టుకొని, ఇరు

వంకల దవుడలనుండి వెలికి వోచు కోఱలు మెఱయుచుండగా, నుగ్రదృష్టులు గలిగి గుండ్రముగానుండు ప్రచండ సూర్యబింబ సదృశములైన కన్నులను గిరగిరం ద్రిప్పుచు, గర్వాతిరేకమున కహకహార్భటుల నొనరించుచు, బిరభిర డాయంజనుదెంచి తటాలున జానకీదేవినిం బట్టుకొని వేగిరపాటుతో పద ఘట్టనముల భూమి యదురుచుండగా రామచంద్రుని ముందువచ్చి బిగ్గరగా నార్చి మహాక్రోధ తామ్రాక్షుండై యదలించి భయంకరముగా నిట్లనియె.

"ఓరీ! మనుజాధమా! మీరెవ్వరు? అస్త్ర శస్త్రములు దాల్చి యున్న మిమ్ముంజూచి నేను భయమొందెడివాఁడను కాను. నాపేరును మీరు వినియుండలేదు కాఁబోలు, ఇపుడు తెలిసికొనుఁడు. నేను విరాధుండనువాఁడను. నన్ను మార్కొనఁ గలవాఁడు లోకమున నొక్కండును లేఁడు నిరంకుశముగా నేనీ యరణ్యమున సంచరింపుచు, నేను సంతతము నిచ్చోటి మునుల హింసించి భుజించి సంతుష్టి నొందుచుండువాఁడను, మీరును మునులవలె గనుపట్టుచున్నారు. ఈక్షణంబ మిమ్ముఁ జంపి మీనెత్తురు గ్రోల్చెదను విడువను. మీచందమును చూచిన నిజమైన మునులని తోఁచకున్నది మీకీ స్త్రీరత్నం బేమిటికి? కానిండు నా చేత చిక్కినపిమ్మట తప్పించుకొనుటకు మీకు సాధ్యముగాదు. ఇంక మీచావు నిశ్చయము" బని పలికి మఱియుం గర్జించెను.

ఆ దుష్ట రాక్షసునిచే పట్టువడి గడగడ వడంకుచు భయాకుల మానసయై వాపోవుచున్న జనకనందనను కనుఁగొని వాని యార్భాటమునకు కలంగి రామచంద్రుండు దీనాననుండై సుమిత్రానందనునిఁజూచి "తమ్ముఁడా దుష్కాలముగదా యిది; చూడుము! ఆహా! శత్రుభయంకరంబైన బాణమును, విల్లును నాహస్తమునఁ గలిగి, నామేనఁ బ్రాణములుండగానే నాకన్నులయెదుటనే జనకరాజ నందన కిటువంటి దుర్దశసంఘటిల్లెగదా! అయ్యో! పరమసాధ్వియు, సుగుణరాశియు, పుణ్యశీలయు, ధర్మాత్ముఁడైన జనకరాజునకు పుత్రియు, జగత్ప్రసిద్ధుఁడైన దశరథావనీశ్వరుని కోడలునైన సీత కిటువంటి కష్టము వాటిల్ల వలసినదేనా? కటకటా! దనుజునిచేఁబట్టువడి, యబలయుం గోమలియు నైన జానకి యెట్టుల భయభ్రాంతయై దుఃఖించుచున్నదో గంటివా? నేనీకాంత శోకమును జూచుచుండఁజాలను. ఇంతకంటె మించిన వ్యాకులమేది? అన్యాయ మన్యాయము. ఇపుడే నేను ప్రాణములు విడిచెద. రాజ్యత్యాగము, తండ్రిచచ్చుట, బంధువియోగము, దుష్టాసుర వాసంబైన

యరణ్య ప్రవేశము నొక్కటి కూడి యలంచినది చాలక దైవము వైదేహిని నయిత మెడబాయునట్లు చేసెను. ఈ మహాదుఃఖమును నేనెట్లు భరింపఁగలను? ఛీ? ఈజన్మమేమిటికి?'' యనిపలికి కన్నులనీరుగాఱ వగచుచున్న యన్న వాక్యములు విని సౌమిత్రి మహా క్రోధకషాయిత లోచనుఁడై, 'వేడి నిట్టూర్పు లడరగా నుగ్రరూపముఁదాల్చి అన్నా! ఏల శోకించెదవు'' నాత్రాణం గనుము. ఇప్పుడనే నీదుష్టాసురునిం దుంచెద, ఆనాఁడు భరతునిపై నామనంబునఁ బొడమిన కోపము నీవడంచుటం జేసి నాలోనఁ గుములుచున్నది. అయ్యా గ్రహఫలము, నిప్పుడీ క్రూరుండనుభవించునుగాక. నిరుపమాన శరలాఘవ పరాక్రమ శోభితుఁడవైన నీకీ యత్యంత తాల్పుడైన రాక్షసుం డెంతటివాఁడవని యెంచి వీనింగని సామాన్యుఁడైన మనుజుని చందంబున వగచెదవు? నాపరాక్రమంబుఁ జూడు''మని పలికి వింట శరంబు సంధించియత్యుగ్రముగాఁ బ్రయోగించిన యాభయంకర రాఘవ బాణంబ సప్తసాయకములై తటాలున వాని పక్షములూటి గుండెలు జీల్చుకొనుచు వీఁపున వెడలెను.

అంత విరాధుఁ డమితాగ్రహము నొంది భయంకరముగా నార్చుచు, కన్నులఁ బెనుమంట రేగుచుండఁగా పండ్లుపటపటంగొఱుకుచు తనచేఁగలయుగ్రశూలమును గిరగిరఁ ద్రిప్పి "ఓరీనీప్రాణము లింకదీయక విడువనని విసరివైచెను, ఆశూలాయుధం బధికరయమున సౌమిత్రికభిముఖముగా వచ్చుటంగాంచి రాఘవేశ్వరుండు త్వరితముగా వింట బాణమును సంధించి యాశూలమును మూఁడు తునకలగునట్లు ఖండించె, అంతమానక, కఠోరంబైన మఱియొకసాయకమును వానిపక్షము నాఱు నాళల నడరించె, అందువలన విరాధుండు మిక్కిలి నొచ్చి నోరుఁ దెఱచి యార్చుచు పైకేతెంచుటయు రఘువీరుండు నిజభుజాబలం బేర్పడ దివ్యాస్త్రము లైదు వెండియు వాని యురము నగులవేసెను. ఆశరములవలన జలించియు జంకక విరాధుం డుద్ధతుండై చంకఁబెట్టుకొని యున్న వైదేహిని భూమి పైడించి యార్భటింపుచు దీర్ఘములును బలీయములునునగు బాహువులంజూచి రాజనందనులఁబొదివిపట్టుటకడరుటయు రామలక్ష్మణులు తప్పించుకొనుటకునువలనుగాక వలలో దగుల్గొనిన సింహముల క్రియ వాని బాహువుల నడుమ జిక్కువడి నిలిచిరి. అపుడా దుష్టుండు గర్జిల్లుచు యిరుచంకలనిరువురను నిరికికొని పోవఁదొడంగెను. రామచంద్రుం డేమిచేయుటకుం దోచక తనలో "కానిమ్ము వీఁడు మమ్మెచోటికిఁ గొనిపోవునో యది తెలియును గాక'' యని తలంచి మిన్న

కుంపుటయు, దైత్యుచేఁ జిక్కికొని పోఁబడుచున్న రామ లక్ష్మణులం గాంచి సీత యత్యంత శోకముఁ జెంది మూర్ఛిల్లి నేలవ్రాలెను. ఆమె నుస్థితిం జూచినంతట రఘునాయకుండు మహా కోపమును జెంది మిక్కిలి వాఁడిమిగల ఖడ్గమున వానిఁ భుజము దెగవేయుటయుఁ రెండవ బాహువును సౌమిత్రి ఖండించె. అంతవాఁడు తద్బాధకోర్వజాలక మహోన్నతంబైన సాలవృక్షము కరణి నేలఁగూలెను. కూలియును వాఁడు భయంకరముగా నఱచుచు నట వృక్ష మృగ సముదయములు చదియ బొరలి పొరలి వచ్చుచున్న ఖడ్గప్రహారముల దశరథాత్మజులు వానిని ఖండించి యింక వీఁడు పొలియుఁగాక యని విడుచుటయు, ప్రాణావసాన సమయమున విరాధుండు రఘునందనుఁగాంచి "వీరాగ్రేసరులారా! మీర లెవ్వరు? ఎచ్చటికి కేగెదరు? ఈ యరణ్యమున కేలవచ్చితిరి?" యని ప్రశ్నించెను. రామచంద్రుండు కనికరించి తమ వృత్తాంతము సర్వమునుం జెప్పి "ఓయీ! నీ వెవ్వండవు! భవచ్చరిత్రంబు జెప్పుమని యడిగినవాఁ డిట్లనియె.

—* విరాధుండు తన వృత్తాంతమును రామునితో చెప్పుట. *—

"దశరథనందనా! నేను కుబేరుని సేవించుచుండిన వాఁడను. గంధర్వుఁడను, తుంబురుండనెడి పేరుగలవాఁడను. రంభయం దత్యంతమైన యనురాగముఁ గలవాఁడనై యాలతాంగిఁగూడి క్రీడించుచు తనుఁ గొలుచుట మఱచుటయు ధనదుం డలిగి శపించెను తత్కారణమున నిట్టిఘోరాకృతిఁ గలవాఁడనైతిని. నేను ప్రార్థింపగాఁ గరుణించి "ఎవని శరాహతిచేద నీవు నేలఁగూలుదువో, యానాడు శాపంబు నీకు"నని యక్షేశుం డనుగ్రహించెను. అట్టిసమయం బిపుడుసిద్ధించె. నీవల నా శాపము తొలంగినది. ఇంక నేను నా తొంటి గంధర్వత్వమును పొందెదను. రాఘవా! ఇచ్చోటి కర్ధయోజనము దూరములో శరభంగుడను మహాముని యాశ్రమము గలదు. ఆ మహాత్ముఁ డచట తపోవిభూతిఁగలవాఁడు. అతఁడు మిమ్ము సర్వవిధముల నాదరించును. అచ్చోట మీకు సకల సౌఖ్యములు నొనఁగూడఁగలవు. కావున యచ్చోటికరుగుట క్షేమకరము, మీరు ప్రయాణంబగుటకు పూర్వము నాకొక యుపకృతిఁ గావించి పోవలయునని కోరుచున్నాను. ఏమనగాఁ నా దేహమొకచోట భద్రముగా పూడ్చి మీ రరుగవలయును. అటుల చేసితిరేని నాకు గంధర్వత్వము సిద్ధించును. కరుణించి యటుల గావింపుఁ" డని చెప్పి ప్రాణంబులు విడిచెను.

అంతట విరాధాసురుని వధించి రామచంద్రుండు విరాధుని చరిత్రిం
చి విని యాశ్చర్యంబునొంది వాని దేహమును బూడ్చుటకు లక్ష్మణుని
నియోగించిన సౌమిత్రి పెద్దగుంటను ద్రవ్వి యందా కళేబరమును బడవైచి
మీఁదకెక్కి జంబుకాదులు మొదలగు జంతువులు పెకలించుటకు సాధ్యము
గాకుండునట్లుగ పాషాణములతో దిట్టముగాఁబూడ్చి యన్నయొద్ద కరు
దెంచె. పిమ్మట వారిరువురును సీతయొద్ద కరుదెంచి యచ్చోట్ల
యున్న ఘోరవనము తీక్ష్ణమైనంత రామభద్రుండు అనుజా! ఈ
యరణ్యమునఁ బెక్కు రాక్షస సంచార యుక్తంబై యుండునదిగాఁ గనుపట్టు
చున్నది. మన మిట నివసించుచుండుట క్షేమము కాదు. కాఁబట్టి యిందు
విరాధుఁడు చెప్పిన యా శరభంగముని యాశ్రమంబునకుఁబోయి నేఁడచట
గడపి పిదప కర్తవ్యమునుగూర్చి యోజింతముగాక" యని పలికి జనక
పుత్రిని సంతోషమును బొందించి కదలి యమ్మహాముని, చంద్రునిం జూ
చు కోరిక యతిశయింపఁగా చని తదాశ్రమంబు జేరి యచట, రంభా
ద్యప్సరలు వింజామరలు వీచుచుండఁగా నాహ్లాద మొందుచున్న వానిని
వేయి తెల్లని గుఱ్ఱములుగట్టిన రథము నెక్కి యిరువదియైదు వత్సరముల
ప్రాయము మొప్పు దేవతలు గొలుచుచుండ, ఘనశ్వేతపత్ర చామరము
లుల్లసిల్లఁగా వేయికన్నులు మెఱయు శరభంగుని స్వర్గమునకుఁ దోడ్కొని

—* రామలక్ష్మణులు శరభంగాశ్రమంబున కరుగుట. *—

పోవుటకై దేవేంద్రుం డిచ్చోటికి వచ్చియుండ రామచంద్రుని యాగమ
నంబును దెల్సికొని నెఱింగిన యమ్ముని యింద్రుని వెంట నరుగుటకొల్లక
నిలిచియుండఁగా, యట్టి మహాత్ముని గాంచిపోవక రామచంద్రుండు సమీ
పించుటయు, నింద్రుండును తన లోకంబునకరిగె.

రామలక్ష్మణులు శరభంగ మహామునికిం బ్రణమిల్లుటయు తపో
ధనుండును సంతసంబున వారికి వివిధ సత్కారంబులు గావించి సుఖాసీనులం
జేసి 'రామచంద్రా! సురేశ్వరుండు నన్ను పరమ తపోలబ్ధంబైన యుత్త
మలోకంబునకుఁ దోడ్కొని పోవుటకై వచ్చిన నేను భవదాగమనం
బెఱింగి యాతిథ్యం బొసంగి నిన్ను సత్కరించు కోరికచే నరుగక నిలి
చితి అఖిల లోకపూజ్యుండవైన నిన్ను పూజించుటకంటె కర్తవ్యం
బెయ్యదిగలదు? రఘుకులవల్లభా! నీవేది కోరెనను మదీయ తపోమహి
మచేఁ గల్పించి నీకు సమర్పించెద. వాంఛితంబుఁ దెలుపు" మని కడుప్రి
యంబు గదురఁబలికెను, రామచంద్రుండా మాటలకలరి మునిశేఖరా!
మీదయ మాయందు గలుగుటయె చాలును. దానికంటె మించిన దేమి

గలను? ఎప్పుడు మాయందు దయ మీకు గలిగెనో సకల శుభములును మీకు గలిగినట్లే యగును. ఏదియుం గొఱతయుండదు. మహాత్మా! ఈ యరణ్యమున మేము నివసించుట కర్హమైన సలమెయ్యదియో యాలోచించినయెడల మేమచ్చోట నిలిచి యచటనుండు మునుల సేవింపుచుండెదము అనువైన చోటుం జెప్పు" డని యడిగిన ముని యిట్లనియె,

"ఈయరణ్యంబున మహాత్ముండగు సుతీక్ష్ణుండను మునియున్నవాడు. మీ రతనియొద్ద కరిగితిరేని మీకు తగిన నివాసస్థలం బతండు చెప్పును, ఇదిగో! ఈ సమీపమునుండెడి నదినిదాటి కొంతదూరము పోయినయెడల మీకతని యాశ్రమము గోచరించును. అటకుజనుం"డని పలికి వీడ్కొలిపి శరభంగుడగ్ని ముఖంబున నింద్ర సదనమునకు కరిగె, రఘువంశుడు మునివరుండు చెప్పిన పోవ్వున వాహినినిదాటి నానావిధ పుష్ప సౌరభంబులతోఁ గూడినదియు, సమస్త మధుర ఫల భరితానేక వృక్షయుక్తమును మనోజ్ఞమునునై విరాజిల్లుచున్న యత్తపోవనమును బొడగని దరియంబోవుటయు, రామచంద్రుల రాక నెఱింగి యచ్చోట వసించు తపస్వులు పరమ హర్షమునొంది యెదురుగా చనుదెంచి సీతా లక్ష్మణ సహితుండై తమకు మ్రొక్కిన కౌసల్యానందనుని దీవించి కొని యాడి "ఓరఘుకులేశ్వరా! ఈయరణ్యమున క్రూరులైన రాక్షసులు లెక్కకును మమ్ము నానావిధముల బాధించుచుండగా యుపేక్షించి యుండుట నీకు ధర్మమగునా? మమ్ము సంరక్షింపవలదా? అయ్యో! వారివలన మేము పడుచున్న కష్టములు లెక్కించుటకు శక్యముగాదు. దీనులమైన మాయెడఁ దయ జూపు"మని వినయముతోఁ బ్రార్థింప వారి దైన్యమునుమూచి చెప్పినమాటలు విని శ్రీరామచంద్రుండా సాధుజనులకుఁ గలుగుచున్న కష్టమునదలంచి మిక్కిలి దుఃఖించి వారినీజూచి "మునీంద్రులారా! చింతింపక యూరడిల్లి యుండుడు దైత్యు లెచటనుండురో యాప్రదేశముల కరిగి వారిని శిక్షించి మీ బాధలు దీర్చి సంతోష చిత్తులం గావించెద. పరమ పుణ్యులరైన మీకు మేలుచేయుటకంటె మించిన యావశ్యకంబైన కార్యమునాకు మఱియొకటి గలుగ"దని పలికిన రామచంద్రుని మాటల కమ్మునులు సమ్మతమునొంది ధైర్యమును జెందిరప్పుడు భూపుత్రి వారి ప్రసంగము ముగిసిన పిమ్మట పతిని సమీపించి రహస్య భాషణముల విషయమున నిట్లనిరి.

ప్రాణేశ్వరా! నీ వీ మునుల కొసఁగించిన వాగ్దానమువలన నా మనమున భయము గదురుచున్నది. అకారణముగా దుష్టరాక్షసులతోడ

వైరమునకుం గడంగుట యుక్తమగునా? విరోధమువలన నెట్టివారికిని దుఃఖము సంభవించును వలనని వైరమును దెచ్చుకొని పోరుటవలన లాభము కాదుకదా! అదియునుగాక హింసాకృతము ధర్మ విరుద్ధమ గుట నెఱింగియు దానికి బూన నేమిటికిని? ఏమిన్యాయము? హింసవలన పాపము సిద్ధించునని పెద్దలు పలుకుదురు. దీనికి దృష్టాంతముగా నేను

—* సీతా రాక్షస వైరంబువలదని రామునితో చెప్పుట, *—

వినియున్న యితిహాసం బొండుగలదు. దాని నాకర్ణింపుము. మున్నొక మునివరుండు ఘోరతపముం గావించుచుండగాఁ దేవేంద్రుడు విఘ్నముం జేయఁదలంచి రాజా కృతిందాల్చి యమ్మునీంద్రునియొద్ద కరుదెంచి "స్వామీ! యొక కార్యార్థమై నేనొక చోటికి కరిగివచ్చెద. అంతవరకును ఇదే; యీనాఖండమును మీయొద్దనుండనిండు మరలివచ్చి గైకొనెద" నని ప్రార్థించి యావాలును తాపసోత్తమునిచే నొసంగెను. పరోపకార చింతగల యమ్ముని యొల్ల ననఁజాలక పట్టణముం గైకొనుటయు కపట ధరావరుం డచ్చోటువిడిచి చనియె. అతఁడు పోయినంతట మునివరుం డూరకుండఁజాలక యాకత్తివాడిమి నరయుటకై తీగెలును, చెట్లరెమ్మ లునుం ద్రెంచుట కారంభించెను. క్రమమున నట్లే చేయుచుండ నతని కాదుర్వ్యసన మధికమైన నానాఁటికి తపఃశ్చింత సయితమువీడి జీవహింస కారంభించి దుర్దశను బొందెను. ఇట్లని యొక వృద్ధ విప్రుండు చెప్పగా వినియున్నాను. వైరమువలన కోపమును కోపముచే హింసయు దాని కతమున దుఃఖమును సంభవించుట సిద్ధము. ఇందు నీవెఱుంగని విష యం బొకటియునులేదు, నీవు ధర్మజ్ఞుండవు! దయాపరుండవు. ఈవన ము దపము గావించుకొనుచు కాలము గడపనెంచి వచ్చినవాఁడవు. వృథా పరులతోడ విరోధమేల? దానవులు నీకేమి కీడు గావించిరి? వారిజోలిఁబోవుట యుక్తముగాదని నాబుద్ధిఁ దోచుచున్నది నీకుచెప్పగల దాననుగాను. అయినను తోచినట్లు పలికితి" ననిన రామచంద్రుండామె చెప్పిన హితమునకును. తనయందుగల భక్తికిని, ప్రియమునకుఁ సంత సించి యాదరమున తన్వీ! నీవాక్యములు న్యాయముతైనవియ కాని ధర్మపద్ధతిని బాగుగా నెఱింగిన దానవై యుండియు నివ్విధమున బలు కటం దలంచిన నామనమున నాశ్చర్యము బొడముచున్నది. దుష్టులను శిక్షించుటయు శిష్టులను రక్షించుటయు రాజులకు పరమ ధర్మముగాదా! అఖిల సైనను ఈపరమ సాధువులైన మునులను నానా బాధలునొందిం చుచున్న క్రూరులైన నిశాచరులఁద్రుంచి నేనీ మునులను రక్షింపకుంటిన

యెడల నారాజత్వ మేమిటికి? ఈకార్యమును చేయుట ధర్మము కాదని యెవరు చెప్పగలరు? ఇందువలన మన కేమియుఁ గీడుకాని పాపముగాని రాసంగదు. దీనినిగురించి నీవు చింతింపవల"దని యొడంబడఁ బలికియా ముని బృందముతోఁగూడి సుతీక్ష్ణముని పాలికరిగి మ్రొక్కిన యాతపోధనుండు వికసిత ముఖుండై రాఘవేశ్వరుని దీవించి ప్రీతిమెయిం గౌఁగిటఁ జేర్చి యతిథి పూజల సంతుష్టిని గావించెను.

రఘువరుండు మునివలన నాదరింపఁబడి నాఁటిరాత్రి యతని తపోవనమున నుండెను. మఱునాఁడు సూర్యోదయం బైనంతట మునులందఱు రామచంద్రునియొద్ద కరుదెంచి స్తోత్రము గావించి తమతమ యాశ్రమములకు నొక్కొక్కనాఁడు నిలువఁ బ్రార్థించి తోడ్కొని బోయిరి. వారి యిష్టానువర్తియై సతీసోదర సహితుండై కౌసల్యా నందనుండును నట్లన గావించి వారి మనంబులు సంతుష్టి నొందించెను. కొన్ని దినములీప్రకారముగా ముని జనాశ్రమంబులనుండి వారిని సేవించుచు, పెక్కండ్రు దుర్మార్గులైన రాక్షసుల వధించి తపస్సులకు సంతోషముఁ గలిగించుచుండెను,

—* మందికర్ణిక మహాముని చరిత్రము. *—

రామచంద్రుం డిత్తెఱంగున మునులంగూడి సంచరించుచుండి యొకచోట నాకాననమున నొకనాఁ డొక యోజనము వెడల్పును పొడవునుంగలిగిన కొలంకునుగాంచి చేరవకేఁగి, యందుండి మనోజ్ఞమంజుల సింజితములును వీణావేణు నిస్వనములును వినవచ్చుచుండుటయు విస్మితుండై తత్ప్రభావము నెఱుంగఁజాలక యటకు చేరువంగలుగు ధర్మభృత్యుండను ముని యాశ్రమమున కరిగి యా మహాత్మునకు నమస్కరించి యతనివలన సత్కృతుండై "మునీంద్రా! ఈవనమున వచ్చునప్పుడొక యద్భుతము గంటిని. సమీప స్థలంబైన యావిశాల జలాశయము నుండి తూర్య గీత నిస్వనమును వినఁబడుచుండ వింటిని. అందు మనుష్యు లెవ్వరును గానఁబడరైరి, అట్టుల మంజుల స్వనము లందుండి వినవచ్చుచుండుట కేమికారణము? ఏదియో గొప్ప విశేషము గలిగియుండవలయునని తోఁచుచున్నది కరుణించి యావృత్తాంతమును నెఱింగింపుఁ"డని ప్రార్థించెను ధర్మభృత్యుఁడు రామునిఁజూచి. "దశరథ రాజనందనా అందెల్లప్పుడును నటువంటి ధ్వనులు వినవచ్చుచుండును సుమీ! అది యాశ్చర్యకరమును విశేషమునైన విషయమే! దానిం జెప్పెదనువినుము. మాండకర్ణియను మునీశ్వర శేఖరుండు తన తపో మహిమచే జలాంత

వ్యాపిన్నమున దివ్య భవనమును గల్పించి యందు సదా వినోదమున నచ్చరలం గూడి క్రీడావిహారములను సలుపుచుండెను. ఆ కాంతామణుల కంఠనాదములును, గీతములును వారివలన ప్రయోగింపఁబడు వాద్యరవములును నెల్లప్పుడును మనోహర ధ్వని వినవచ్చుచుండును. అమ్మునీంద్రుని తపోవనశ్రీ ప్రభావ మెంతయని యెఱిఁగినదియు నెఱింగించెద నాకర్ణింపు" మని యిట్లని చెప్పఁదొడఁగెను.

"ఓరాఘవా! ఇట్లగుటకుఁ గారణమేమనగా, అమ్మునీంద్రుఁడు వాయుభోజనుండును, శిలాశయుండును నై పదివేల సంవత్సరము లత్యుగ్రముగా తపము గావించె. అప్పుడగ్ని దేవుఁడాదిగాగల దేవ ప్రముఖులు గూడి "ఇతడు మనలోన నెవ్వనిదైన నొకని పదవినిఁ గైకొనఁగలఁడు. ఇప్పుడె దీని కుపాయముఁ జింతింపుట మే"లని యోచించి యైదుగు రచ్చరల నతనిని మోసగింపఁ బనిచిరి. ఆ రమణీమణులు తమ చాతుర్యము పెంపున మునివరుని మదనతంత్ర వినోదముల కెలయించిన వారల యాటపాటల కానందించుచు నిజ ప్రభావ నిర్మితంబైన యీ సరోవరమున నున్నవాఁడు. ఈ కొలనికిఁ బంచాప్సరసంబను పేరు పరగుచున్నది. అవనితల వీణాగాన ధ్వనులెల్లప్పుడు నిందుల వినవచ్చుచుండును సుమీ!" యని చెప్పిన రఘుకుల వల్లభుండు సంతోషించి మ్రొక్కి యత్తపోధనుని వీడ్కొని యరిగెను. పిమ్మట సీతాలక్ష్మణ సహితుండై వనంబున నచ్చటచ్చటనుండియు మునుల యాశ్రమములకు క్రమక్రమముగాఁ బోయి పదునైదు దినములు, నొకమాసము, రెండు నెలలు, మూడుమాసములును, నాలుగు నెలలును, నొక్కొక్కచోట నిలిచి, మహాత్ములైన తపోధనుల సేవింపుచు, వారివలన ననేకములైన పుణ్యపురుషుల చరిత్రములను వినుచు, దుష్టులను రాక్షసులం జంపి యాశ్రమముల సత్త్రములకు భయమును నివారించుచు, నదులు కొలకులుంగల తోఁటలను, కొండలయందును, బహుమృగకుల సంకులంబైన యరణ్యప్రదేశములందును, విహరించుచు, సకల పథములను మునులను తోడ్పాటుగాఁ గావించుటకు, నటనట, పర్ణగృహముల నిర్మించి నివసించుచు, మధుర ఫలాదులం దెచ్చి ఋషికుమారులకుఁ బెట్టి తృప్తి నొసంగుచు, యిట్లు వనవాసకాలమునందు పదిసంవత్సరములు గడపెను.

అప్పాట జానకీపతి రెండవయు సుతీక్ష్ణ మహాముని యాశ్రమమున కరిగి యతనిచే సేవింపఁబడుచు తదాశ్రమమున నమ్మహాత్ముని యాదరణకుఁ బాత్రుఁడై కొన్ని దినములుండి, యొకనాఁడు తపోధనునిఁ గాంచి "మునిప

ల్గఘా! స్వామీ! పరమేష్ఠికి సమానుండును, సగర్వశైల మహిమాపహ్యుఁడును, లోకస్తుత పవిత్ర చరిత్రుఁడునునైన యగస్త్య మునివరునిం సందర్శింపఁ గోరిక కలిగినది. ఆ పుణ్యపురుషుఁ డెచ్చట తపముఁ జేయుచున్నాఁడు? అతని యాశ్రమం బిచ్చోటునకెంతదూరమున నుండును? దయన్నిరాఁ దెలియ బలుకుఁడని యడిగెను.

సుతీక్ష్ణుండు సంతసించి "రామచంద్రా! కల్యాణ గుణధాముఁడవైన నిన్ను మునిశ్రేష్ఠుండగు కుంభసంభవుని యొద్దకుఁ బనుపవలయునని నాలో తలంచుచుంటిని, అమ్మునీంద్రు నవశ్యము నీవు దర్శింపవలయుం జుమీ! నాతలంపుప్రకారముగానే నీవును గోరియుచున్నావు. రాఘవేశ్వరా! పరమ తపః ప్రభావ శోభితుండగు వినుతికెక్కిన యామునిం దలంచినను, సంస్తుతించినను, చూచినను సకల పాతకములును, ఝంఝానిలముచే మేఘ పుంజమునుంబోలె పటాపంచలై పోవును సముద్ర జలమునంతయు నరచేతఁ గొని పానముఁ జేసినవాఁడును, మిన్ను ముట్టఁ బెరిగిన వింధ్య పర్వతమును నేల మట్టమగునట్లు గర్వమడంచినవాఁడును దేవేంద్ర పదవిఁ గొని నిరంకుశముగా నెంపుమీరఁ బ్రవర్తించిన నహుషుని సర్పమగునట్లు శపించినవాఁడును, మునులను మోసగించి తినుచున్న యిల్వల వాతాపులను రాక్షసులమ్రింగి జీర్ణమగునట్లు చేసినవాఁడును, దక్షిణపుదిక్కున సకల దేవతలకును తానొక్కండె తులయై నిలిచినవాఁడును, నైన యా కుంభజుని మహిమను వర్ణించుట కెవ్వనికి సాధ్యము కాదు." అని వినుతించి "రామా! ఈయరణ్యమున క్రూరులైన రాక్షసులు సంచరించుచు సదా మమ్ము బాధించుచున్నారు. ఆ దుష్టులను సంహరించి మాకష్టములను నివారింపుము. ఇదిగో! దివ్యములైన బాణములును, విల్లును, ఖడ్గమును నొసంగుచున్నాను, కైకొను"మని పలికి వానిని ప్రియంబెసంగ, నిచ్చి యగస్త్యాశ్రమమునకుఁ జను మార్గమును దెలియఁజెప్పి వీడ్కొలిపెను.

నాల్గవ ప్రకరణము ముగిసెను.

శ్రీ రామ వన వా స ము

వ చ న కా వ్య ము.

ఐదవ ప్రకరణము.

పూర్వోక్త క్రమమున సీతాలక్ష్మణ సహితుండై రఘుకుల శేఖరుండు సుతీక్ష్ణుండు చెప్పిన చొప్పున ప్రయాణంబై పోయి నాలుగు యోజనముల దూర మరిగినంతట ముందట నొకవనమునుంగాంచి సౌమిత్రిం జూచి "లక్ష్మణా! అదిగో! మనకెదుట గోచరించు వనమును జూచితివా? అదియె సుతీక్ష్ణ మునివరుండు చెప్పిన యగస్త్యాశ్రమ మందున్న యతని తమ్ముని యాశ్రమము దాపున కరుదెంచితిమి. మహానుభావుండైన ఘటసంభవుని తమ్ముని సందర్శించి ధన్యులమగుదుము. తపోధనశ్రేష్ఠుండైన యగస్త్యుని ప్రభావం బద్వితీయమైనది. ఇచ్చోట మున్ను జరిగిన వృత్తాంతమును విను" మని యిట్లనియె.

మున్ను ఇల్వలుండు వాతాపియనెడి పేరులు గలిగిన యన్నదమ్ము లిరువురు క్రూర నిశాటు లీవనమున సంచరింపుచు పాపబద్ధులై బ్రాహ్మణహింసఁ గావించుచు చిత్రమైన కపటతంత్ర మొనరించుచుండిరి. ఎట్లనగా. వారిలోపెద్దవాఁడైన యిల్వలుఁడు వాతాపినితనతమ్ముని మేకరూపముఁ దాల్చునట్లుచేసి తాను బ్రాహ్మణవేషముధరించి, విప్రులను భోజనార్థ మా మంత్రణముసేసి కపట వేషమునఁజంపి దాని మాంసమును వండించివచ్చిన మహీసురులకు వడ్డించి వారు భుజించిరైనంతట భుక్తశేషమును దినుటకై పిలిచినట్లు 'వాతాపీ శీఘ్రముగా ర'మ్మని పిలుచును. ఇల్వలుండిట్లు పిలువగనే బ్రాహ్మణుల యుదరముల మాంసరూపమునఁ జొచ్చియున్న వాతాపి నిజాకృతిఁదాల్చి వారి పొట్టలుజించి వెలువడి వచ్చును మహీదేవులు మృతులగుటయు యథేష్టముగా నన్నదమ్ము లిరువురు వారి. మాంసములను భుజించి సంతుష్టి నొందుచుందురు, ప్రతిదినమును నయ్యిరువురు నిట్లే చేయుచుండిరి. వారి కపటమును నెఱుంగఁజాలక విప్రులు పెక్కండ్రా దుర్మార్గులకెరయగుచుండిరి. ఈవృత్తాంతమును మహాత్ముండైన యగస్త్యుండు విని దైత్యుల దారుణ మాయాకృత్యము నెఱింగి వారున్న యాశ్రమమున కేదియుం దెలియని వాని చందమునఁ జనుదెంచె. ఇల్వలుం డతనిఁ బూజించి, భోజనమునకు నిలిపి, వాడుక ప్రకారము కపటవేషమును

వధించి యాఫలముఁ బెట్టెను, దానిని కుంభజుండు భుజించి హస్తపాద ప్రక్షాళనం బాచరించి వచ్చినంతట, ఇల్వలుడు తమ్ముని నెప్పటిరీతిగాఁ బిలుచుటయు మునివరుండు తమచేతితోఁ బొట్టఁదడవుచు, జీర్ణించినవాఁడని పలుకుటయు, వాఁడు వెలువడి రాఁజాలక జీర్ణించె. అంతకుంభజుండిల్వ లునిఁజూచి "ఓరి దుష్టాత్మా! మీరు చేయుచున్న మాయను నేనెఱుం గుదుంజుమీ? ఏల పిలచెదవు? నీతమ్ముఁడు జీర్ణంబయ్యె. నింక వచ్చుట యెట్లు? ఈలాగు సాధుజనుల హింసించుచుండిన మీకు తగిన శిక్షఁ గావించుట యావశ్యకంబగును, నీసోదరుండు నశించె, ఇంక నీవును నాశమగుదువుగాక" యని పలికి యత్యుగ్రదృష్టులు వానిపైఁ బరగించిన తక్షణంబ యిల్వలుండు భస్మంబయ్యె ఇటుల నయ్యిరువురు రాక్షసులను బొలియించిన ఘటోద్భవుని తమ్మునిఁ జూచుట మన కభ్యుదయ హేతువగు"నని తద్వృత్తాంతమును బ్రసంగింపుచు తదాశ్రమముఁ జొచ్చి యగస్త్యుజనిఁ గని ప్రణమిల్లిన యమ్మునీంద్రుండు బహువిధముల వారలసత్కరించె. ధరాసుతా లక్ష్మణులతోడ దాశరధి నాఁటి రేయి యచ్చోట గడపి, మఱునాఁటి ప్రొద్దుపొడుపున, యాతాపసోత్తముని యనుమతిఁగొనిపైనంబై కదలి యగస్త్యాశ్రమముఁగదియ నేతెంచి యవ్వనమునందలి కుసుమ పరిమళ మిళితంబైన వాయువులు పైనొలయుచుండఁగా నానందముఁజెంది లక్ష్మణునితో "తమ్ముఁడా! కుంభసంభవుని యాశ్రమముఁ జేరితిమి. ఆహా! ఎంత రమణీయముగాఁ గనుపట్టుచున్నదో గనుము. ఇచ్చోట జాతి వైరములేక సకల జంతువులును గలిసి మెలంగుచుండుట యత్యద్భుతము ఈ వనముననుండి తపమాచరించుచు మనుజులు, యక్షగంధర్వసిద్ధ విద్యాధర గరుడకిన్నర ప్రముఖ దేశ శరీరధారులై విమానములపై స్వర్గమునకుఁ బోవుచుండుదురు. ఇమ్మునిశేఖరునిఁ గొలుచుటకొఱకై సంతతమును దేవగనము లరుదెంచుచుండుదురు. ఇట్టి విశేషము లన్నియు ననామాన్యమైన యగస్త్యుని ప్రభావముచే గలిగి, యద్భుతంబై గనుపట్టుచుండును, ఇమ్మునీంద్రుని సామర్థ్యముం జెప్పెదను వినుము. వింధ్యపర్వతము మేరువుతో పగబూని సూర్యమండలము పొడవునఁ బెరిగి రవి మార్గమునకు నిరోధము గలిగించుటయు దేవతలవలన ప్రార్థితుండై యమ్మునివరుండు లోకహితార్థముగా తాను దక్షిణ దిక్కునకు వచ్చుచు తత్పర్వతమును భూమిమట్టమునకు సరిగా గ్రుంగులాగున చరణాంగుష్ఠముచే నదిమెను. అది మొదలు వింధ్యము పెఱుగ వెఱచియుండు, మనకెంతయు క్షేమకరము,

వనవాస శేషమును నేనీ మునివరుని సేవించుచు నిచ్చటనే యుండి కడ
పుటకుఁ దలంచినాఁడను. లక్ష్మణా! త్వరితముగా నీవుముందు చని మన
రాకను తపోధనున కెఱిఁగింపు మా"మ్మని పలుకుటయు సౌమిత్రి రయ
మున నడిచి యాశ్రమ ద్వారమున కరిగి యటఁ దోఁచిన మునికుమారు
నొక్కనిం బిలిచి తమ నామములును, నాగమనమునుం జెప్పి మునికులే
శ్వరున కెఱిఁగింపు మనియెను.

ఆ మునికుమారుండు త్వరితముగా చని యగ్నిహోత్ర గృహ
ముననుండు తపశ్శీలు సత్తపోధనుంగాంచి "స్వామీ! దశరథ రాజనంద
నుండైన రాఘవేశ్వరుండు భార్యయు ననుజుండును వెంటరా నరుదెం
చియున్నాఁడు. ఆశ్రమద్వారమున నిలిచి తమ రాక నెఱిఁగింపుమని
పంచినాఁ" డని విన్నవించెను. అగస్త్యుండు శిష్యునితో "రామచంద్రుం
డచట నిలువనేల? వచ్చుట కతని కాటంకమెయ్యది. శీఘ్రముగాఁబోయి
తోడ్కొని ర"మ్మని పనిచెను. ఆ శిష్యుండును బిరబిరంజని లక్ష్మణునిం
దోడ్కొని రామచంద్రునిఁ జేరబోయి, "రఘుకులనాయకా! రమ్ము
మునివరుండు మిమ్ము శీఘ్రముగా దోడ్కొని రమ్మని చెప్పినాఁ" డని
పలికి వారల వెంటబెట్టుకొని పోయెను.

రామచంద్రుం డాశ్రమముఁ బ్రవేశించి మునీంద్రునియొద్ద కరిగి
యనుజ సహితుఁడై నమస్కరించెను సీతాదేవియు మ్రొక్కెను. అప్పుడు
మునిశ్రేష్ఠుడు రామలక్ష్మణులను మహా సంతోషమున నాలింగనముఁ
జేసి జనకజ నాదరించి యుచితభంగి మర్యాద లొనరించి యుపవిష్టులం
జేసి కుశలంబడిగి శిష్యునింగాంచి "ఓరీ! ఈరామచంద్రుఁడు దేవతల
కంటె నధికుండు. ఇతనిఁ బూజించుట వేల్పుల బూజించుటకన్న నధిక
మగు కార్యము నీవు త్వరితముగా చెరువునందు మిగిలియున్న హోమ
శేషమును దెచ్చి యీ పురుషోత్తమునకుఁ బెట్టు" మని యాజ్ఞాపించిన
వాఁడట్లొగావించె. తపస్వి రామునిఁగని "దశరథనందనా! అతిథియింటికి
వచ్చునపుడు శక్తివంచన లేక కలిగినవట్టుం బెట్టని పాపచిత్తుండు నరకమున
తన మాంసమును తాను భుజించుచు ఘోరదుఃఖము లనుభవించునని
పెద్దలు చెప్పుదురు, కావున నిన్ను సంతుష్టునిఁ జేయుట యావశ్యకము.
ఈ హోమ శేషముఁ గొను"మని చెప్పి యుక్తవిధిం బూజించి, యమో
ఘంబైన ఖడ్గమును, విష్ణు సంబంధమైన శరాసనమును, నక్షయ తూణ
యుగమును, నొసంగిన పిమ్మట "రాఘవేశ్వరా! మఱియు నీకు కావలసిన
వానిని గోరుమిచ్చెద" నని చెప్పెను.

జనకజా ప్రియుండు సంతసించి "దేవా! భవత్కృపా సమృద్ధివలన నన్నియుం గొదువలేక యుండగా కోరవలసిన దెద్దికలదు? ఏదియును లేదు. కాని మాయందు కృపాదృష్టులు నెఱయఁజేసి, మేము నివసించుటకు యుక్తమైన స్థలమును జెప్పుడు చాలును. నేను మీచెంతనే నివసింపఁ గోరియున్నవాఁడ" నని వేఁడుటయు, కుంభజుండు సంతోషించి "రామచంద్రా! ఇచటికి కొంతదూరమున గౌతమీతీరమున పంచవటంబను పేరుగల వనంబొకటియున్నది. ఐదు గొప్ప మఱ్ఱిమ్రాకు లుండు చోటు గావున యావనమున కట్లు నామము కలిగెను. మీరు నివసించుట కది యెంతయుం దగినచోటు అచ్చోటికేగి యవ్వనము వసింపుఁడు పొం"డని దీవించి మార్గముఁ జెప్పి వీడ్కొలిపెను.

—* జటాయు దర్శనము. *—

అంతట రామలక్ష్మణులు సీతాసహితులై యవ్వనమువిడిచి పంచవటమున కరుగుచుండు సమయమున నెదుట మార్గమున, పర్వతము వంటి గొప్ప శరీరమును, గండభేరుండాది పక్షులను సయితము చీల్చి కబళింపఁజాలిన ముక్కును బాల సూర్యబింబమునుం బోలిన గుండ్రని యెఱ్ఱ కన్నులును, వజ్రాయుధమునకు తుల్యములై గోళ్ళునుం గలిగి యత్యాశ్చర్య కరముగా గనుపట్టుచున్న పక్షి నొకదానిని చూచిరి. మిక్కిలి పెద్దదైన యాపులుగు రామచంద్రుని, తనదాపునకు వచ్చుచున్న వానినిజూచి "ఓరఘునందనా! నేను మీతండ్రికి సఖుఁడను అరుణ పుత్రుండ. నాపేరు జటాయువు. నామిత్రుని పుత్రులగైన మిమ్ము జూచుటఁజేసి యెంతయు సంతోషంబుఁ గలిగె" ననియెను.

ఇట్లు పలికిన యాపక్షిశ్రేష్ఠుని మాటలు విని యలరి రామలక్ష్మణులు డగ్గఱి సముచితాలాపంబుల నష్పతంగపుంగవునిం గొనియాడిరి. జటాయువు ప్రియంబు మీఱగా దాశరథింజూచి "రామా! సద్గుణధామా! అరువది వేలేండ్లు నిరంకుశుండై భూమిఁ బాలించిన మీతండ్రి నెనరలేని మిత్రుండనగుదును. అమ్మహా నాయకాగ్రణి నందనులరైన మిమ్ము తత్సమానులుగాఁ దలంపక నేను మరువంగలనా? ఎప్పుడుగాని నే కార్యమును, నాకుదెలియక దశరథావనీశుండుచేసి యెఱుంగఁడు. నాతోడ నాలోచించి నా సమ్మతమునుగైకొని నాయోజనప్రకారముగా సతం డేమిచేసినం జేయుచుండెను. ఇపుడు మిమ్ముచూడగానే ప్రాణసమానుండైన నాసఖుని దశరథాత్మపతిని దలంపు జేయుఁ సమయము లటస్సించినది. పరమపుణ్యులైన మీ దర్శనముచే నాకతంబు క్షేమ మొదవ్వుచు

న్నాఁడు. ఓరామా! మీరిటకు విచ్చేయుట మదీయ భాగ్యవిశేషమని భావించెదను. ఏమి కావలయునో యేమిచేయవలయునో తెలియఁ జెప్పుము. దుర్గమంబులైన కొండ శిఖరముల నెక్కి చూచఁగోరియున్న నిమిషమున మిమ్ముఁదజం గొనిపోయెద. లేక జానకీదేవి కావలిగా యుండుటకు నిలిపి మీరెట కేనియుం బోయినను, జాగ్రతగాఁగాచియుం డెదను, మఱి యేమిచెప్పినం జేసెదను ఆజ్ఞాపింపుము. మీకు వలయు కృత్యంబులు జేయుటకంటె మించినపని వేఱొండు లే''దని పలికెను.

కౌసల్యాసుతుండు సంతుష్టుండై యావిహంగవరునకు తనయందు గలిగియున్న భక్తికిని ప్రియంబునకును సంతోషించి, జనక సఖుండైన యా జటాయువును పూజించి తదీయ జన్మప్రకారము నెఱుంగఁదలంచి యడుగుటయు. నప్పక్షి రఘువీరునకు తన వృత్తాంతంబుఁ దలంచి యిట్లని చెప్పఁదొడంగెను.

—* జటాయువు తన జన్మప్రకారము రామునితో చెప్పుట. *—

''దశరథాత్మజా! మదీయ జన్మప్రకారము వినఁగోరి యడిగితివి గాన చెప్పెదను వినుము. సృష్ట్యాదియందు పదునెనమండుగురు ప్రజాపతు లుదయించిరి, వార లెవ్వరనగా, కర్దముఁడును, విక్రీతుఁడును, శేషుండును, సంశ్రయుండును, బహుపుత్రుండును, స్థాణుండును, మరీచియు, నత్రియు, గ్రతువును మహాబలుండును, బులస్త్యుండును, బులహుండును, బ్రచేతనుండును, డక్షుండును, నాంగిరసుండును, వివస్వతుండును నరిష్టనేమియుఁ గశ్యపుండును, ననువారలు వరుసగా జన్మించిరి. అంత దక్షున కఱువండ్రు మహితలు జన్మించుటయు వారిలో పదమువ్వురు కన్యలను గస్యపుఁడు పరిగ్రహించె. తక్కనవారలతో కొండఱును, ధర్ముండును, కొండఱు సోముఁడును నను మహాపురుషులు వరించిరి, కశ్యప పత్నులైన పదమువ్వురికిని గ్రమంబుగా, నతిదియు, దితియు, దనువును, గాళియు, నరిష్టయు, గపయు, సురసయు, సురభియు, వినతయుఁ, గద్రువయు. వ్యాఘ్రుయు, క్రోధవశయు, దామ్రయు, ననునామంబులు గలిగియుండిరి, వారలలో నదితి కాదిత్యులును, రుద్రులును, దితికి దైత్యులును, దనువున కశ్వగ్రీవుఁడును, గాళికి నరక కాలకులును, గంధర్వులకు నప్సరసలును, నరిష్టకు సిద్ధులును, గపకు రక్షణంబును, ననంబుతుత్రు లుదయించిరి. సురభికి రోహిణియు గంధర్వియు, క్రోధవశకు మృగమదయు, హరియు, భద్రదయు, మనుప్రను, భూతయుఁగలియు, దంష్ట్రియు,

శ్యేతయు, సురసికురనియు, వనస్పతియు, వనస్పతికి, వృక్షలతా వీరున్మాతలు ముప్పురును, తామ్రకు శ్యేనియు భాసయు, క్రౌంచియు, ధృతరాష్ట్రియు, శుకియునవెడి కూతులునుం బుట్టిరి. కద్రువకు నాగసహస్రంబులుదయించె సురసకు నేకశిరంబులగు సర్పంబులు నూఱుకలిగె వినతకరుణుండును, గరుడుండును నను విహంగప్రముఖు లుదయించిరి. అందు శ్యేనికి నరుణునకును, సంపాతియనువాఁడును, నేనును గలిగితిమి. నేనును గనిష్ఠుండ. నానామంబు జటాయువని మున్న చెప్పితి. కకుత్స్థవంశాగ్రణీ! ఇది మదీయ జన్మప్రకార''మ్మని వివరంబుగాఁ జెప్పిన రాముండు సంతుష్టినొంది యాపక్షిపతిని బ్రియోక్తుల సమ్మానం బెలర్పఁ బొగడి వీడుకొని కదలి దట్టమైన చెట్లును లయ గుల్మాదులునుం గలిగి వినోదంబుగా నొప్పుచు కన్నుల పండువుఁ గావించుచున్న పంచవటస్థలంబునకుం బోయెను.

ఇట్లుచేరి యట నొక రమ్యప్రదేశంబుఁ జూచి తమ్మునితో "ఓ లక్ష్మణా! ఇచ్చోట ననుకూలంబై యున్నది. కావున త్వరితంబుగా పర్ణశాల నొకదాని నిర్మింపుము. వనవాస శేషంబు నిచ్చోటనుండి గడపుద''మని చెప్పిన సౌమిత్రియు సమ్మతించి యనువగు తరుశాఖలు ఖండించి, లతలు రజ్జువులుగాఁ బెనచి చాతుర్యం బెలర్ప రమ్యంబుగా శాల నిర్మించి, యాకులను పై కప్పు గావించి చూపిన రామభద్రుం డానందమునొంది తమ్మునిఁ గౌఁగలించి, సీతాసహితుండై యా పర్ణశాలయందు వసించె. తత్సమీపమున తనకుగా వేఱొక్క శాలఁగట్టి యందు లక్ష్మణుండు తానుండి సదా సీతారాముల నేమఱక సేవించుచుండెను.

ప్రతిదివసంబును,సుమిత్రాసుతుండు మంచి~~నీరునున్~~ను, మేలైన ఫలంబులును, జనకనందన కోరిన పుష్ప లయచయంబులునుం దెచ్చి యొసఁగి యన్నకును, వదినెకును సంతోషంబు గలిగించుచుండె, తత్కాలము రామచంద్రునకు మనంబున వనవాస క్లేశ మావంతయు లేక, సీతా సహితుండై విలాసంబున కాలంబుఁ బుచ్చుచుండె.

ఈప్రకారము కొన్నిదినంబులు జరుగుటయు, నొక్కనాఁడు రాఘవేశ్వరుండు లక్ష్మణునిఁబిలిచి "తమ్ముఁడా! మీవదినెకు నేఁడు త్వరితంబున నరిగి ఫలంబు లారగింపఁ దెచ్చియిమ్మ''ని చెప్పిన యతం డన్నకు మ్రొక్కి కదలిపోయి యటనట ఫలార్థంబు సంచరించుచుండె. అందు తత్పూర్వం బొకచోట విద్యుజ్జిహ్వుండను రాక్షసుని కొడుకు జంబుకుమారుఁడనువాఁ డొక వెదురుగుబురు మధ్యంబుననుండి ఘోర తపంబుఁ

జేయుచున్న యెఱింగి దేవేంద్రాదులు వానికి ప్రియంబుఁ జేయువారై భయంకర చంద్రహాసంబు నొకదానిని బుత్తెంచిన దానిని వాఁడు గైకొనఁజాలక యచ్చోఁ బడవైచి యుండుటయు నవ్వాలు లక్ష్మణుండు గాంచి కైకొని దాని వాడిమి నరయుటకై యచ్చోట లతావృక్ష సముదయంబు ద్రెంచుచుండె.

తత్సమయమున నవ్వనవాసులైన మునులు కొందఱా విధంబుఁ జూచి ప్రసన్నముఖులై సౌమిత్రియొద్దకుఁ జేరవచ్చి "ఓయన్నా! ఫలయుతంబులును, కుసుమ భరితంబులు నైన యీవృక్షలతాదులఁ ద్రుంచుట యుక్తంబుగాదు. వాఁడిఁ బరీక్షింప వలసియున్న యదిగో! ఎదుట నుండెడి వెదురుపొద నొక్కవ్రేటునఁ దెగి కూలునటుల వ్రేయుము. అందువలన దానిరీతి తెలియు"నని మునీంద్రులు చెప్పిన వల్లెయని లక్ష్మ

—* లక్ష్మణుండు జంబుకుమారునిఁ జంపుట. *—

ణుండు తన కరంబుననుండు నూతన చంద్రహాసంబులు జరిపించి, ప్రచండ బాహుదండం బెత్తి యవ్వెదురు పొద నొక్కవ్రేటునం బడ నఱికిన, యాతపోధనులు మెచ్చి యతనిం గొనియాడిరి. సౌమిత్రి తాను నఱికిన వెదురుపొద నడుమనుండి తెగిపడిన రాక్షసునిం గని మునీశ్వరుండని తలంచి దిగులొంది "అకటా! పుణ్యశీలుండైన తాపసోత్తముని జంపి, పాపంబుఁ గట్టుకొంటి. ఏమిచేయుదును? ఈ వృత్తాంతంబు వినియన్న నాపై నెంతకోపమును జెందునోకదా?" యని దుఃఖాక్రాంతుఁడై యేమియుఁ దోఁచక ఫలంబులుకొని రఘునాయకునియొద్ద కరిగి మ్రొక్కి దీనాస నుండైయున్న యతని తీరుంగాంచి రామచంద్రుం డాలింగనము గావించి "తమ్ముఁడా! నీవు నేఁడు ఖిన్నుడవై విన్నఁ బోయియుండుట కేమికారణము? చెప్పి నాసంశయమును నివారింపు"మని యడిగిన యతండు జరిగిన తెఱంగు విన్నవించెను.

ఆవృత్తాంతమును విని రామచంద్రుండు కటకటంబడి "లక్ష్మణా! అయ్యో! ఘోరపాతకంబు సిద్ధించెనే! ఇది బాయు విధంబెట్లు? ఏమిచేయుద"మని మిక్కిలి విచారమును బొందుచున్న సమయంబున వారియొద్దకు మునులు కొందఱు వచ్చి రామచంద్రుం డనుజ సహితంబుగా మ్రొక్కిన వారి నాశీర్వదించి వారిచే పూజింపఁబడి యాసీనులగుటయు, దాశరథి యమ్మహాత్ములంగాంచి. మునివరులారా! నాతమ్ముఁ డెఱుంగక ప్రమాద వశంబున నొక తపోధనుని వధించె. మీర లనుగ్రహించి తత్పాతకం బితని బొందకుండునట్లు చేసి మృత్యుండైన తపస్వి జీవించు

నట్లు ప్రాణంబు లొసంగు"డని ప్రార్థించెను. ఆనృపకుల శిఖా వచనంబులు విని యమ్మునులు మందస్మిత వదనులై రఘునందనుని నిరి. "మహీరకుల వల్లభా! దీనికై మీరు విచారము నొందవలదు. సౌమిత్రిచే దునిసినవాఁడు తాపసేంద్రుఁడుగాఁడు. వాఁడు క్రూరుండగు రాక్షసుండు, వాని వృత్తాంతమును జెప్పెదను విను"మని యిట్లనిచెప్పం దొడంగిరి.

—* మునులు రామునకు జంబుకుమారుని తెఱంగుఁజెప్పుట. *—

"రాఘవేశ్వరా! విద్యుజ్జిహ్వుం డనువాని కుమారుండు జంబు కుమా రాభిధానుండు మహాక్రూరుండు. తన తండ్రి పగదీర్చుటకై దేవేంద్రుని గూర్చి యఖండిత తపంబును సలుపఁదొడంగె. అత్తపంబున కింద్రుండు మెచ్చి సాంద్రద్యుతీ భాసురంబగు చంద్రహాసంబును బనిచిన నైనొల్లక "మదీయ తపంబున కిదియో? యొసంగుట. ఈ పట్టంబేమి టికి?" యని వాఁడు దానిని నిరాకరించె. యదిగాంచి ఈ లక్ష్మణుండు దానింగొన ఫలవృక్షంబుల దునుముచుండుటయు మేము చూచి యా రాక్షసుండున్న వెదురు గుమింజూపి వానిని చంపిచువారమై యగ్గుమిం ద్రెంపుమని పురికొల్పితమి. ఇతండు మాచెప్పిన చొప్పున నటికి యా వెదురులతోడ తెగిన ముని వేషధారియైన యా దనుజునిఁగని తపపి యని యెంచి భయదుఃఖంబు లతిశయింపగా వేగంబున సీతయొద్దకువచ్చి తద్వృ త్తాంతంబు దెలియఁ బలికె. ఈమహాకార్యంబుఁ జేయుటవలన నిత నికి మిక్కిలి పుణ్యంబు సంభవించె. అవంతయుఁ బాపంబుఁలేదు. మీ రింక వగవకు"డని దెప్పి దుఃఖమును తొలంచి నిజాశ్రమంబుల కేగిరి.

అంతట జంబుకుమారుని తల్లియు, ఘోరరూపిణియు క్రూరచిత్త యున్నైన శూర్పణఖ యనునది వాడుక ప్రకారంబునభోజనంబుఁగొని వెశంబ చనుదెంచి నెదురు పొదతోడ తెగిపడియున్న కొడుకుంజూచి, సువ ర్ణముఖియై మహా దుఃఖముతో "హా! నాముద్దుపట్టీ హా! జంబుకు మారా! కటకటా? నిన్ను నిష్కారణంబుగా ఖండించిన దుండగుఁ డెవ్వఁ డోకదా! మౌనవ్రతంబుఁబూని. తండ్రినిఁజంపిన వారిపై పగఁదీర్చుకొను టకై దృఢనిష్టం దప మాచరించుచున్న నీ విటుల దెగిపడి యుండుటం జూచి నంతట నామనం బెటులనోర్చును? ఈపుత్రశోకంబు నెటుల భరిం పఁగలను? ఇటువంటి క్రూరకృత్యంబున కొడిగట్టిన దుష్టాత్ముని ప్రాణం బులను గొనినంగాని నా హృదయాంతర తాపంబు శాంతింప"దని యేడ్చి యార్భటింపుచు మునిజను లున్నచోటి కరుదెంచి, కన్నుల నిప్పులురు

లగా మహా కోపదృష్టుల వారలంగని పండ్లు గొఱుకుచు "ఓదుష్టులారా! అక్రమంబనక నాకుమారుని జంపినవా రెవ్వరో నిజముఁబల్కుఁడు! చెప్పకుండిన వో మిమ్ము నందఱ నొక్కసారిగ నీ క్షణంబున వధించెద విడువ"నని బెదరించుచు సమీపించుటయు భీతినొంది మునులు గడగడ వడంకుచుండ, వారిలో నొక్కండు ధైర్యంబు నవలంబించి దానికిట్లనియె.

ఓ శూర్పణఖా! మేమెవ్వరమును నీకుమారున కేకీడును జేసిన వారముగాము. మాపైఁ గనలెంద నేమిటికి? నిరపరాధులమగు మము జంపవచ్చుట న్యాయమగునా? ఎవఁడో బలాఢ్యుండును శూరుండునునైన రాజకుమారుం డొక డీవనంబున కరుదెంచి సంచరించుచుండిన నీకుమారుని ఖండించి పోయెను. వారించుటకు శక్తులము గామిచే తద్వృత్తాంతమును చూచుచుండి నీతోడ బలుకఁదలంచి యుంటిమి. అతని గాని యతఁడు పోయినచోటునుగాని మే మెఱుంగము. ఇంకను నమ్మహావీరుండిందే యెటనైన నుండనోఁపు"నని చెప్పెను. అతఁ డవ్విధమున బలుకుటయు నాగ్రహావేశంబున యాశూర్పణఖ "యా రాజనందనుం డెవండో కనుకొని వానిని వధించెదఁగాక" యని యెంచి గహనంబంతటం దిరిగి వెదకుట కారంభించెను.

ఈరీతిగా వెదకుచు రామచంద్రుడున్న పర్ణశాలను సమీపించి వచ్చి తత్పూర్వము లేని పర్ణశాల యచ్చోట క్రొత్తగా నిర్మింపఁబడి యుండుట గని యాశ్చర్యమొంది చేర నరిగి యందు సీతాదేవితో సరస సల్లాపంబు లాడుచున్న రామచంద్రునిఁజూచి, తామర రేకులం బోలు విశాల నేత్రములును. వెడద యురంబును, దీర్ఘములైన బాహువులును

—* శ్రీరామలక్ష్మణులు కడకు శూర్పణఖ వచ్చుట.*—

చంద్రబింబ సదృశంబైన ముఖంబును నీలమేఘమువంటి దేహచ్ఛాయయుం, గోమలాంగకంబులునుం గలిగి, చిత్తజ సన్నిభుఁడై యొప్పుచున్న రాఘవేశ్వరు రూపంబునకు మెచ్చి, యెంత తడవు చూచుచున్నను తనివి గలుగకున్న, విస్మయావహచిత్తయై తనలో "మాయురే! ఇదిగదా చక్కదనము. ఇతనికి సమానుండైన పురుషుండు ముల్లోకముల వెదకినను మఱియొకఁడు గలుగఁడు. బాగుబాగు! చక్కగా వికసించిన తామరపూవు రేకులవలె కన్నులును, రేయింబగలును కళాహీనంబుగాక ప్రకాశించు చంద్రబింబమునకు సాటిఁజేయఁదగిన నెమ్మోమును, నును పారి నిగ్గారి తనకు దిక్కరుల తుండములవంటి బాహువులును, నిండి నీలమణుల కాంతిని ధిక్కరింపఁబోలిన తను కాంతియుం గలిగి నయునాభి

రాముఁడై యొప్పుచున్న యీపురుషోత్తముని సొబగు వర్ణించుట కెవరికి సాధ్యమగును?" అని పొగడి డగ్గఱి వినయంబుతో "ఓయి సుకుమార శరీరా! నీ వెవ్వఁడవు? నీపేరును కులంబును వినుటకు ప్రియంబు గదిరెఁ గావున వచింపు"మని ప్రార్థించె. జానకీప్రియుండా రక్కసింజూచి తన వృత్తాంతమంతయు వివరముగాఁ జెప్పెను.

ఆ సమాచారంబును విన్నంతట యది రామునితో 'రాజనందనా! నీ యుదంతంబును జెప్పినాఁడవుగదా! ఇంక మద్వృత్తాంతంబు చెప్పెదను వినుమ"ని యాపురుషశ్రేష్ఠుని గాంచుటచేతను, మాటలాడుటచేతను, మనంబున కామం బంకురింపగా గొప్పతనంబును జెప్పి యతని లోఁగొను తలంపున నిట్లనియె.

"భుజా! బలపరాక్రమ సామర్థ్యంబులచే శత్రుభయంకరుఁడై ముల్లోకములును జయించి దేవతలచే వెట్టిఁగొనుచు సకల భోగములును ననుభవించుచుండువాఁడును, మహాప్రతాపవంతుఁడును, లంకాపురాధినాథుఁడును, నైన పంక్తివతనునకు నేను సోదరిని. నాపేరు శూర్పణఖ ఓ రామచంద్రా! స్త్రీలచిత్తములు చంచలములుగదా; ఇటవచ్చి నీసౌందర్యమును జూడగనే నామనంబున నెనలేని మోహము జనించినది దాపనేల? కలిగిన మాటను చెప్పెదను. నీపై వలపుఁగొంటిని. కావున మదీయ ప్రియుండవై నాకోరికఁ దీర్పుము. నన్ను గూడితివేని నీకు మిక్కిలి మేలగును. ఈ వనంబున జనస్థానమనుచోట నా యన్న ఖరుండను వాఁడొకఁడు నివసించుచున్నాఁడు, అతఁడు మహా పరాక్రమవంతుఁడు. బహుళ సేనాసమేతుఁడు ఆదైత్యశేఖరుండు నన్ను చేపట్టిన నిన్ను గని మరదివని యెంచి చాల నీకు సహాయముఁ జేయును. నీవిచట నిర్భయంబుగా సంచరింపవచ్చును నీ భార్యయైన దీనిని విడువుము. ఛీ! ఇది నీకు తగినదికాదు? కురూపియుం జెడి పయ్యునై దీని సంబంధము వదలి యన్ని శుభలక్షణంబులం దనరిన నన్నుగూడుము. నీవంటివానికిం బవంటి కొఱమాలిన దుర్లక్షణములు గలది యాలగుట కేవలముహీనతగాయున్నది. నేను దీనినిజంపి భక్షించెద. నేనన్ననో, నీమనంబున కేరూపు ప్రియముగా నుండునో యట్టి యాకృతిఁదాల్చి నిన్నే సంతోషమొందుదట్లు చేయుచుండుదును. నాతోడ మదనకేళిఁ గూడినప్పుడు నీకుం గలిగించెడి యానందం బెట్టిదియో యెఱుంగుదువుగాక ఇచ్చట మనమిరువురమును సురతకేళిని దేలవలయుననినచో యే కాంతస్థలమత్యావసరముగదా! ఇపుడన్ననో, నీ తమ్ముఁడొకఁడు మనకు దాపురించియున్నాఁడు

వీనిని సోదరుండని యెంచి కరుణజూపవలయు. నేను నీవిని సంయుతము వహించెదను. అంతట మనలోనొకరు తీఱును, స్వేచ్ఛా విహారంబున కను వగును. నాకూరాట కష్టపలుకకి మోహాయత్తచిత్తనై ప్రార్థించుచున్న నన్ను మన్నించి మదీయ వ్యామోహంబు నడంచి నీవును ననుపమానస సుఖంబు ననుభవింపు”మని వలపుతోడి మాపులొప్పఁ బలుకుచున్న మాయరాక్షసి మాటలువిని, రఘువరుం డల్లగిల్లి దానితో “ఓ మగువా! నేను భార్యనుగలవాఁడను. ఇదె చూచుచున్నావుగదా! ఒకతెయుండగా వేఱొకతెం గోరుట న్యాయముగాదు. ఈ సుందరాంగిం జంపుటయు నక్రమము. మిమ్మిరువురనుగూడి యుండినచో యెట్లును మీకిరువురకును మత్సరము కలుగక తప్పదు. నీవంటి మంచిదానికి సవతిపోరు గలిగించుట సమ్మతము గాకున్నది. కార్యవిధానముఁ జెప్పెదను వినుము. నీవు మిక్కిలి మోహమునుగొని వచ్చినప్పుడు నిన్నుఁ నిరాకరింపరాదుగాన, మత్సదృశుండును, చతురుండును, యౌవన వంతుఁడును నైన నాతమ్ముఁడు భార్యలేనివాఁడై యున్నాఁడు నీవతనియొద్ద కేగికోరికఁ దీర్చుకొనుము పొమ్మని చెప్పెను.

రామచంద్రుం డటుల బలుకుటయు నవి పరిహాసోక్తులని యెఱుంగలేక యాచేడియ సత్యంబయని నమ్మి బిరబిర లక్ష్మణునియొద్ద కరిగి తన యభిప్రాయంబును, రాఘవేశ్వరుండు చెప్పినమాటలుం దెలియబలికి ‘ఓ సుకుమార సుందరాకారా! వలచివచ్చిన యాఁడుదాని కోరికందీర్పక నిరాకరింపకూడదు. మిక్కుటమైన మోహంబనెడి యురిలో దగులువడి తత్తఱించుచున్న నాపరితాపంబు దొలంగులాగున నాతోడఁగూడి మదనకేళిం దేలించి యానంద మొందింపుము. క్షణము తడవోనరించినను, నేనింక నోర్వఁజాల”నని బతిమాలుచున్న దాని పలుకులు విని లక్ష్మణ తలయూఁచి తనకు పట్టరాని నగవును ప్రయత్నంబున నడంచుకొని “ఓ సుందరాంగీ! ఇది యెంతటి వెఱ్ఱితన మనవలయును? లోకంబునం గల పురుషులలో శ్రేష్ఠుండును, రూపమందును, జాణత్వమందును, నధికుఁడునునైన రామచంద్రుం డుండగా, నీ వతనివిడిచి నాయొద్ద కరుదెంచుట యొప్పునా? నే నమ్మహాత్ముని సేవకుఁడను. ఇటువంటినన్ను గూడినచో నీవును నతనికి దాసివై యుండవలయును గాని, ఇసుమంతయు నీకు గౌరవము కలుగబోదు. నీయంతటి యుత్తమ కాంత యగౌరవస్థితిని జెందుట యనిన నగుబాటు గదా! ఇసీ! తగిన చందముగాదు. రామునకు నీపై ననురాగము లేదని తలంచితివి గాబోలు. అతఁడు నిన్ను నాయొద్దకు

బనుచుటకు కారణము నీవు గ్రహింపఁజాలవైతివి. నేను తెలిసికొంటిని. ఏలననగా, నిన్ను తా నటునిటుం ద్రిప్పి నీ నడులును, కులుకులును, తళుకు బెళుకులునుం జూచి సంతసించుట కొఱకై యిట్లు ప్రవర్తించెను. ఈమ కృతీఱును. ఈ కన్నులయందమును, ముఖ విలాసమును, మేని కాంతియు, లోకంబున మఱియే యువతిగలదు? ఇటువంటి లావణ్యా నిధినైన నిన్నా రామచంద్రుండు విడుచునా? నిన్ను చూచినది మొదలు నీ వల పునఁజిక్కి రామభద్రుండు తపించుచుండును సుమీ! వైళంబ నీవతనియొద్ద కరుగుము. నీవింక నాకు వదినెవైతివి, తడవుచేయక పోయి యా గుణ రత్నాకరుంగూడి నీకోరికం దీర్చుకొను''మని నమ్మబలికెను.

లక్ష్మణుని మాటలు నిజములుగాఁదలంచి శూర్పణఖ యత్యా నందమునుబొంది కులుకుచు మరలి రామచంద్రునియొద్ద కరుదెంచె. అటులవచ్చిన యావికృతాంగిం జూచి జనకరాజనందన పకపకనవ్వె. తన వంకఁజూచి యామె నగుటకు శూర్పణఖ మిక్కిలి కోపమునుజెంది రామచంద్రునితో ''సుందరాంగా! చూచితివా! ఈ దుస్వభావ యువతి గానెంచి నన్నుచూచి నవ్వుచున్నది. అపుడే దీని సవతి మత్సరమును జూపుట కారంభించినది. భళీ? ఇటువంటిది మన కేమిటికి? దీనినిపుడేచంపి బక్షించెదను. పిమ్మట మన కేకష్టమును నుండదు. ఇరువురమును నిష్ట వినోదములం దేలుచుండ వచ్చును. నీవింక నేమియు నడ్డుమాట పలుక వలవ'' దనిచెప్పి, కొఱవులభంగి మండుచున్న కన్నులనుండి నిప్పులు రాలుచుండగా నోరుందెఱచుకొని చూచుటకు భయంకరముగా సీతను

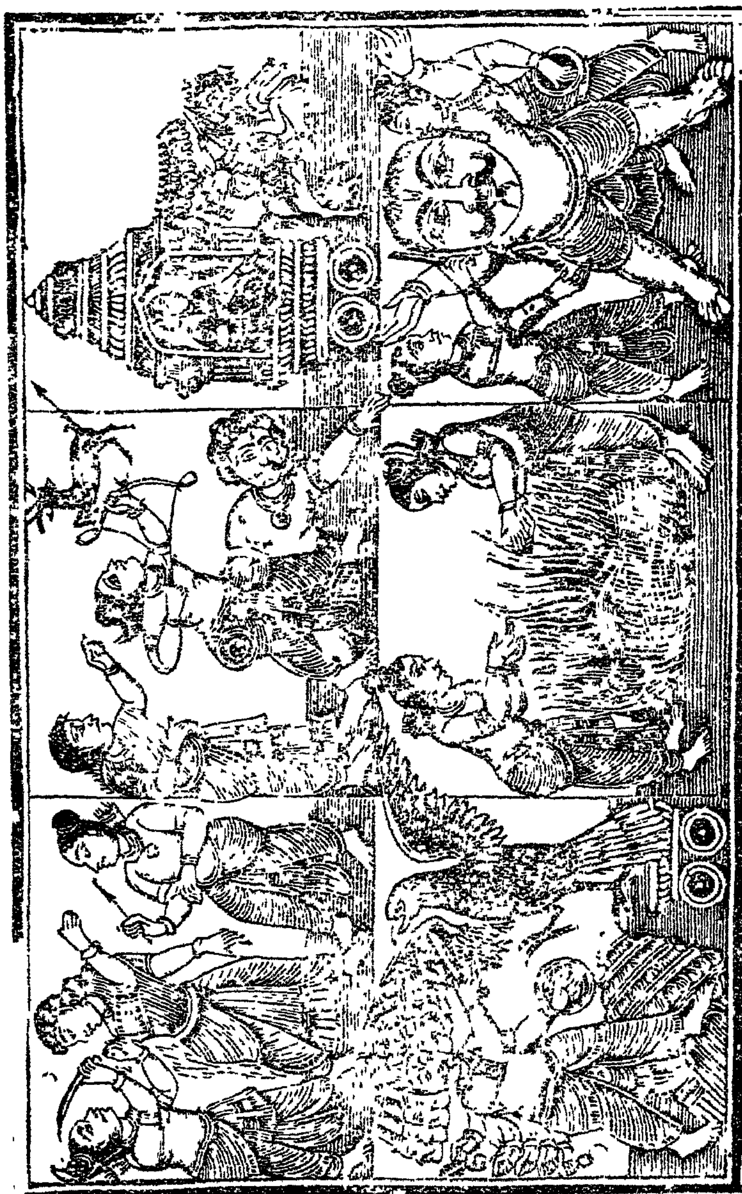
—* లక్ష్మణుండు శూర్పణఖ ముక్కు చెవులం గోయుట. *—

మ్రింగుటకై డాయఁ జనుదెంచె. దాని యుగ్రాకృతింగని భూపుత్రి భ యమున మైవడంకుచుండ పతి మఱుఁగుఁజొచ్చిన, రెయ్యన రామచం ద్రుం డొక్క చేతితో యామె రెట్టంబట్టుకొని రెండవకరముతో యా రాక్షసిని చెంతకుఁ జేరనీక పట్టుకొనియె. ఆలాగు పట్టినను నిలువక యది మహాక్రోధముతో జూచుచు గ్రుడ్లు గిరగిరం ద్రిప్పుచు సీతను మ్రింగ నుంకించుచున్న. దాని దుశ్చేష్టితము నెఱింగి రామభద్రుండు సౌమిత్రిం బిలిచి ''తమ్ముడ! క్రూరులును దుర్మార్గులునునైన వారలతో పరిహాస ములాడు టెంతయుం జేటును దెచ్చుననుట నిశ్చయము. చూచితివా! ఈ నేరము మనయందే యున్నది. ఎగతాళికై మనము పలికిన పలు కులవలన నిపుడు జనక తనయకు కీడుమూడున ట్లేర్పడె శీఘ్రముగా నిష్ఠురమ్ము. ఈ కన్నెక్రింతకు దీని ప్రాయశ్చిత్తము చేసినంగాని

యిది శాంతినొందదు. దీని నింక విరూపింజేసి యనుపు" మని యాజ్ఞాపించెను.

సౌమిత్రి త్వరితముగావచ్చి మిక్కిలి కోపముతో శూర్పణఖను బట్టుకొని తన చేతివాలుతో, బిరబిర దానిముక్కును చెవులునుంగోసి "దురాత్మురాలా! నీయందము ముందటికన్న నిపు డెక్కువ యైనది. ఇంక నిట నిలువక బొ"మ్మని పలుకుటయు, దుష్టచారిణియైన శూర్పణఖ యవ్విధమున భయమునొంది యరణ్యమున ప్రతిధ్వని జనించులాగున నేడ్చుచు, రొజుచు, కాలమేఘము చాడ్పున మీఁదికెగసి, రయమునబోయి, జన స్థానముఁ జేరి, యట పెక్కండ్రు దనుజులు గొలువఁగా నిండుకొలువున్న తన యన్నయగు ఖరాసురుని ముందట నేలపైఁబడి పొరలుచు కడు దీనముగా రోదనముఁ గావింప దొడంగె. అతండు చెల్లెలి తీరుంజూచి యచ్చెరువునొంది, క్రోధ తామ్రాక్షుండై "సోదరీ! ఇట్టి దుస్థితి నీకేల కలిగినది? ఇటువంటి పాటు నొనరించినవాఁడెవ్వఁడు? నీవు నాచెల్లెలవనుట నెంచక, మదీయ ప్రతాపము నెఱుంగక, లయకాలుని కోఱలు మీటినట్లును, పురాంతకుని మూడవకన్ను నఱకాలన్నినట్లును నీకిట్టి, యపకృతిఁ గావించి మదీయంబైన యాగ్రహమున కెవ్వండు పాత్రుం డయ్యెను? ఆదుష్టాత్ముఁ డెవ్వండో త్వరితముగా నెఱింగింపు సపుత్ర మిత్రముగా వాని నిప్పుడ పొరిగొని నీసూడు నివారించెద తడవుఁ జేయక వాని పేరుం జెప్పుము. పిమ్మట వాని దుర్గతిం జూతువుగాక" యని యడిగెను.

దుశ్శీలయైన శూర్పణఖ కన్నులనుండి జాఱుచున్ననీఱును నాసా కర్ణములనుండి కాఱుచున్న నెత్తురునుం గాలువను గట్టుచుండగా నేలఁబడి పొరలుటచే మెనుధూళిఁ బ్రుంగియుండగా, తన యన్న చెప్పినమాటలువిని రోదనము విడి దుఃఖం బడంచుకొని కూర్చుండి, గద్గద కంఠరవముతో జరిగిరన వర్తమానమును విశదీకరించి, సీతా రామలక్ష్మణులు పంచవటమున నుండుటంజెప్పిన విని ఖరుండు మండిపడి, యంత కాకాసురులైన పదునల్వురు భయంకర రాక్షస వీరులంబిలిచి "పంచవట స్థలమున నిరువురు నరాధములు నొక్క యువతియును వచ్చి నివసించి యున్నవారట వారిచ్చోటికరిగి నాచెల్లెలి కిట్టి భంగపాటుఁ గావించిన యాదుష్టులను వధించి మీరిమెకుశ్రేయం బొనరింపుఁడు. శీఘ్రముగా జనుం"డని యాజ్ఞాపించుటయు రాక్షస వీరులు పదునల్వురును

శూర్పణఖ ముక్కు చెవులు గోయుట.

గదలి శూర్పణఖ దారిఁజూపునదియై ముందు జనుచుండ, దాని పిఱుం దన నడచి రామలక్ష్మణు లున్నచోటి కరుదెంచిరి.

కొంతదూరమున వచ్చునపుడే రఘువల్లభుండు శూర్పణఖ వెంట వచ్చుచున్న దైత్యులంజూచి సౌమిత్రింబిలిచి వారినతనికిఁజూపి లక్ష్మణా! కంటివా? మనచే పరిభవింపఁబడి యిచ్చోటనుండి పోయిన పాపాత్మురాలైన రక్కసి తనవారియొద్ద కరిగి వారిని మనపైకిఁ దోడ్కొనివచ్చుచున్నది సుమా! మనమింక నూరకుండఁ గూడదు రమ్మని విశిఖములును. చాపమునుం బుచ్చుకొని, సీత వెఱఁగొందునని తలంచి యా దైత్యులు పర్ణశాలయొద్దకు వచ్చుటకు మున్నుగానే కొంతదూరము వారి కెదురుగాఁ జని "ఓ రాక్షసులారా! మీరిచ్చోటి కేల వచ్చితిరి? మీకు ప్రాణాపేక్ష గలిగియున్నచో మరలి మీయున్నచోటునకు శీఘ్రముగా నరుగుఁడు. నా పలుకులు వినక యుద్ధమునకు బూనుదురేని మీరింక బ్రతికి పోవఁజాలరు. మొదట జెప్పితిని, మీ యిష్టం" బని చెప్పెను.

—* రాముఁడు ఖరుండు పుత్తెంచిన దైత్యుల జంపుట. *—

ఆ రాక్షసుండు రామచంద్రుని పలుకులను లెక్కసేయక మహోగ్రముగా నార్చి యదలించి "ఓరి నరాధమా! రామా! నీవెంతటివాఁడవు? లోక భయంకరుండైన ఖరాసురుని పలుపోరులు జయమొందఁజేసి యతని మన్ననకు పాత్రులమై విఖ్యాతినిఁ జెందియున్న మాకు నీవు లెక్కింపఁ దగినవాఁడవా? దేవతలు సయితము మమ్ముఁ జూచిన భయమొంది గడగడ వడంకుదురు. నీసామర్థ్యమును పరాక్రమమును నెట్టిదియో చూచెదము గాక" యని బింకపు మాటలు బలుకుచు డాయ నరుదెంచి యట్టహాసములును, పెడబొబ్బలును, నతిశయింపగా తమ చేతులంబట్టియున్న శూలములంద్రిప్పి బ్రయోగించిరి.

ఇవ్విధమున పదునలువురును నొక్కసారి పదునాలుగు శూలములు నేచుటయు, దాశరథి పదునాలుగు కత్తివాతి యమ్ములఁ నిగిడించి యా శూలముల నన్నింటిని ఖండములుఁజేసి నేలఁబడునట్లు గావించెను. తమ యాయుధములు తునియుటయు, వార లాగ్రహమునించి, వెండియుం జండకాండములను బ్రయోగించుచున్న చూచి వానినెల్లం దునిమి యతిశయించిన కోపమున జానకీపతి యత్యుగ్రములగు పదునాల్గు బాణము లేక కాలమున యా దనుజులపైఁ బఱపిన వానిచే తూలి వారల్లొక్క మాఱుగా, దేవేంద్రుని వజ్రాయుధముచే ఱెక్కలు తెగి నేలఁ

కూలిన పర్వతముల చందమునఁబడి నోళ్ళనుండి నెత్తురులు గాఱుచుండగా ప్రాణములు విడచిరి.

అంతట శూర్పణఖ తన యన్నచేఁ జంపఁబడిన రాక్షసవీరులు నేల కూలుటంగాంచి భయమునొంది యార్చుచు బిగ్గఱ రోదనముఁ జేయుచు ప్రచండ వేగమునఁ బఱచిపోయి ఖరుని ముందరనిలిచి వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచున్న చెల్లెలింగాంచి యతం డాశ్చర్యమంది పడతీ''! ఇది యేమి? మరల నిట్టుల నేడ్చుచు వచ్చితివేల? నీకు పరిభవము గలిగించిన వారిగర్వము నడంచుటకై మిక్కిలి బలీయులం బంపినాఁడనుగదా! వారు నేను చెప్పినట్లు చేయలేదా? ఇచటనుండి పోయినంతట నచ్చోట నెట్లు జరిగినదియుం దెలియకున్నది వారలేమైరి? ఏమిచేసిరి? ఊఱట నొంది శోకము నడంచుకొని జరిగిన వర్తమానము నెఱింగింపు'' మని యడిగిన యా దుష్టచిత్త యన్నంజూచి ''అయ్యో! ఏమిచెప్పుదును? నీవు పనిచిన పదునలుగురు శూరులను నొక్కసారిగా యా రాజన్యుండు వాడి తూఁపులఁ బ్రయోగించి నిమిషకాలమున నేలఁబడఁ గూల్చెను. ఇంక నీ వెందఱను బనిచినను ప్రయోజనములేదు. కార్చిచ్చుపైఁ బడిన మిడుతల పగిది నమ్మనుజేంద్రుని బాణార్చులచే మ్రగ్గుచుఁగాని బ్రతుకఁజాలరు. ఓ అన్నా! అతఁ డద్వితీయ పరాక్రమవంతుఁడు. సామాన్యులతని నెదిరించుట కష్టము. త్వరితముగా నీవే కదలి చని శక్తిగలదేని యా రాజ నందనులఁ బరిమార్చి, నాకు గలిగిన పరిభవ దుఃఖమును మాన్పుము. చాలవైత్తివేని యింక నీ వీ జనస్థానమున నుండక మఱి యెట కేనియుం బొమ్ము. ఉండినందున కలిగెడి లాభ మెయ్యది? అదియును గాక నేను నూతనమైన వృత్తాంతముం దెలిసికొంటిని. ఏమనగా, అయోధ్యా పతియైన దశరథుండను రాజునకు వారు నందనులట. రామ లక్ష్మణు లనెడి యభిధానములు గలవార లిరువురును రాక్షస పచారముగావచ్చి యున్నారట. ఆ రాజపుత్రులు సామాన్యులుగారు.

నీప్రాపు తమకు గలదనెడి ధైర్యముతో దైత్య వీరులు గర్వమున బోయిమ్రగ్గిరి. నేనన్నన్నో యిట్టుల నవమానితనై దుఃఖించుచున్నాను తోడఁబుట్టిన దాననైన నాయందుగల ప్రీతిచేతనైనను నీవు వారిని మార్కొనవలదా? ఊరక నిరుపయోగ ప్రసంగముఁ జేయుచుండిన గలిగెడి దేమియున్నది? ఇంతవరకును నీవు మహాశూరుండవని యెంచుచుంటినిగాని నీ శక్తి యత్యల్పమగుట నిపుడు తెలిసికొంటిని. కాదేని యిరువురు మనుష్యులకు వెఱచి వారిని సంహరింప లేక నీవిట్లూరకుం

డుదువా? మానవుల వధించుటకొఱకే వచ్చిన యీరాజపుత్రులు తాము వచ్చిన పనిని చేయక మిన్నకుండురా? పేద మునులపై చెలరేగి వారివి నానాబాధలను బెట్టుట యొకటియకాని నీవలన మఱియెయ్యడి దొక్కటియును లేదు. లోకువయని జడదారుల నలంచు నీప్రతాపము మహాశూరులైన దశరథనందనుల ముందు చెల్లునా? అది వట్టితలంపు నీశక్తియు సాహస విక్రమములును నిపుడు స్పష్టమయ్యె. సర్వమునుం దెలిసికొంటిని. ఇంక వేయి మాటలాడినను నేమిలాభము? అయ్యో! నేనెవ్విధమున దిక్కులేనిదాసనైతినిగదా నాగతియేమి కావలయును? ఇట్లు దుఃఖించి యవమానమునకు లోనై చావవలసిన దానినేగాని వేఱు మార్గము లేదయ్యె. ఏమి చేయుదును? ఆడుదానిని తోడబుట్టిన దానిని యీతీరున భంగపరచిన మనుజునకు వెఱచి వానికిందగిన శిక్ష జేయ జాలనివాఁడు లోకమున నీవుదక్క మఱి యేకాంత సహోదరుండు మిన్నకయుండును? ఎవ్వనిమనం బెరియకుండును? కటా! ఇట్లైతిగదా! ఈస్థితిలోనుండు దుఃఖాక్రాంతను నన్నుఁజూచుచున్న నీశౌర్యము? నీ బల మెంతమాత్ర మనవలయును?'' అని శోచించిన ట్లంతయుం దనయన్నకు రోషము బుట్టునట్లు పలికి గట్టిగా రోదనముఁ జేయుచు నేలఁబడి పొరలుచున్న, చెల్లెలింజూచి మహాకోపమునుఁబొంది కన్నుల నిప్పులొలుకగా బొమలు ముడిపడుచుండగా క్రోధాధిక్యమున మైజమర్పగా, పండ్లు పటపట గొఱుకుచు కాలావసరాంతకాకారుండై ఖరుండు శూర్పణఖకిట్లనియె.

“ఏమీ! అత్రివా! ఇట్లు శోకింపనేమిటికి? నీకు దిక్కులేక పోయినదా? ఎంతమాట బలికితివి? నీయన్నయైన నాముందట యీరాముఁడు నిలువగలఁడా? వాడెంతటివాఁడు. వాఁడెవ్వఁడు! ఇంద్రాది దిక్పాలకులలోనను గరుడ గంధర్వ విద్యాధర ప్రముఖులైన వారిలోనను, నెవ్వనికి సాటియైనవాఁడని తలంచితివి? అట్టివంటివారలు సయితము మదీయ నామస్మరణ మాత్రమున వెఱచి పాదాక్రాంతులగుచుండుట నెఱుంగవా? చూడలేదా? ఇంక నీశోకముఁ జాలింపుము, త్వరితముగాఁబోయి యీ మనుష్యాధములంద్రుంచి నీకు సంతోషముఁ గలిగించెదను లెమ్ము తె''మ్మని చెప్పిన యీచెడిపెరక్కసి యీ పలుకుల కలరి ఖరునితో అన్నా! త్రిగజ ద్విఖ్యాత పరాక్రమోపేతుఁడైన పంక్తి పదనుండు భవత్సహాయముఁ గలుగుటచేగదా? సకల దేవతలను నిర్జించి దిగ్విజయముచేసి కీర్తి ప్రతిష్టలు గడించె. తలంచిన యెడల నసాధ్య

మైన కార్యము. నీ కేదియును లేదు. ఎదురులేని కడిమిమెఱసి యెంతటి మహత్కార్యమైనం జేయఁగలవాఁడ వనుట నే నెఱుంగనే? వైళమున యా మనుజాధిప సూనుల గర్వమునడంచి విజయమును బొందు"మని యస్సించి పలికెను.

అంతట ఖరుండు తన తమ్ముఁడును సేనాపతియునగు దూషణుం డను వానిఁబిలిచి "ఇప్పుడతని మాయా వర్తనులును, కాలమేఘా కారులును. దైర్య శౌర్య బల సాహస విక్రమములఁ బేరునొందినవారును నైన మొనగాండ్ర బదునాలుగువేల సంఖ్యగల రాక్షసులకు సకలవిధా యుధాది సాధనములతోడ సిద్ధము గావించి యొక రథమును పన్నించి సైన్యయుతముగాఁ గొనిరమ్మని యాజ్ఞాపించిన వాఁడు నిజాగ్రజుని మాటవొప్పున సర్వ సన్నాహములును గావించి వచ్చి తద్వర్తమాన మెఱింగించె,

ఖరుం డంత సమర సన్నద్ధుండై చనుదెంచి, సువర్ణమయమును, రత్న స్థగితమును, రమణీయ పతాక శోభితమును, బహుతర నానావిధా యుధ యుక్తమునగు రథం బారోహించి, తమ్ములైన దూషణ త్రిశి రులును తమ తమ తేరులెక్కి యక్కజముగా బలములంగూడి యత్యు త్సాహమున వెడలుటయు, మేటిరక్కసులు దనకు చుట్టునుం గావుగా వచ్చుచుండ, నాసేనకు ముందు శూర్పణఖయుం బోవఁదొడంగె.

—* ఖరాది రాక్షసులు రామునితో యుద్ధమునకై వచ్చుట. *—

ఆ సమయమున భూమి కంపించె ఖరుని బలముల కెదుట గుడ్ల గూబ లరచుట కారంబించె. రక్తవర్షము గురిసె, పిడుగులు పడఁజొచ్చె చుక్కలురాలె, సూర్యునకు చుట్టును పరివేషం బేర్పడియె. పట్టపగలు నక్షత్రములు గనుపట్టఁ దొడంగె. టెక్కెముపై గద్దగూర్చుండె. ఉన్న ట్లుండి ధ్వజము విఱిగిపడె, రథమునకుఁ గట్టిన గుఱ్ఱములు మ్రొగ్గె, నలుదిక్కుల నెఱ్ఱగావు గ్రమ్మె. ఆకాశమున చిత్రరూపములతో మేఘ సముదయముతోఁచె. ఎదురుగాలి వీవసాగె, వఱదులు వాపోవుచుండె. చీకటులు గ్రమ్ముకొనియె. ఖరుని యెడమకన్నును నెడమభుజమును నద రఁజొచ్చె. నతని కన్నులనుండి నిష్కారణముగా నీ గారఁ దొడంగె. మఱియు నిట్లు మహోత్పాతములు దోఁచుచున్న నాచుచు, జడియక నవ్వుచు, వీరాగ్రేసరుండైన యతండు వానిని గణింపక రాక్షసులతో యిట్లనియె.

"దైత్యులారా! ఈదుర్నిమిత్తము లెన్నిదోఁచిననేమి! వీనినిగని వెఱచి నేను మరలిపోవుదునా? క్రూరములైన నా బాణము లాదశరథుని కొడుకులపైఁ బ్రయోగించినపు డీటులనే చుక్కలు పడగలవు. మృత్యువునకు సయితము మచ్ఛరములు మృతిని గలుగఁజేయును. ఐరావతము నెక్కి దేవగణములతోఁగూడి యింద్రుండు వజ్రాయుధమును బూనివచ్చినను, యుద్ధమున నాచే జచ్చును, ఇటువంటి ప్రతాపవంతుఁడనైన నాముందట నరు లెంతటివారు?" అని వీరాలాపములు సెలంగ ఖరుండు సమరకేళీ కుతూహలమున, శ్యేనగామియు, పృథుగ్రీవుండును, యజ్ఞశత్రుండును విహంగముండును, దుర్జయుండును, గరవీరాక్షుంగును, బరుషుండును, గాల కార్ముకుండును, మేఘమాలియు, మహామాలియుఁ సర్పాస్యుండును, రుధిరాశనుండును, ననెడి పన్నిద్దరు మేటిరక్కసులు కెలంకులను, త్రిశిరుండు ముందటను, వెనుక దూషణ పురస్సరముగా, స్థూలాక్షుండును, మహా కపాలుండును, ప్రమాథియు, ననువారును జను దేరగా నడచి పంచవటికి వచ్చుటయు, తత్సైన్యములను దవ్వులంగాంచి రామచంద్రుండు సౌమిత్రింబిలిచి "లక్ష్మణా! చుప్పనాతి ప్రబల సైన్యముం దెచ్చుచున్నది. ఘోర సంగ్రామము ప్రవర్తిల్లంగలదు. జనకనందన యుద్ధమునుగాంచిన వెఱగుపడును. కావున నీవు సీతం దోడ్కొనిపోయి సమీప పర్వతగుహలో యుండుము నేను వీరిని నాశముఁగావించెద. సంగరాపేక్షతో మఱి రామియు నడ్డము పలుక వలదు" యన్నని చెప్పిన సౌమిత్రి భూపుత్రినిఁ దోడ్కొనిపోయి పర్వత గుహలోన నామె నుండఁ జేసి తాను ధనుర్ధరుండై రక్షించుచుండె.

ఐదవ ప్రకరణము ముగిసెను.

శ్రీ రా మ వ న వా స ము

వ చ న కా వ్య ము.

ఆఱవ ప్రకరణము.

ఖరాసురుండు ప్రబల సైన్య సహితుండై యివ్విధమున వచ్చుటయు రాఘవేశ్వరుండు ధనుర్బాణములు ధరించి మార్కొని రాక్షస దళముపై నడరి కొండలంబోలు గజ సమూహములను, మేఘ పటలి

—* శ్రీరాముఁడు రాక్షససైన్యంబుల నుఱుమాడుట. *—
వంటి తేపలును, సముద్ర తరంగముల కెనయైన తురంగములను, మదించిన దంతావళముల వంటి వీరభటులనుం బిలిచి చెండాడుటయు దైత్యులు వివిధాస్త్రములును కుంతి, తోమర, ప్రాస, ఖడ్గాది సాధనములునుం బ్రయోగించుచుండ వానినెల్లం దుత్తునియలు గావించి, మఱి వ్రేటుపడించియు, మర్మములం గాడ్చియు, శిరములు ద్రుంచియు నంగములు ఖండించియు, బడల వడంజేయుచున్న దాశరథి ముందు నిలువంజాలక రాక్షసులు చెదరి నలువంకలకుం బోవుచుండ, దద్విధముంజూచి ఖరుండు ముందువచ్చి రఘునాయకు నెదిరించి పోవందొడంగె,

అప్పుడు రామచంద్రుండు విజృంభించి నిజ ప్రతాపం బేర్పడ ప్రచండ మార్తాండుని కైవడి వెలుంగుచు, రయము మెఱయ, మేటి రక్కసుల నుక్కడంగించి, పోరరమున నెదిరించిన త్రిశిరుజంపి, దూషణుని రూపడంచి, ససైన్యముగా ఖరుని సంహరించి వృత్రాసురుని వధించిన పురందరుని చందమున జయము గైకొనుచున్న తేజరిల్లు దేవ ముని గణములు దుష్టాత్ములైన ఖరుండును వాని యనుచరులు మడియుటకు కెంతయుం బ్రమోదమునుజెంది ర[illegible]బొగడి యాశీర్వదించిరి. పిమ్మట సీత లక్ష్మణులు నతనిం జేరవచ్చిన వారలతోడ గూడి పర్ణశాల కరుదెంచి యిష్ట వినోదములనుండె.

కౌసల్యా నందనునిచే పూర్వోక్త ప్రకారమున రాక్షసబలములు మడియుటయు, హతశేషులు దిక్కఱి నలుదిక్కులకుం బాఱిపోవుటయు నందు చావక తప్పించుకొనిన యకంపనుం డనువాఁడు భయాకులమానసుండై శీఘ్ర గమనముల లంకాపురమునకుం బోయి దశాననుం

—* అకంపనుండు రావణునకు ఖరాదుల వృత్తాంతంబుం జెప్పుట. *—

జూచి మ్రొక్కి యిట్లనియె. "లంకేశ్వరా! దశరథుండను వానికొడుకులు రామలక్ష్మణు లనువారు తండ్రి పంపున నయోధ్యనుండి వచ్చి దండకాటవిజొచ్చి పంచవటమున పర్ణశాల గట్టుకొని వసించుచు, శూర్పణఖను ముక్కు చెవులంగోసి, సకల సైన్య యుతముగా ఖరదూషణ త్రిశిరుల సంహరించిరి, మునులకు ప్రియం బొనరించువారై రాక్షస సంహారమునకుం గడంగి యెదురులేని కడిమిమెఱసి వర్తించుచున్నారు. వారిలో పెద్దవాఁడైన రాముఁడనువాఁడు నిరుపమాన పరాక్రమవంతుఁడు. బహు శాస్త్రవేది, యతని నెదిరించుటకు పురహరాదులకైనను శక్యముగాదు జనిన పది యతిశయోక్తి గాదెని. నిరుపమాన శౌర్య సంపన్నుడైన

మన ఖరదూషణ త్రిశిరులను పదునాలుగువేల రాక్షస వీరభటులను, రథ గజ తురంగములతోడ క్షణం బొక్కండ రూపు మాయించె. నీ వారిం జంపి యపకృతిం గావించిన యా రామునిపై పగదీర్చుకొనం దలంతువేని యతని నెదిరించి యుద్ధముం జేసి జయించుట కష్టముగాని యొక యుపాయమునం గొలిచియుండవచ్చును. ఎట్లనగా, రాముని వెంట వచ్చి యున్న యతనిభార్య మిక్కిలి చక్కనిది. ఆ సుందరాంగి నెట్లైనను మోసపుచ్చి నీవు హరించినయెడల, భార్యను గోలుపోయిన దుఃఖమున రాముండు పొలియంగలండు. అతని తమ్ముండును తన యన్నవలె తానునుం జచ్చును. ఇదియె తగిన యుపాయము. ఇటులచేసి నీ యనుజుల జంపిన విరోధమును వారియాత్మలకు శాంతిగలుగం దీర్పు"మని చెప్పెను ఖరాదుల మరణ వృత్తాంతమును విని రావణుండు దుఃఖించి రామునిపై మహాగ్రహమును బొంది "బళీ! ఆరాముం డెంతటివాడు? మదీయ పరాక్రమ సామర్థ్యముల నెఱుంగండు గాంబోలు. మంచిది వానికి దగిన ప్రాయశ్చిత్తముం జేసినంగాని మదీయ చిత్తమునకు శాంతి గలుగదు. అకంపనా! నీవు చెప్పిన యుపాయము కడు మేలైనది. యుద్ధముం జేసి గానిం జెందుటకన్న నిది సులభమైన మార్గము. నీవు నాయందు మిక్కిలి భక్తిగల మిత్రుండవు గాన, ఇట్టి మంచి నెరవుం బలికితివి. ఇపుడె యా రాముని దేవిం దెచ్చుటకు తగిన యత్నముం గావించెద"నని యతని పొమ్మని తాను తన మిత్రుండును, మాయావర్తనుండునునైన మారీచుని యింటికరిగి యతనిచే సత్కృతుండై, ఖరదూషణ త్రిశిరులు మడియుటయు, తత్ప్రతిక్రియగా రాముని దేవిం దేం దలంచుటయుం జెప్పి తత్కార్యమునకు సహాయముగా తనవెంట రావలసినదిగ కోరెను.

ఆవృత్తాంతమును విని మారీచుండు వెఱపునుబొంది "రావణా! నీ యత్నమును విడువుము. ఆ రాముని నే నెఱుంగుదును. అతని సామర్థ్య మద్వితీయమైనది. ఇంద్రాది దేవతలు సయితమతనికి సమానులు గారు. వృథాప్రయాసయేగాని నీకిటుల జేయుటవలన లాభము గలుగదు. ఖరాదుల నొక్కండె నిర్జించుటవలననే యవ్వీరుని పరాక్రమము నెఱుంగవచ్చును. కడచి పుచ్చుండి లేని విరోధమును దెచ్చి పెట్టుకొననేమి ఫలము? నా మాటలు విని కోపము నుపసంహరించి స్వస్థచిత్తుండవై యుండుము. ఈపని నీకు క్షేమకరమగునది కా"దని పలుతెఱంగుల హితము చెప్పి, రామచంద్రుని దివ్యాస్త్ర పాండిత్యమును మహిమయు, ప్రతాపమును వర్ణించి, కొనియాడి శాంతచిత్తుని గావించుటయు, దశముఖుం డ

తని వాక్యమువలన కోపమువీడి తన యత్నమును మాని మందిరమున కరిగి నెమ్మది నుండెను.

అట్టి సమయమున మహా బలవంతులైన ఖరదూషణాదులు బలములతోడ సంగర భూమిం గూలుటంగాంచి శూర్పణఖ యత్యంత భయ విషాదముల మనము గలంప తల్లడిల్ల, చేయునదిలేక తద్వృత్తాంతమును లోక విద్రావణుండైన రావణున కెఱింగింపనెంచి మహా నాదమున రోదనముఁ జేయుచు పాఱతెంచి లంకాపురముసొచ్చి, మంత్రులును, రాక్షస వీరులును గొలువ బేరోలగమునన్ను పంక్తి ముఖుని గొలువునకుఁబోయి తన వికృత రూపమునుగని రాక్షసులెల్లరు నాశ్చర్యమును బొందుచుండగా నేడ్చుచు రావణునిఁజూచి పరుష భాషణముల నిట్లనియె.

"రావణా! నీవు నిప్రియ మంత్రులతోఁగూడి యివ్విధమున సంతోషమున నుండిన యంత్రియు చాలును, తక్కిన నీవారెవ రెటులబోయినను విచారింపవుగదా! వారెటులబోయినను యాజోలి నీకేమిటికి! భోగ ప్రియుఁడు స్వజనుల కష్టసుఖములను విచారింపుదుదు? అయ్యో! మాబోంట్లకు దిక్కెవ్వరున్నారు? కైలాసము నెత్తిన నీ భుజాబలము పెంపును, ముల్లోకములందునుం జెల్లుచుండు నీ యాజ్ఞయును, దిక్కులెల్లను గెలిచిన నీవిఖ్యాతియు, సంతతము నిండియున్న నీపేరు ప్రతిష్టలును, వమ్మైపోవగా, నీసోదరినైన నన్ను మనుజు డొక్కడివ్విధమున పరిభవించి దుఃఖ మొందించినది చూచుచు, వాని నామ మడఁగింపక మిన్నకున్న వాఁడవు, నీ పరితాప మేమిచేయుటకు? నీకు చెల్లెలనని చెప్పకొనుటకే నాకు లజ్జగాయున్నది. అకటా? ఎక్కడియున్న, యెక్కడి తోడబుట్టువు లెవ్వరి కెవ్వరు గలరు? యిందుండియు నాగతి యిట్లైనదిగదా!" యని నేడ్చెను.

వికారరూపమునున్న సోదరిఁగాంచి రావణుం డధికమైన కోపమును వ్యసనము జెంది "చెల్లెలా! దుఃఖము నడంచుకొనుము. ఎవఁడు నిన్ను పరిభవించి యిట్టుల జేసెనో వానిం జెప్పుము. ఆ దుర్మార్గుని గర్వము నడంచి వానిరూపు మాయఁజేసి నీకు సంతుష్టిఁ గలిగించెద" నని యడిగెను. అప్పు డది యన్నతో, లంకేశ్వరా! సదా భోగముల నెలవాలుపడి తెగినవారల బనిచి వేగు లరయకున్న కారణమున నిట్టి దుఃఖములెల్ల గలుగుచున్నవి సుమా! విను"మని, రామచంద్రుండు సీతా

లక్ష్మణసహితుఁడై దండకారణ్యమున కరుదెంచి పంచవటియందు నివాసం బేర్పరచుకొని, మునిజనులకు ప్రియము జేయువాఁడై దైత్యసంహారముఁ జేయుచుండుటయు, తానచటికిపోయిన తన ముక్కు చెవులు గోసి విరూపఁ జేయుటయు, తద్వృత్తాంతము నెఱింగి వారల సంహరించుటకు ఖరాదులుపోయి బల సహితముగా మడియుటయుం జెప్పి "రావణా! ఆడుదాననని యారాముఁడు కరుణించి నన్ను చంపక విడిచిపెట్టిన కతన బ్రతికివచ్చి వృత్తాంతమును నీకుఁ జెప్పఁగల్గితిం జుమీ? అతనిప్రతాపమును, నస్త్ర ప్రయోగ కౌశలమును నత్యధికమైనది. ఎదిరించి యుద్ధముఁజేయుటకు సాధ్యముకాదు. ఆరాముఁ డొనరించిన యక్రమమునకు ప్రతిక్రియఁ జేయఁ దలంతువేని యతని భార్యను త్రిలోక సుందరియైన సీతనుదెచ్చి యిష్టభోగముల ననుభవింపుము, ఆ దుఃఖముచే నతండును వాని తమ్ముడును ప్రాణములు విడువఁగలరు. నా మనమునకు సంతుష్టి గలుగుట మాత్రమేగాక, నీకును నిదియొక మేలుకార్యముగా గలదు" అని బోధించెను.

తన చెల్లెలు చెప్పిన యుపాయమున రావణుండు మిక్కిలి సంతోషించి మోహవశుండై యట్లే చేసెదనని శూర్పణఖకు తృప్తి గలుగంబలికి, మంత్రులతో యోజించి, విక్రమించి రామునితో పోరు సల్పుటకంటె వంచనోపాయమున సీతం దెచ్చుటయు కార్యంబని నిశ్చయించి కొలువువిడిచి రథ మాయత్తముఁజేసి తెమ్మని సూతున కాజ్ఞాపించి,

—* రావణుండు సీతను దెచ్చుటకై పోవుట. *—

వాఁడటుల గావించుటయు, సకలాయుధ భరితంబైన యాకాంచన రథంబారోహించి, ప్రచ్ఛన్న మార్గమున వెడలి వియన్మార్గమునఁ బోవుచు. సముద్ర మధ్యమునం దచ్చటచ్చటంగల యనేకద్వీపములు గనుంగొనుచు నొక్కచోట బహు విహంగకుల సంకులమును, విటప పాళికాక్రాంతనభోంతరాళమును నగు నొక్క పురాణ వటోత్తమము సూతునకుం జూపి "సారథీ! తొల్లి గరుడుం డమృతమునకుఁ బోవుచుండ గజకచ్ఛపముల భక్షించుటకు శతయోజన విశాలంబైన దీని శాఖపై వాని నిడుటయు భారమున కాకొమ్మవిఱిగె. అంత నక్కొమ్మయందు తలక్రిందుగా వ్రేలుచు తపముఁ జేయుచున్న వాలఖిల్యాది మునులాక్రోశించుటయు విని తచ్ఛాఖను క్రిందఁ బడనీయక పైనటే యుంచి గజకచ్ఛప సహితముగా చరణములతో దృఢముగా బట్టుకొని, జవమున తండ్రియైన కశ్యపుని పాలి కరిగి యా వృత్తాంతముఁ జెప్పిన యమ్మహాత్ముఁడు.

తచ్ఛాకనుండి దిగునట్లు వాల ఖిల్యాదులఁ బ్రార్థించిన వారట్లచేసిరి. అంత సువర్ణుండు జనకుని పనుపున నా శాఖను నిషాద మండలమున నైచి, హిమాచల తటమున గజ కచ్ఛపములం బెట్టుకొని రక్షించి చనియె. ఈమహా వృక్షమునకు పేరు సుభద్రము''అని చెప్పుచు పోయి పోయి మారీచుని యాశ్రమము సొచ్చి రథముడిగ్గి జటావల్కల ధారి యైయున్న యతని యొద్దకుఁబోయెను. మారీచుండా రాక్షసేశ్వరుని తగిన భంగి మర్యాద లొనరించి సుఖోప విష్టునిఁజేసి ''లంకేశ్వరా! ఇంతలో క్రమ్మఱ వచ్చిన కార్యమెయ్యది? యేమి విశేషమో యెఱిగింపు'' మని యడిగిన రావణుండు శూర్పణఖ చెప్పిన వృత్తాంతం బతనికి సవిస్తరం బుగా దెలంచి యంతయుఁజెప్పి నిజోద్దేశము నెఱింగించి'' మిత్రమా! ఆ రాముఁడు నా చెల్లెలిని పరిభవించి ఖరదూషణ ప్రముఖుల నిరవశేషముగాఁ జంపి, నిఖిలలోక జయుండనైన నా కింతటి యెగ్గు గావించి నాఁడు, కాఁబట్టి యా క్షత్రియాధముని భార్య నపహరించి యా దుఃఖముచే యతండు కృశించి చచ్చునట్లు చేయఁదలంచితి. దీనికి నీవుసహాయుఁడవు గావలయును మాయా విద్యలయందు నిన్ను మించగలవాఁడు లోకమున నింక లేఁడు నీవు కడుసమర్థుఁడవు. ఏలాగున నారాముని వంచించి యతనిభార్యను గొనఁ బోదగునో దానిని యోజించి తగనయుపాయము జింతించి మదీయ యత్నము సఫలము గావింపు''మని పలుకుటయు, మారీచుం డతని పలుకులువిని మేను వడంకగా, గుండెలు తల్లడిల్లుచుండ నాలుక తడియాఱ మైజెమటలూర, మించిన భయమున నోట మాట వెడలక కొంతవడి పెదవులు దడపుచు నట్టెయుండి ప్రయత్నమున తొట్రుపాటు నొక్కింత యడంచుకొని దీనాననుండై యిట్లనియె.

—* మారీచుండు రావణునకు హితంబుఁ జెప్పుట. *—

''ఓయిరావణా! ఇంతకుమున్ను నేను చెప్పిన మాటలను మఱచి నీవు మరల వచ్చుటఁ దలంపగా మిక్కిలి యాశ్చర్యముగా నున్నది. ఆ రాముండు సామాన్యుండని భావించి యిట్టి తలంపుఁ గొంటివని తోచుచున్నది. అతఁ డద్వితీయ పురుషుండు. అసదృశ పరాక్రమ వంతుఁడు, బహు శాస్త్రవేది, యా మహాత్ముని శక్తి నేను బాగుగా యెఱింగియున్నాను. విశ్వామిత్రుఁడు యాగముఁజేయు కాలమున నేనును సుబాహుండును విఘ్నం బొనరింపఁ బూనుటయు. నొక్కకోలన సుబాహుంద్రుంచి మఱియొక్క శరమున నన్ను సముద్ర మధ్యమునం బడునట్లు చేసెను. ఇది యతని పిన్ననాఁటి కార్యము, ఇపుడన్ననో లా

వును నేవునుం గలిసియున్నాఁడు. అతనిం జెనకిగాని, యేదేనియు నప కృతిం జేసికొని బ్రతికివచ్చుట దుర్లభ కార్యము. ప్రభువులుగాయుండు వారియొద్ద దుష్టులచేరి సమయోచితములైన మాటలుచెప్పి వారి తలంపును మార్చుచుండుదురు. అట్లే యెవ్వఁడో యనుకూల శత్రుండు నీకిటువంటి బుద్ధి గలుగునట్లు చేసెనని తోఁచుచున్నది. కామవశుండవై నీవును హానివృద్ధుల నెంచనైతివి. ఇది లగ్గుగాదు దేవతలు వెట్టిచేయుచుండగా సకల భోగములను ననుభవించుచు, రాజ్యమును నెమ్మదిని పాలనముఁ జేయుచుండ లేక దురాలోచనఁ గావించి, రాముని సత్వము మానుష సత్వముగానెంచి యతని దేవిం జేకొనఁదలంచి వచ్చినాఁడవు, అయ్యో! రాక్షసకుల వినాశకాలము సమీపించినది కాఁబోలు. దేవ ప్రార్థితుఁడై శ్రీమన్నారాయణుండు దశరథుని సుతుండై జనియించి కైకేయి వరము నెపముగా రక్షోవధార్థం బరణ్యమునకు వచ్చియున్నాఁడు. ఇది నీవెఱుంగకున్నాఁడవు. లోకమంతయు గబళింపఁగల ఖరాదుల నొక్కఁడ చంపుట నెఱింగియు, నతనితోఁడ పగసేయ దొడఁగుటకంటె యవివేకముగలదా? కాలము దీఱిన రోగి కౌషధము లెవ్వియుం బ్రయోజనముగానట్లు నాబుద్ధి నీకు హితముగాఁ దోఁచకున్నది. ఇందువలన నీకు మేలు గలుగ నేరదు. కార్చిచ్చుపైఁ బడఁబోవు మిడుతల చందమున మన మా రాముని కెగ్గుచేయఁ బోవుటయని తలంపుము. సౌఖ్యమున నుండఁ గోరితివేని మిన్నక లంకాపురమున కరిగి యెప్పటి చందమున నెమ్మదినుండుము. దురాలోచన చేయవల''దని పలికిన దశకంఠుఁ డతని మాటలు రుచింపక మహాగ్రహమునుజెంది యుగ్రముగా నిట్లనియె.

''ఆహా! మారీచా! హితుండవని సహాయము గోరివచ్చిన, నన్ను సంతసింపఁ జేయుటకు మాఱుగా నరాధముండైన యారాముని పెద్దఁ జేసి త్రిలోక భయంకరుండగు నాముందఱ నీలీల నిర్భయముగా బలుకక సాహసించి హితోపదేశము గావింపఁ దొడఁగితివి. భళీ! నిన్నేమన వచ్చును! ఖరాదులఁజంపి, శూర్పణఖ నవ్విధమున పరిభవించిన యా దురాత్మునికి ప్రతిచేయక నేను దుర్బలుని చందమున నూరకుండుదునా! మారీచా! నీ హితోక్తులను నేను విననొల్లను. నాయిష్టానువర్తివై నాకు సహాయము జేసితివేని నిన్నెంతయు సన్మానముఁ గావించి మన్నించెద. అటులగాక నీతు లాడుచుంటివేని మదీయ ఖడ్గధారచే నీ ప్రాణములు గొనియెదను. ఇంతియకాని యారాముని భార్యం దెచ్చు తలంపు విడువఁజాల''నని తెంపున బలికిన విని మారీచుండు తనలో ''ఇసీ! వీడు

మహాత్ముండు! వీనికి చేటుకాలము సమీపించినది. కావున హితోక్తులు చెలవు కింపుగావు. ఇట్టివానిచేఁ జావనేమిటికి? ఈ రాముని వలనఁ జచ్చిన పుణ్యలోకము గలుగు''నని యెంచి మారీచుఁడు బలుకక ప్రయాణో న్ముఖుఁడయ్యె.

అంత వారిద్దఱును రామాశ్రమమునకుఁ బోవుచుండ మార్గ మున రావణుండు మారీచునితో ''నీవు మదీయ ప్రమాణ మిత్రుండవు, మహాత్మాత్ముండవు. ఈకార్యము సిద్ధింపఁ జేసితివేని నీకునా రాజ్యం బున నర్ధభాగము నిచ్చెదను''నని చెప్పి రాముని గెలుచుటకును సీతం దెచ్చుటకును ననేక విధములైన మాయోపాయముల నుపన్యసించుచు పెక్కు దేశములు గడచి చని దండ కాటవిం జొచ్చి నానాతరు శోభితం బైన పంచవటీతీరమున రథావతరణము జేసి ''మిత్రమా! ఇంక నీవు మన వచ్చిన కార్యమును దూర్చి తగు తెలుంగున యుక్తిగావించి కార్య సిద్ధి గొందింపు''మని మారీచుని నియోగించెను.

-*మారీచుండు మాయాకురంగంబై రామాశ్రమంబునకుఁ వచ్చుట.*-

అప్పుడు మారీచుఁడు వైడూర్యమువంటి మోమును తామర రే కులం బోలు చెవులును మణిశిలాకలం బురణించు కొమ్ములును, ఇంద్ర నీలముల కెనయైన గొరిజలను, చంద్రబింబ కాంతి దనరు పొట్టయు, బం గారపు కేసరమువలె నొప్పురోమరాజియు, గలిగి చూచుటకు మిగుల వింతగానుండు మాయ లేడి యాకృతిందాల్చి సీతారాములున్న పర్ణ శాల ముందుజని, యట సంచరించుచుండెను. ఆ సమయమున పూవులుగో యుచు నచ్చోట దిరుగుచున్న సీతాదేవి యామృగమునుజూచి యా శ్చర్యమునుబొంది ః దాని యందము నెంతయు మెచ్చి రామలక్ష్మణులం బిలిచి వారి కా మృగమును జూపుటయు కాంచి వారును నత్యాశ్చర్య మును బొందిరి.

సౌమిత్రి దాని చందముఁ గనినంతట తనలో సంశయ మొంది ''ఔరా! ఇటువంటి వింతమైన లేడిలోకమున నెందైన నుండునా? ఇది రాక్షస మాయగా నోఁపు నిజమైన లేడిగా''దని యెంచి యన్నతో ''రా ఘువేశ్వరా! ఇచ్చోట దైత్యులు పెక్కువిధముల మాయలు జేయుచుం దురు. దీనింగనగా నిజమైన లేడియని తోచకున్నది దుష్టాత్ముఁడైన రాక్షసుం డెవ్వఁడో మనల నేమరించి చిక్కులఁబెట్టుటకై యీరూపము నుదాల్చి వచ్చినట్లున్నది. వేగిరపడి దీనినిఁ బట్టదలంపకు''మని చెప్పెను. ఇట్లు లక్ష్మణుండుబలుకుచుండగా జానకీదేవి పతిగొద్ద కరుదెంచి యిట్లు

నిమె. “ప్రాణేశ్వరా! ఈమృగం బెంత సుందరముగా యున్నదో గనుము. దీనిని జూచినప్పటినుండి నా మనమున దీనిపై నధికమైన కోరిక పుట్టు చున్నది. నిన్ను నియమించగల దాననుగాకున్నను, నాకీ సారంగముపైం బొడమిన ప్రేమాతిరేకముచే యడుగుచున్నాను. ఎట్లయిననుదీనినిఁబట్టి తెచ్చి నాకొసంగుము”, మని మిక్కిలి యాసక్తితో వేడుటయు, నామె యడుగంగల యనురాగ విశేషమునకు మెల్ల నవ్వులొలక రామచంద్రుఁ డయ్యువిద దనకు సంతోషము గలిగించె నంచి “కాంతామణీ యిది యెంతటిపని యొక్కింత తడవు సైరించి యుండుము. పట్టియిచ్చెదనని దాని వంకం జని జూచుటయు, జనకనందన నాథునితో “హృదయేశ్వరా! ఈ లేడి ప్రాణముతో చిక్కక గ్రుంకులువెట్టి పట్టువడకున్నచో బాణాహతిం గూల్చి యైనం గొనిరమ్ము దానిచర్మంబైనను నందముగా నుండుటచే యుపయోగించు” నని చెప్పెను.

అయ్యవసరమున సౌమిత్రి విన్నఁబోయి తనలో “అయ్యో! ఇంతటి వెఱ్ఱితనముగలదా? ఇది యసురమాయగా నుండునని తలంపక మాయన్న కీసారంగమును పట్టుకొనుతలంపు జనించె, నామాటలులెక్క సేయక జనకజకు ప్రియముఁ జేయువాఁడై యిక్కార్యమునకుఁబూను చున్నాఁడని వగచి రామచంద్రుండు తలంచిన కార్యమునకుఁ విఘ్నముగాఁ బలుకనోడి మిన్నకుండె. అపుడు రఘువరుండు తమ్మునిఁ బిలిచి “లక్ష్మణా! మీావదినెమిక్కిలి యపేక్షతో తనకీమృగమునుబట్టి యిమ్మనుచున్నది. విల్లు నమ్ములు దెచ్చియిమ్ము. నేను మరలివచ్చువరకును భూపుత్రి నేమరక చూచుచుండు,, మనిన లక్ష్మణుం డన్నతో రామచంద్రా! ఇది రాక్షస మాయయేగాని మృగముకాదు. ఇటువంటిది భూలోకమున నుండఁబోదు. ఇంతకు పూర్వము బంగారు లేడి నెచ్చటనైనఁగంటిరా? ఆడువారలు చపలమతులు, వారి పలుకులు విని మంచి చెడుగుల నెంచక నీ కార్యమునకు బూనరాదు. ఇవు డీపనికి పోవలవ”దని పలికెను,

—*శ్రీరాముఁడు మాయలేడినిఁ బట్టఁబోవుట. *—

అని యిట్లు సౌమిత్రి చెప్పుటయు, రామమూర్తి యతనిఁజూచి “తమ్ముఁడా! భూపుత్రి యేదికోరిన నది తెచ్చి యిచ్చుచుంటిని, దాని వలన నయోధ్య లోవలెనే సంతోష చిత్తయై వరించుచున్నది. అపుడాసఁ గొని యామృగమును దెచ్చి తన కిమ్మనిన, నిరాకరించుటయెట్లు? అది నిజముగా సారంగమే యైనచో యెట్లునుం బోనీయక తెచ్చి జనకజ

కొసంగి సంతుష్టి నొందించెద. అటులగాక నీవుచెప్పిన చందమున రాక్షసుఁడే యీ రూపము ధరించి వచ్చి యున్నయెడల పొరిగొని మునులకు సంతోషమును గలిగించెద. ఎట్లను లాభమేయగును. నీవు జాగ్రతగా యుండు,, మని చెప్పి విల్లును నమ్ములుం బుచ్చుకొని కురంగమును సమీపించి పోయిన, యది నిలువక దాఁటునువేయుచు, చిక్కి నట్లుండి తప్పించుకొని పోవుచు పొదలు దూఱుచు, పిల్లుమేయుచు; కుప్పించి యెగిరి దుముకుచు, తలయెత్తి బెదరుచూపులు జూచుచు, చాలదూరం బెలయించి కొనిపోవుటయు రామచంద్రుండు దానిచేష్టల కాశ్చర్యమును బొంది యది ప్రాణముతోడఁ జిక్కదని నిశ్చయించి వధించు తలంపుల బాణములు వింట సంధించి పొంగి గుఱిచూచి ప్రయోగించెను.

—*శ్రీరాముఁడు మాయాకురంగమును వధించుట.*—

అప్రవేశము తగులుటయు నక్కురంగము ప్రాణము భరింపనోపక విగ్గఱ హా! సీతా! హా! లక్ష్మణా! యని యఱచి రాక్షసరూపమును బొంది నేలఁగూలి ప్రాణములను విడిచెను. ఆ నేలకూలి చచ్చిన మారీచుని ఘోరాకారమును చూచి రఘువరుండు విస్మయించి తనలో" నా తమ్ముఁడు చెప్పినది తార్కాణముగా నేర్పడినది. ఈదురాత్ముండఱచిన ధ్వనివిని, సీతాలక్ష్మణు లెంతల భయమును బొందిరో, ఏమిగాఁ దలఁచిరో తెలిసికొనరాదు. మాయావుండై కృత్రిమధరించి యీరక్కసుం డింత దూరము నన్ను గొనివచ్చినాఁడు. ఇప్డు నేను వచ్చినంతట దైత్యులా నాతమ్ముని నెవ్విధమున మోసగింతురో, ఏమిచేసిరో,, యని వగచి త్వరిత గమనమున పర్ణశాలకు ప్రయాణాభిముఖుఁడై పోవఁదొడంగె.

అట పర్ణశాల యందున్న సీతాదేవి తమ్ము పేర్కొని యఱచిన ఆర్తనాదమును విని కలతనొందిన చిత్తముతో సౌమిత్రిం బిలిచి ఓయి పడకిసై" మఱది! అయ్యార్తధ్వనిని వింటివిగదా! అది శ్రీరామచంద్రుని నాదముగా తోఁచుచున్నది. ఒంటరియై కురంగమును వెంటఁ దగిలిపోయెను. ఏమియుపద్రవము సంఘటిల్లెనో తెలియలేదు. హాలక్ష్మణా! హాలక్ష్మణా! యను శబ్దము స్పష్టముగా వినవచ్చినది. ఇంక క్షణమైనను తడవు చేయరాదు. శీఘ్రముగాఁబోయి మీయన్నను దోడ్కొనిరమ్ము. లక్ష్మణా! నాహృదయము భయముచే తల్లడిల్లుచున్నది,, యని తొందఱ పెట్టెను. ఇటుల కన్నుల నశ్రుధారలు గ్రమ్మగా దీనవాక్యముల మాటిమాటికిని వేగిరించుటయు, వివేక ధనుండైన రామానుజుండు చెదరని ధైర్యము గలవాఁడై! [illegible] వదినీ! ఏల భయమును జెందెదవు

మాయన్న కేక్కేసను గలుగదు? హరిహరాదులు సయితము మా మహా
త్మ్యమును నెరిగి పల్కాలరు. అతని కేభయమును గలుగునట్లు చేయువాడు
లోకమున లేడు. ఆధ్వని యెవ్వఁడో రక్కసుం డొక్కఁడు డరచుటయు
కాని వేఱుకాదు. దీనిఁ కై నీవు మనమున చింతింపవలదు. ధైర్యమున
నుండుము. ఇంకఁ గొంతసేపునకు రామచంద్రుఁడు డిచ్చటికి రాగలం''
డనియెను.

సీత కతని మాటలచే ధర్యమును కలిగినదికాదు. ఆమె మిక్కిలి
దిగులుతో'' లక్ష్మణా! ఇపుడు నివాలస్యము చేయకుము. రామచంద్రున
కెద్దియో సంకటము కలిగియుండునని తోఁచుచున్నది. నాయెడమక
న్నులును యెడమభుజమును నదరుచున్నవి. శీఘ్రముగాపోయియావిషయ
మెద్దియో కనుఁగొనుము. ఏంతయో కష్టము కలిగినగాని యూరక
రఘుకులుఁడు ఉ...లు పిలువఁడు, నా మనమున తల్లడిల్లుచున్నది సుమా?''
యనుటయు వి..షేరుండు చలింపక ''అమ్మా! ఏల తొందరపడెదవు.
నిప్పునకు చెదలంటని విధమున మా యన్న కే సంకటమునుం దొడరదు?
తాలిమి వహింపుము. అమ్మహాత్మ్యుండు సామాన్యుండుగాఁడు. వేగిర
పడి నేను నిన్ను విడిచిపోవుట న్యాయముకాదు. తాను వచ్చునంత వర
కును జాగ్రతగాఁ గాచియుండ వలపినదని నన్ను నీకు గావలి యుంచి
పోయెను. ఒంటరిగా నిన్ను విడచిపోయినచో రామచంద్రుండు నాపై
కినుక బొందును. ఇంచుతడవు శాంతచిత్తవై తల్లడమునుడిగి యుండినచో
రాఁగలఁడు. రామచంద్రున కేదేనికీడు దొడరనేని ముల్లోకములుం
దలక్రిందులగును. సూర్యచంద్రులు గతితప్పుదురు అగ్నియుప్పుడును గలు
గనేరదు. ఆధ్వని రాక్షస మాయవలన గలిగినదిగాని వేఱుకాదు.
మిన్నకుండుము,, మని చెప్పెను.

——*సీత లక్ష్మణుని నిందించి పలుకుట.*——

సౌమిత్రి పలికిన మాటలువిని యతని స్థిరచిత్తమును గని యమిత
మైన దుఃఖమును దిగులును చిత్తముఁ గలఁపగా సీత కోపముఁజెంది
స్త్రీస్వభావమునకు తార్కాణముగా యుక్తాయుక్తములం దలంపక గద్గద
కంఠవముతో'' ఓయి లక్ష్మణా! నేను మించిన దిగులు గలిగి చెప్పిన,
నామాటలం ద్రోసి యచట నిల్లకున్నాఁడవు. శాంత వచనములు
పలికి నన్ను నీవిట్లూరడించుటకు గడంగినాఁడవు. ఇది యోగ్యలక్షణం
బగునా? సవతికొడుకుల కెంతైనను గడుణకలుగునా? విరోధమునే తలం
చుచుగాని మేలుసెంచరు. సవతి పుత్రునకంటె మించిన పగవాఁడు గలు

గడని నీతిమంతులు చెప్పుచుందురు. అది యిపుడు నీయందు తథ్యమైనది. కాదేని యన్నకు సంకటము గలుగు టెఱింగియు నీవంటి ధైర్యముతో నిట్లుండుదువా? దాయాదులకు మంచిబుద్ధులేల గలుగును? నేను ప్రియముగల తమ్ముఁడనని పలుకుచు కపట వినయములు చూపుచుండి యొకఁడు రాజ్యంబంతయును గైకొని యీరీతి వడవులలో నల్లాడునట్లు చేసెను. నీ వన్ననో నా ప్రియవల్లభుని చావును గోరుచున్నాఁడవు. ఆలోచింపగా రామచంద్రుండు మరణింపవలయు, పిమ్మట నీవు నన్ను చేపట్టవలయుననియుం దలంచియున్న రీతిగా గోరుచున్నది. పాపాత్మకా! అట్టుల నెప్పుడును జరుగదని తలంపుము. జగద్విఖ్యాతచరిత్రుండైన నా నాథుండు పోలిసనేని యప్పుడ నేను నిలువున నీరైపోవుదునే గాని నీముఖము నైనఁ జూచుదానను గాను. ఇది సత్యము నీ దురపేక్షను విడువుము'' అనియెను.

కర్ణకఠోరములైనట్టి సీత పలుకులు విని సౌమిత్రి హరిహరీ! శివశివా!'' యని రెండుచేతులతో చెవులను మూసికొని యామె మాటలచే మిక్కిలి దుఃఖమును బొందినవాఁడై, మేను వడంకుచుండ దీనవదనంబుతో కొంచెము తడవు యోచించి యామెను మ్రొక్కి చేతులు మోడ్చి నిలబడి'' జననీ! నా చిత్తవృత్తి నెఱుంగలేక తోఁచినట్లు పలుకుచున్నావు. నిన్ను పరదేవత వనియు, తల్లివనియు, గురుపత్ని వనియు నీ పాదంబులు సేవించు సేవకు నిట్టి ఘోరంబున కఠోర వాక్యంబులు బలికి నొప్పించుట న్యాయమగునా? ఇట్టి వంటి మాటలు వినినంతట నేను క్షణమైన నిచట నిలువతగునా? ఇంక నేను బోయెదను. ఘోరరాక్షస మృగసంకులమైన యీ యరణ్యము భయంకరమైన దగుట నీ వెఱింగినదానవే కదా! జాగ్రతగా యుండుము. ఇచ్చోట నీకు పంచభూతములే కాపగును. తల్లీ! నేను బోవుచున్నా'' నని చెప్పి మ్రొక్కి కదలి దృష్టియందిన వరకును మాటిమాటికి పర్ణశాల దిక్కునకు మరలి చూచుచు రామచంద్రుం డరిగిన మార్గంబు ననుసరించిపోయెను.

లక్ష్మణుఁ డరిగినంతట జనకసుత పర్ణశాలకు వచ్చి రఘువల్లభున, కెట్టి కీడును గాకుండుటకై దేవతలను ప్రార్థించుచు, త్రోవ గమనంబునకు నిరీక్షించుచుండెను.

ఆఱవ ప్రకరణము ముగిసెను.

శ్రీ రామ వన వాసము

వచన కావ్యము.

పదవ ప్రకరణము.

భూపుత్రి పర్ణశాలయం దొంటరియైయున్న సమయంబున, ముఖం
బున విభూతిరేఖలును, శిరమున జడముడియు, హస్తంబుల దండ కమం
డలువును కావివస్త్రములును, మెడయందు తులసిపూసల దండయుండన
రగా, సమయము వేచియున్న దశాననుండు సన్యాసి రూపమునుదాల్చి
పర్ణశాలవాకిట కడుదెంచి 'హరిహరీ' యని పలుకుచు, భిక్షార్థియై
వచ్చిన వాని చందము నొప్పనిలిచి యటునిటుం దొంగితొంగి చూచి,

—* రావణుండు సన్యాసివేషంబున సీతకడకు వచ్చుట. *—

పర్ణశాలలోపలిభాగంబునఁ గూర్చుండి "అయ్యో! యీకురంగం బిచ్చో
టికేల వచ్చెను? వచ్చెనుబో, దానినిపట్టి యిమ్మని నేను నా నాథుని
నడుగుటకు బుద్ధి పుట్టనేల? నాకు ప్రియంబు చేయువాఁడై యారాముఁడక
ట్టివిధం జేలపోయెనుఁ బోయెనుఁబో, త్వరితముగా మరలి రాక తడయు
టేమిటికి? ఆ యార్తనాదం బేల గలుగవలయును? గుణవంతుఁడైన
మఱది నవ్విధంబున నొవ్వరాని యాపాపంబు నొడిగట్టుకొని యతని
నేల పొమ్మని త్వరచేసితిని? అకటా! ఏమిగా నున్నదియోకదా!" యని
చెక్కుటద్దముల జేర్చి కన్నులఁ గాఱుచున్న దుఃఖబాష్పములఁ బైఁట
చెఱఁగున నొత్తుకొనుచు దీనవదనయైయున్న సీత సౌందర్యమును గను
గొని యత్యంతాశ్చర్యంబుఁజెంది మోహాక్రాంతుఁడై పంచశర
కుసుమబాణంబులు హృదయంబు గలంప తత్తరింపుచు, ధైర్యంబు డిం
ది యసదృశ లావణ్యాతిరేకంబున నొప్పుచున్న యామెను వర్ణించు
చుండ, సీత యట్టుమరలి వాకిట నిలిచియున్న కపట సన్యాసినిఁగాంచి
"ఎవ్వరో, పెద్దలరుదెంచి వాకిట నిలిచియున్నవా"రని యెంచి కన్నీళ్లు
తుడుచుకొని దిగ్గనలేచి, భయభక్తివినయంబు లెసంగ బిరబిర పూజా
ద్రవ్యంబులు గొనివచ్చి తృణావృత కూప సన్నిభుఁడైన యా మాయ
సన్యాసి కర్ఘ్యపాదము లొసంగి పూజ గావించెను.

ఆ కపట వర్తనుఁడైన రావణుం డెఱుఁగని వాని చందంబున యామె
నెనుగని "ఓ కాంతామణీ! ఎవ్వరిదానవు? పూర్వ మెచ్చటనుంటివి?

సీ శరీరం బీవనవాస క్లేశంబుచే గుందఁ జేయు టేల? ఇప్పుడిట్టుల చింతాకుల మానసవై యేల కలంగి యున్నదానవు? నీ వృత్తాంతంబును జెప్పు"మని యడిగెను.

ఆ మాయకాపసి కపట ప్రవర్తనము నెఱుంగని యా సాధ్వీమణి నిజమైన సన్యాసియే యని తలంపుచు, తన వృత్తాంతమును దెలుప నెంచి భక్తివినయంబులు దోప్పగా, సర్వంబును దెలియబలికి "మహాత్మా! నా విభుండును మఱఁదియు నొక కనకమృగంబును దఱుముకొని పోయి యున్నారు. కొంచెము తడవు విశ్రమింపుఁడు. వారు రాఁగలరు. నా విభుండు మీకు సత్కారంబు గావించును యిప్పటికి వచ్చుచుందురు పోయి చాలసేపు కడచినది. నన్నిచ్చోట నొంటరిగా విడిచి, యాల స్యముగా వార లెచ్చోట నుండువారు కా"రని ప్రార్థించెను.

అంతట రావణుం డామెనుజూచి నిజవృత్తాంతముఁ దెలుప నెంచి యిట్లనియె.

—* రావణుండు సీతతో తన వృత్తాంతముఁ జెప్పుట. *—

వనితాశిరోమణీ! నీయొక్కయు, నీపతియొక్కయు, తెఱంగు నెఱుఁగ జెప్పితివి. సంతోషము గలిగినది. నీయందు గలిగిన ప్రియాధిక్యతవలన నీకు మదీయ వృత్తాంతము నింకఁ దెలియఁబలుకఁ దలంచి నానే, నే నెవ్వండనో, నా బలంబును శక్తియు, నెట్టివియో వినుపించెద నాకర్ణింపుము కోమలాంగీ! నన్ను సామాన్యునిగా నెంచవలదు. సుర జ్యేష్ఠుండైన బ్రహ్మకు నేను మనుమడను, నాతండ్రి మహానుభావుం డగు విశ్రవసుండను, బంగరముతోడను, రత్న సముదయములతోడను నిర్మింపఁబడిన చిత్ర విచిత్ర కల్పనా విశేషములతోఁ గూడిన మహోన్నత హర్మ్య గోపుర ప్రాకారాదులుగలిగి, యమరావతికిని సయితము నలంకా యనపింపఁ జాలిన మహా దలంకార యుక్తమై యొప్పునదియు, సముద్ర మధ్యంబున విలసిల్లు చుండునదియు నగు లంకాపురంబు నా నివాసస్థానము, నేను తత్పురాధీశ్వరుండను, త్రిలోక భయంకర పరితాప తేజో బల సహితుండను, నన్ను గనిన దేవేంద్ర ప్రముఖులు భయభ్రాంతులై దాగుచుందురు. నాపేరు రావణుండు.

ఒకింత నాప్రతాపం బెట్టిదియైనదియు, నీకు సంతోషము గలుగుటకై జెప్పెదను వినుము. సుందరాంగీ! నేను, కోపించితినేని మృత్యువునకు మృత్యువును గలిగింపుదును. అగ్నిహోత్రుఁనకు వేడిమిచూప తపింపఁ జేయుదును. యమునకు యముడనై శాసింపుదును. సూర్యుని

కంటె తేజముగలవాఁడనై యతని తేజంబును మాయింపుదును ఇంక కుబేరునకును, పురందరునకును పవనునకు మొదలుగాఁగలవారల నెల్లరను మించి భరింపుదును. నన్ను నెదిరింపఁ జాలినవాఁడు మూఁడులోకముల లోనను నొక్కఁడైనను లేఁడు. నేను నిరంతరానంత భోగంబుల ననుభవింపుదు. ఎన్నోటనుండినను, కోరిన సుందరాంగులం దెచ్చి వారిఁగూడి సుఖించుచుండువాఁడను. విశాలనయనా! మదీయ గౌరవ పరాక్రమములను. ఇంతటివాఁడనైన దేవుని నిన్నోటి కటుల వచ్చుటకుఁ గారణమెయ్యది యనియెదవేమో, నీవిలాసంబును. సౌందర్యంబును, లక్షణంబులును, నతిశయములుగా విని. నీపై మోహముఁగాని. మనోభవుని పూవుటమ్ములకు గుఱియై నలఁగి విలువ తరముగాక నీయొద్ద కరుదెంచినాఁడ. నాయందు నీకటాక్ష దృష్టులను బర్వఁజేయుము. ఓవనితా! యెందఱో యువతులు నాప్రియంబునకు పాత్రులైనవారు కలరు. కాని, నీ రూప లావణ్యములను వినినంతట వారిపైగల ప్రీతి తొలంగినది. కావున యా యతివల నొల్లక నీయొద్దకు వచ్చినాఁడను. నా ధైర్యమును చూడుము. భవత్సంబంధమైన మోహము నన్నీదశకుఁ దెచ్చినది. వేయి మాటలేమిటికి? కామునిబాణములకు గుఱియైన నేనింక నిన్ను గూడ వుండినఁగాని జీవింపఁజాలను. కరుణించి నన్నుదక్కనేలుకొనుము. ధన్యునిఁ జేయుము.

జనకపుత్రీ! దడవుఁజేయక నాతోడ నడుగుడెమ్ము. వచ్చి రమణీయోద్యాన వనాంతర నికుంజములందును, వికసిత నివారవింద కల్హార శోభిత మద మధుకర నికర ఝుంకార కలితంబులైన కొలంకులందును, అత్యంత శృంగార విలసితోత్తుంగ కృత్రిమాచల సానుప్రదేశములందును బహుతర ప్రకాశమాన, సువర్ణ మణిగణ నిర్మిత నానావిధాలంకార రాజిత హర్మ్యములయందును, విహరింపుచు, నన్నుఁగూడి లంకాపురంబున సకల భోగంబులు స్వేచ్ఛగా ననుభవింపుము. సౌఖ్యానుభవ పాత్రమైన భవచ్ఛరీరం బభివ్యక్తంబైన కష్టములొంది కృశించుటకు కర్హమైన దగునా? అయోగ్యుఁడైన వానితోఁగూడి యీరీతి క్లేశములు నొందుచుండ నేమిటికి? ఇంక నీవా రాముని జోలివీడి నా వెంటరమ్ము. అన్యమైన యాలోచనఁ జేయకు'' మని మోహాయత్తచిత్తుండై మఱియుం దన గొప్పతనమును గూర్చియు. నైశ్వర్య భోగంబులను గూర్చియు, పరితాపంబును గూర్చియు వర్ణించి యా సాధ్వీరత్నమును లోఁగొనుటకు ప్రయత్నించి పలికెను.

ఇవ్విధమున జెప్పిన రావణునింజూచి జనకసుత కోపమును భయమును నతిశయించి మేనుపదురుచుండగా, కలంగిన చిత్తంబుతో "ఓయి రావణా! నీమాటలువినగా గొప్ప వంశమునం బుట్టినవాఁడవుగా నెఱుంగవచ్చెను. బ్రహ్మకు మనుమఁడనంటివి. దేవతా శ్రేష్ఠుండైన యు కమలసంభవుని వంశంబున జనించిన వాఁడ వయ్యు ధర్మబద్ధంబుం దలంపక పరాంగన నైన నన్నుం గని యిట్టుల బలుకఁ జెల్లునా? తలంపగా నీకు వివేకము లేనట్లున్నది. రామచంద్రుని వయోహీనుఁడనియు, అల్పుఁడనియుం జెప్పితివిగాని యా మహాత్ముని శక్తి నించుకయైనను నీ వెఱుంగవు. తెలిసియుండిన యిట్లు పలుకుదువా? రఘుకుల వర్యునకును నీకును, హస్తికిని మశకమునకును, నెంత యంతరమో, యంతటి వ్యత్యాసము గలదని తలంపుము: రావణా ప్రచండ ప్రతాప కలితుండైన రఘువీరుని కరకార్ముక నిర్ముక్త క్రూర నారాచంబులచేఁ బొలియుటకే యిట్టి బుద్ధి నీకు గలిగినది కాఁబోలు. ఓరీ! రావణా! ఆహా! ఎంత మోసముఁజేసినాఁడవు? నీ మాయాకృతింజూచి భ్రమసి నిజమైన సన్యాసియని తలంచి నిన్ను పూజించితి. ఇట్టుల చేసినదే గొప్ప నేరమైనది. నాయొనరించిన యీ పాపకార్యంబు కతన నీవిట్టువంటి యనర్హ వాక్యంబులను బలుకఁ దొడంగితివి. ఇట్లాడుటఁ దలంపగా, రామచంద్రుని దారుణ కార్ముక నిర్ముక్త క్రూరాస్త్రహతిం గూలుటకే యీ దుర్బుద్ధి నీకుఁ గలిగెనని తోఁచుచున్నది. వివేకహీనుఁడా! రాఘవేశ్వరుని నెవనిగాఁ దలంచితివి? బ్రహ్మరుద్రేంద్రాదులను సయితము మతిక్రమింపఁజాలిన తేజో బలపరాక్రమములు గలవాఁడని యెఱుంగుము. మహాబలియుతులైన ఖరాదుల గతి యెట్టులైన వినియు వినలేదా" అట్టువంటి విక్రమాఢ్యుఁడును, లోక పూజ్యుఁడునునైన మహామహుని సతిని నన్నీరీతిగా బలుకుటయు నీకు చెడుకాలము సమీపించుటచే కలిగిన దుర్గుణముకాని యన్యముకాదు. ఖరముఖ్యుల రీతిగానే, నీవును భస్మీకరింపఁబడుట నిశ్చయము. నిశాటాధమా! చేఁజేత విషంబుఁ గొనిఁ గ్రోలఁ దలంచుచున్నావు. ఇది నీకు మేలుకాదు. బ్రతుక దలంచితివేని యచ్చోటువిడిచి రాఘవేశ్వరుని కంటఁబడక శీఘ్రముగాబొమ్ము. ఇంక నిచ్చోట బ్రేలుచు నిలువవలదు. రిత్తగా చావనేమిటికి? ప్రాణంబులు దక్కించుకొనుము"మని క్రోధావిష్టయై తిరస్కరించి పలికెను.

ఇట్టుల సీతాదేవి చెప్పుటయు దశవదనుండు సక్రోధంబుగా నవ్వుచు నామెనుచూచి "సీతా! నీపలుకులు వినగా నెంతయు నవ్వువచ్చుచున్నది. నే నెట్టివాఁడనని యెంచి యివ్విధమున పలికెదవో దెలియ

తేను. ఆరాముఁడే గొప్పవాఁడని యెంచియుంటివి కాఁబోలు అతఁడు నాకు మశక తుల్యుండు సుమీ! నా ప్రతాపంబు నెఱుంగవుగావున నీవీ విధముగాఁ బలికెదవు. ఆదిశేషుని కోరలనైనఁ బెఱికి వైచుటకును, గగనంబు నఱచేత వ్రేయుటకును, దిగ్గజంబుల దంతములు విఱుచుటకును, కులపర్వతముల గోటనెగుర మీటుటకును, సముద్ర జలంబుల పుడిసిలించుటకును, లోకంబుల చేతిలోనికిఁ దెచ్చుటకునంజాలిన నన్ను త్రైలోక్య భయంకరుండైన పంక్తి ముఖుని ముందటనా? ఇట్టి పలుకులు పలుకుట, ఛీ! ఎంతటి వెఱ్ఱిదాన వలయును? రాముఁడనియు నీమగఁ డనియు యుం జెప్పి నన్ను వెఱపింపఁ దలంచితివి కాఁబోలు. వానికా? నేను వెఱచుట, చాలుచాలు ఇంక నీమాటలు విడువుము. దేవేంద్ర ముఖ్యులచే వెట్టిగొనుచుండెడి నాయెదుట నల్పుఁడైన నీ మగని యా మానవాధముని పొగడి వర్ణింపవలదు. ఆ హీనపరాక్రముఁ డెంతమాత్రమని యెంచితివి? ఇట్లు నన్నుఁజూచి నాశక్తి యెట్టిదై యుండునో గ్రహింపు” మని చెప్పి, పదితలలును, నిరువదిచేతులును నొప్పఁగా పర్వతోపమానంబైన నిజ స్వరూపమునుదాల్చి నిలిచెను. ఈ ప్రకారము తోఁచినవాని భయంకరాకృతిఁగాంచి మైథిలి మూర్ఛాక్రాంతయై ధరణిపైఁ బడియెను.

—* రావణుండు సీతను దొంగిలించుకొని పోవుట. *—

అపుడు రావణుం డామెను పొదివిపట్టి తన రథంబుపై నిడుకొని గగన పథంబున లంకాభిముఖుండై పోవుచున్న, కొంతతడవున కయ్యిందుముఖి తెలివినొంది, దిక్కులు గలయఁ గనుంగొని, దనుజుండు గొనిపోవుచుండుట నెఱింగి, భయంబును శోకంబును నతిశయింపఁగా, “ఓ ప్రాణవల్లభా! రాఘవేశ్వరా! ఇదే రాక్షసుండొకఁడు పదితలలును నిరువదిచేతులును గలిగినవాఁడు భయంకరాకారుండు నన్నుఁబట్టి చెఱఁగొని పోవుచున్నాఁడు. వీఁడు రావణుఁడట. ఓ రాజ కులశేఖరా! త్వరితముగా వచ్చి నన్ను విడిపింపుము. తమ్ముఁడా! లక్ష్మణా! తేరు వేగముగాఁబోవుచున్నది. శీఘ్రముగా జనుదెంచి నన్నువిడిపింపుము. బుద్ధిలేనిదాననై నిన్ను దారుణమైన మాటలాడి నొవ్వఁజేసి తత్ఫలంబు ననుభవించుటకు పాత్రనైతిని రామచంద్రా! వీఁడు నన్నెచటి గొనిపోవునో తెలియలేదు. అబలనగు నేను దిక్కులేని దాననై చిక్కువడి వాపోవుచున్నాను ఆలస్యముఁజేయుటకు సమయముగాదు. నన్ను రక్షింపుము అయ్యో! ఇది యేమిపాపము! ఆర్తనైన నన్ను రక్షించుటకెవ్వరును రారైరి. నామొర నాలింపకున్నారు. ఓ దిక్పతులారా! మీరైన నడ్డపడి వీని గర్వము

నడంపరాదా? ఇంక నేనేమి చేయుదును? ఓ యినవంశ సాగర సుధా
కరా! నృపాలచంద్రా! రామచంద్రా! మహాత్ముండవు నీవు లేని సమయ
మున వచ్చి నన్ను గొనిపోవుచున్నాఁడు. ఈక్రూరుని భయంకర శిలీము
ఖంబుల ద్రుంచి, వీని బారినుండి తప్పింపుము. లక్ష్మణా! నీవు సద్గుణ
నిధివి. నిన్నుఁ బల వినరాని మాటలనిన కారణమున యీపాపము నన్ను
చుట్టుకొనునది, అవివేకినైన నాపలుకులను మదినుంచక, మీయన్ననుం
గాపాడనివచ్చి యీ యసురుని పోతరంబు నడంపుము. ఓదైవమా!
ఇపుడు నాసంకటమును నివారించువా రెవ్వరును గానరాకున్నారు.
“ఓరి దుష్టాత్మా! పుణ్యశీలుండైన రాఘవేశ్వరుని దేవిని గొనిపోవుట
యుక్తమా!” యని నోరెత్తి యొక్కరుండుం బలుకకున్నారు. మదీయ వృ
త్తాంతమునైనను బోయి నాపతి కెఱింగింపరాదా ఎవ్వరికిని నాపైనికని
కరము గలుగదయ్యెనా? ఓమేఘములారా! మీరైన బోయి నాప్రాణ
వల్లభునకు మదీయ దుర్గతిఁ జెప్పుఁడు. ఊరక చూచుచుండెద రేమి?
కటకటా! నేనేమి చేయుదాన”ని బహుప్రకారముల నాక్రందనముం
జేయుచు, నాలుగు దిక్కులుంజూచి “ఓపావన గోదావరీ! ఈ నిశా
చరుండు నన్నుఁ గొనిపోవుటను నీవైనను, రఘుకులనాథున కెఱిగింపుము.
ఓగిరి శ్రేష్ఠుండ! మాల్యవంతా! రాజసింహుండైన రామచంద్రునకు ఈ
వృత్తాంతమును నీవైన దెలుపుము, ఓ జనస్థాన మహీజములారా!
మీరైనను మదీయ వల్లభునకుఁ దెలుపుఁడు. ఓ దండకారణ్య వాసు
లైన మునులారా! నా పాటును దశరథరాజ నందనాగ్రేసరునకు మీ
రేనియు నెఱిగింపుఁడు. ఓసురులారా! యక్షులారా! గంధర్వులారా!
సిద్ధులారా! పుణ్యాత్ముండైన రామభద్రుని దేవినైన నన్ను విడిపించి
పుణ్యముఁ గట్టుకొనుం”డని పెల్లుగా నాక్రందనముఁ జేయుచుండెను.

ఆరోదన ధ్వనిని విని జటాయువనెడి పక్షిశ్రేష్ఠుండు మహా
గ్రహమునుజెంది “ఓ సాధ్వీమణీ వెఱవకు, నేనున్నాఁడ నిన్నుగొని
పోవుచున్న దురాత్మునిఁ దుంచి చెండాడి నిన్ను విడిపించెద”నని పలుకుచు,
రెక్కల యుదుటవడిచే ప్రచండమారుతము వీచుచుండ, భయంకరములైన
కోపముతోఁ గూడిన యెఱ్ఱని కనులును, మృగంబులను వచ్చి ఛేదిం
చుటచే రక్తసిక్తంబులైయున్న క్రూరనఖంబులును, పర్వతోప మానాకా
రములు, కఠోరమైన ముక్కునుం దనరగా ఆవ్వేగ నెగసివచ్చి యతి
త్వరితముగాఁ బోవుచున్న దశవదనుని నడ్డగించెను.

—* జటాయువు రావణునితోఁ బోరి నేలఁగూలుట. *—

మహా బలవంతుఁడగుట జటాయు నిర్విఘ్నమున నడ్డపడి "ఓరి రావణా! నేనుండఁగా రామచంద్రుని దేవి నక్రమముఁ గొనిపోవుట నీకు సాధ్యమగునా? ఎచ్చటికి కేగెదవు? బ్రతుకవలయునేని యీ పుణ్యావతిని డించి ప్రాణములు రక్షించుకొనుము. కాదేని నీమేని కండలు చించి నిన్ను యమ సదనంబున కనుపక విడువను. ఇంక నొక యడుగుదూరమైనం గదలనివ్వను. పాపాత్మకా! త్రిభువన వీరుండగు రామచంద్రుని పడతి నపహరించుట నీకు న్యాయమా! ఎటుల బ్రతుకఁగలవు? ఛీ బుద్ధిహీనుఁడా! ఆమెను విడిచిపెట్టుము. కాలకూటమును మ్రింగినవాఁడెవఁడు జీవించును! ఓరీ! ఉక్కుగుండును మ్రింగిన దో యది జీర్ణమగునా! సూది ప్రేటునకు మేరుపర్వతము విఱుగునా? ఆటుల నా రాఘవుని దేవుని హరించిన దో పరమ పతివ్రతా శిరోరత్నమైన యీ యామె నీకుదక్కునా! దుష్టమతీ! ఇది యేమి యుక్తకార్యమని చేయఁ దలంచినాఁడవు? ఇసీ నాశమగుటకే యిటువంటి దుర్బుద్ధి నీకు కలిగినది కాఁబోలు. తడవుఁ జేయక జనక నందనను విడిచిపొమ్ము, నీ హితము నెంచి చెప్పిన నా మాటలు వినక నిరాకరించితివేని పిమ్మట నీవు చచ్చుట నిశ్చయము. నిన్ను నేను విడువను"

అని పలికిన యా మాటలకు సరకుజేయక పంక్తి ముఖుండు తేరు తొలఁగం దోలుకొని పోవుచున్న కినుకమించి జటాయువు వానిపై గవిసి క్రూరములైన తన వాఁడిగోళ్ళతో వాని శరీరమును వ్రచ్చియు, ముక్కునం బొడిచియు ఱెక్కలతో మోదియు రక్తధారలు నాడునట్లుచేసి మిక్కిలి నొప్పించుచు, రథమును గదలనివ్వకున్న దశాననుం డాగ్రహించి తీక్ష్ణములైన బాణములం బ్రయోగించి జటాయువును బహుగతుల నలంచెను. ఇట్లు పక్షీంద్రుండును, దానవేంద్రుండును నొండొరులను ఘోరముగాఁ బోరుచుండ యాసమర ప్రకారముగాంచి మింట వేలుపులు జటాయువు పరాక్రమము మెచ్చి యంతయుం గొనియాడుచుండిరి. తత్సమయమున రావణుం డాగ్రహముమించి మహోగ్రములైన శర పరంపరలను విరామము లేకుండ భంగిఁ బఱగించి పక్షిరాగ శ్రేష్ఠుని బడలుపడఁజేసి మఱియు నొక్క దివ్యాస్త్రమున పక్షంబులు ద్రెంచి మైనుండి నెత్తురులు ప్రసవించుచుండ కండలు వెలికురుకం గొట్టుటయుఁ జటాయువు సత్వంబుడింది ఱెక్కలుడిగి ధరణిఁగూలె, అతని తెఱంగు జూచి జనకతనయ బెగ్గడిల్లి "పక్షీంద్రుఁడా! అయ్యో! నా నిమిత్తమున

నిష్ఠురివిగదా! ఇంక గతి యేమియున్నది” యని పలుకుచు శోకించు చుండ బ్రయామెంగొని దశాస్యుండు తన విజయమునకు సంతోషించి సింహనాదం బొనరించుచుం బోవ దొడంగెను.

పుణ్యవతియైన సీత వాని నుద్దేశించి “ఓరి రావణ పాపాత్మా! మృత్యువుతో చెరలాట మాడినట్లు, రామచంద్రుని దేవియైన నన్నుం గొనిపోవుచున్నాఁడవు. ఇది నీకు శ్రేయస్కరముకాదు. నీకు చావు సిద్ధము. దుర్బుద్ధివీడి నన్ను విడిచిపొ”మ్మని చెప్పుచున్న యామె వాక్యము లాలింప కడుగుచున్న వానింజూచి భూపుత్రికి గొడరిన కష్టంబును దలంచి వనదేవతలును, మునులును, తాము విడిపించుటకు శక్తి లేనివారలై మిక్కిలి దుఃఖించుచుండిరి. దిశలందగా, హారామా! రామా యని పలుకుచు జనకజ యాక్రందించుటం దద్వన మృగములును విని దుఃఖమును బొంది పైనడుగుచున్న రథము నీడ ననుసరించి పోవుచుం డెను. అఖిల భూత చయములును నాక్రోశమును జెందెను. బ్రహ్మదేవుం డావృత్తాంతము నెఱింగి, ఇంక దశముఖునకు వినాశకాలం బరుదెంచెనని నిశ్చయించెను. ఎంతచెప్పినను, తన వాక్యములు లెక్కచేయక గొని పోవుచున్న దైత్యపతింజూచి, సీత మహాక్రోధముతో తనలో “అయ్యో! ఈ పాపవర్తనుండు నన్ను విడువక కొనిపోవుచున్నాఁడు. వీనికి నాశకాలము సమీపించినది. మదీయవృత్తాంతము, రామచంద్రుండును, సౌమిత్రియు నెట్లు నెఱుంగుదురు? వారి కెవ్వరు జెప్పెదరు? ఏమిగానున్నదియోగదా!” యని చింతిల్లి, “ఓరి రాక్షసాధమా! మాయ పన్ని, నాపై నేమరించి ముచ్చుదనమున నన్ను గొనిపోవుచున్నాఁడవు, ఛీ! ఇది యేమి పౌరుషము? ఏమి గౌరవము? శౌర్యవంతుఁడవై యున్న మత్పతి వచ్చువరకు నుండి యుద్ధముచేసి నిన్ను జయించుకొని రాకూడదా? అధమాధముండవు గాపున నీవిట్ల చేసినాఁడవు. నీకు శౌర్య మెక్కడిది? సత్యమెక్కడిది? అచటనే యుండినచో యిప్పటికి రఘువీరు శరానలమున కాహుతియై పోయెడివాఁడవే. ఏరికి పందవుగానగాన నన్ను దొంగిలి తెచ్చినాఁడవు. దుర్మతీ! నీకు కాలము సమీపించినది. కావున దుర్బుద్ధి యిట్లు కలిగినది. ఖరదూషణ ప్రముఖుల పదునాలుగువేల రాక్షసుల బ్రమందించుటవలన నైనను రామచంద్రుని శక్తి నీకు గోచరింపలేదా? ఆ రాజశేఖరుని బాణాహతిం గూలునపుడుగాని యతని పరాక్రమము నీ వెఱుంగజాలవు. కపటవర్తనా! అనతికాలముననే నీవు నీపై పోగల”వని బహువిధముల నిందించుచుండ నాగాడక యుతం.

గా కొంపోని. నదులు, వనములు, దుర్గములు పట్టణములు గడచిపోవుచున్న సమయమున కొక్కచోట యరణ్య మధ్యమునం గల యున్నత మహీధరముపై నైదుగురు వానరులు నిలిచి చూచుచుండుటం గని సీత విలువగల తన మైఁగల భూషణములుదీసి, పైట చెఱంగును జించి యందు వానిని ముడిచి తనవంకఁ గనుచూడిన యా వానరుల ముందు పడునట్లుగ నా మూటను పడవైచి, తన కొఱకై వెదకుచువచ్చిన రామలక్ష్మణుల కొకవేళ వారలు నిజ వృత్తాంతము చెప్పుదురని నిశ్చయించెను. సీతచే నైవఁబడిన యామూటను తనముందు పడుటయు, నటనుండినవానిలో సుగ్రీవుడనెడి కపివరుండు దానినిఁ గైకొని, దాచియుంచునట్లు చెప్పి తక్కుగ వారిచే నొసంగెను.

——* రావణుఁడు సీతను లంకయందుంచుట. *——

రావణుండు సీతతోఁడ సముద్రముఁగడచి లంకాపురముసొచ్చి నివాసస్థానమైయున్న భూపుత్రుని డించి త్రిజట యనుదానిని రావించి, దానితో నిట్లనియె. "ఓ త్రిజటా! మేలైన సొమ్ములును, వస్త్రములును, పుష్ప చందనాదులును, మఱియు నెవ్వి గోరినను యీ తరుణీమణి కొసంగుము. తెలివిలేనివార లెవ్వరును జేరి మాటలాడనీయకుము. ఎప్పుడుగాని మీరీ కాంతామణితో పురుషవాక్యము పలుకవలదు, అప్రియములు చెప్పకూడదు మిక్కిలి భక్తితో సేవింపుచుండుడు. జాగ్రతగా రక్షింపు"డని యాజ్ఞాపించిన యది యామెను దోడ్కొని యంతఃపురంబున కరిగె. అంతట దశకంఠుండు యోజించి మిక్కిలి పరాక్రమవంతులైన రాక్షసుల నెనమండ్రుగురంబిలచి "శూరాగ్రేసరులారా! మనుష్యుఁడొకఁడు జనస్థానమునకు వచ్చి ఖరదూషణాది రాక్షసులనుగ్రంచి యా ప్రదేశము నరాక్షసము గావించెను. అది యెఱింగినది మొదలు నా చిత్తె వ్యాకులపూరితమై వానిని వధించినంగాని మఱియొక తెఱంగున మది కుదురుపడదని, మఱియు చింతఁగలవాఁడనై యున్నాను. మీరద్భుత పరాక్రమ కలితులలైన మీరే యా నరాధముని వధించి, నాకు సంతోషమును గలుగఁజేసి మీరు జనస్థానమందే యుండుఁడు. జాగ్రత్తసుఁడీ!" యని చెప్పినవారలు దండ ప్రణామము లాచరించి యచటనుండి వెడలి దర్పము తెసంగ జనస్థానమున కరిగిరి.

అంతట రాక్షసేశ్వరుండు మహా సంతోషముతో, సీతను దలంచి మదనబాణ పీడిత మనస్కుండై యలంకరించుకొని వేగిరపాటు గదురగా మున్ను నామెను నుంచనట్లుచేసిన 'రమణీయ' మందిరమునకేగి, యుండు

పులుల గుంపులోఁ చుట్టఁబడిన లేడి పదిగి రాక్షసస్త్రీ పరివేష్టితయై మహా దుఃఖముతో కన్నులనీరు కాలువలుగట్ట నేడ్చుచు చెక్కిట చేయిఁ జేర్చి, దీనవదనయు, నధోముఖియు, కళారహితయు నగు రాముని దలంచి పరితపించుచున్న యాలతాంగిఁ జూచి, తమక మగ్గలింపగా, కుఱఁడి కోరిక దీర్చుకొనెడి యుద్రేకంబుతో చేరనరిగి, పలుకరించి మోహంపుమాటల నిట్లనియె.

రమణీమణీ! ఏల చింతిల్లుచున్నావు? నా దివ్య భవనములును, నాకుఁగాల ధర, ధాన్య రత్న, కాంచన, పనస, వస్తువాహనంబులును, దాసదాసీ ప్రముఖ జనంబులును, మహత్తరమైన మదీయ మైశ్వర్యమును, సొమ్ములును, సర్వంబునుం జూడుము. ఇచట నేదేనియుం గొఱంతి యుండునేమో విమర్శింపుము. కమలలోచనా! ఈకలిమి కెల్లను నీవేయ దీశ్వరివి, ఇవి యన్నియు, నీయవియ గంతరూత్రిమే కాదు! ఎందఱో కాంతలు మదీయ ప్రియంబునకు పాత్రులై యున్నవారు. వారందఱును నీకు దాసీజనంబుగా నుండగలరు. నేనును నీ దాసుఁడననియే తలంపుము. ఇందొకటియు నసత్యముకాదు. నీకు నాపై ప్రియము గలిగెనేని యంతియ చాలును. మఱి యెంతటి సౌఖ్యముగాని నేను లక్ష్యముఁ జేయ కొల్లును, నీతోడిదియ లోకము, నీవే నా ప్రాణధనము ఇందుముఖి మన మిరువురమును విలాసముమీరఁగా, ఇసుక నేలలయందును, వనాంతరములందును, పొదరిండ్లయందును, గిరిసానువులందును, గుహలయందును, పూఁదోఁటలయందును, విహరింపుచు, రత్న సౌధములతో హంసతూలికలపైఁ జేరి సల్లాపము లాడుచు, కనులాకరముల జలకేళ సలుపుచు. ఇచ్ఛావినోదంబులం గూడి మదనతంత్ర కుతూహలం బలిశయుంపగా బెనంగుచు నానందంబున సుఖంబులనుభవింపుదము. ఈయౌవనము స్థిరముగాదు. దీనిని వ్యర్థముగాఁ బోఁగొట్టుకొన నేమిటికి? ఇపు డనుభవింపవలసిన సౌఖ్యమును పోఁగొట్టుకొని పిమ్మట చింతించిన ఫలము గలుగునా? కాఁబట్టి నన్నుఁ గూడి కామకేళీ సుఖములు లనుభవింపుము. ఇంక నీవా రామునిపై దలంపుఁ బెట్టుకొనవలదు. గాలిని బట్టుకొనుటయు, నిప్పు మ్రింగుటయు, కాలాంతకుని గెలుచుటయు, నెట్టుల సాధ్యముకాని కార్యములో యట్లే యీ లంకాపురంబుఁ బ్రవేశించుట కెవ్వరికిని తరముగాదు. ఇంక నిచ్చోటికి కా రాముఁ డెట్లు రాగలఁడు? నీవు పూర్వజన్మకృత దుష్కృతమునకు ఫలముగా నింతవరకును వనవాసముఁ జేసి నానా కష్టములును బొందితివి. ఇంక సుకృత ఫలముగా

నన్నుఁగూడి యిచ్ఛాభోగంబుల ననుభవింపుము. ఇచ్చోటనీకు గావల సినవన్నియుఁ జిద్ధముగా సమృద్ధిగా యున్నవి. భూషణాంబరాదులను వల సినట్లు గైకొని ధరించి యలంకరించుకొనుము దేవతలుగాని, యక్షులు గాని, రాక్షసులుగాని, నను నెదురింపఁజాలరు. ఇంకరాముఁ డెంతవాఁడు మనుష్య మాత్రుఁడును, దుర్బలుఁడును, రాజ్యహీనుఁడును నగువాఁడా? లంకాపురమునకు వచ్చి నన్ను జయించి నిన్నుఁదోడ్కొనిపోవును, వ్యర్థ మైన నీయడివియాసలువీడి నాతోఁడఁగూడి భోగింపుము. కలికీ! వేయి మాటలేమిటికిగాని, పూర్ణముగా నేను నీకువశ్యుండనైతిని. ఇది సత్య ము. నీకు మ్రొక్కెద గరుణింపుము నీ పాదములు నాతలపై బెట్టి నను సమ్మతమే నోచుటకు సంసిద్ధుఁడనై యున్నాను. తడవుఁజేయక మిక్కిలి వలపుఁగొని యలయుచున్న నన్ను చేపట్టి నాతాపము నివారిం పు''మని బతిమాలుదొడంగె.

—* సీత రావణుని తిరస్కరించి పలుకుట. *—

ఆమె''ఓరిమదోద్రగ్రమానసా! రావణా! పుణ్యాత్ముఁడైనదశరథ రాజన్యుని పుత్రుండును ధర్మ నిరతుఁడును నిరుతమాన శౌర్య, ధైర్య పరాక్రమ యుక్తుండును, లోక పూజ్యుండునునైన రామచంద్రుని ధర్మ పత్నినగు నన్ను పతివ్రతను మోసమునఁ దెచ్చినోటికి వచ్చినమాటలు వదరుచున్నావు. ఇది నీకు క్షేమకరము కానేరదు! నీలంకయు, నీవును నేలఁ గలసిపోవు కాల మాసన్నమైనది. నీవు నశింపఁగలవు. ఇంతలో నిక్లేల తుఱింగెదవు ''పాపాత్మా! నన్నుగొనివచ్చు సమయమున నాపతి యుండియున్న దో ఖరాదులం ద్రుంచిన వాఁడి శరముచే నీతలలు జక్కాడి యేయుండును. అపుడది తప్పినది. ఒరీ! దేవాసురులచే జావు గలుగ నట్లు వరంబుఁ గొంటినని గర్వపడుచున్నాఁడవు, అది వ్యర్థము ఎట్టి వరము నొందియున్నను నిన్ను రఘువేశ్వరుండు చంపుట నిశ్చయము ఇంక నీవు బ్రతుకఁజాలవు. త్వరితముగా తమ్మునితోడ గూడినచ్చును. నిన్ను వధించును. సుహాసుడు లక్ష్మణునను నీవు జీవించుటకల్ల. ఆ రామ చంద్రుం డలిగెనేని విశలాక్షుండైన నెదుర నిలువ సాధ్యముగాదు. అల్పుండవగు నీబలమును, శౌర్యమును నమ్మహాత్మునకు లెక్కయగునా? రాక్షసాధమా! ఛీ! నీముఖమును చూడకూడదు. నీభయంకరా కార మును జూచి వెఱచి మూర్ఛిల్లియున్న నన్ను స్మృతిలేనిదానింబట్టి తెచ్చి నాఁడవు. దుర్వృత్తా! మంత్రపూరితంబైన యజ్ఞ వేది దండాల వాకిటి యందుండుట యెట్లో యట్టుల నీచుండవైన నీయొద్ద రథముపై నుంటిని

ఇది నేను యేజన్మమునఁ జేసిన దోషమో తెలియదు. ఇటువంటి మోస
కారియైన నీతోడ పెక్కుమాటలు పలుకుచుండుట సాధ్వినైన నాకర్హం
బుగాదు. నాయెదుట నిలువకుము. ఇప్పుడే నేను ప్రాణములు విడుచు
టకు నిశ్చయించినాను. హీనమతీ! నీవు చెడఁగల వింక నావలెక్ష
ణో"మ్మని వాని కష్టముగా చేత నొక తృణమును బట్టుకొని మహాశోకం
బును దుఃఖమునుం గలదియై పరుషముగా బలికిన, విని, తనకోరిక నెర
వేఱునని యెంచుచున్న రావణుండు నిరాశుడై యనుగ్రహించి రాక్షస
స్త్రీలంజూచి "ఓ దనుజాంగనలారా! మీరలీ సీతంగొంపోయి యశోక
వనమున కరిగి యందు బెట్టుకొని, సామ వచనములచేతను, తర్జన భర్జ
నోక్తులచేతను, బోధించియు, బెదరించియు, నాశలుచూపియు, మీమీ
సామర్థ్యములు తేటపడ నన్ను వరించునట్లు చేయుఁడు దీనికై మీకు
పండ్రెండు నెలలు గడువ నొసంగినాను. ఈవత్సర కాలములోపల
మీరు చెప్పినట్లు వినక నన్ను నిరాకరించెనేని, నిర్దయగా మీరు
వధించి భాగించుకొని భక్షింపుఁడు. సంశయింప వలసిన కారణ మేమియు
నిమ్మాట మీకుఁ గలుగదు. గొనిపొం"డని యాజ్ఞాపించి యచ్చోటువిడిచి
పోయెను. అంతట భయంకర రూపిణులైన నిశాట స్త్రీలు జనకనందన
నశోకవనమునకుఁ గొనిపోయి, యనువైన చోటఁజేర్చి, రావణుం డాజ్ఞ
చేసిన చొప్పున బోధించుచుండిరి. సీత వారి పలుకులు చెవుల నిడి
యాదరింపక, నిద్రాహారములు లేక రామచంద్రుని మనమున ధ్యానిం
చుచు, కృశీభూతాంగియై వగచుచుండె.

—* రామచంద్రునియొద్దకు సౌమిత్రి వచ్చుట. *—

ఇక్కడి వృత్తాంతం బిటులనుండుగా. యచట నరణ్యమున దాశ
రథి మారీచుని వధించి. రాక్షసుం డొనరించి మాయాకృత్యమున
కచ్చెరువొంది జనకనందన జూచు తలంపున వచ్చుచుండ, నక్కలు
మార్గమున కడ్డమై కూయఁదొడంగె అది గని యతుల నమంగళకర
ముగా నవి యఱచుటందలంచి, తనలో "అయ్యో! దుశ్శకునములగు
చున్నవి. కారణము తెలియలేదు, దురాత్ముండైన రాక్షసుండు కూలు
నపుడు బిగ్గఱగా పేర్కొని యరచిన కూతను విని సీత యెంతభయముఁ
జెందెనో, లక్ష్మణుం డేలాగు దిగులొందెనో, వారి కెట్టికీడు మూడెనో,
వారి కేసంకటమును గలుగకుండవలయు"నని తలంచుచు త్వరిత గమ
నమున పర్ణశాలకు వచ్చుచుండెను. అపుడు వెండియు ననేకములైన
దుర్నిమిత్తములు పొడకట్టుచుండుటయు సంశయాకుల మానసుండై కలంగి

లింతదూరము వచ్చినంతట, మిక్కిలి ఖిన్నుండై యెదురుగా వచ్చుచున్న సౌమిత్రిం గాంచెను.

ముఖమున దైన్యము తాండవింపగా నడుదెంచిన తమ్మునిం గౌగలించు రామభద్రుం డిట్లనియె "తమ్ముడా! నేను తరుముకొని వచ్చినది మాయకాడైన రాక్షసుండుగాని నిజమైన మృగముకాదు. ఆ మాయా కురంగము నన్ను చాలదూర మెలయించిన పిదప బాణింగూల్చితి. అంతమాయ లోలుండు దనుజుండు ప్రాణములువిడిచె. అది చూచి నేను మరలి వచ్చుచుండగా పెక్కు దుశ్శకునములు కనుపట్టెను. నీకును సీతకు నేమి యుపద్రవము కలిగెనో యనెడి చింతతో బిరబిర వచ్చుచున్నాను. ఇంతలో నీవు యెదురైతివి. అయ్యో! ఒంటరిగా జానకిని డించి రాదగునా? ఏల వచ్చితివి? —ఆ కోమలికే యాపదలు గలుగునో కదా! దిగులు బుట్టుచున్నది. లక్ష్మణా! ఏదో విపరీత మేర్పడునట్లు తోచుచున్నది. ఇది చూడుము నీవు భూపుత్రిని విడిచివచ్చితివి. ఇపుడు నా యెడమకన్నును యెడమభుజమును నదరుచున్నవి. హృదయమున నేమో సంకటము కలుగుచున్నది. ఇంకనెట్లు పుష్టమృగ దుష్టరాక్షస సమృద్ధంబైన యీ యరణ్యమున నయ్యబల యేమి చేయగలదు? ఏ క్రూరజంతువైనం జంపియుండునో. లేక రాక్షసుం డెవ్వండైనం గొనిపోయి యుండునో, యెట్లయ్యెనో, యేదియునుం దోచలేదు. భయ మంకురించుచున్నది, నేను రాజ్యమునువీడి యరణ్యములకు వచ్చుచుండగా, నన్ను విడిచి యుండలేక కష్టములను లెక్కింపక నా వెంట వచ్చినది.

— * లక్ష్మణుండు సీతను విడిచి వచ్చుటకు రాముడు చింతించుట. * —

అటువంటి ప్రియముగలదియగు జనకనందన కడరు గలుగుటకు నామనం బోర్వదు. తమ్ముడా! భూమిజ క్షేమమునుం జెప్పుము. ఆ సాధ్వీకిని నాకును, నే క్షణమునైనను నొక్కింత యెడబాటు గలిగెనేని ప్రాణములు పోయినట్లె తలంపుము సుమీ! ప్రాణతుల్యయైన సీత లేకున్నచో రాజ్యమును, భోగభాగ్యములును నాకేమి జేయుటకు చెప్పుము? మదీయ సంతోషముల కెల్లను మైథిలియే యాధారము. అటువంటి యామె కేమైన నడుపు గలిగినచో నేను నిర్వహింపజాలను. నేను ఖరాదులను సంహరించి నంతట చెడిపోయిన శూర్పణఖ తనయన్నయైన దశాననునొద్ద కరిగి యేమేమియుం గుట్రచేసినో యుండునుగాని, యది యూరకుండునది కాదు. అట్లయ్యెనేని రావణుండు దుష్టులైన రాక్షసులను బంపక మానడు. వానిచే పనుపబడి దైత్యు లరు

డెంచి యేమైన నుపద్రవముఁ గలిగించి యుండుదు రేమో యనెడి సందేహము నామనమున నంకురించుచున్నది. నేను వచ్చునంతవరకును మీా వదినెను జాగరూకత గలిగి రక్షించుచుండుమని చెప్పి వచ్చితినిగదా! ఇంచుకైనను నీవు వెఱువక యీ యుగ్రాటవిలో నొంటరిగా నుండఁ జేసి యిటు రావలసిన నిమిత్తమెయ్యది? ఆలస్యముజేయక వచ్చినవిధ మెట్టిదియో వచియింపు'' మని తొట్రుపాటు తోడ నడిగెను.

—* లక్ష్మణుం డన్నతో తన రాకకు కారణంబుఁ జెప్పుట. *—

ఈ ప్రకారముగా కౌసల్యా నందనుండు సీత విషయమునుదలంచి దిగులొంది యడుగుటయు, లక్ష్మణుం డన్ననుజూచి "రామచంద్రా! వినుము నీచేఁగూలిన మృగా కారుండైన రాక్షసుం డవిధమున బిగ్గఱగా నఱచుటయు, యారావంబును విని జనకనందన బెగ్గలమంది నన్నుబిలిచి "లక్ష్మణా! రాఘవేశ్వరుం డీ మృగము వెన్నంటిపోయి తడవైనది ప్రస్తుతమెట్లున్నాడో, హా! లక్ష్మణా! హాసీతా! యని మనల శోకార్తుని పిలిచెను. ఆనృపశేఖరునకు యేమేనియా సంకటము సంఘటిల్లియుండును. కానిచో నట్లేలయఱచును? ఇంక నీవు తడవుచేయరాదు. త్వరితముగాఁబోయి భ్రాతృవాత్సల్య మేర్పడ నీయన్నకు సాయముఁ జేయుము. ఆక్రందన విని నదిమొదలు నామనంబు తల్లడిల్లుచున్నది. రామచంద్రునిం జూచునంతవరకును, నేను ధైర్యమువహింపఁజాల. పొమ్ము పొమ్మ"ని త్వరపెట్టుచుండెను. ఆమె మాటలకు నేను చలింపక "అమ్మా! దేవతలకంటె నధికుఁడైన కకుత్స్థకులవర్యున కెట్టి యాపదయుం గలుగదు. ఆమహానుభావుని జేరికినజేయుండు. అట్టివంటి పరాక్రమవంతుఁడు తానొకనివలన నొక యాపదఁజెంది యత్యల్పుఁడనైన నన్ను తనకు రక్షణముగా రమ్మని పిలుచునా? ఇవి యేమిమాటలు? మూఁడు లోకములలోను, రామచంద్రుని నెదురింపగలవాఁడు లేడు. అతని కెట్టి కీడునుం గలుగదనుట నిక్కమగుటను నీమనమున దీనికై దిగులుఁ జెందవలదు. ఈరావము దుష్టుండైన రాక్షసుండెవనివలననో గలిగినదియ కాని రామచంద్రునిచే పిలుచుటగాదు. ఇంచుకతడవు ధైర్యమును నుంచితివేని మీా యన్న రాఁగలం'' డని చెప్పి మఱియుం బలుతెఱంగుల నామెకు బోధించితి, నామాటలకు శాంతి నొందియుండవలసిన దానికి మాఱుగా, యామె మిక్కిలి శోకాక్రాంతయై, నేను తడయుట కోర్వక నొచ్చుచు పొమ్మని నన్ను మఱి మఱియుం ద్వరచేయ నారంభించెను. కంఠ యామె నావెతో "తల్లీ! ఇటుల చింతించెదవేల? ఇపుడేవి చెడినది? శాంతమతివై యుండుము మా

యన్న పోవునపు డచ్చోట నిన్ను జాగ్రతగా రక్షించుచుండుటకై నన్ను నియమించి చనియె. ఇట్టి తెఱిని యువతివైన నిన్ను ఘోరాటవిలో నొంటిగా విడిచిపోయిన నాపై కోపము నొందకుండుమా. భీతిమాను'' మని పలికిన, యామె నామీఁద నధికమైన యాగ్రహమునుఁ బూని, ''ఓయి సుమిత్రానందనా! అన్నచేఁత నెఱింగియు, నేను పొమ్మనినఁ బోవక ధైర్యమున నున్నవాఁడవు దాయాదులకు కరుణయుండునా? అన్న లేకున్న యెడల నన్ను చేపట్టనౌననిఁ దలంపుఁగొని యున్నవాఁడవు కాఁబోలు. నను గవయుటకు నీకు సాధ్యమగునా?'' యని మఱియుం జెప్పరాని కఠోరవాక్యములు బలికెను. ఆమాటలు విన్నంతట నచ్చోట నిలుచుటకు మనంబొల్లక, దైవంబుపై భారమువైచి నిన్నుఁగానవచ్చితిని ఇది జరిగిన వృత్తాంతం''బని విన్నవించెను.

సౌమిత్రి ఈప్రకారము చెప్పినవిని రఘుకుల వల్లభుం డతనిగాంచి ''తమ్ముడా! నీవు గొప్పతప్పుఁజేసినాఁడవు. నాశక్తి యెట్టిదియో బాగుగా నెఱింగియుండు వాఁడవయ్యు, స్త్రీయగుటచే యోచనాశక్తిరహితయై మీవదినె నిన్ను నిందింపగానే, దానికై కోపమొంది యిక్కడి కెనుడించి రావచ్చునా? సీత మాటలతోడ సంబంధము నీ కేమిటికి? చెప్పుము. నాయాజ్ఞ ప్రకారము నీ వచటనుండక వచ్చినది నేరము కాదా? ఒకవేళ యా మాటలువినుట నీకు కష్టముగాఁ దోచినచో యచ్చోటు వీడి యంతలంతల నైన యుండి రక్షింపవలయునుగాని యిటుల రాఁదగునా? మనలనే యిట్టి మాయలు వన్ని మోసగించుచున్న రాక్షసు లింక నయ్యబలను గికురింపక పోవుదురా? ఇప్పటికి క్రూరులు భూమికను గొని పోవకుండుదురా? అయ్యో! బలు సంకటము తటస్థించినదిసుమీ? మాయా మృగాకృతి ధరించిన యాపాపాత్ముఁడైన దనుజుండు ప్రాణము విడుచునపుడు సయితము తన దుర్గుణము వీడక యటుల మిమ్ము పేర్కొని యఱచిచచ్చెను. ఆహా! వాని చాతుర్యము నేమని చెప్పవచ్చును? అటుల కూతపెట్టి యెన్ని కష్టములు గలుగ జేసెనో చూచితివా! ఇంక క్షణమైనందడయరాదు. శీఘ్రముగాఁబోయి జానకిని శుభస్థితనుండు బాలికగాఁ గన్నుల బూచిన గాని సంతాపము నిలువదు ర''మ్మని పలుకుచు. మిక్కిలి విచారముతో కదలిపోవుచుండ దుర్నిమిత్తము లనేకములు దోఁచుచుండుటయు గాంచి తమ్ముఁడా! ఈ దుశ్శకునములు చూడగా, నాలోన సందేహమును, భయమునుం గలుగుచున్నది. [illegible] కీడు

మాడునో, తెలియకున్నది" యని యతి రయముతో జనస్థానమున కేగి పర్ణశాలఁ జొచ్చిచూచెను.

—* రాముఁడు పర్ణశాలయందు సీతంగానక విలపించుట. *—

సీతాదేవి లేమివే,యా పత్రకుటీరము కళాహీనమై, చంద్రుండు లేని రాత్రివలెను, శారిక లేని పంజరమువలెను కమలములు లేని కొలంకు వలెను, దీపములేని మందిరమువలెను, పూఁదీవియలులేని వనమువలెను ముక్కులేని మొకమువలెను కోకిలములేని మానివలెను, సూర్యుఁడు లేని పగలువలెను, వాడువాఱి యుండెను. అట్టి యాపర్ణశాలంజూడ గానే రామచంద్రుని యుల్లము జల్లుమని, ఒడలు వడంకగా దిగులును వ్యసనమును నగ్గలింపగా, నలుగెలంకులుంజూచి యామె జాడ, గానక, వెలుగడి, తిరుగాడి చోటులన్నియుం గలయ వెడవెడ యూర్చుచు వెదక నారంభించెను. ఆమె జాడ గానబడకుండుటయు మఱియు దిగులొంది తనలో "ఇది యేమివింత? సీత యడుగుల జాడయే కనఁబడకున్నదీ. ఎందరిగినది? నాకొఱకై తానును వెదకుచుం బోయియుండునా? లేశ భయమున గ్రమ్మందిన, మృగములు భక్షించియుండునా? కాదేని యెవఁ డైనం గొనిపోయి యుండునా? ఏమైనది" యని తలంచి శోకభాష్పములు కన్నుల జాఱుచుండగా, నందందుం జని చూచుచు పిలుచుచు, గాన రాకున్న వివశుండై ప్రలాపించుచు, వనమునందలి వృక్షలతా గుల్మ ములను, మృగపక్షి చయములను నడుగుచు భ్రమా కులచిత్తుండై జన కజ తన ముందటనుండిన చందమునఁ దోఁచిన సంతసింపుచు, ప్రేమా ధిక్యతచే, బయలు కౌఁగలించి, సీత లేమికిఁ గుందుచు, బహువిధములం దలంచి యడలుచున్న యన్న రీతి జూచి సౌమిత్రి దుఃఖాక్రాంతుఁడై యిట్లనియె.

"అన్నయ్యా! ధైర్యమువీడి యిటుల చింతాసాగర మగ్నుండవై పరితపించుటచే లాభ మేమిగలదు? శోకమువలన దుడుగుము. జనక రాజనందన యెందైనం గొలనికిఁ బోయినదియో, పూవులుగోయుటకై పోయెనో, లేక మన మానసము లరయుటకై యెచ్చోట నేనియు దాగి యున్నదో గాక, మనము నలుకెలంకులను వెదకి, కానరాదయ్యెనని నిరాశఁ జెందఁదగునా? ఇంకను నియ్యరణ్యముఁ గలయ వెదకుము. మనల శంకించి పరిహాసమునకై చాటుమాటుల నెటనేని యుండిన నుం డవచ్చునని తోఁచుచున్నది" యని చెప్పి యతని దోడ్కొని కానన మున వెదకుచు కొంత దవ్వేఁ చని చూచి యెచటను నామె పొడగాన

రాకుండుటయు శాంతవచనములు పలుకుచుం జనుచున్న సమయమున జానకి వానితమ్మునితో, లక్ష్మణా! మందాకినీ, జనస్థానములం, ప్రసవ ణగిరిగాను ప్రదేశములను వెదకితిమి. ఎందును గానరాకున్నది. ఇంకఁ గొంతతడవు సీత కనబడకుండె నేని మదీయ శరాగ్ని నీ యరణ్యంబంత యు భస్మీకరించెద"నని పలుకుచు, మఱియుం గొంతదవ్వు చని యొక్క చోట జానకీదేవి ధరించియున్న పుష్పహారము బడియుండఁ "కాంచితి వా! ఇది యిచ్చోటికెట్లు వచ్చినది? సీత యిందే యేవంకనో యుండ వలయుంగాదమ్మా!" యని చెప్పి యాతురతతో నలుదిక్కులం గనుంగొనుచు ననుగుచు, ముందట కొక్కెడసీత యడుగులును, రావణుని యడుగు లును నుండుటం జూచి యవి సౌమిత్రికిఁజూచి "చూడుము! లక్ష్మణా! ఇవి భూపుత్రి పాదచిహ్నములు ఇవి దనుజుని యడుగుల జాడగా దోచు చున్నది. కాబట్టి రాక్షసుం డెవ్వఁడో సీతను గొనిపోయి యుండును ఇదియే నిశ్చయము. నాయొద్ద జానకి యుండగా కన్నెత్తిచూచుటకైన నను యముఁడు సయితము సాహసింపఁజాలఁడు. ఇప్పుడు నేనులేని కార ణమున నిట్లుతటస్థించినది ఈయడుగుల జాడ యిచ్చట మాత్రమే కనబడుచున్నది. మఱి కానవచ్చుటలేదు. దనుజుం డేదిక్కునకేగెనో యెటుల గొంపోయెనో యది తెలియకున్నది, మన మింక యూరక్క నుండు పోయిన దిశను దెలిసికొని యావంక నడుగవలయు"నని దుఃఖిం పుచు గద్గద రవమున, బలికి యా పాదముల గురుతును లక్ష్మణుండు జూచి, యన్న చెప్పినట్లు యుండుటయు దిగులుగొంది తత్తరిల్లుచు, కా ర్యము తెలుంగు నూహించి శోకాకులుండై తల్లడ పాటునుం జెంది తపిం చుచున్న రామచంద్రుని నూరార్చుటకు, దలంచి యతనికి ధైర్యమును గలిగించుటకుం దగిన మాటలు పలుక దొడంగెను,

ఏడవ ప్రకరణము ముగిసెను.

శ్రీ రా మ వ న వా స ము

వ చ న కా వ్య ము.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము.

సీతాదేవి నన్వేషించుచు, రామ లక్ష్మణులు వనాంతరములఁజొచ్చి నోవుచుండగా, రఘుకులేశ్వరుండు జాబిల్లిమోము వదన వియోగముచేఁ గ

గిన యుపాయకరమైన వ్యసనమును సహింపలేక యామె గుణములును, చేష్టలును, పలుకుచు, తనయందు గలిగియుండిన ప్రీతియుందలంచి, యంతంతకు నెక్కుడగుచున్న చింతచే వెతఁజెందుచుండుటంగాంచి, సౌమిత్రి యాపుణ్యశీలునకుఁ గొదవిన మహాదుఃఖమున కెంతయు మనమున నొచ్చి "రాఘవేశ్వరా! ఇటుల నీవు చింతాసాగర మగ్నుండవై యుండగా నేను చూచి సహింపఁజాలకున్నాను. ధైర్యవంతుఁడవై యుండియు నజ్ఞుని చందమున వగచుట యుక్తమగునా! కార్యము తప్పి వచ్చినపుడు దానికిఁ దగిన వెరవు నరసికొనవలయును గాని చింతించినచో ప్రయోజన మేమియున్నది. శోకింపకుము, ఎట్లయినను ప్రయత్నించి జానకి పోయిన తెఱఁగు దెలిసికొని యామెను గనుఁగొనుటకు తెరవు నూహించుట కర్తవ్యముగాని, ఇది శోకించుటకు సమయముగా"దని చెప్పిన విని రామచంద్రుం డతని కిట్లనియె.

"లక్ష్మణా! నీవు చెప్పెడి పలుకులు నిజములేయైనను, యెంతచిక్కబట్టినను నాహృదయ పశ్చాత్తాపం బెంచుకయు నడంగకున్నది. జానకిపైన నాకుఁగల ప్రేమపాశము నన్ను పలువిధముల నలంచి శోకసాగరమగ్నునిఁ గాంచినది. ఏమిచేయుదును? నాదుఃఖము నూచిక కనికరించి యే వేల్పులుగాని మునులు గాని మఱెవ్వరుగాని మదీయ మనోహారిణియగు మిథిలేశ సుతం దెచ్చి యివ్వకున్నారు. పోయిన తెఱఁగైనఁ జెప్పకున్నారు. అహహ! ఏమిచిత్రము సాధ్వి సమాదరయా భూపుత్రి లేకుండినచో, నేనీ లోకమునఁ జీవించియుండియుం బ్రయోజనములేదని తలంచుచున్నాను. ఆ సుందరాంగి యరిగిన చొప్పును దెలుపుట కొల్లని యీ ప్రపంచమందలి భూతకోటిని నిర్మూలించి మదీయ మహోగ్రశరాగ్నిచే త్రిలోకములును నాశ మొనరించి పిమ్మట ప్రాణములు తొఱంగెదను" అని యుగ్రుండై పలికి వింట బాణము సంధించి లోకములేర్చి భస్మీకరించుటకు యత్నించినఁ జూచి వారించుచు సౌమిత్రి యమ్మహాత్మునితో యిట్లనియె,

—* సౌమిత్రి రాముని కోపంబును శాంతిఁ నొందఁజేయుట. *—

"రాఘవేశ్వరా! శాంత స్వరూపుఁడవైన నీవింతటి కోపోద్రేకమును వహించినాడఁవేల? అకటా! నీవు కోపించినచో లోకము లెట్లు మనగలవు? లోక శరణ్యుండవును, లోక త్రాణుండవును, లోకేశ్వరుండవునునైచ లోక హితార్థముగా దుష్టరాక్షస భంజనమునకుఁ గడంగి యవతరించిన పరమపురుషుండవు ఇటుల నలుకఁబొందినచో నివారించ

గలవా రెవ్వరున్నారు? స్వామీ! లోకము రక్షించుటకు బదులుగా సంహరింపఁబూనుట న్యాయమగునా? అదియునుఁగాక, తప్పుజేసినవానిని దండింపవలయునుగాని నిరాపరాధులను నీవంటి ధర్మవర్తనులు శిక్షింపఁ దలంపుదురా! సీత నెవ్వఁడో రక్కసుండు గొనిపోయెనని వానిపై బొడమిన కోపమున ప్రపంచమును దహింపఁదగునా? నిర్దోష జీవ తతిని నిర్మూలముఁ జేయుట ధర్మమగునా! ఎవఁడపకృతిఁ గావించెనో, వానిని వెదకి గనుంగొని శిక్షించుట కర్తవ్యముగాని, ఇట్టుల చేయుటకాదు. నా విన్నపము నాలకించి యీ యుద్రేకమును జాలింపుము, దేవా! మనము ప్రయత్నము విడువక, గిరులు, వనములు, నదులు, బిలములు, సముద్రములాదిగా, వెదకి, సీతను హరించినవానిని గానకపోయినను, దేవముఖ్యులు వాని తెఱంగు దెలుపకుండినను, నప్పుడిమ్మట భవదీయ నిర్ఘాత సమాన బాణానలార్చుల లోకములు దహింపుదువుగాక. మొదటనే యిట్టుల చేయుట యోగపద్ధతి గానేరదు. విజ్ఞుండగువాఁడు కార్యాకార్యముల తెఱంగునెంచి యర్హ్వాపథము ననుసరించిన శుభంబగునని పెద్దలు పలుకుదురు. ఎవఁడు పొడమిన తన తీవ్రకోపంబు నడంచి ధర్మయుక్తంబులుగాని పనులకుఁ దొడరుటను వీడి వర్తించునో యతం డెంతయు నుత్తమపురుషుండని యభిజ్ఞుల మతము. కావున నీ యాగ్రహంబు నుత్తమపురుషుండని యభిజ్ఞుల మతము. కావున నీ యాగ్రహంబు నుపశమించి కార్యంబు తెఱంగు నాలోచింపుము. సీతానిమిత్తమున నజ్ఞుని భంగి దుఃఖించుట యుచితంబుగాదు. మన మెవ్విధముననైనను, సీతాపహారునిం గనుంగొని పరిమార్చి పుణ్యగుణోపేతయగు సీతం గొని వత్తము. మఱియొక విధమున నేదియుం దలంప వల''దని చెప్పెను. రాఘవేశ్వరుఁడుతమ్ముని పలుకులు విని యతని సమంజసవర్తనోద్దేశము నకలరి, యుద్రేకంబు నడంచి లోక సంహారోపక్రమణ భావంబునువీడి విల్లెక్కుడించి యతనితో యిట్లనియె.

''ఓయి లక్ష్మణా! నీవు మిక్కిలి బుద్ధిమంతుఁడవు. నీ పలుకులు నామనంబున కెంతయుం దృప్తికరములై యుండును. కాఁబట్టి యెట్టుల చేయఁదగునని నీవు చెప్పెదవో యట్టులనే చేసెదను. ఇపుడు మన మొనరింపవలసిన దెట్లు? ఎక్కడికి పోవుదము? ఎచ్చోట వెదకుదము? జనకజను గనుంగొనుటకు మనము చేయదగిన యుపాయం బెయ్యది? తత్ప్రికారంబు నెఱిగింపు''మనుఁడు, వివేక ధనుండైన లక్ష్మణుండు యోజించి ''రఘుకులేశ్వరా! ఇంకను మన మీ జన స్థానారణ్యంబునంగల గిరి

ముగ్గవన భీరాగములందు వెదకుట మంచి"దని చెప్పిన నగ్రేయుని యనుజ సహితుండై యుండెను యీయుము పోవుచున్న తఱి రెక్కచోట రావ ణ ఖడ్గాహతిచే రెక్కలు తెగి, నవారణక్షత గాత్రుండై కదలలేక క న్నులార్పిరితో బడియున్న జటాయువుం గాంచి, పర్వతోపమాన దేహుఁ డై న యప్పక్షీంద్రుని గన్నులకే చూపుచు, వింటశరంబు సంధించి యగ్ని కోపానల దీప్తలోచనుండై రామచంద్రు డిట్లనియె లక్ష్మణా! చూచి తివా! వీఁడొక రక్షసుఁడుగా నుండునని తోఁచుచున్నది. మహీసుత నపహరించినవాఁడు వీఁడుగానే యుండవోపును. ఆ యబల నెచ్చి మ్రింగి, మన రాకనుచూచి యుద్ధంబున కాయితమై పక్షి రూపమును దాల్చియున్న వాఁడుగా కనుపట్టుచున్నది. తీక్ష్ణములైన శరాంబులచే వీని ప్రాణంబులఁ గొనియెదను" అని పలికి శర ప్రయోగంబున కుపక్ర మించుటయు వెఱంగి జటాయువు హీనస్వరంబుతో, జాయవచ్చిన రాము చంద్రునకు వినవచ్చు నంతటి కంఠరవంబున "ఓ రామా! రామా! ఆర్త శరణ్యా! పుణ్యస్వరూపా! నేను జటాయువును. మీతండ్రియగు దశర థేశ్వరునకు ప్రాణ సఖుండను, నాపై భవత్కృపాదృష్టులు ప్రసరింపఁ జేయుఁడు నాస్థితి యిట్టుల నగుటకు కారణంబుఁ జెప్పెదవినుము" మీరు లేని సమయంబున, లంకాపురాధిపతియగు దశాననుం డరుదెంచి మహీ నందనను చెఱగొని పోవుచుండగాఁ జూచి నేను వాని నరుగనీక రథం బున కడ్డంబుచని. వాని రథంబును విఱిచి కవచంబుఁ జించి మేనుచిల్లులు పడంబొడచి నఖంబుల వ్రచ్చి బాధించుటయు, వాఁడు భూపుత్రిని డించి నాతోడ పోరొనరించి, నేను నంత బడలుటయు ఖడ్గంబుచే నా పక్షం బులు దెగ వ్రేసి రయంబున జానకిని నెత్తికొని గగన పథంబున లంకకుం బోయెను."

అని చెప్పుటయు, నప్పులుగులఱేని పలుకులు విని రామ విభుండు సౌమిత్రితో "వింటివా! తమ్ముఁడా! ఆహా! ఎంతటి కష్టకాలము వచ్చి నది? దైవతంత్రమున కన్యథా జరుగదుగదా! రాజ్యము తొలంగుట, తండ్రి మృతుండగుట, గహనవాసము సంప్రాప్తమగుట, జనకజ నెడ బాయుట, మొదలగు దుఃఖములన్నియు నొండొంటి ననుసరించి తటస్థిం చుటయు నది చాలక, అయ్యో! మన తండ్రికి ప్రాణసఖుండైన యీ పక్షివరుండు నాపక్షమున దుష్ట రాక్షసునితో పోరి ఱెక్కలు తెగిపడి యుండుటంగననగా, మఱియొక వ్యసనమున్ను ముంచి వేసినదిగదా! ఏమి చేయుదును?! అని వగచి ధనుర్బాణంబులు క్రిందబడవైచి జటాయు

వుంజూచి "విహంగోత్తమా! నాకొఱకై నీవిట్టి యాపదను బొంద వలసిన వాఁడవైతివి. ఆ పాపాత్ముఁడైన దైత్యాధముఁడు సీతంగొని యేదిక్కునకరిగెను?" యని యడిగిన మాపలుకనిశోకాగ్ని శిఖలు పుడమిపై బడియె. లక్ష్మణుండును కట్లకపడి కొంతవడికి తేఱి శోకంబు నడంచికొని రోదనంబుఁ జేయుచున్న యన్నఁగని యాతని పాదములకుమ్రొక్కి "రాజశేఖరా! శాంతింపుడుము. భవద్వియోగంబున దేహంబువీడిన మనతండ్రి లోకాంతరగతుండయ్యె. భరతుఁడు రాజ్యభారమూనకుండునని ప్రార్థించిన, జనకుని వాక్యంబులు సత్యంబులగునట్లు వనవాసంబును విడక యయోధ్యకేగి రాజ్యపాలనంబును గావంపక బూనునట్లు వాగ్దానంబును జేసి చనాఁడవుగదా! సీతంబడసి మరలి పురంబునకరిగి భవదాగమనంబును గోరుచున్న పౌరులు, మంత్రులు, తల్లులు, సోదరులు మొదలుగాఁగల వారికి సంతోషమును గలిగించుటకు యత్నింపుము విరక్తిఁబొంది యిట్లు దుఃఖించుట నీవంటి యుత్తమపురుషునకుఁ దగినపద్ధతిగా" దని పెక్కు విధంగుల బోధించిన పిదప రామచంద్రుండు జటాయువుంగనుంగొని, పక్షివల్లభా! ఆరాక్షసుని వృత్తాంతమును వానిచే బట్టువడిన సీత నన్నుఁగూర్చి పలికిన మాటలను సవిస్తరముగాఁ దెలియఁజెప్పు" మని యడుగుటయు, జటాయువు హీనస్వరంబున, గన్నుల నీరుగార్చుచు నిట్లనియె.

"సముద్రమధ్యంబున లంకాపురంబను మహాపురంబు గలదు. దానిని పాలించువాఁడను, మహాబలవంతుఁడనునైన రావణుండనెడిరాక్షసనాథుండు చనుదెంచి జానకిం గొనిపోయె. ఆలంకాపురము దక్షిణముదిశయందుండును. కాఁబట్టి మీరు యామ్య సముద్రమందలి యవ్వరంబున కరిగి యా ఖలుని సంహరించి భూసుతంగొని రావలయును. రామచంద్రా! నీవు దుఃఖపడవలదు. అనతికాలంబున నీవు సీత లభింపగలదు. ఆ సాధ్వితోఁగూడి యయోధ్యకరిగి పట్టాభిషిక్తుండవై సకలవిధంబుల రాజ్యభోగంబుల ననుభవించెదవు. ఇది సత్యము నేనింక ప్రాణంబులు భరింపనోప మీ దర్శనంబు గలుగుటచే ధన్యుండనైతి"

—* శ్రీరాముఁడు జటాయువునకగ్ని సంస్కారంబుఁ జేయుట. *—

నని పలికి ప్రాణంబులు విడిచెను. అదిచూచి రామచంద్రుండు తమ్మునితో "లక్ష్మణా ఈ పక్షీంద్రుండు డుపకారముఁ జేయుటకు వచ్చి రావణునితో ఘోరయుద్ధం బొనరించి నేలఁగూలి మృతినొందె. ఇవ్విధంబును జూచిన నామనంబున సీత పోవుటకంటె నధికంబైన దుఃఖముపొడ

ముచున్నది. ఇక్ష్వాకువంశేంద్రుండగు దశరథునకు సఖ్యుండవగుటే మనకుఁ పూజ్యుండవును మఱి రక్షణీయుండవును నగుదువు. ఈ పక్షిరాజునకు అగ్ని సంస్కార మొనర్చుట నా కర్తవ్యంబు. చితి సిద్ధముఁ జేయుము" యనిన, సౌమిత్రి యగ్ని మథించి తెచ్చిన నయ్యెరువులం బెట్టి యెత్తి జటాయువుం జితిపై నిడెను. అప్పుడు రామచంద్రుండు వహ్నిని వ్రేల్చి, "నాకొఱకై ప్రాణములు విడిచి, నాచే దహింపఁబడిన యీ పక్షీంద్రుండు నే యనుష్ఠాతలుత్తమలోకంబులఁ బొందునుగాక" యని పలికి దహించి, యనన్తరమున రోహి మృగంబులఁ జంపి, తదీయ మాంసఖండంబులు పచ్చిక కడిమి పెట్టి, జటాయువునుఁ దలంచి దర్భపూతముగాఁ బిండములు పెట్టి విధ్యుక్త క్రమముగఁ బ్రేతకృత్యముఁ దొలఁగఁజేసి, గోదావరి నదిని స్నాతసన్నుఁడై నా పుణ్యాత్మునకు జలముల తిలోదకంబిచ్చెను, మహా పుణ్యాత్ముఁడైన రాఘవేశ్వరుం డిట్లు సత్కృతుండైన కతమునను, రణమున నిహతుండగుటచేతను, జటాయువు, పుణ్యగేహముఁ బ్రవేశించి, యత్యుత్తమమైన పుణ్యలోకము కరిగె.

అంత రామలక్ష్మణులు సూర్యాస్తమానం బగు నంతకు మగుడి పర్ణశాల కరుదెంచి సీతం దలంచి శోకసాగర మగ్నులై యుండి యా రాత్రి కడపి, వేగుటయు, లేచి యా శూన్యగృహము విడిచి, శరచాపములం ధరించి సీతాన్వేషము చేయుచు, పశ్చిమాభిముఖముగా దిరిగి జనస్థానమును దాటి మూఁడు క్రోశముల దూరము పోయి, క్రౌంచపత్రిగాంచి ప్రవేశించి, బహుతర పక్షిగణాన్వితమును, నానావిధ పుష్ప ఫలశోభితమును, వివిధమృగ నివస సంచార యుక్తమును నగు నా వనముఁ గని, యందు సీతను వెదకి, తమసా నదిం జేరవచ్చుటయు తత్సమీపావిస్థలిని, ముందట, నూర్ధ్వకేశియు, లంబస్తనియు, నుగ్రగంధియు కురూప కుక్షియు, ఘూకస్వరయు, నగు భయంకరాకార నొక్క రక్కసింజూచి, దాశరథు "లీ ఘోరరూపిణి యెవ్వతియో" యని తలంచుచుండ, నది త్వరితముగా వారలఁ జేరవచ్చి యటులున్న సౌమిత్రి కరము బట్టుకొని, నిశ్చేష్టుఁడైన కౌఁగిలించుకొని వెలికిఁ దీయుచుండ, నగుచు "ఓ సుందరస్వరూపా! అయోముఖియను పేరుగలదానను. నేను రాక్షసస్త్రీని నీసొగసుఁగాంచి నిన్ను మోహించినదాన నాయందు కనికరించి నా కోరిక నూఱేండ్లు సుస్థిరభోగముల దేలింపు"మని ప్రార్థించెను. లక్ష్మణుఁడాది విని కోపించి యసహ్యపడి "ఛీ! కుల పాంసని" చేయివిడిపించుకొని పా యంద్రోచిక యది పోవక మోహపరవశయై నండయుం జేరవచ్చుటయు

దాని సాహసముఁగని, నానా కర్ణ స్తవములుగోసి "
నీవు మిక్కిలి సౌందర్యవతి నైతివి. ఇట్లు జేసితివిగా
గని వలపుఁ బొందుదును. ఇంక వచ్చిన పనియైన
సించెను. అది యొడలంతయు నెత్తురుచేఁ దడియ
జాలక వ్రాలుచు, సోలుచు, సొక్కుచు, తూలుచు, నార్చుచుం నొంత దూరము పఱచి నేలఁగూలి ప్రాణములు తొఱములు, అయోముఖి చచ్చుటయు. రామలక్ష్మణు లారావము పుట్టిన దిక్కునంగల వనముఁ జొచ్చి యది యెయ్యదియో యని తలంచుచు పోవుచుండఁగా వారి ముందట నొక పర్వతమువంటి స్వరూపము గనుపట్టెను. వారు దాని సమీపించి, దగ్గరికిఁ బోయిరి. వనమృగ మాంసభక్షణా నిమిత్తము రక్తసిక్తమైన యొప్పు దంష్ట్రాకరాళ వక్త్రంబును యోజన దీర్ఘ బాహువులను, భయంకరాననంబును, దారుణాక్షి యుగళంబును వృష

—* రామలక్ష్మణులు కబంధునిఁ గాంచుట. *—

భమువంటి కంఠముగలవాఁడునైన యా మహాకాయునిఁ జూచి వారొక ఘోర పిశాచమని తలంచి తద్రూపమును గని యచ్చెరువొందుచుండ, కబంధ దేహమునందున్న మహాత్ముఁడు. రామలక్ష్మణుల వీక్షించి భయంకరముగా నార్చి యోజన దీర్ఘములైన బాహువులచే నన్నదమ్ముల నిరువురను, ఆగ్రహోదగ్రుఁడై యా సమయమునం దొకట బొదివి యదల్చి పట్టుకొనుచు, "ఓరి మనుజాధములారా! విండ్లు ఖడ్గములు బట్టి యుండుటం గని నేను వెఱతునని తలంచితిరా? ఇంక మీరెట్లు తప్పించుకొని పోవనేర్తురు? నాచేఁ జిక్కినవానికి బ్రతుకేది? కాలుని బారి నుండియైనఁ దప్పుకొని వచ్చునుగాని, నావలన విడిపించుకొనుట సాధ్యముగాదు. మిమ్మిప్పుడ నప్పళించి మ్రింగెద"నని యుగ్రముగా బలికి యిరువురను చేరఁబట్టి నోటియొద్దకుఁ జేర్చుచుండ, దుఃఖాక్రాంతుండై సౌమిత్రి యన్ననుజూచి "రఘునేశ్వరా! ఎట్లును యుద్ధరాక్షసుని మనలవిడువఁడు. వీనిచేఁ జిక్కుకొంటిమి విడువడఁజాలము. కాబట్టి నీవిప్పుడు నన్ను వీని కప్పగించి నేను భక్షింపఁబడుచున్న సమయమున నీవు తప్పించుకొని పొమ్ము. నా ప్రాణములుపోయి వీని కెరయైన నయ్యెదనుగాని నీవైనం బ్రతికియుండఁగలవు. అదియ చాలు"ననుడు విని రఘునందను తమ్ముని పలుకులకు మనమున చింతించుచుండ కబంధుఁడు వారిని వక్త్రంబుఁ దెఱచి మ్రింగుటకు యత్నించుచుండఁగా వా ముందుగ ఖడ్గముఁగొని తటాలున వాని భుజముల దెగనఱకుటయు, పగయు

యదనని రెండవ బాహువు సౌమిత్రి తెగనేసె, ఇట్లు బాహుద్వయ ముం ద్రెంచి రాక్షసుని పట్టు విడిపించుకొనిన పిమ్మట వాఁడు, భయంకర ముగా నఱచుచు, నెత్తురుంబొరలుచు, మహాశైలము కరణి, సచ్ఛోటి వృక్షములు నేలఁ గూలునట్లును, మృగపక్షి గణములు కలతినొందున ట్లును భూమిపైఁ గొంతతడవు గిరగిరం దిరుగుచుండి, యనంతరము దశ రథ నందనులంజూచి "అసమాన శౌర్య ధనుల్కరైన యోమహనీయు లారా! మీరెవ్వరు? ఈవనమున కేల వచ్చితిరి?" యని యడిగెను. వానింజూచి రామచంద్రుండు కనికరించి తమ వృత్తాంతము సర్వమునుం దెలియపలికెను. తమ వర్తమానము నెఱింగించి నంతట లక్ష్మణుం వానింగని "ఓయీ! ఆోమ్ము ... కన్నులుగలవాఁడవై మేననంటికి నోరును భయంకర శరీరమును నొప్పగా, కబంధరూపమున నుండెడి నీ వెవ్వఁ డవు? నీయుదంతమును జెప్పు"మని యడిగెను,

వాని చరిత్రమును విని నంతట యారాక్షసుండు సంతోషమును జెంది "దశరథాత్మజులారా! పరమ పుణ్యస్వరూపులగు మిమ్ము నేఁడు గని ధన్యుండనైతి. ఇంక మీ కృపావిశేషముచే మదీయ శాపముదీఱి దివ్య స్వరూపమును ధరించెదను ఇట్టివంటి యసహ్యపు ఘోరరూపము నాకుఁ గలిగిన నిమిత్తము జెప్పెదను. కరుణా సహిత చిత్తులరై యవధ రింపుఁడు" అని చెప్పఁదొడంగె.

——* కబంధుఁడు తన వృత్తాంతము రామలక్ష్మణులతోఁ జెప్పుట. *——

"అయ్యలారా! ఇట్టి మహావ్యయం కృతాపరాధ ఫలమునఁ బడ సిన రూపము, నా పూర్వపు పేరు దనువు కాంతి యందు చంద్రుని, తేజమున సూర్యుని, భోగముల నింద్రుని ధిక్కరించి మహాద్రి శ్వర్యసుఖ ముల ననుభవింపుచు, తపముచే పరమేష్ఠిని మెప్పించి కామరూపమును చిరంజీవితత్వమును వరములుగాఁగొని గర్వించి హింసారతిని వర్తించు చుంటిని, ఒకనాఁడు స్థూల శిరుండనెడి ముని యాశ్రమమున కరిగి ఇట్టి వికృతాకారముదాల్చి యమ్మునిని ముందట దిరుగుచుండఁగా, అతఁడు నన్నుచూచి మదీయ కపటవర్తనము నెఱింగి యలిగి "ఓరీ! నీవు యిట్టు వంటి రూపమున నుండుట నెంతయుం బ్రియముపొందితి ఈ ఘోరాకృతిం దాల్చినాఁడవు. కావున నింక నీ నీ ఘోరాకారముతోడనే యుండుము. నీ గర్వమునకు కడిది ఫలము ఇ"మ్మని శాపంబొసంగె. అంత నేను భీతిల్లి తపోధనునకు నమస్కరించి "స్వామీ! నా యపరాధము క్షమించి శాపా వశానము నను గ్రహింపు"మని ప్రార్థించిన కనికరించి "అయోధ్యాపతి

యగు దశరథ రాజనందనుండు నీబాహువులు ఖండించి నాఁడు నీకు శాప ము దీఱఁగలదు. వానిచే నీ దేహము దగ్ధము గావింపఁబడినేని భవ త్పూర్వ స్వరూపము సంఘటిల్లఁగల"దని యాదేశించె.

పిమ్మట నేను దేవేంద్రుని యొద్దకుఁబోయి యతనిఁ గయ్యమునకుఁ బిలిచిన, యతఁడు సుగ్రహుఁడై వచ్చి వజ్రాయుధముచే నా శిరమును, కాళ్లను, తలయును బొట్టలోనికి కడఁగునట్లు వ్రేసిన నేను చింతించి యింద్రుని నెత్తిగా, "స్వామీ! నీవు బ్రతికి యుండనిచ్చెదను గాక" యని పలుకుచు నిప్పుడు వక్త్రమును, ఉదరమున గన్నులను గలుగ నొనర్చి, యోజనాయతములైన బాహువులనొసంగి పొమ్మనుటయు, నాఁటఁగోలె నేను యరణ్యమునను వసించుచు దవ్వుగ సంచరించుచుండినను, సింహ, వ్యాఘ్ర, సైరి, ఖడ్గాది జంతువుల మఱియు బాటసారులచే బెదరించి పట్టి భక్షించుచు పెద్దకాలము నిండియు నిట్లు పడియున్నవాఁడను. నేను రాక్షసుండ, ఇది భవదీయ చరిత్రము పావనాకారులైన మిమ్ము బొడగను భాగ్యము నేటికి సమకూరెనని పలుకుటయు, రామచంద్రుండు తమ్మునిఁజూచి "లక్ష్మణా! ఇతండు పెక్కు వత్సరములను జీవించి యుండున్నవాఁడు కావున దశాననుని యెఱింగి యుండునని తోఁచుచున్నది. వాని వృత్తాంతంబడిగి తెలిసికొందము" అంచుబలికి కబంధునితో "ఓయీ! మేము జనస్థానమున నుండగా మమ్ము నతిక్రమించి పంక్తిముఖుండు జనకనందనం గొని పోయె. వాని యున్నచోటును, నడచుటకు పోదగిన మార్గమును, మొదలుగాఁగల విషయములు తెలియఁజెప్పుమా!" యన్న వాఁడు "రామచంద్రా! ఈ స్వరూపమున నిటు బాధ నొందుచుండగా నేనేదియు బలుక, జాల, సూర్యాస్తమానమునకు లోపల నా యీకాయమును దహించితివేని, నాపూర్వరూపముఁ బొందుదును. అప్పుడు నాకు జ్ఞానము నధికంబై పూర్వోత్తర విషయములు మనోగోచరములగును. అంతట సర్వమును జెప్పెద. శీఘ్రముగా నీదేహము దహింపుఁ" డని ప్రాణములు విడిచిన, రామలక్ష్మణులు కట్టెయలుపేర్చి వానిపై కబంధదేహమునిడి మథనానలమున దరిగొల్పిన, యాశరీరము దగ్ధంబగులయు నప్పుడు దివ్యవస్త్ర మాల్యాభరణ భూషితములై సర్వాంగములు శోభిల్ల, నాకాశమున నెప్పటివలె స్వరూపముం బొంది, ... దివ్యతేజమున దశదిశలు ... వెలుఁగ కబంధుండు రామచంద్రునితో నిట్లనియె.

—* దివ్యస్వరూపుఁడైన కబంధుఁడు రామున కుపాయంబు జెప్పుట *—

"ఓ రాఘవేశ్వరా! ఇంతకు పూర్వము నీవు నన్నడిగిన విషయము మునుకూర్చి చెప్పెదను వినుము. మహా సత్త్వవంతుఁడును లంకాధిపతియు రాక్షస నాయకుఁడును నగు పంక్తిముఖుఁడు మీరు లేని సమయమున వచ్చి మోసగించి సీతను జెఱఁగొని లంకకుఁ బోయెను. అతండు జేయ పరాక్రమ వంతుఁడగుటచే నిరాయుధముగా [illegible] జయింపఁజాలరు. బలవంతుఁడైన శూరుని సహాయము గలిగిన గాని యీ కార్యము నీకు సాధ్యముగానదికాదు. దీనికి నేనొక యుపాయము చెప్పెదను. ఆకర్ణింపుము. ఇచటికి కొంతదూరమున ఋష్యమూకమను పర్వతమొకటి కలదు. కిష్కింధకు పతియైన వాలియను వానర రాజుచే తరుమఁగొట్టఁబడి యతని తమ్ముఁడు సుగ్రీవుండనువాఁడు నలుగురు మంత్రులతో వెడలివచ్చి యా పర్వతముపై వాసముఁ జేయుచున్నాడు. అతఁడు కడు బలవంతుఁడు కృతజ్ఞుఁడు, మఱియుం గామరూపి, యతని వానర బలగం బెక్కుడుఁగలదు. అచటికిఁబోయి నీ వతనితో సఖ్యముఁ జేయుము. సుగ్రీవుఁడు మిక్కిలి పరాక్రమవంతుఁ డగుటచే నీకు సహాయము గాన నీవుఁగలఁడు. ఆ నగచర శ్రేష్ఠుని యుండఁగాఁ గాని రావణుని మదం బడఁగించుటకుఁ గడఁగుము. సుగ్రీవుఁడు దేశ కాలజ్ఞుఁడు వాలివలన భీతిచేఁబోయి సకల దేశములుంజూచి యందందుగల విశేషము లెఱింగి వచ్చినవాఁడు. కావున మహావీరుఁడైన వానరులంబనిచి యెక్కడనున్నను రావణుని జయించి సీతం దెప్పించి నీకు సమర్పింపఁ గలఁడు. కౌసల్యానందనా! అతని సహాయముచే నీకుఁ దప్పక మేలు కలుగును. దశాననుని సాధించి సీతం దోడ్కొని నీవు సంతోషముతో నయోధ్యకుఁ బోవుదువు. ఈ మార్గమున పడమరగా నడిచి నానావిధ ఫల భరిత బహుతర వృక్ష సముదయముల వలనను, రమణీయ పుష్ప లతా వితానములవలనను శోభిల్లు వనములం జూచుచు, నందందు గావలసిన ఫలములు దాల్చి భుజించుచుం జని క్రౌంచ బక బలాహకాది విహంగములతోడను, కమల కల్హారాది పుష్పముల తోడనుం గూడి విరాజిల్లుచుండు పంపా సరోవరముకడ్డ కరిగి యట విశ్రమించి తత్సమీపమందుండు ఋష్యశృంగముననుండు సుగ్రీవునితో సఖ్యముఁ జేయుము. కార్యసిద్ధియయ్యెడు. నింక నేగుఁ"డని పలికి రామలక్ష్మణులచేత ననుజ్ఞాతుండై సూర్యసంకాశ తేజోవిరాజితంబైన దివ్యరూపముతోడ కబంధుండు నాగలోకమునకుం బోయెను.

అంతట దశరథనందనులు కబంధుండు చెప్పిన చొప్పున కొంత దూరముపోయి యటకొక కొండఁగాంగని దాని సమీపమున నా రాత్రి వసించి మఱునాఁడు ప్రాతఃకాలమున గదలి యటనుండి పూర్వాభిముఖులై చాల దవ్వు నడిచి పంపాసరస్సుకు పశ్చిమ దేశముఁ జేరి యచ్చోట, బహు

—* రామలక్ష్మణులు శబరీ యాశ్రమంబునకుఁ ప్రవేశించుట. *—

కుసుమ ఫలభరిత తరు విలసితంబైన శబరీ యాశ్రమముఁగని, యందు కొచ్చిన వారి రాకఁ గాంచి శబరి యెదురుగా నరుదెంచి కృతాంజలియై నమస్కరించిన రామచంద్రుం డామెతో నిట్లనియె.

"పుణ్యవ్రతసీ! నీకు విఘ్నము లెవ్వియుఁ గారయక తపముఁ జేయుచు, విజితేంద్రియ వృత్తిఁ గైకొని, కుసుమ్ములఁ బూజింపుచు, సుఖమున నుండెదవా? అప్పుడప్పుడు సంయమీంద్రులు నీయొద్దకువచ్చి నీవలన పూజలు గైకొని పోవుచుందురా?" యని యడుగుటయు, నామె భక్తియు, వినయమును దోప్పగా "స్వామీ! భవత్కృపా విశేషమునం జేసి సర్వమును భద్రింబగు నీ శుభదర్శనము గలుగటచే నేను తపస్సిద్ధినిఁ బొందితిని. దేవా! వినుము మీరాక చిత్రకూటమున వసించి యుండగా? కొందరు ఋషులిచ్చోటికి వచ్చిరి. భక్తితో నేను వారి నర్చించిన యమహాత్ములు సంతుష్టులై నన్నుఁగని "శబరీ! భవ్యస్వభావులైన రామలక్ష్మణు లోక నిమిత్తమున నిచ్చోటికి రాఁగలరు. వారి రాక నిరీక్షించుచుండి నీ మహాత్ముల నర్చించి వారి కృపగొంది పుణ్యలోకమున కరుగు"మని యాదరమున నాదేశించిపోయిరి. అదిమొదలు మీకొఱకై మేలైన ఫలవర్గములు సమకూరి మీరాక కెదురుచూచుచుంటిని. నా పురాకృత పుణ్య విశేషమున నేఁడు మిమ్ముఁ గనుఁగొను భాగ్యము గలిగినది నాయందు కరుణించి నావలన పూజగొంది దే

—* శ్రీరాముఁ శబరిం గరుణించుట. *—

వొసంగు ఫలాదులు స్వీకరించి నన్ను ధన్యత నొందింపుఁ" డని ప్రార్థించెను. రామచంద్రుం డాతపస్విని వేడి కోలున కంగీకరించి, యామెవలన పూజలు గైకొని యనుజ సహితుండై వన్యఫలములను గైకొని సంతుష్టినొంది "తపస్వినీ! మున్ను నీ ప్రభావంబును దనుజుండు చెప్పగా వింటిని ఇప్పుడు ప్రత్యక్షముగా కనుగొంటిని. నీవు మహా పవిత్ర చరిత్రవు, నీలు బత్యధికంబైనది" యనిన యామె రఘుపుంగవునిజూచి "రామచంద్రా? యీ యరణ్యమున మతంగ వనంబను పుణ్యస్థానంబొందుగలదు. అందు జంతువులకు జాతి వైరములేదు అదంలి మునుల

మహిమచే నచ్చోట దేవతా పరిచితంబైన వేదిక కలిగియున్నది. పె క్కునాళ్ళకు పూర్వము మావేదియం దొక గృహము నిర్మించుకొని. మద్గు రువులు జ్వాలనుని సృజించి బహుకాలంబును హోమము గావించిరి. తమ హోమము చేసినయోగ ను యచట దర్శింపఁదగుటయు గన్పట్టు వారల యును జేసెను. మా శిష్యులైన ధీమంతులు శ్రేష్ఠులు బహువిధ సోపవాస ములచే క్రుశించిన వారగుటచే, తీర్థస్నానమునకు నరుగలేక సప్త సాగర ములనుంచి, మా తీర్థములన్నియు నిచ్చటికే వచ్చుటయు, వార లు స్నానంబొనరించి, తాము కట్టిన వల్కలముల నచ్చోటనే పెట్టి దివ మున కరిగిరి. రఘువల్లభా! ఆ వల్కలము లవిగో! యున్నవి మా యమ మహాత్మ ఏకమ్మునీశ్వరుల సేవకురాలగాన, వారికి శుశ్రూష సేయ వారలున్న పుణ్యస్థానమున నీ కళేబరమును విడిచి పోవం గోరెద. నను జ్ఞయొసంగు’’మని ప్రార్థనగావించి రామలక్ష్మణులచేత ననుజ్ఞాతయై తన్ను నగ్ని హోత్రమున కాహుతిఁజేసి, యాశబరి గురువులున్న స్వర్గలోక మునకు దివ్యమూర్తితోడ చనియె.

ఇవ్విధమున శబరి యేగుటయు నాశ్చర్యమొంది రామభద్రుండు తమ్మునితో ‘‘చూచితివా! శబరీ ప్రభావము! లక్ష్మణా! ఈ యాశ్రమ మున మునులు సప్తసముద్ర తీర్థములను రప్పించి యధిక తపము సలి పిరి. ఇటువంటి పుణ్యస్థానమున జేరి పితృ తర్పణం బొనరించి కృతా ర్థులమైతిమి. ఇది వర్ష శతములైన నుండ నర్హంబైన పుణ్యస్థలము. కాని మనము కార్యాసక్తులమగుటచే నిలువ వలనుగాదు. ఋష్యమూ కాచలమునకుఁ బోయి రవిసుతునితో సఖ్యము జేసి సీతాన్వేషములకుఁ బ్రయత్నింపవలసి యున్నది’’ యని పలికిఁ బ్రయాణంబై పోయి ముందట తాలతక్కోలహింతాళ రసాల సార నందన వటప్రముకా నేక వృక్షావృతమును, బహువిధ పుష్పితలతా సందోహ విరాజిత తీర్థ భాగమును, కమలహల్లక కల్హార మంజురంజితమును, నిరంతర చం

—* పంపా సరోవర వర్ణనము. *—

చరీక నికర ఝుంకారనినాద కలితమును, నానావిధ జలవిహంగ సముద య కోలాహల సమన్వితమును, రంగత్తరంగ సంచయ శోభితమును, ప్రవిమలాంభః నరిపూర్ణమును నై రమణీయముగా నొప్పుచున్న పంపా సరోవరమునుగాంచి, తదీయ విలక్షణతా విశేషముల కచ్చెరువు నొం దుచు జేరంబోయి యచ్చోటంగల శృంగారమును కన్నుల పండువుగాఁ గని దాని సౌభాగ్యమును వర్ణించి మెచ్చుచు, తత్సమయమున రామ

చంద్రుండు సీతం దలంచి తద్వియోగ దుఃఖమును సహింపఁజాలక, లక్ష్మణునితో యచ్చోటి విశేషముల వర్ణించి పలుకుచు, జనకనందన సేనికతముననఁ బొందుచున్న విరహ వేదనాతిశయమును దెలుపుచు, వగచుచున్నంగని, సౌమిత్రి యన్నకు సంభవించిన శోకములం దలంచి లోలోన మిక్కిలి వగపుఁజెందె, పెక్కు రీతులఁ దూరడిలఁ బలికి'' దేవా! విద్వత్పూర్వకమైన నీవీరీతిని శోకించుట కార్యముగాదు. ఊరటఁ గైకొని, ధైర్యము విడువక త్వరితముగా సుగ్రీవుని యొద్దకుబోయి యతనితోడ చెలిమిఁజేయుదము ప్రయాణము గాముఁ''డని చెప్పిన, లక్ష్మణుని మాటలకు సమ్మతించి రామచంద్రుండు ఋష్యమూకమునకు బయినంబయ్యె. అంత వారలు పంపాసరోవరము నుత్తరించి కొంతదూరమునచని, ఎదుట, గరుడ గంధర్వ కిన్నర ప్రముఖ దివిజ గణములు సంచరించు చుండునదియు సింహ వ్యాఘ్ర ఋష సారంగ సైరిభ కిటి శరభాది మృగముల కునికి పట్టయినదియు, పల్లవ, కుసుమ ఫల భరిత తరు సముదయ యుక్త మహోన్నత శృంగ విరాజితమును, విమల శీతలాంబు సరిఝ్ఝర సహితమును, మహా రమణీయమునగు ఋష్యమూక పర్వతమును చూచి యన్నరవరోత్తములు సంతోషచిత్తులై తత్సమీప ప్రదేశమున విశ్రమించి కర్తవ్యమునుగూర్చి యాలోచింపుచుండిరి.

ఎనిమిదవ ప్రకరణము ముగిసెను.

శ్రీ రా మ వ న వా స ము

వ చ న కా వ్య ము.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము.

రవిసంకాశ భాసుర తేజులును, కార్ముక బాణ కృపాణధారులను మహా విక్రమాఢ్యులునైన రామలక్ష్మణులు ఋష్యమూకము చేరువ విశ్రమించియున్న సమయమున ఋష్యశృంగ పర్వతముపై మంత్రి చతుష్టయ సహితుడై యున్న సుగ్రీవుండు వారలంజూచి మంత్రులతో ''అదె

—* సుగ్రీవుండు రామలక్ష్మణులంగని భయంబుఁ జెందుట. *—

చూచితిరా! ఘోరశస్త్రాస్త్ర పాణులై మునివేషములతోనున్న యీ యిరువురును వాలిపంపుగ కపట వేషమునుదాల్చి మనకు కీడుచేయువారై

వచ్చియున్నట్లు తోఁచుచున్న యది. ఇపుడు మన మేమి చేయుద"మని వెఱపుఁజెంది చెప్పిన వానిను రామలక్ష్మణుల ముని వేషధారులఁ గాంచి భయభ్రాంతులై "వనచరేశ్వరా! ఇంక మనమిచ్చోట తడవు నిలుచుట మేలుకాదు. మఱి యెటకైనఁబోవుటయె కర్తవ్యంబని చెప్పి యత్తిరయ మున పరుగెత్తి యన్యవనమునకుం బోయియుండిరి. తత్పూర్వము వారి యొద్ద లేక యెందేనియుం బోయియుండిన హనుమంతుడపుడు వారలఁ జేరవచ్చి రవినందనుంగని "కపివల్లభా! ఇచ్చటి కేల వచ్చినాఁడవు? నీ కింతటిభయం బెవ్వరినిఁ గనుటచేఁ గలిగినది? యని యడిగినవాడు కార ణము నెఱింగించుటయు "ఓహో! ఈ కారణముననా? వెఱచి వచ్చితివి. ఆ యిరువురును వాలిచేఁ బంపఁబడి వచ్చినవారు కారు ఎట్లనఁగా, పూర్వ మువలె వాలి యిపుడు నిన్నుఁగూర్చి విరోధమును సాధించుచుండుట లేదు. కావున నతఁడు పనిచిన వారలని తలంచుట వట్టి భ్రమయే కాని వేఱుకాదు. నీవు బాగుగా యోజనఁజేయుకొ చిత్తశాంతి లేని [illegible] మునుకొని తత్తరిల్లుచున్నాఁడవు. భయము విడువు" మనిన సుగ్రీవుఁ [illegible] వాతాత్మజుఁజూచి "హనుమంతా! నీవు ధైర్యమున నిట్లు పలుకుచున్నా డవు గాని నా మనమున సంశయము తొలంగకున్నది. వాలి నా [illegible] నధికమైన పగఁ బూనియుండుటచే, నాకుఁ గీడుచేయు తలంపున కప [illegible] వాయము లెన్నియో [illegible] దలంచునుగాని యూరకుండువాఁడు కాడు. ఎ [illegible] మనుఁ రాజులను నమ్మకుండదు. తమ కప్రియులుగా నుండువారి నేయుపా యముచేతనైనను వారు తెగఁజూచుచుందురు. కాఁబట్టి నమ్మి యేమఱి యుండఁగాదు. బుద్ధిమంతుఁడు శత్రువిషయమున కడు జాగరూకుఁడై యుండవలెను. నీవు ఎన్నివిధములఁ జెప్పినను నా సంశయము తొలం గదు. నేను నమ్మజాలను, ఇట్లే నమ్మిరేమఱియుండి పాణము మీఁ దికి వచ్చినపుడు కష్టములొందఁ బాలగుటకంటె ముందుగనే యప్రమ త్తుఁడై యుండి రానున్న యిక్కట్టులను తప్పించుకొనుట శ్రేయస్కరము. అయినను నీవింత దృఢముగాఁ పలుకుచున్నాఁడవు. కావున వారియొద్ద కరిగి, వారలెవ్వరో, ఈప్రదేశమునకు వచ్చిన కారణం బెయ్యదియో యడిగి, వారిమాటలవలనను, ప్రసంగములవలనను, నేర్పున కలరూపును తెలిసికొనుము. నిజముగా వారలు మునులే యైయున్నచో, తగినవిధ మున సమ్మానము నొనరించి మనకు క్షేమముగలుగ నాశీర్వాదములు గైకొనిరమ్ము" మ్మని చెప్పిన హనుమంతుఁ డట్లయగుఁగాక యని

యనుజ్ఞఁ గైకొని రామలక్ష్మణు లున్నయెడ కరుదెంచి, వారిం బ్రియో
క్తుల నగ్గించుచు నిట్లనియె.

—* హనుమంతుండు రామలక్ష్మణులతో సంభాషించుట. —*

“మహాత్ములారా! అసమాన తేజోవిరాజితులును, సకల శుభలక్ష
ణ శోభితులును, అజానుబాహులును, రమణీయ రాజలక్షణ సమన్వితు
లును, పుణ్య స్వరూపములఁ జెన్నొందుచున్న వారలును, ధనుర్బాణ
ధరులునునైన మిమ్ముఁజూడగా నీ ప్రపంచంబంతయు నేలఁదగిన వార
లని తోచుచున్నది. ఇటువంటి సర్వగుణాభిరాములైన మీరు జటా
వల్కలములు ధరించి యీపర్వత పరిసర ప్రదేశమునఁ దిరుగుటకుఁ గార
ణమెయ్యది? మీరెవ్వరు? ఎచ్చోట నుండువారలు? ఇట్టుల నడిగితినని
కినియక మీ వృత్తాంతము నెఱిగింపవలయు నని ప్రార్థించుచున్నాను.
భవ్యమూర్తులారా! సుగ్రీవుండను వానరాధిపతికి నేను ముఖ్య మంత్రినై
యుండువాఁడను. వాయుపుత్రుండను హనుమంతుండని నామముగల
వాఁడను. మా ప్రభుండైన రవిసూనుండు తన యన్నయైన వాలితో వి
రోధించి యతనివలన భీతిచే మంత్రులంగూడి చనుదెంచి యీ ఋష్య
మూకాచలముపై వసించి యున్నాఁడు. ఇప్పుడు మీ రిచ్చోటికి
వచ్చి యుండుటంగాంచి, మీతోడి సఖ్యము నెరపుటకుఁ దలంచి మీ
వృత్తాంతం బరయుటకై నన్ను మీయొద్దకుఁ బుత్తెంప వచ్చినాఁడ
కాబట్టి కరుణించిమీరిచ్చోటకి వచ్చిననిమిత్తమును మీ వృత్తాంతమును
దెలుపుఁ”డని యడిగెను.

అతని పలుకులు విని రామచంద్రుండు మందస్మిత వదనారవిందుఁ
డై తమవృత్తాంతమును నెఱింగించుటకు సౌమిత్రి నాజ్ఞాపించిన, యతండు
హనుమంతునింగని “ఓయి కపికుల శ్రేష్ఠుఁడా! వినుము. అయోధ్యాధి
పతియగు దశరథ మహీపతికి మేము నందనులము. ఈ మహాత్ము
నకు నేను తమ్ముఁడను, ఇతనిపేరు రాముఁడు నానామము లక్ష్మణుఁడు.
ఒక కారణమునఁ దండ్రివాక్యము సత్యముసేయుటకై, ఈపురుషోత్త
ముఁడు సతీసహితముగా, నేను వెంట వచ్చుచుండగా వనవాసమున కరు
దెంచి యచ్చోట వసించియుండగా రాక్షసుం డొక్కండు మోసగించి,
ఈ రాజన్య శిఖామణి భార్యయగు సీతంగొనిపోయిన, యామె జాడఁగా
నక మేము వెదకుచు వచ్చుచుండగా, నొకచోట మునిశాపమున రాక్ష
సుండైయున్న దనువను వాఁడు మమ్ముఁగాంచి మహాత్ములారా! మీరు
ఋష్యమూకమునుండి.. సుగ్రీవునియొద్దకు కేగితిరేని యతనివలన సర్వ

విషయములను మీరెఱుంగ గలరు గదా'' యని చెప్పిన సంతసించి సుగ్రీవుని సఖ్యముఁగోరి మేమిచ్చోటికి వచ్చితిమి. మేము పురమునుండి వచ్చినపుడే యిట్టి మునివేషములు దాల్చితిమి. ధైర్య, శౌర్య, గాంభీర్యాది లక్షణములు గలవాఁడయ్యు రామచంద్రుండు భార్యా వియోగ దుఃఖము సహింపఁజాలక మిక్కిలి శోకించుచున్నాఁడు. ఇప్పుణ్యశీలుని దుఃఖమును నేను చూడఁజాలక వగచుచున్నాఁడ'' ఇది మావృత్తాంతం బని'' చెప్పిన లక్ష్మణుని గనుగొని హనుమంతుం డతని నూరార్చుచు నిట్లనియె.

—* శ్రీరామ సుగ్రీవులకు హనుమంతుండు సఖ్యంబుఁ జేయుట. *—

''సుమిత్రా కుమారా! సుగ్రీవుండు దన్నన్నయైన వాలితో యుద్ధముఁ జేసి చేవచెడి యతండును దనవారలను గోల్పడి రాజ్య భ్రష్టుండై పట్టణమువిడిచి సంపదలు గోలుపోయి, వనములందును దుర్గములందును నానా కష్టముల ననుభవించుచున్నాఁడు. ఈ సమయమున నతనికి మీకును సులభముగానే సఖ్యము కలుగును, మీరును నతండును స్నేహముగలవారలై కలిసియుండినయెడల యెంతటి కార్యమైనను నవలీల జరుగును. కపిబలముల సహాయముతో రవిసుతుండు మీకు తోడ్పడఁ గలండు. అతుల వదాన్యుఁడైన ధారుణియెల్లను సాధింపవచ్చును సంశయింపవలసినది లే''దని చెప్పిన సంతోషించి, లక్ష్మణుం డన్నతో ''నేను చెప్పినమాటలకు సమ్మతించి యీ హనుమంతుండు మనకు సహాయుఁడగుటకు సిద్ధముగా నున్నాఁడు. కావున మిత్రుని దనుజుని వెదకను త్వరితముగానే సఖ్య మేర్పడఁ గల''దనుటయు, ముదమున రామచంద్రుండు హనుమంతుని సంభావించి ''హనుమంతా! సుగ్రీవుండు కార్యపుత్రుండు, మేము నినవంశ సంభూతులము కావున మాకు సూర్యునివలన సంబంధముగలదు, మే మెుదలనుండియు మైత్రిగలవారమై యుండుట యున్నది మే లగును. నీవు మాకు నతనికి సంబంధమును గలిగింపు'' మనుటయుఁ సంతసించి రాజనందనులు కృతకార్యులగుదురని యెంచి వారలం దోడ్కొనిపోయి శైలోపరి భాగమున నొక్క చోట యెడ గలుగనిలిపి తానరిగి సుగ్రీవునిఁ గాంచి రామలక్ష్మణుల వృత్తాంతముఁ జెప్పి, వానరేశ్వరా! నీ తోడి సఖ్యమున కారఘుకులుఁ గోరి యిట కరుదెంచిరి, నీవు నచ్చితి కృతార్థుండ వైతివి. ఆ రామచంద్రుండు ధర్మజ్ఞుండును, కృతజ్ఞుండును, సత్యసంధుండును, పితృవాక్య పరిపాలకుండును, సుఖ బలపరాక్రమ సహాయుండును, నాశ్రిత వత్సలుండును, గాన యాతనివలన నీమనోరథ సిద్ధి కాఁగలదు. నిన్నుఁ గను

గొన నేతెంచిన యమ్మహానుభావుని నభివందన పూర్వకముగా సంభావింపు''మని చెప్పిన హనుమంతుని వాక్యములకు సంతోషించి, తనలో వాలివలని భీతి తొలంగినట్లు నిశ్చయించి సమ్మదంబెసంగ హనుమంతుని తోఁగూడ నేతెంచి రామలక్ష్మణులఁ బొడగని భయభక్తి వినయములతిశయింపగా వారి పాదారవిందములకు నమస్కరించి కృతాంజలియై రామచంద్రుని జూచి ''నరేశ్వర శేఖరా! నీదు విజయ ధర్మ సత్య పరాక్రమాదులను పవన సుతుఁడు చెప్పగా విన్నాఁడను.

—* శ్రీరాముఁడు సుగ్రీవునితో సఖ్యంబుఁ జేయుట. *—

చూచినంతట సర్వమును సత్యంబగుట నెఱింగితి. భవదీయ శుభ దర్శనమువలన నాకు రాజ్యవిభూతి సిద్ధించుట నిశ్చయము. వానర బృంద సహితముగా, నీతోడ సఖ్యముఁ జేయవలయునని దృఢముగా బుద్ధి పొడముచున్నది, రామచంద్రా! నమ్మికబుట్టుటకై యొండొరులము ప్రమాణ మొనరింపవలయు''నని రామచంద్రుని చేయిఁబట్టుకొనిన యతండు సుగ్రీవు నాలింగన మొనరించె. అంతట లక్ష్మణుం డగ్నిమథించి తెచ్చి పెట్టిన రామ సుగ్రీవు లిరువురుఁ బ్రదక్షిణ మొనరించి వహ్నిసాక్షిగా నిష్కళంక చిత్తములు గలవారలై సఖ్యముఁ జేసిరి. ఇట్లు హుతవహునిసాక్షిగా సఖ్యంబొనరించి సంతట యది కానందమున పరస్పర ముఖావలోకములు సేయుచుండి రప్పు డర్కజుం డర్కవంశ భవునితో ''కకుత్స్థకులవరేణ్యా! ఇంక నీవు వగవ వలదు. భవదీయార్ధాంగ లక్ష్మి యగు మహీసుత దేవలోకముననుండినను, పాతాళమున నుండినను, లేక సముద్రములోనుండినను వెదకి తెచ్చి నీకు సమర్పించెదను. సంశయింపకుము. రామచంద్రా! మఱియొక విశేషము నాకర్ణింపుము సీతాదేవిని రావణుండు గొనిపోవుచుండగా నేనును నామంత్రులును నీ కొండపై విహరించుచుండి యామెను చూచితిమి. ''హా రామా! రామా! హాలక్ష్మణా! దుష్టాసురుని చేతఁజిక్కుపడి నేనుబోవుచున్నాను ద్వరితముగావచ్చి నన్ను రక్షింపుఁడని పలుకుచు రోదనముఁ జేయుచుండెను. ఆ సాధ్వీమణి దీనాలాపములు విని మిక్కిలి జాలిఁజెంది మే మందరము నట్టె కనుచు నిలిచియుండగాఁ దన భూషణములు పైఁట చెఱంగునఁ జుంపి మూటగట్టి మాముందు పడునట్లు వైచెను. అమూఁట గైకొని నేను భద్రముఁజేసి యున్నవాఁడను, అది యిమ్మునిసఁ గొనివచ్చెద'' నని చెప్పిన రఘువల్లభుండు తెప్పింపుమని చెప్పెను.

-* సుగ్రీవు డిచ్చిన భూషణోత్తరీయంబులు గని రాముండు వగచుట. *-

అట్లు రామచంద్రుండు నాజ్ఞాపించుటయు, సుగ్రీవుండు తానేపోయి పర్వతగుహంజొచ్చి యందు భద్రముగాం దాచియున్న సొమ్ములమూటం గైకొని వేగమునవచ్చి యమ్మహీపాలుని ముందుబెట్టెను. ఆసొమ్ములను వస్త్రమునుం జూడగానే రఘుకులుండు మహాశోకమునం గన్నుల భాష్ప ధారలు గురియుచుండగా నల్లన మూర్ఛిల్లి కొంతవడికిం దెలివిఁ బొంగి వాని సక్కువం జేర్చియు ముద్దు బెట్టుకొనియు జనకజయందుంగల యత్యంతంబైన ప్రేమచే యామె తనముందట యున్నవిధంబు భ్రమించి పలువిధంబుల సంభాషించుచుం బరితపించుచుండి యెట్టకేలకు మనంబు వదిలపరచుకొని పరమ సాధ్వీరత్నంబైన నాకోమలాంగి నవ్విధంబున కపటోపాయంబుచేం గొనిపోయిన రక్కసుని దుర్వర్తనంబును దలంచి యధికమైన కోపావేశంబు గలవాండై రవిపుత్రునింజూచి "ప్లవగేశ్వరా! ఆ రాక్షసాధముండు జానకింగొని యెచ్చటికిం బోయినదియు మీరెచ్చ టచూచినదియు వాండు నివసించు స్థలంబును సర్వమును వివరముగా దెలియంగింపుము. ఖలుండైన వాని నస్మదీయ భయంకర బాణాస్త్రాసల జ్వాలలచే భస్మీకరించెదను. నాచేం జచ్చుటకొఱకే వాని కిట్టి దుర్బుద్ధి గలిగినది. ఇంక వాండు బ్రతుకంజాల"డనిం మహోదగ్రుండై పలికిన కపీశ్వరుండు కోపాటోప శమనముగా నిట్లనియె.

రాఘువేశ్వరా! యుద్రేకమును వేగిరపాటును నడంపుము. జానకీదేవిం గొనివచ్చుటకుం దగిన ప్రయత్నమొనరించెద నగచర బల సమన్వితుండనైయరిగి పంక్తికంఠుని సంహరించి భూపుత్రింగైకొనిదిగంత విశ్రాంతంబైన కీర్తినిం దాల్చుము. ఇంతలో నింత వేగిరపడ నేమిటికి? మైథిలినింగురించిన చింతను మానసమునం దొలంచి ధైర్యముం బాదుకొల్పి కర్తవ్యముంగూర్చి యోజింపుము, దుఃఖమునకు చిత్తమునం జోటీయంగా నొసంగరాదు. దానివలన సకల కార్యములకును భంగము వాటిల్లును. శోకమగ్నునకు సుఖము గలుగనేరదు. కాబట్టి సర్వార్థ సాధకంబైన ధైర్యమును విడువకుండుట యుత్తమపక్షము. సఖుండనైన నావాక్యము లాదరించి, చింతను వీడియుండుము. అనతికాలమున నెల్ల కార్యములును ననుకూలముల్లై ప్రవర్తిల్ల గల"దని చెప్పిన యతని వాక్యములు విని రామభద్రుండు మనమునం దొడరిన కోపమును రోషమును ఆవేశమును శోకమును నడంచి శాంతిల్లి "మిత్రనందనా! నీహితోక్తులచే మదీయ చిత్తము వికసించినది. నీవు చెప్పినట్లు కోపశోకములు విడిచితి

ఇంక సీతం దెచ్చుట యెట్లో రావణుని నెక్కడుని సంహరింపఁ గలనో దీనికై మన కేమి చేయవలెనో చెప్పు"మని యడిగెను.

ఇట్లు చెప్పి వెంటయు రాఘువేశ్వరుం డతనిఁగని రవినందనా! నీకే దేనియుఁ గోరికగలదేని చెప్పుము. అది యెట్టిదైనను గావించి నీకు సంతోషమును గలిగించెద నిన్ను సంతుష్టి నొందించుట నాకు ముఖ్యమైన కర్తవ్య"మనిన కీశపతి ముదమంది రామచంద్రున కిట్లనియె. "దేవా! భవాదృశ భవదీయ వచన సుధాధారలు నాకర్ణముల కెంతయు నానంద మాపాదించుచున్నవి. నీవును నేనును గూడి చేసెడి యే కార్యమునకును భంగము వాటిల్లదు. దేవలోకమునైనను తృణలీల సాధింపఁగలము. నీతోడ సఖ్యము గలుగుటంజేసి, మిత్రులయందును, నా బంధువులయందును, ప్రతిష్ఠ జెందినవాఁడనైతిని. నేనెంతయు ధన్యుఁడను, మఱియుం బూజ్యుఁడను రామచంద్రా నన్ను నేను పొగడుకొనరాదు. గాని, అయిననుం జెప్పెదను. నేను నీకు తగిన మిత్రుఁడను క్రమముగా యితరులు చెప్పగా విని నీవు మదీయ యోగ్యతా విశేషములను తెలిసికొనఁగలవు. నీ వంటి యుత్తమోత్తమ పురుషునితోఁ జేసిన చెలిమి వలన నాబోంట్లు కృతార్థులగుదురు. ఇంక నాకోరిక లన్నియు ఫలించినట్లే తలంచుచున్నాను" అని పలికి యటఁ జని యొక్క సాలతరు శాఖ విఱిచివైచి దానిపై రఘువల్లభునిఁ గూర్చుండఁజేసి చెంత దాను నుగూర్చుండె. అంతట నాంజనేయుండు మఱియొక కొమ్మందెచ్చి లక్ష్మణుని దానిపై నాసీనుంగావించె. ఇట్లందఱుం గూర్చుండి నంతట సుగ్రీవుండు కన్నులనుండి దుఃఖ బాష్పములు రాలుచుండగా, దీనవదనుండై రామునితో నిట్లనియె.

—* రామునితో సుగ్రీవుఁడు నిజవృత్తాంతబుఁ జెప్పుట. *—

రవికులనాయకా! మదీయ చరిత్రమును జెప్పెద కృపజేసి యవధాన మనస్కుండవై యాకర్ణింపుము. కిష్కింధా పురాధిపతియైన వాలి యనువాఁడును నేనును, నన్నదమ్ములము అతఁడు నాపై పగఁబూని దయా దాక్షిణ్యములును ధర్మాధర్మములునుం దక్కి క్రూరబుద్ధితో నాభార్యను నపహరించుకొని, నన్ను పురమున నుండనీక వెటలఁగొట్టె మహాబలవంతుం డగుటవలన యతనికి వెఱచి నా మంత్రులతో వచ్చి నేనీ ఋష్యమూకాద్రిపై జేరి చెప్పరాని కష్టములపాలై దుఃఖించుచున్నాను. నేఁటికిని నాకష్టములు దీఱు సమయమువచ్చినదనెడి తలంపుగలిగినది. మహీవల్లభా! నాయందు కృపకలవాడవై నాదుఃఖమును

విచారింపవలయును. ఇదియె నాకుంగల కోరిక" యని చెప్పి శోకించెను. ఆతని దుఃఖముంగని కరుణామయుండైన రామచంద్రుండు మనము గరంగి కనికర మతిశయిలుచుండగా నాతనితో "వానరేశ్వరా! చింతింపకుము. పరుల కుపకారముం జేయవలసిన విధమును నే నెఱుంగుదు. పరమ సఖుండవైన భవన్మనోదుఃఖము తొలగించుట నాకు కర్తవ్యముగాదా? అతి దారుణములును పరవీర నాశకరములును నైన మత్సాయకము లదే నీకెన్నం డపకృతిం జేసెనో ఎవండు నిన్ను కష్టములును దుఃఖమును నొందించెనో యా దుశ్శీలుండైన వాలిని దునిమి నీ క్లేశము నివారించెదను. ఇంక దీనికై నీవు మనమున చింతింపకు" మనిన సంతసించి సుగ్రీవుం డిట్లనియె.

స్వామీ! యా వాలి సామాన్యుండు కాఁడు. జగదేక వీరుండు మహాబలశాలి మహోన్నత శైలములను సైతము నవలీలం బూవుల చెండ్లనువలె నింగికి నెగరవేయుచుండును. అతని సామర్థ్యము దెలియుటకై యొక దృష్టాంతముం జెప్పెద వినుము. అసదృశ బలాఢ్యుండైన దుందుభియనెడి పేరుగల రక్కసుండు తనతోడ నెదిరించి నిలిచి పోరంగల మేటి వీరుల లోకముల గానక గర్వించి హిమవంతునియొద్ద కరిగి "పర్వతోత్తమా! రమ్ము! నాయొక్కయు నీయొక్కయు బలాబలము దెలియంగవలయు. సమరకాంక్షచే వచ్చితి" నని పిలిచిన హిమవంతుండు వాని జయింపఁగల శక్తి తనకుఁ గలుగమిఁ దలంచి వానిచే తనకు వెఱపు లేకుండుటకును పరునిచే వానిని జంపించుటకు నుపాయముం జింతించి "దుందుభీ! నీవు మహాబలశాలివగుటచే నేను పోరునకు శక్తుండఁగాను, యుద్ధము గోరుదువేని కిష్కింధకుం జని తన్నగరాధీశుండైన వాలికి బ్రియంబైన మధువనమును జొచ్చి చీకాకు పడఁజేయుము. అది యెఱింగివచ్చి యతండు నీతో కయ్యముం జేయఁగలఁడు. ఆవాలి యొకండు దక్క యన్యులెవ్వరును నీతోడం బోరఁజాల" రని చెప్పిన సంతసించి వాఁడు రయమునం జనుదెంచి హిమవంతుండు చెప్పినట్లు గావించుటయు నది యెఱింగిపోయి పురందర నందనుండైన వాలి రక్కసునితో పోరి వధించె. పర్వతోపమానమైన యాదనుజుని కళేబరమును వాలియో నేనో దక్క యన్యులు కదల్పజాలరు. అటువంటి శక్తి సామర్థ్యములు గల వాలిని జంపుట సులభ సాధ్యమైన కార్యము గానేరదు. అతఁడిచ్చోటంగల యేడు తాటిమ్రాకుల నతి లాఘవమున నొక చేతితో నొక్కసారిగా దూసివైచుచుండును. అవిగో! అవియె యా

స్తుతించి, "ఓ రామచంద్రా! నా కాలముల నేడింటి కొక్క దమ్ము [illegible] వాలిని జంపుదువనెడి నమ్మకము నామన మున [illegible] బాణము ప్రయోగించి [illegible] బడవేసె. అదిగని సుగ్రీవుం డాశ్చర్యమునొంది యప్పుడు [illegible] నేలగూలుట నిక్కంబని యెంచి రామభద్రుం గాంచి [illegible].

స్వామీ! ఒక నిమిత్తమున వచ్చిన రాజ్యమును నేను పాలించుచుండగ [illegible] కోపముంగొని నాభార్య నపహరించి నను పురి [illegible] నిరంకుశుండై వాలి రాజ్యసుఖం [illegible] ప్రాణముకంటె నెక్కుడైన నా ప్రాణేశ్వ [illegible] కలదో [illegible] మను [illegible] చేయుచున్నది. ఇవ్విధమున నేను కష్టములొంది కుందుచున్నాడ ఏమిచేయుదును? కష్టసుఖములు గలిగినప్పుడు [illegible] సహాయుండు సఖుండని పలుకుదురు. నీవు నా ప్రియ సఖుండవగుటచే జరిగినది జరిగినట్లు చెప్పినాఁడను" అనెను.

—*సుగ్రీవుండు రామునకు వాలియను దనుజుని వృత్తాంతంబుఁ జెప్పుట*—

ఈ ప్రకారముగ [illegible] తనకు కలిగిన కష్టముల చెప్పుటయు విని కటకటంబడి రామచంద్రుం డతనింగని "కపిరాజా! ఏకమన్నయ్యైన వాలికిని నీకును విరోధము సంభవించిన విధంబెట్లు? అతని కంతటి కోపము నీపైఁ గలుగవలసిన కారణం బెయ్యది? తద్విషయమును వివరముగాఁ దెలియఁబలుకుము. నేను విన్నంతట యతని బలం బెట్టిదియో తలపోసి తగిన యుపాయముం దలంచి వధించి నీకు సంతోషమును గలిగించె"దని పలికెను. ఆ పలుకులువిని యచ్చట నుండిన వారలును, సుగ్రీవుండును ప్రముదితచిత్తులై, రామచంద్రుని స్తుతించిరి.

పిమ్మట సుగ్రీవుండు తనకును వాలికిని విరోధము కలుగుట కారణంబైన వృత్తాంతమును దెలుపఁ దలంచి యిట్లని చెప్పందొడంగె. "రఘుకులేశ్వరా! వినుము. మాతండ్రి రాజ్యము పాలించి మృతినొందిన పిదప మంత్రులు వాలికి పట్టముఁగట్టిరి. అతండు రాజ్యాభిషిక్తుండై వానర కులాధిపత్యముంబూని పాలించుచుండె నేనన్నని, యతనికి దాసుడనై, చెప్పిన కార్యములను క్రమముఁదప్పక కావించుచుంటిని. ఇట్లు కొంతకాలము కడచినంతట స్త్రీసంబంధంబైన యొకవిరోధముచే మందుభియను రాక్షసుని పెద్దకొడుకు మాయావియనెడి వాఁడు పురము నెల్లడను నిద్రించుచుండఁగా నిశీథ కాలమున, కిష్కిందా నగర

ద్వారమున కరుదెంచి భయంకరముగా నఱచుచు, [illegible] తల్లడిల్లఁజేసి తనతో యుద్ధముఁ జేయుటకు రమ్మని వాలిం బిలచెను. మహాసత్త్వసహితుఁడైన యారక్కసుని పలుకులు విని [illegible] కోపముఁ గొని వాలి వానితో సమర మొనరింపఁబూని పోవుచుండఁగా [illegible] భార్యలును నేను నడ్డముసొచ్చి పోవలదని వారించితిమి. [illegible] హంబుచే మా పలుకు లాదరింపక వాలి మమ్ము [illegible] వానిపై కురికెను. అప్పుడతనికి సహాయముగా నేనును [illegible], మాయావి మమ్ము నిరువురిం గాంచి భీతిల్లి [illegible] కాని వాలి వానిని విడువక తరుముచుఁ బోవఁగా నేనును [illegible] వచ్చుచుంటిని. రాక్షసుం డవ్విధమునఁ గొంతదవ్వు [illegible] పర్వతమున గద్దెచే వాలి గానరాక మూసికొనియున్న [illegible]

అప్పుడు వాలి నాతో వచ్చుచున్న నన్నుఁ గని, [illegible] వధించి మరలి తాను గాని తెలుపక వచ్చువరకును, [illegible]ద్వారంబున గాపుగా నుండవలసినదిగా దిట్టముఁ జేసి యుగ్రుఁడై [illegible] ప్రవేశించెను. నేను బిలద్వారమున నప్రమత్తుఁడనై [illegible] యెన్ని దినంబులున్నను, నతఁడు రాఁడయ్యె. [illegible] సంవత్సరము కడచెను. అంతట బహుళంబుగ [illegible] రముననుండి [illegible] వచ్చి, [illegible] నుండి యధికముగా నెత్తురు [illegible] ప్రవహించుటయుఁ [illegible], నేను వివేకహీనుఁడనై వాలి [illegible] మృతి [illegible] నచో మాయావి నన్ను సయితము వధసేయు [illegible] పెద్ద రాయిందెచ్చి యాబిలద్వారంబును మూసి, విధిక్రమముగా వాలికి తిలోదకంబు లొసంగి వ్యసనాక్రాంతుఁడనై పురంబునకు వచ్చి [illegible] వృత్తాంతము చెప్పిన మంత్రులు మొదలుగా [illegible] నకు [illegible] యరాజకం బగునని యెంచి, నన్ను రాజ్యాభిషిక్తునిఁ గావించిరి.

నేను రాజ్యపాలనముఁ జేయుచుండఁగా, వాలి మా [illegible] గుహవాకిట నేను బెట్టిన [illegible] వచ్చి, ప్రభుండనై యున్న నన్నుఁ గని కనుఁజెంది [illegible] బట్టి [illegible], నప్పు డతని సంహరించుటకుఁ దగిన బల సహాయముఁగల వాఁడనై యుండియు, నేను ధర్మపథముఁ దొలంగి నడువనొల్లక నమస్కరించి యన్న తండ్రికి సమానుఁడనుట నెంచి, జరిగిన వృత్తాంతంబు సర్వమును సత్య

ముగా నివసించి "అగ్రజా! నేను కోరి రాజ్యముఁ గైకొనలేదు. అ రాజకంబగునని యెంచి మంత్రిముఖ్యులు నాకు పట్టముఁగట్టిరి. నీ రాజ్యమును నీవ గైకొనుము. నేను నీ సేవకుఁడనై వర్తింపఁ గలవాఁడ"నని వినయముగఁ బ్రార్థించిన. నతండు నాపలుకులు నమ్మక తన కపకారము దలంచిన వానినిఁగా నిశ్చయించి నన్ను కనికరము లేక కట్టిన వస్త్రములతో పురము వెడలఁగొట్టించి నా ప్రియసతిని నయితము తాన గైకొనియె. అంత నా వియోగమునఁ గోర్వక యీ మంత్రులంగూడి వచ్చి నేనీ ఋష్యమూకమునఁ జేరి కాలముఁ గడపుచున్నాఁడను. ఈప్పర్వతము మీఁదికి వాలి రాఁజాలఁడు. అతనికి శాపము గలదు. అది యెఱిఁగి యున్నవాఁడనై యిచటనే నిర్భయముగా నున్నవాఁడను. అతనికి శాపముగలుగు కారణము చెప్పెద నాకర్ణింపుము, అది యెట్లనగా.

—* సుగ్రీవుఁడు దుందుభి వృత్తాంతము జెప్పుట. *—

వేయిమదపుటేనుంగుల బలముఁగలవాఁడు దుందుభియనెడి రాక్షసుండొకఁడు మహా గర్వితుండై యుండెను, వాఁడొకనాఁడు సముద్రునియొద్దకరిగి తనతో యుద్ధమునకు రమ్మని బిలిచెను. సముద్రుండా రక్కసునియుద్రేకముఁజూచి మంచిమాటలతో తాను సంగరమునకుఁ జాలనని చెప్పి, "రాక్షసోత్తమా! హిమవంతుఁడు కడు బలాఢ్యుండు అతనితోడఁ బోరు"మని పలికెను. వాఁడు మంచుకొండకరిగి హిమవంతుని పోరునకుఁ బిలిచిన నతండు వాని గర్వము నడంపనెంచి "శూరాగ్రేసరా! నీతో ననిఁ జేయుటకు నేను శక్తుండను గాను, కిష్కింధకుఁబోయి వాలితో యుద్ధముఁ జేయుము. నీకు సమానుండతఁ డొక్కఁడే కల"డని పలికి పొమ్మనుటయు, మదోన్మత్తుఁడైన యా యసురుండును కిష్కింధకు వచ్చి, పెల్లుగా నార్చి గర్జిల్లిన వాలి చనుదెంచి వాని తలంపు నెఱింగి, మిక్కిలి కోపము నొంది తోడరి యున్న రాక్షసునితో పోరి నిజ బలసామర్థ్యములు మెఱయగా వానిని వధించి, యాకళేబరమును కాలితో యెగజిమ్మగ నది యీ ఋష్యమూకమున నివాసముఁ జేయుచుండిన మతంగముని ముందుబడి యమ్మహాత్మునిపై శోణితము చిందినయటయు నలిగి యది వాలిచేసిన పనియగుట నెఱింగి, "మదాశ్రమమున నట్లు చేసిన వాలిని ఋష్యమూకము నెక్కినయెడ వాని శిరము వేయిప్రక్కలగుఁగాక" యని శాపమొసంగె. అది కారణముగా వాలి యిప్పర్వతమును జేర వెఱచుచుండును. ఈ వృత్తాంతము నెఱింగియున్న కతన నే

నిచ్చోటికివచ్చి యతనివలన బాధలొందక నిర్భయుండనై యున్నాఁడను" అని చెప్పి మఱియు నిట్లనియె,

రాఘవేశ్వరా! దుందుభి కళేబరం బదిగో! యున్నది చూడుము. వాలికాలఁ జిమ్మినపుడు నిచ్చటబడి యది యట్లేయున్నది. దానిని నీవు కాలితో నెగర మీటివేసి వాలిని జంపగలవనుట నాబుద్ధికి దృఢముగాఁదోఁచు"నని రామచంద్రుండు రాక్షస కళేబరమును తృణమునుంబోలె మూఁడు యోజనముల దవ్వున బడులాగున నెగరఁజిమ్మె. అంతటితో సుగ్రీవుండు సంతుష్టినొందక "రఘునాయకా! బుద్ధికిధైర్యము గలుగుటకై నేనడుగుదానికి కోపమును బొందకుము. ఈదుందుభి శరీరము మాంసశోణితములతో నుండగా వాలి చిమ్మెను. అపుడు కడు భారముగానుండెను. ఇపుడన్ననో శుష్కించినది తేలికయైనది. దీనినిఁ జిమ్ముట నామనమున కాశ్చర్యకరమై యుండలేదు. ఇదిగో! శాలవృక్షములు, ఈయేడింటి నొక్కశరమున నొక్కసారియ తెగపడవేయుము. అపుడు నిన్ను వాలికంటె యధికుఁడవని నమ్మెద"ననుడు నవ్వుచు, రాఘవేశ్వరుం డతండు కోరిన చందమున నయ్యవనిజములం గూల్చె అదిగని సుగ్రీవుం డాశ్చర్యమునొంది "రామచంద్రా! ఇప్పుడు నాలోని సంశయమంతయుం దొలంగినది. ఆవాలిగాని మఱి లోకత్రయమున నెవ్వఁడుగాని నిను గెలువఁజాలఁడనుటఁ దెలిసికొంటిని. నీవు అద్వితీయ పరాక్రమ కలితుండవు. నిరుపమాన శక్తి యుక్తుండవు నీమహిమ వర్ణింప నలవిగానిది. భవత్కృపా విశేషమున వాలిచే గలుగుచున్న భయముతొలంగి, సౌఖ్యమును బొందగలనని నమ్ముచున్నాను, నాకు కష్టదినములుపోయి మంచికాలము వచ్చుటవలన జగన్నుతుండవైన నీ వరుదెంచుటయు నీతోడ సఖ్యము గలుగుటయుం దటస్థించె" నని చెప్పెను.

అతని పలుకులకు కౌసల్యాపుత్రుండు సంతోషించి "వానరేశ్వరా! తడవుఁజేయక నీ యనుచరులంగూడి కిష్కింధకుఁ బ్రయాణముఁ జేసి తానును [illegible] వానరులును నతనివెంటఁదగిలి కిష్కింధాపురము నొద్ద కరిగి యొకచోట దట్టముగా చెట్లుపెరిగి యున్నయట నిలిచి "రవినందనా! మరుగున నేనిచటనుండెద నీవు పోయి వాలిని సమరమునకుఁ బిలిచి, యతని నాదృష్టి పథమునకు వచ్చునట్లు చేయుదుము. అతనిని వధించి నీమనోరథ సిద్ధిగావించెదనని పలుకుటయు ముదంబంది సుగ్రీ

వుండు కిష్కింధా నగరద్వారము కడకుఁ బోయి, పెల్లుగా భయంకర లీలార్చె.

—* వాలి సుగ్రీవుల ప్రథమ యుద్ధము.

ఆ ధ్వని సుగ్రీవుం డార్చుటచేఁ గలిగినదిగా గ్రహించి వాలి కుపితుఁడై చనుదెంచి మహోగ్రమూర్తిగా మయిబెంచి యతనిం దాకెను. అప్పు డయ్యిరువురకును సంగరం బతిఘోరముగా బ్రవర్తిల్లుటయు, నొండొరులు జయకాంక్ష యతిశయింపగా పెనుగుచుఁ సవ్యాపసవ్యములం దిరుగుచు, పెనంగుచుండిరి. [illegible] మాటుననుండి పొంచి వారి సమరము చూచుచున్న రామచంద్రుం డయ్యిరువు రన్నదమ్ములు నొక్కరూపున నుండుటచే వాలియనియు, సుగ్రీవుఁడనియు నేర్పడ నెఱుఁగఁజాలక శర ప్రయోగముఁ చేయుటకు సంశయించుచుండగా యుద్ధలుండై బలాధిక్యముచే మించియున్న వాలిని జయింపఁజాలక సుగ్రీవుం డతనిచే మిక్కుటముగా దెబ్బలు దిని సత్వహీనుండై, సలువతెరము గాక మేనరక్త ధారలు గాఱుచుండగా పాఱిపోయి, ఋష్యమూక పర్వతము నెక్కెను.

అంతట లక్ష్మణ హనుమదాదులతోఁ గూడి రఘునాయకుండు సుగ్రీవునియొద్ద కరుగుటయు, కపివల్లభుం డమ్మనుజపాల శేఖరునిఁగాంచి, “ఓయి రామచంద్రా! వాలి బలమునకు వెఱచి యతని నెదిరింప లేక యిందు కాలము గడపుచున్న నన్ను పురికొల్పి యవ్వాలిని జంపునట్లు నమ్మఁబలికి యతనితోడ పోరాటమునకుఁ బంపినాఁడవు. అయ్యో! నేనతని చేతనుండి బ్రతికివచ్చినదియే యతిశయము, అన్యాయముగా నమ్మించి నను జంపింపఁ దలంచితివి. ఇది న్యాయమగునా? ఇటులు అసత్యముఁ బలుకఁదగునా?” యని ఖిన్నుండై పలికిన విని రఘువరుం డతనితో “వానరేశ్వరా! నాపై నలుకనొందకుము నేను మిన్నకుండిన కారణమును జెప్పెదవినుము. నీవును వాలియుఁ బోరుచుండగా శర ప్రయోగమునకు దొడరితిని గాని గొప్ప సంశయ మొకటి కలుగుటచే యటుల చేయుటకు సాహసింప జాలనైతి. ఏమనగా, నీవును నతండును, నించుకయు భేదము లేనివారలై యొక్కరూపుగా, యున్నందున, నిన్ను తెలిసికొని వాలిని జంపుటకు సాధ్యము గాకపోయినది. ఎట్లు చేయవచ్చును? నీవే యోజింపుము. ఒకవేళ పొరపాటుల నీవే వధింపబడిన నేమి కావలయును? ఈప్రకారముఁ జేయుటకు బదులుగా కీడు జేసినవాఁడ నగుదునుగదా! అదియునుగాక మన యత్నమంతయుఁ జెడిపోవకుండునా?

కాబట్టి వేఁటపడి సేవింపుఁ జేయరాదని యున్నక నామముంటిని. ఇప్పుడేదియుఁ దెలిసిపోఁగూడదైతేని. రాఘవను" ఆని యాయనటంబలికి లక్ష్మణుఁజూచి "తమ్ముఁడా! నగర సమయమున సుగ్రీవుని నెఱుఁగ గుటకు చిహ్నముగా, నొకతని కంఠమున పుష్పహారము నొకదానిని తె చ్చిపెట్టు"మని యాజ్ఞాపించెను. తక్షణంబ సౌమిత్రి యన్న చెప్పినట్లు గావించెను.

రామచంద్రుని పలుకులు సత్యములుగాఁ దోఁచినందున సుగ్రీవుండు తనమనంబునఁ బొడమిన ధైర్యమును మోమునఁ బ్రకటించి "దేవా! ఇంకకర్త వ్యంబెద్ది? అనుచి యడిగెను. "వనచర నాథా! భయంబు నొం దక నీవు వాలితో పోరాడ నరుగుము. ఈ నాకలిని వధించె దను. నామాటను నమ్ముటయు సంతోషించి. మరల కిష్కింధకు ప్రయాణం బయ్యె. అతనివెంట రామలక్ష్మణ హనుమ త్ప్రముఖులు బోయిరి. రాఘవేశ్వరుండు పూర్వమునందుఁ గలుగుబడిన వృక్షంబుల చాటున నిలిచి సుగ్రీవునిఁ బోరమ్మని చెప్పెను, అతండును ధైర్యముతో కిష్కింధా నగ రద్వారమునఁ బిలిచి యార్చెను. ఇట్లు పెల్లుగా నార్చుచున్న యింద్ర

—* వాలి సుగ్రీవుల ద్వితీయ యుద్ధము. *—

నందనుండు రోషభీషణ వదనుండై యధికోగ్రంబైన మూర్తితోడ ని ర్గమించి కోటకేగుటకుఁ బంచినకాని మరలనని వచ్చుచున్న సమయంబున భార్యయగు తారయనునది యడ్డగించి చెప్పి పతితో నిట్లనె.

"ప్రాణేశ్వరా! నాపలుకు లాదరించి, ఇపుడు రవినందనునితో పోరుటకఁ బోవుటను మానుము. ఏమనుమవలననఁగా, నీచే సద్వ్రధంబున మోదులంబడి యలసివెఱసి పాఱిపోయిన యతండిపుడు భయంబుదక్కి మరలివచ్చి నిన్ను మార్కొని పోరుటకెంచుటందలంపగా నిన్నుజయింపఁ గల మోఘుండెవఁడో యతనికి సహాయుండై వచ్చియుండునని తోఁచు చున్నది. కావున యిట్టి సమయంబున యుద్ధానజుతుని మీఁదికేఁబోవుట లగ్గుగాదు. అంగదునివలన నేను వినినదేమనఁగా, అయోధ్యాపతియగు దశరథుని నందనుండు రవిపుత్రునకు సహాయముఁజేయునట్లు వాగ్దానముఁ జేసివచ్చెనఁట, అటులనయ్యోనేని నీకు జయంబు గలుగనేరదు. ఆరాజు సుతుండు జగదేక వీరుండు. నీవుగాని మఱియెవ్వరుగాని యతనిజయింపఁ జాలరు, ఇపు డూరకుండుటయే మేలు! అని చెప్పిన యాపలుకులు దలంచి వాలి యొక్కింత చింతించి భార్యతో "తరుణీమణీ! నీవు పలికిన హితంబునకు సంతసించితిని గాని, సుగ్రీవుని గర్వంబడంపక విడుచుట

మాత్రము నాకు సమ్మతముగాదు. సిగ్గులేకపోయి మఱియొకని సహాయమును వాఁడు కోరినట్లు నేను కోరెడివాఁడనుగాను. అదియును గాక రామునకు నేను చేసిన యుపకృతి యెద్దియుఁ గలుగదు. అతఁడు నాకుపకార మేలచేయును? నాతోఁ బోరాడి యోడి పఱుగెత్తి పోయినవాఁడు మరలివచ్చి యుద్ధముఁ జేయఁ బిలిచినప్పుడు పోవకుండుట వీరధర్మము కానేరదు. నేను వానివంటి పిఱికిపందనుగాను సుమీ! దీనికై నీవు చింతింపవలదు. వాని గర్వము నడంచినగాని నా మనంబునకుఁ దృప్తి గలుగఁబోదు. నీవు నీయంతఃపురంబున కరిగి నిబ్బరంబున నుండు"మని చెప్పి అతి కుపిత మానసుండై నగరంబు వెలువడి చనిచని రవిసుతుం డాకెను.

ఆ సమయంబున నయ్యన్నదమ్ములకు తత్పూర్వంబు జరిగిన దానికంటె నతి భయంకరముగా యుద్ధంబు ప్రవర్తిల్లె. ఉత్సాహంబును మత్సరంబును, రోషంబును, జయాభిలాషయు, నంతంతకు మీఱుచుండగా వాలి సుగ్రీవులు పోరదొడంగిరి. వారిసమర ప్రకారంబున కాశ్చర్యంబుఁ జెంది, మింట దేవతలును, భూమిపై వనచరులును నట్టిచూచుచునందెవనికి జయంబు సిద్ధించుటయు నిశ్చయింపలేక తమకుఁ దోఁచినట్లు మాటలాడుకొనుచుండిరి. ఈప్రగారము కొంత తడవు పోరాడినంతట క్రమక్రమముగా సుగ్రీవుని బలంబు తఱుగఁజొచ్చెను. వాలి విజృంభించి యతనిఁ గొట్టి బడలు పడంజేయుటయు, మిత్రాత్మజుండు సత్త్వంబుడింది డిల్లపోవుచుండుటయు రామచంద్రుండు గాంచి "ఓహో! కార్యము చెడునట్లున్నది. ఇంక తడవుఁ జేసినదో వాలిచే రవిసుతుండు నిహతుం డగుట నిశ్చయ"మని యెంచి తటాలున వింటబాణంబుసంధించి వాలిపైఁ బ్రయోగించెను. ఆక్రూరాస్త్రంబు దాకుటకు మిత్రనందనుండు వేళ్ళు తెగి కూలిన వృక్షంబు చందంబున నేలపైఁ బడియెను. అతఁ డట్లుపడుటయు రఘుకులవల్లభుండు చనుదెంచి యతనిముందు నిలిచెను. అంతట వాలి రామచంద్రునిగని "ఓరామా! నేనుపరునితోఁ బోరుచుండగా, ఏమఱు

—* రాముని శరంబుచే వాలి నేల గూలుట. *—

పాటున నుండిన వాలిని నన్ను చాటుననుండి యక్రమంబున కూలనేసితివి. అయినను సంగ్రామంబునఁ బడినవాఁడ నగుటచే నా మరణంబును గూర్చి నేను చింతింపను. గాని మిక్కిలి ప్రియకరుండైన నా ముద్దుపట్టి యైన యంగదుని విడిచి పోవలసివచ్చెనే యని చింతిల్లుచున్నాను" అని చెప్పి దుఃఖించుచుండ సుగ్రీవుండును నతని యెదురుగావచ్చెను. వారి

నిరువురం జూచినంతట మనంబున కోపంబు రెట్టింపగా రాముఁడు "దశరథనందనా నేను నీకెట్టి యపకారమును జేయలేదు. అన్నదమ్ములమగు మేము మాలో కలహించి పోరుచుండగా, నడుమజొచ్చి ధర్మంబును పాలింపవలసిన నృపాలుండవు నీవిట్టి యధర్మంబున కొడిగట్టి నన్ను కూలనేయుట, పాడియగునా? ఇట్టిది రాజధర్మమని యెవ్వరైన బలుకుదురా? ఈ పాపంబు నీకు కలుగకపోవునా?" యని పలికిన క్షితాపతి యతనింగని "ఓయివాలీ! రాజులు దుష్ట శిక్షణమును శిష్ట రక్షణమును విధిగా జరిపించి తీరవలయును. ఆ ధర్మము ననుసరించియే నేను శిక్షించితి. ఇట్లుండగా, తమ్ముని భార్యను పాప భీతిలేక చేకొనిన నీవు పాపాత్ముఁడవును, దుష్టుఁడవు కావున నిన్ను శిక్షించుట మాకుకర్తవ్యము. అయినను, నీవు నాచేఁజేసిన కారణంబున శాశ్వతంబైన పుణ్యలోక ప్రాప్తి నీకుఁ గలుగగల"దని పలుకుటయు, వాలి తన యాగ్రహంబువిడిచి రామునితో "మహాత్మా! బాణవేదనకు సహింపలేక నిన్ను తూల నాడినాడను నా యపరాధములు క్షమింపు"మని ప్రార్థించి నమస్కరించి ప్రాణంబులువిడిచెను. వాలినిహతుండైన వార్తనెఱింగి యుల్లంబు తల్లడిల్లగా, యతని భార్యయైన తార మహాదుఃఖముతో రోదనంబొనరించుచు, యుద్ధభూమి కరుదెంచి యస్త్రంబుచేఁ గూల దూళి దూసరితమును, రక్తసిక్తమునునగు దేహముతో బడియున్న తనపతింజూచి మొగంబున మోదుకొనుచు పైఁబడి విలపించుచు, నతని గుణవిశేషంబులను, పరాక్రమంబును వర్ణింపుచు, నేలఁబొరలుచు "అయ్యో! ప్రాణేశ్వరా! ఇంక మాగతి యేమి కావలయును? నన్నును, నీముద్దుకుమారునివిడిచి పోయినాఁడవుగదా? మేమెందుజొత్తుము? మమ్ము రక్షించువార లెవ్వరున్నారు? నిట్లగునని తలంచియే యుద్ధమునకు వచ్చునపుడు వలదని వారించితి. నాపలుకు లాదరింపక రోషావేశంబున వచ్చితివి. తమ్ముని భార్యను చేపట్టిన పాప మూరకఁబోవునా? అదియే నిన్నింతకుం దెచ్చినది" యని యనేకవిధంబులం బలుకుచు దుఃఖించి రామచంద్రుని వంకఁ జని "ఓయి దశరథనందనా! అకారణముగా నా పతింజంపి ఇవ్వి

—* తార రామచంద్రునకు శాపంబొసంగుట. *—

ధమున నన్ను శోకసాగర మగ్ననగునట్లు చేసినాఁడవు. ఈ దుఃఖంబు నీ వనుభవింపక తప్పిపోవునా? నీవు సీతంగోని రావలయునని చెప్పియుండినచో నీ కపికులేశ్వరుండు నిమిషకాలంబున దెచ్చి నీకు సమర్పించి యుండును.

అటులగాక సుగ్రీవునకు సహాయుండవై నాప్రాణేశ్వరుని వధించితివి. ఇట్లు చేసిన కారణమున నీవు సీతను దోడ్కొని వచ్చినంతట యా లలనామణి పెద్దకాలంబు నీయొద్దనుండక నిన్ను శోకముఁబొందఁ బాల్పడఁజేసి భూమిలోఁ జొచ్చును గాక''యని శపించి వ్యసనము మించి విలపించుచుండెను. రామచంద్రుండు సుగ్రీవునింగాంచి "కపివరా! ఇట్లు చింతా మగ్నులై యున్న కావలసిన కార్యంబు లెట్లుజరుగును? వలయు వస్తువులం దెప్పించి వాలికి సంస్కార క్రియలు నిర్వర్తింపు''మని యాజ్ఞాపించెను. ఇట్లు రామచంద్రుండు నియోగించుటకు సుగ్రీవుండు హనుమత్సుషేణ తారాది వనచరులంబిలిచి "వస్త్రమాల్య ఘృత తైల్యాది సమస్త వస్తువులును దెండని పంపిన వారలేగి సకలవస్తువులును గొని వచ్చిరి. అంతడ వాలిని వస్త్ర గంధమాల్య భూషణాలంకృతుం జేసి, శిబికయందిడి, యంగదసహితులై తారాది కాంతలు వెంట వచ్చుచుండగాఁ గొని చని గిరి పులిన ప్రదేశంబున సమర్పఁబడి చితిపైఁ బెట్టి యుక్త క్రమంబున దహించి బంధుమిత్రామాత్య భృత్యవర్గములతోడ బంపా సరోవరంబున కరిగి కృతస్నానులై తిలోదక విధానంబు లాచరించి, కృతకృత్యులై రామచంద్రుని పాలి కరుదెంచిరి.

రామచంద్రుండు వారి నూరార్చి, "పురంబునకేగి వాలికి దశాహతంత్రములును, బార లౌకికాది కృత్యంబులును నడుపు''మని చెప్పిన సుగ్రీవుండు రాఘవానుమతి నట్లచేసి, పూతస్నానుండై, యంగదుం దోడ్కొని, వానర యోధులంగూడి రాఘవేశ్వరుని యొద్దకువచ్చి దండప్రణామంబు లాచరించి నిలుచుటయు, నయ్యవసరంబున మహా బుద్ధిమంతుండైన హనుమంతుండు రామచంద్రునితోడ నిట్లనియె.

స్వామీ! ఈ సుగ్రీవుండు తన యన్నకు జరిగించవలసిన యుత్తరక్రియలు క్రమముగా జరిగించి పూత స్నానుడై యున్నవాఁడు ఇంక నింతడు తనపి తృప్తి తామహంబుగ నొప్పు రాజ్యంబును బాలించుట కర్హుండగుటచే పట్టాభిషిక్తుం జేయవలసి యున్నది. భవత్కృపావిశేషంబుననే యీతని కీపగిది లభించినది. కావున నీవే చెంతనుండి పట్టాభిషిక్తుంచేయుట ధర్మము. కిష్కింధా పురమునకువచ్చి యీకార్యంబును నెరవేర్పు''మని పలికి ప్రార్థించిన రఘుపుంగవుం డతనితో "ఆంజనేయా! నీవు చెప్పినది న్యాయమేయైనను, తండ్రిపంపున నరణ్యావాసముఁ జేయుటకై వచ్చినవాఁడ నగుటచే నీ కాల పరిమితి పూర్ణమగువరకును నేను పుర ప్రవేశముఁ జేయుటకు యుక్తముగాదు'' అని పలికి సుగ్రీవుం

వాలి సుగ్రీవుల స్వేషు యుద్ధము.

గని వానరో త్తమా! నీవుపోయి బంధుమిత్రామాత్యులు సహాయులుగా పట్టాభిషిక్తుండవై, యంగదుని యువరాజుం జేయుము. ఇప్పుడు వానకాలముగాన, ఈనాలుగుమాసములు గడచినంతట శత్రు నిర్మూలమునకు మనము పోవుదము. అంతవఱకును సుఖంబున నుండుము. నేనును లక్ష్మణుండును, నంతటివఱకును నీగిరి గుహయందుండ గలవార మింక కిష్కింధకరిగి వర్షాకాలంబు చనినంతి మాయొద్దకు రమ్ము పొమ్మని చెప్పిన రామభద్రునకు దండప్రణామంబు లాచరించి సకల వానరులును గొలుచుచుండగా పట్టాభిషేకార్థముగా నానావిధాలంకారంబులను జేయంబడి మనోజ్ఞంబుగా నొప్పుచున్న కిష్కింధానగరము బ్రవేశించెను.

తొమ్మిదవ ప్రకరణము ముగిసెను.

శ్రీ రా మ వ న వా స ము

వ చ న కా వ్య ము.

ప ది య వ ప్ర క ర ణ ము.

సుగ్రీవుండు పురంబున కరిగినంతట మంత్రులును నతని బంధుమిత్రులును, సకల సన్నాహంబులు నొనరించి యతని సింహాసనాసీనుండై యుండంజేసి జయజయధ్వనులెసంగ పుణ్యోదకంబుల దెప్పించి యభిషేకముంగావించి, యనంతరము మంగళస్నానంబుం జేయించి దివ్యవస్త్ర మాల్యగంధాభరణంబుల నలంకృతులం జేసి, గురు పరిస్తరణం బొనరించి విధ్యుక్తముగా హోమాదిసత్కార్యంబులు నిర్వహించి పెద్దల యాశీర్వాదంబు లెసంగ, బుణ్యాహవాచనంబు చేసినంత, గెలంకుల వారకాంతలాడుచుం బాడుచుండగా మహాసంతోషంబున భద్రాసనంబుం నిరాజిల్లుచున్న యవ్వానరో త్తమునకు పట్టంబుం గట్టిరి. అంత సుగ్రీవుం సమ్మోదంబున వాలినందనుని నాలింగనంబు గావించి రఘుపునివంగ యౌవనశ్రీ ప్రకారముగా నతనికి యువరాజ్యపట్టంబుంగట్టి. అప్పుడు పట్టణ వాసులును సుగ్రీవు నోతండు న్యాయశీలుండని ప్రశంసించెను.

ఈప్రకారము రామచంద్రుని సహాయంబుచే కిష్కింధా రాజ్యమునకు పట్టభద్రుడై సుగ్రీవుడు సుఖంబున మహాసంతోషముతో సకల

భోగంబులు ననుభవించుచు నిర్విచారుండై యుండఁగా, రామచంద్రుండు ప్రస్రవణశైల గుహయందు లక్ష్మణ ద్వితీయుండై వసించుచు. సీతా వియోగ దుఃఖము నోర్వఁజాలక సంతాపమును బొందుచుండ సౌమిత్రి యుపచరించుచు. శాంతవాక్యములచే నోదార్చు చుండెను. అప్పుడు వర్షాకాలము ప్రారంభమై యాకాశంబంతయు నీలమేఘము లావరించి యుఱుములును, మెఱుములును, చెలరేఁగఁగా, యంబకంబు చిల్లులు బడెనో యను భంగి కుంభద్రోణముగా వర్షింపఁ దొడంగెను. ప్రపంచ మంతయును జలమయంబై కనుపట్టుచుండెను నదులు పూర్ణ ప్రవాహం బులై పాఱఁదొడంగెను. కొలంకులు మొదలైన జలాశయ ప్రదేశములు సలిల పూరితంబులై యొప్పుచుండెను. ఈక్రమంబున వర్షించి వానకా లంబు కడచుటకు సమయంబగుటయును. రాఘవేశ్వరుండు తమ్మునిఁబిలిచి "లక్ష్మణా! శరత్కాలంబు వచ్చుటయు సుగ్రీవుని సాయంబున వానర బలంబులం గూడిపోయి రావణునివధించి జనకజం గొని రావలయు, నంత వరకును నా ప్రాణంబులు ధరించుట కష్టమై తోఁచుచున్నది. ఏమిచేయు దును? రాజ్యభోగంబులచే మత్తుండై యొకవేళ యినజుండు రాకుండెనేని మనమేమి జేయుదుము? ఏమియుం దోఁచకున్నది. ఏవిధంబున మనకు కార్యసిద్ధియగునో తెలియఁబలుకు"మని యడిగిన లక్ష్మణుం డన్నను చూచి" రాఘవేశ్వరా! సుగ్రీవుండు కృతఘ్నుండుగాడు వర్షాకాలంబు గడచుటయు నతండువచ్చి సీతాన్వేషణార్థంబుగా వనచరులం బంపఁ గలండు. పిమ్మట నెల్లకార్యంబులును జక్కనగును. చింతింపక ధై ర్యంబు నవలంబించి శాంతచిత్తుండవై యుండు"మని యతని పరితాపం బుపశమింపఁ జేసెను. ఇట్లు రామలక్ష్మణులు యోజింపుచు పర్వతగు హలోనుండఁగా నట కిష్కింధలో హనుమంతుండు కాంతా భోగసక్తి మించి నిర్విచారుండైయున్న రవిజుని సముచితంబుగాఁ జూడఁగని యత నితో నిట్లనియె.

"భానునందనా! రామచంద్రుని కృపావిశేషంబున నీకు రాజ్య లాభము కలిగినది. నీకన్ననో యమ్మహాత్ముఁ డొనరించిన మేలును మఱ చక యతనికి సహాయముఁ జేయవలసినవాఁడవై యుండియు భోగాసక్తుం డవై యా విషయంబును దలంపక యున్నాఁడవు. ఇట్లుండుట న్యా యంబుగాదు, రాఘవేశ్వరుని దేవి యెందున్నదియో వెదకి కనుంగొను టకు వానరులఁ బుత్తెంచి యమ్మహీపతికిఁ బ్రియంబుఁ జేయుటకుఁ బ్రయ త్నింపుము. నీవాజ్ఞాపించితివేని వానరు లెందఱో- నీ యాజ్ఞానువర్తులై

యుండువారుగలరు ఇంక నాలస్యముఁజేయుట మంచిదిగా"దని చెప్పిన మారుతాత్మజుని హితోక్తుల కలరి సుగ్రీవుం డతనిఁజూచి "వాయుసుతా! నీపలికిన భంగి నొనరించుట నాకు కర్తవ్యము తగిన సేవకుల బంచి నలుదిక్కులందును వనగిరి దుర్గ ప్రదేశంబులం గల వానరులను నిచ్చటికి వచ్చునట్లుగా మదీయ యాజ్ఞ నెఱింగించి తోడ్కొని రాఁబవు పుము. పదునాళ్ళకులోఁగ నాశాసనంబునకు బద్ధుఁడై యెవఁడిచ్చోటికి రాక యుండునో వానిని నిర్దయగా వధింతునని యెఱిగింపుము. ఆలస్యం బుఁ జేయవల"దని దిట్టముఁజేసి హనుమంతునిఁ బనిచి యంతఃపురము నకుఁ బోయెను.

—*సుగ్రీవుండు తనయొద్దకు రాకుండుటకు రాముండు చింతించుట.*—

ఈవిధముగా సుగ్రీవుండు యత్నముఁ జేయుచున్న సమయంబున రామచంద్రుండు లక్ష్మణునిఁబిలిచి, "తమ్ముడా? చూచితివా! భార్యను కోల్పోయి రాజ్యంబులోనుండి తరుమఁగొట్టఁబడి గిరి దుర్గంబుల వసించి యల్లాడుచుండి నన్ను శరణుఁజొచ్చి, నేను కరుణించి వాలిం దునిమి యొసంగిన రాజ్యబున కభిషిక్తుండై నా యొనర్చినయుపకృతిం దలంచి, తాను చెప్పిపోయిన చందంబున ప్రవర్తింపక సుగ్రీవుండు తారాది కాంతలతో భోగింపుచు, మనయొద్ద కరుదెంచుటను మాని హాయి మెయి నున్నవాఁడు. నేను సీతావియోగ దుఃఖముచే పరితపించుచున్నా ను. నాకష్టం బతండు మనంబున నించుకయుం దలంపక నన్నే మఱ చినట్లు తోచుచున్నది. అప్పుడు చెప్పిపోయిన పలుకులును అప్పటి విన య విధేయతలను, ఏమయ్యెనో తెలియకున్నది. ఇటువంటి కృతఘ్నుం డెచ్చటనైనం గలిగియుండునా? ఆహా? వాని వర్తనముం దలంచిన నా మనంబున నాశ్చర్యంబు పొడముచున్నది, ఇటువంటి దురాత్ము నూరక విడువవచ్చునా? నేను నీకాజ్ఞాపించునది యేమనగా ఈ వేళనీవు కిష్కింధ కరిగి యా దురాత్మునింగని నామాటలుగా, "ఓయి సుగ్రీవా! ఉపకార ముఁ జేసినవాని మఱచి, చెప్పినట్లు ప్రవర్తింపక యలసభావంబుఁ గల వాఁడవై, తద్విచారమే లేక యిచ్ఛాభోగంబు లనుభవించుచు, సుఖంబున నున్నాఁడవు. ఈభోగంబు లిట్టి నీకు శాశ్వతముగా దక్కునని యెంచి తివి కాఁబోలు. ఏశరంబుచే మహా బలవంతుఁడైన వాలి నేలఁగూలెనో యా బాణమున, మొక్కబోవక యున్నదిగా యెఱుంగుము. ఈక్షణం బు కర్తవ్యతానిశ్చయముఁజేసి. తూతోడఁబలికిన చందముగా నిచ్చో టికివచ్చి తగిన యత్నమును జేయవే ని నేని నాశుగాగ్రింబైన మదీయ

సాయకంబుచే నిన్నును, నీవారిని, నీరాజ్యంబును నిర్మూలము గావింతు నుగాని విడువను''అని చెప్పితినని నిర్దాక్షిణ్యంబుగాఁ బలికి యతనివలన ప్రత్యుత్తరంబును గొనిరమ్ము శీఘ్రముగా బోయిరమ్మని చెప్పెను. రామానుజుండు అన్నకు నమస్కరించి ధనుర్బాణంబులు గైకొని కిష్కింధకుపోయి నగరద్వారంబున నిలిచిన యతని యప్పటి క్రోధోగ్ర రూపంబుఁగాంచి యచ్చోటనుండిన వానరులు భీదినొంది పరుగునఁ జని తారా రుమాది కాంతా జనంబులంగూడి వినోదించుచున్న సుగ్రీవునకు సౌమిత్రి రాక నెఱింగించిన యతండు భయమొంది మంత్రులరావించి మంత్రాలోచనఁ గావించి, లక్ష్మణునిం దోడ్తెచ్చుటకు బంగారు పల్లకిం దెచ్చిన, వానరు లరుగునంతలోన సుమిత్రాసుతుండు నరిగిముందటికి కరుదెంచె. అంతట తరుచరనాథుఁడు తోఁబుపాటుతో మంత్రులు వెంటరా బిరబిరం జనుదెంచి సాష్టాంగ దండ ప్రణామంబు లొనరించి, లోపలికి దోడ్కొనిపోయి రత్నమయంబైన గద్దియఁబెట్టి ''దేవా! యాసీనుండవు గ''మ్మని ప్రార్థించిన సమ్మతించి యుపవిష్టుండుగాక రామానుజుండు కోపరూక్షుంబులై విలోకనంబు లెసంగగా సుగ్రీవునింజూచి యిట్లనియె.

—* లక్ష్మణుండు సుగ్రీవునితో పరుషోక్తులు బలుకుట. —*

''ఓయీ! నేను రామచంద్రునిచేఁ బంపబడిన యస్మత్సహోత్మృభృత్యుఁడను. కార్యార్థినై వచ్చినవాఁడను. అరుదెంచిన పనినిగురించి మాటలాడుట విడిచి నీవుచేయు సత్కార్యములు బొంది యానందించుట కొఱకు రాలేదు. నీమరియాదలు నాకేమిటికి? నేనొల్లను. రాఘవేశ్వరుండు నీతోడ చెప్పవలసిన ట్లాజ్ఞాపించిన పలుకులను వినుము. ఏలనగా ''సుగ్రీవా! వాలిని సంహరించి నేను నీకు సహాయ మొనరించి యొసంగిన రాజ్యంబును గైకొని తదీయ భోగంబుల మత్తుండవై, మాతోడ చెప్పి పోయిన క్రమంబున జరిగింపక యలస భావంబున నున్నవాఁడవు. నీయుద్దేశంబు వేఱువిధముగా నుండునని తోఁచుచున్నది. మాతోడ నెటుల బలికి పోయినాఁడవో. ఆవిధమున నిప్పుడవచ్చి జరిగింపవైతివేని నీపురంబును నిన్నును నిర్మూలముఁ గావింపుదును. వాలినిగూల్చిన యమ్ము మొక్కపోవకున్నదని తలంపు''మని తెలియబలుకుమని చెప్పెను. నీ ప్రత్యుత్తరమునకై వేచియున్న వాఁడని భీషణోక్తులతో బలుకుటయు సుగ్రీవుండు భయంబుమించి మేను వదరుచుండగా ''స్వామీ! రామచంద్రునకు విరోధముగా ప్రవర్తించుటకు నేను తలంచినవాఁడనుగాను. అతని యెడల నపరాధ మెద్దియుం జేయలేదు. విధేయుండనైన నాపై రఘు

నాయకుని కింతటి గోపమేల కలుగవలయును? నేను మిన్నకున్న వాఁడను గాను. నానా ముఖంబులంగల వానరులను రావించుటకుఁదగినయత్నము, జేసియున్నాను. రాఘవేశ్వరుని యాజ్ఞానుసారముగా సకల కృత్యములును జరిగించెద. నీవిపుడు నావలని సత్కారంబులు గైకొనుము. అంతట రఘువల్లభునియొద్ద కరుగవచ్చునని వినయంబుతో వేడుకొనెను.

లక్ష్మణుం డతని వాక్యంబులువిని "ఓయీ! తొలుత రామచంద్రుని దూరవతి-నొష్ఠన జరిగింపుము. పిమ్మట నేను నీచేయుసత్కారమును గైకొనియెదను. అంతవఱకు నొల్లఁజుమీ!" యని యుగ్రుండై పలుకుచున్న వెఱచి తార చనుదెంచి సౌమిత్రికిమ్రొక్కి "దేవా! "దేవా! కోపము నడంపుము, రవినందనుండు కృతఘ్నుండును నన్నృతవాదియును గాఁడు, కృత ప్రయత్నుఁడై యున్న యితనిపై నలుక

—* తార లక్ష్మణునకు కోపోపశమనంబుఁ జేయుట. *—

నొందవలవ"దని యనేక విధంబుల వేడుకొనెను. మఱియు నామె "ఇతండు మీతోఁడఁబుట్టినవాఁడుగా దలంపవలయును. మీకు భృత్యుండును విధేయుండును నగునితనియందు దోషం బిసుమంతయుఁ గలుగదు. కోపమును మానుము. మహోపకృతి యొనర్చిన జానకీవల్లభుని యందెంతయు భక్తిగలిగి తదాజ్ఞ శిరమునఁదాల్చి సర్వ కార్యములును జేయుటకు సంసిద్ధుండై యున్నవాఁడు. తిరస్కార భావమున నున్నవాఁడని తలంపవలదు కరుణా దృష్టులంగని మన్నింప నర్హుండని పలికిన యామె పలుకులవలన సౌమిత్రి శాంతిఁబొంది సుగ్రీవునితో "కపివరేణ్యా! రాఘవేశ్వరుండు సీతావియోగ దుఃఖముచే తపించుచున్నాఁడు త్వరితముగా జనక రాజసుత నరయుటకుఁ బ్రయత్నించుట యుక్తం"బనిన యతం డాంజనేయుంబిలిచి "శీఘ్రముగా వానరకోటులను రావించుటకు వెంటయు దశదిశలకును దగు వారలఁ బనుపు"మని చెప్పిన యుచిత సత్కారములచే లక్ష్మణుని పూజించి యతనిని పసిండి పల్లకియందు గూర్చుండఁజేసిన వానరముఖ్యుడు వెంట వచ్చుచుండగా కానుకలు గైకొని భేరీ కాహళధ్వనులు సెలంగుచుండగా ప్రయాణంబై తారాది కాంతల నంతఃపురమున కనిచి పురము వెలువడి లక్ష్మణుండున్న పల్లకినెత్తుకొని వానరులు ముందు నడువగా కొందరు ఛత్రచామరంబులుబట్టి కెలంకులనడువ రామచంద్రుం డున్న యెడకుఁ బోయెను. ఇవ్విధంబున లక్ష్మణ సుగ్రీవులుపోయి దూరమున

లోకములఁజీల్చి వెలుఁగొందు ... ప్రకాశము భాసించిన తమ్ముని ... సనిరదనుఁ ... చేయుచుండెను. సూర్యుండ నియోగించె ... సుగ్రీవుని ... క్రమముగ ... వేశమున నతనితో - ఋచంద్రుఁ శిల్పనిడెఁ.

"... దేవా! నీవు ... లనుమజచి ... రాయ ... డైన ... నేను ... బాచినందున నేమి యుపద్రవము ... ముచే నీబ్రతుకు తెరువు ... వచ్చితివి. ... లకాదు. ... నేను సఖ్యము జేసినప్పుడును, ... పర్ణ ... పరిత ... వానరుల ... సీతాన్వేషణ కార్యభారము వహించుట మాయొక్క ... యను ... కృతాంజలియై సుగ్రీవుఁడు రఘువల్లభునితో ... భక్తి ... "రఘునందనా! నేను కృతఘ్నుండను గాను. ఈ సఖ్యమును బలుకలేను. భవదీయ కార్యమునకంటె నాకు ... ముఖ్యమైన పని యెక్కుడుగాదు. స్వామీ! నేను మఱచి యుండలేను. సీతను వెదకుటకును లంకాపురమునకు యుద్ధమున కరుగుటకును వనచర బలముల రావించుటకు సౌమిత్రి వచ్చుటకు పూర్వమే ప్రయత్నించి నలు దిక్కులకును దూతలం బంపియున్నాను, దేవ గంధర్వాంశ సంభవులను కామరూపులను, బహుళ సత్త్వ సముపేతులను నైన వానరవీరులు నలు దిక్కులనుండియుం దమ తమ బలములతో ... వేలు లక్ష ల కోట్లు ... శంఖములు ఖర్వములు సముద్రములు ... సంఖ్యల నెక్కుడుగా చనుదెంచి నిన్ను చూడఁ గనఁగలరు, రఘువరా! వారు నిన్ను గొలిచివచ్చి లంక ముట్టడించి నిశ్శంక నేఁ బుమిజా రావణుని సపుత్రమిత్ర బాంధవముగాఁ బరి మార్చి కల్యాణ గుణ సమేతయైన సీతం దెచ్చి నీకు ... ఁపించెద"రని పలికిన సంతోషించి దాశరథి యతని గౌగలించి "వానరేశ్వరా! నీవు సత్యసంధుండవు, పుణ్యమానసుండవు, న్యాయశీలుండవు నగుదువు. నాయందు దృఢమైన సఖ్యతయు భక్తియుంగలిగి వర్తించువాఁడవు బంధుఁడవు ప్రియుఁడవు నగుటచే నీవలన 'మదీయ కార్యము సఫ లంబగుట నిశ్చయము. ఇంక తడవుఁజేయక తగిన వనచర వీరులను భూపుత్రిని వెదకి కనుఁగొని వచ్చుటకై పనుపు"మని చెప్పెను.

—* వానరబలంబులు సుగ్రీవుని జేరవచ్చుట. *—

ఇట్లు రామసుగ్రీవులు సంభాషించుచున్న సమయమున సుగ్రీవుని శాసనమున, నదులు, సముద్రతీర పర్వత వనాంతర వాసులైన వానరులు లెక్కింప శక్యముగాని మొత్తములుగా నాలతాల శిలాపాణులును, నఖదంష్ట్రాయుధులును, సితాసితకనక కేసవర్ణులును, కామరూపులును కామ గమనులును, నీల జీమూత శిఖరాకారులును నగువారలు గగ నాకసమును నిండి రాఁ జొచ్చిరి. అందుముఖ్య వీరులైన, శతబలియు, సుషేణుండును, కేసరియు, గవాక్షుండును ధూమ్రుండును పనసుండును, నలుండును, గజ, గవయ, గంధమాదన, వృషభ, శరభ, మైంద, ద్వివిధ, ఋషమణ్వంత, నీల తారాదులును, ఇంద్ర జాలాంగద హనుమంత శత గుల్మ యుల్కా ముఖాదులు సుహోత్ర దుముఖను తమబలములతోడ గర్జిల్లుచువచ్చి నలుగడలం బూనిచి నిలిచిరి. అట్లు చేరిన సైన్యములంగని సుగ్రీవుండు రామచంద్రునితో "దేవా! వనచర వీరులందఱు నరుదెంచిరి. ఇంక జానకిని వెదకుటకు నీకు తగిన వారిని నిర్ణయముజేసి పనుపు"మనిన రఘువరుండు "భానునందనా! నీవు వీరి శక్తిని బాగుగా యెఱింగి యున్నవాఁడ వగుటచే పనుపదగిన వారిని నిశ్చయించుట నీకేతగును. ఈపని నావలన గాదేరదు. కాఁబట్టి నీ యిచ్చవచ్చిన నిర్ణయింపు"మని పలికెను,

—* సుగ్రీవుండు సీతను వెదకుటకై నలుదెసలకు వానరులబంపుట. *—

సుగ్రీవుండు సంతసించి మహాసమర్థుఁడైన వినతుండను వానిఁబిలిచి "నూఱువేల సంఖ్యగల వానర వీరులంగూడి నీవు తూర్పుదిక్కున కరిగి సీత యుండుచోటును వెదకి కనుఁగొని నెలదినములకు లోపల నిచ్చోటికిఁ జేరవలసినది. అట్లు రాక తడసినచో ప్రాణదండనము విధింతు"నని చెప్పి ప్రాగ్దిశకు నడుగవలసిన మార్గమును నందుండఁగల విశేషములును నెఱింగించి యతని పిమ్మట హనుమ జ్జాంబవ దంగద మైంద ద్వివిధ సుహోత్ర తార గజ గవయ గంధమాదన ప్రముఖులం బిలిచి వారిని దక్షిణపుదిక్కునకు సీతను వెదకుటకుఁ బోవలసినదిగా నాజ్ఞాపించి వినతునితోడ చెప్పిన చందమున మార్గములును విశేషములును మరలివచ్చి చేరవలసిన గడువునుం దెలిపెను. ఆ సమయమున రామచంద్రుండు హనుమంతునిబిలిచి "అనిలనందనా! నీయందనేకవిధములైన శుభలక్షణములు గలిగియుండు, అదియునుగాక నాయందు మిక్కిలి భక్తియు నా పనులలో నెక్కుడు శ్రద్ధ గలిగి వర్తించుచుండుదువు. కా

వును నివలన మదీయాభిమతసిద్ధి యగునని తోచుచున్నది. కావున వాదు వానరాక్షరములు చెక్కియున్న మణిహారం [illegible]! కొనుము. దీని గొనిపొమ్ము పొడగనవేని [illegible] ము. [illegible] సంత సించి జనకసుత విన్న [illegible]"నని [illegible]. [illegible] వానరవీరులతో గూడి ప్రయాణంబై పోయెను.

[illegible] సుగ్రీవుఁడు [illegible] త్తి రమునకును దరుచర నివహంబులతోడ [illegible] మొదట బంపినవారితో చెప్పిన విధముగానే యన్ని [illegible], వారలును తదాజ్ఞ తలఁదాల్చి [illegible] దిశలకు [illegible] వెడలిపోయిరి, తాను గావించిన యేర్పాటులను సుగ్రీవుఁడు రామచంద్రునకు నివేదించి "స్వామీ! మిథిలేశతనయ యున్నప్రదేశమును వెదకి కనుగొని తల్లిదుత్తైన వనచర [illegible] వచ్చి వృత్తాంత [illegible] నెఱింగించె"రని చెప్పిన రఘువరుఁడు సంతోషించె [illegible]. ఈరీతిగా తరుచర నివహంబులం బుచ్చి రామలక్ష్మణు [illegible] వారిరాక నిరీక్షించుచుండిరి. అట్టియెడ పూర్వ పశ్చిమోత్తర దిశలయందు వెదకఁ బోయిన వినత సుషేణ శతబలులు [illegible] బృందములతోడ [illegible] దెంచి రాజసుతులకును, సుగ్రీవునకును నమస్కరించి "మేముపోయి యెల్లెడలను వెదకి [illegible] చూచియు సీతను గానక పొడగాన బడదే"దని విన్నవించిరి. దక్షిణాపథమునకు కరిగిన హనుమదాదులుమాత్ర మప్పటికి రారైరి. కావున వారలేమివార్త దెచ్చెదరో తెలిసికొని కర్తవ్యంబు నిశ్చయింపవలయునని తలంపుగలవారై యందఱును వారిమార్గం బరయుచుండిరి.

—* హనుమదాదులు సీతను వెదకుట. *—

సుగ్రీవునివలనఁ బంపఁబడిన హనుమ జ్జాంబవ దంగద ప్రముఖులు యామ్యపార్శ్వమున కరిగి వింధ్యాద్రిం జేరి యందలి బిలములను [illegible] సర మహాటవీ ప్రదేశములను వెదకి యెచట సీతం గానక, మఱియుం బోయిపోయి పూర్వము తపోధను [illegible] తనకోప [illegible] రములు [illegible] వాడరణ్యము [illegible], [illegible] గ్రహాది [illegible] మున పుష్ప ఫలపత్ర రహితము [illegible] చుచును, [illegible] ప్రదేశమును [illegible] వనముఁ [illegible], దాని [illegible] మఱియొక యున్నత శైలముఁ జూచి, [illegible] బిలముఁజొచ్చిరి; వారి [illegible]

[illegible] మరి [illegible] సరకు
చేయుకొని [illegible] చని సీతాదేవి [illegible] [illegible]
[illegible] వెలువడివచ్చి బహు ప్రదేశములు [illegible] నను
[illegible] [illegible] ముస [illegible] ప్రాప్తి
[illegible] తెలియమిక చింతించుచుండు సమయమున [illegible]
[illegible] "వాలి [illegible]! ఎల్లచో [illegible] సీతను వెదకినారము. ఆమె
యున్నచో [illegible] కలియదయ్యె. సుగ్రీవుడు మాకు [illegible] గడువుకాల
మును [illegible] [illegible] నున్నది. ఈ
యల్పకాలములోపల [illegible] సమ్మతిము
చేసియున్న [illegible] [illegible]
[illegible] రామలక్ష్మణులకును, రవిసుతునకును [illegible] భా
గ్యము మాకిక [illegible] లేదు. ఇంత కష్టములు [illegible]
యుష్మాలస్యము చని [illegible] నిలుపుటకంటె, [illegible] ప్రాణములు
[illegible] మేలు [illegible]
పలికెను. [illegible] [illegible]
రాశులముగా [illegible]. గడువుకాలము [illegible] వెదకి
[illegible], యప్పటికి [illegible] నిశ్చయము. ఇం
[illegible] వేరపడి, [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] యవివేకము [illegible]. [illegible]
ము వ్యర్థముగా గడుపక [illegible] [illegible]
చెప్పినట్లు చేస్సి [illegible] [illegible]
యదియ కర్తవ్యంబనిరి. [illegible] [illegible]
యటునటు జూచుచు, [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] వ్యతిసం [illegible] ములలో [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible], "వానర [illegible]! [illegible]
నుండి [illegible] [illegible], [illegible]
[illegible] [illegible]

ముగా నుండవలయునని తోఁచుచున్నది. మన మిందుఁ జొచ్చి యాఁకలి దాహముఁ దీర్చుకొనివచ్చి పిమ్మట యోజింపుఁడి" మనియెను.

—* హనుమదాదులు గుహలో స్వయంప్రభను గాంచుట. *—

హనుమంతుఁ డిట్లు చెప్పఁగా నప్పటికే దాహపీడితులై యున్న యా వనచర వీరులెల్లరును సమ్మతించి యచట మహావృక్షములచే దట్టముగా మూసికొనియున్న బిలద్వారమును మెల్లఁగా విశదముఁ జేసికొని లోపలఁ బ్రవేశించిరి. అట్లు లోపలఁ జొచ్చి గాఢాంధకారముగా నుండుటచే యందు మార్గము దెలియక యొండొరుల చేతులు పట్టుకొని మెల్లమెల్లఁగా యోజనదూరము మిక్కిలి కష్టముతో నడచినంతట క్రమముగా నొక వెలుఁగు గాంచి, దేదీప్యమానముగా వెలుఁగుచున్న దివ్యస్థలముఁ గాంచి యాశ్చర్యముఁ జెంది యచ్చోట కుసుమ ఫలభరితములైన వృక్షంబులును, సువర్ణ వర్ణంబుల నొప్పుచు కలకలం బనెడి పక్షులును, స్వచ్ఛజలంబులు గలిగి కలువలును దామరలును వికసించియుండఁగా కన్నుల పండువు గావించుచున్న కొలంకులును, రమణీయ ధర్మ్యరత్న ఖచిత వివిధ చిత్ర శిల్పనైపుణ్యాభిరామంబులై విలసిల్లుచున్న ధామంబులును, సకల వస్తు నిచయ సంపూర్ణ గేహంబులును మొదలుగాఁగల విశేషంబులచే నొప్పుచు, నేదియుం గొఱంతలేక సమృద్ధిగాఁ దోఁచుచుండుటయు నయ్యతిశయంబునకు విస్మయించి వర్ణింపుచు, నటు కొంత పోయి, యందొక్కచోట నిరుపమానంబైన తేజంబుచే దిశలు వెలిఁగించుచు, కృష్ణాజినంబుపై సమాధినిష్ఠతోఁ గూర్చుండియున్న పావన స్వరూపిణియైన తపస్వి నొకర్తుం గాంచి, కపులందఱు నామెకు నమస్కరించి నిలిచిరి.

అప్పు డాంజనేయుండు కరములు మోడ్చి "ఓతల్లీ! నీ వెవ్వతెవు? ఈ యంధకార గుహాంతరంబున నిట్టి కాంతులు గలుగుటకును, ఈ దివ్య భవనాదులు గలుగుటకును నిమిత్తంబెయ్యది? అద్భుతంబుగాఁ దోఁచుచున్నది. నీవు సామాన్యస్త్రీవి గావనుట యిచ్చోటఁగల విశేషంబులనుబట్టియు, నీ వుటగడ్డనై తపంబుఁ జేయుచు నిందుండుటఁబట్టియు వి శ్వసింపవలసియున్నది. కరుణించి భవద్వృత్తాంతముఁ జెప్పుఁడు" అని ప్రార్థించిన నామె కన్నులు విప్పిచూచి యతని పలుకులు విని "ఓయి వానరోత్తమా! నేను మేరు సావర్ణి కుమార్తెను నా నామము స్వయం ప్రభ, హేమయనెడి యచ్చరబోటిని మయుండు వలచి, తోడ్కొనివచ్చి యీ బిలంబున దివ్య మందిరారామాదుల నిర్మించి దానితోఁ గూడ రత్నమయంబులగు భోగంబుల ననుభవించుచుండెను. ఇది యట్టి

గవచ్చి దేవేంద్రుండు మయుని వధించె. నేను హేమకుఁ బ్రియసఖను, కాపున మయుండు మృతినొందినంతట [illegible] నగరు [illegible] నా చెలియు [illegible]టను [illegible] నన్ను నో ట నిలిపి తాను దేవలోకంబునకుం బోయెను. అప్పటినుండియు నీ తోట నొంటరిదాననై తపోనిష్ఠంబూని నివసించియున్న దానను. వానరులా రా! మీ రిచ్చోటికి కొఱలవచ్చితిరో యెఱుంగం బలుకుఁ''డని తన వృత్తాం తంబు జెప్పి వారి యుదంతము నడిగెను, వాయుపుత్రుండు తనకు వచ్చిన [illegible] తయు విన్నవించి "జననీ! పరమ పతివ్రతలైన నిన్ను మేము నా భాగ్యవశంబునఁ జూడఁగలిగె ధన్యుల మైతి''మని పలికెను. అప్పుడట దాపసి వారలకందఱకును మధుర ఫలములను, [illegible]దనములను యథేష్టముగా నొసంగి యాదరించెను.

ఆకలిదప్పులచే మిక్కిలి బడలియున్న వానరు లా స్వయంప్ర భవలన నాతిథ్యముం బొంది తృప్తులగుటయు [illegible] వారి రా గమన కారణమును వివరముగాఁ జెప్పఁ గోరుటయు హనుమంతుఁడు సర్వమును వివరించి "అమ్మా! గడువు ప్రకారము మేము సుగ్రీవుని యొ ద్దకు పోవలసియున్నది. తడవు చేసిన నా యేలిక మాపై నాగ్రహించి మమ్ము శిక్షించును శీఘ్రముగ జరుగవలసియున్నది. మేమిప్పుడిందు ప్రవేశించు తరుణమున బడిన పాటు లెట్టివని పలుకుటకు శక్యము గాదు. ఇప్పుడీ చో టనుండి బిలము వెలువడుటకు మాకు సామర్థ్యము గాని తోఁచకున్నది. కృపామతివై మమ్ము గుహ వెడలింపు''మని వేఁడ స్వయంప్రభ యవ్వా నితో "వానరోత్తములారా! ఎవ్వరైనను, బిలమునఁ బ్రవేశించిన ప్రాణు లతో వెలువడి పోవఁజాలరు. ఇట్లు మయుండు నియమము బెట్టియుండెను. అయినను మదీయ తపః ప్రభావముచే మిమ్ము నేను వెడలించెద. మీరందఱు కన్నులు క్షణకాలము మూసియుండి [illegible]''డని [illegible] వానరులు కన్నులుమూసిరి.

క్షణకాలము గడచినంతట కన్నులు [illegible] బిల బహిః ప్రదేశమున నున్నంత వానరులు కనుఁగొని [illegible] మును బొంగడి యటనుండి కొంతదవ్వు పోయిరి. [illegible] వనము [illegible] [illegible].

—* అంగదాదులు [illegible] *—

[illegible]

[illegible]

మనము సంకేతమునకు గనుఁగొనక పోయినచో, కోపించి మనల శిక్షించి శపించుట నిశ్చయము. కాబట్టి మన ప్రాణములు రక్షించుకొనుటకు నేనొక యుపాయము చెప్పెద నట్లు చేయుదము, ఏమనఁగా, మన మనము లోపలఁబడివచ్చిన పర్వతగుహ బహు భద్రమైనది. దేవతలకు నైనను ప్రవేశింపుటకసాధ్యము. ఇందఱమును మరలిపోయి యందు నున్నవారిని పరిశీలించి యచ్చట ఫలాదుల నాహరించుచు స్వస్థచిత్తులమై కాలము గడపుదము. ఇట్లు చేసితిమేని, రామలక్ష్మణులుగాని సుగ్రీవుఁడుగాని బలముతో వచ్చి మనల గనుఁగొనజాలరు. ఇది యుత్తమ పక్షముగా నాకుఁ దోఁచుచున్నది. పోవుదము. లేచిరండు" అని చెప్పుటయు సమీపమందున్న హనుమంతుఁ డంగదుని యుద్దేశము బలుకుటకు తోఁచకయున్న నున్న, అంగదుని మాటలు తనకు సమ్మతము గాకుండుటయు హనుమంతుఁ డతనిఁజూచి "ఓయీ! వాలినందనా! నీకు దుర్బుద్ధి పుట్టినట్లు తోఁచుచున్నది. ఈ వానరులు గూడ నీ బలముఁ జూచియుండి ప్రబలుండైన సుగ్రీవునితో మారలఁబడుటకు నీవు దలంచినట్లున్నది. ఇది నీవంటివానికి యోగ్యమైన పనియు గాదు. ప్రజలు బలవంతుని జేపట్టుదురుగాని దుర్బలుని జేపట్టరు. నేనును, నీలుఁడును, జాంబవంతుఁడును, నీతండ్రియైన వాలి యున్నప్పుడు సుగ్రీవుని పక్షము వారమై యుండువారము ఇప్పుడు సుగ్రీవుని విడిచి యుండఁగలమా? అది యుక్తముగాదు. మేము ముగ్గురమునుగాక యితర వానరులును నీమాటలకు సమ్మతించి తమ తమ భార్యాపుత్రుల విడనాడి నీయాజ్ఞకు లోఁబడి గుహాంతరమున నీతోడ నుండుటకు దలంతురా? ఎన్నఁటికిని యొల్లరు. ఇట్లు మేము దలమును పోలంగినంతట నొక్కఁడవు నీవు బలమున నెట్లుండఁగలవు? ఒకవేళ నొంటరివాఁడవై యుండినను, నిన్ను వెదకి నీయున్నచోటు నెఱింగి రామలక్ష్మణులు ఆపర్వతమును చూర్ణముజేసి నిన్ను వధించునుగాని విడువరు. రాముఁడు దివ్యాస్త్రవేదిసుమా నా మాటలువిని దుర్విచారము వీడి మమ్ము ముందిడుకొని సుగ్రీవునియొద్ద కరుగుము. అతఁడు మిక్కిలి యోగ్యుఁడును, సత్యసంధుఁడును, ధర్మయుక్తుఁడును, నీతల్లి కనుక స్వకీయను సంతోషంజేసి నిన్నుఁ మన్నింగలఁ"డని చెప్పిన, యంగదుఁడు హనుమంతుని మాటల నాదరింపక, "మఱన్నందవా! శ్రీరామచంద్రుఁడు సుగ్రీవునకుఁ జెప్పునప్పుడు, నీసీతని యువరాజ పట్టముగట్టుమని యాజ్ఞాపించి సంధుపవిధి లేక చూపదని నాకొసంగెనే కాని మనస్ఫూర్తిగా జేసినవాఁడు కాఁడు. అదియునుగాక నాతండ్రి గుహఁజొచ్చి శత్రునితో పోరు

చుండగా, బలము వాని శిలవైచి వానరరాజ్యము గైకొనియె. అగ్రజుని భార్యయనక నాతల్లిని చేపట్టె. తనకుపచారముజేసిన రామచంద్రుమునిం బొడగనబోవక యతని తమ్ముడు వచ్చినంతట నెఱచి చనుడెంచె, అట్టివాడు చేసిన పనులెన్నియో గలవు. సుగ్రీవుడు కృతఘ్నుండగును. పాపచిత్తుండను గాన్పు నగు తండ్రికైనగల విరోధమును మనమున నుంచుకొని నన్ను చంపించునుగాని విడువడు. ఎట్లును నన్నతండు వధించుట నిక్కువము కారణా బరయుచుండెడి యతని కష్టాలు సీతను వెదకలేదనుటయు నెపముగా గలదు. కాబట్టి నేనతనియొద్దకు బోనొల్లను. ఇచ్చోటనే ప్రాణములు విడిచెదను, మీరగరి నామరణవార్త మాతాపితనా తల్లికైనను తారకనును జెప్పుడు. ఇదియ నాకిదియ నిశ్చయము" అని గ్రహముగా పలికి చింతాకులమానసుడై దర్భలుపరచుకొని ప్రాయోపవిష్టుండయ్యె. ఇవ్విధముగ నంగదుండు చేయుటయు, నతనివిడిచి పోనొల్లక కపులందఱును, దుఃఖాక్రాంతులై తాముసు ప్రాణములు విడువ నిశ్చయించి యతని చందముననే దక్షిణాగ్రములుగా దర్భలు పఱచుకొని వరుసగా ప్రాయోపవేశము జేసిరి.

—* ప్రాయోపవిష్టులైన వానరులయొద్దకు సంపాతివచ్చుట. *—

ఆ సమయమున వింధ్యవాసియు, జటాయువుని కన్నయు నగు సంపాతియను పక్షిపతి వారలం గాంచి సంతోషించి "ఆహా! పూర్వాలములు దైవాధీనములు తలపని తలంపుగా నాకు నేడు సంపూర్ణముగా నాహారము లభించినది. ఈ వానరులం జంపి భక్షించి యనేక దినము సంతుష్టినొందుదు"నని తనలో తాన బిగ్గఱగా బలుకుచు వచ్చుచున్న నా మాటలు విని వానిగని యంగదుండు తక్కుంగల కపులతో తమ కచ్చోట నెట్టి భయంకర మహారూపముగలపక్షి కారణమై ప్రాణములు విడువ వలసివచ్చె విధించిన విధాత చెయిదికిని తమ దుర్దశను వగచుచు రామచంద్రుండు సీతాలక్ష్మణులతోడ వనవాసమునకు వచ్చుటయు జానకిదేవిని రావణుండు గొనిపోవుటయు అపుడు వాని కడ్డపడి జటాయువుపోరి మడియుటయు నాదిగా తామచ్చోటికివచ్చి ప్రాయోపవేశము జేసిన యంతవఱకును జరిగిన వృత్తాంతంబంతయు, వరుసగా జెప్పి దైవము మనకిట్టి యాపద గలిగించెగదా! యని పలుకుచు దుఃఖించిన యతని పలుకుల వినుచుం జేరవచ్చిన సంపాతి జటాయువు మరణవార్తను విసగా మహా దుఃఖమును బొంది "వనచరులా! మీరు జటాయువు మృతినొందుటం జెప్పగా విన్నంతట యధికమైన దుఃఖము కలుగుచున్న

ని. యతఁడు నా సోదరుఁడు. నేను పక్షవిహీనుఁడనై యున్నాఁడను బలఁగాక యుండిన యెడల మదీయానుజుం జంపిన ఖలుండైన యా రావణుని గర్వంబడంగ నిట్టే ప్రాణములు గొనక యుండఁజాలను. కపివరేణ్యులారా, కపులారా! నాతమ్ముని వృత్తాంతమును వివరముగాఁ జెప్పుఁడుఁబలుకరం''డని యడిగిన యంగదుండు సర్వమును వివరించి రామచంద్రుని పరు వంచి జటాయువునకుతన తండ్రికింబోలె నగ్నిసంస్కారము జరిపినట్లుఁజెప్పిన యధికమైన శోకముఁజెంది మీరు నన్ను సముద్రమువొద్దకుం గొని చనుండని వేడిన వనచరులట్లు గావించిరి. సంపాతి సముద్రజలముల స్నానమొనర్చి యనుజున కుదకదానముసేసి కపులయొద్దకువచ్చెను. అంతట నంగదుండు పక్షీంద్రునిజూచి ''సీతా వృత్తాంతము నెఱింగియుండిన చెప్పుమని యడిగిన సంపాతివారలతో నిట్లనియె.

—* సంపాతి వానరులతో సీతా వృత్తాంతంబు చెప్పుట. *—

మర్కటోత్తములారా! రావణుండు సీతం గొనిపోవుచుండగా నేనుచూచితిని, ఆ దేవి రామచంద్రుని నామమును స్మరింపుచు రోదనముఁ జేయుచుండె. వాఁడు నేను గిరి శిఖరముపై నుండగా నాదాపునకువచ్చి మార్గంబడిగి, మహా వేగముతో బోయెను. సముద్రమధ్యమున లంకాపురంబనెడి మహా నగరము. గలదు. అదియ వాని నివాసస్థానము జానకింగొని వాఁడు లంకాపురమునకే పోయెను. మీరు ఇచ్చోటనుండి మహేంద్రగిరియొద్ద కరిగి యాటనుండి సముద్రము లంఘించి లంకకుఁ బోయి జానకియున్నచోటుం గనుంగొనవలయు''నని పోవలసిన విధానంబంతయుఁజెప్పి యాపక్షిపల్లభుండు వారల వీడ్కొని నిజ నివాసమునకుఁబోయెను. పిమ్మట నంగదుండు తక్కిన వానరులంజూచి ''మనమింక సంపాతి చెప్పిన మార్గమున సముద్రమునుదాఁటి లంక కరుగుదము రం''డని ప్రయాణముఁజేసి దక్షిణ సముద్రతీరమున నుండెడి యగ్గిరింజేరి దానినెక్కి కొంత తడవు కూర్చుండి యోచించుచుండిరి. అపుడు భయంకర తరంగ కల్లోలంబై ఘోషిల్లుచున్న సాగరమునుజూచి దాని లంఘించుటెట్లకోయనుచు భీతావహ చిత్తులై వెలవెలం బోవుచున్న వనచరుల వీక్షించి యంగదుండు వారి భయము నెఱింగి ''రేపు వార్ధిలంఘనోద్యోగమునకుఁ బ్రయత్నింపుదము. ఈరాత్రి కీపర్వతముపై యుండి కడవుఁ''డని బుజ్జగించి నాఁటిరాత్రి యచ్చటనుండి మఱునాఁటి యుదయకాలమున నందఱును నిదురమేల్కొని నంతట పర్వత తటమున కపివీర పరివేష్టితుండై కూర్చుండి యంగదు డిట్లనియె.

—* అంగదాదులు కడలిందాటుటకు తమ కొలందు లెక్కించుట. *—

"తరుచర వీరులారా! భయభ్రాంతులమై మన మిట్లూరకుండుట ప్రయోజనముగాదు. ఎట్టులైనం గష్టములు సహించి యీ యంబుధిని లంఘించి సీతా వృత్తాంతమును గనుగొనవలయును ప్రాణత్యాగముం జేయుటకు నిశ్చయించి ప్రాయోపవిష్టులమైన మనము సంపాతి వాక్యములు విన్నంతట మరల నుత్సాహముం గలవారమై నద్ధిం దాటవలయుట పాడిగాదు. నాపలుకులు విని మీలో నెవ్వరు సముద్రమును ... దూరము దాటగలుగుదురో, మీయొక్క సత్వము లెట్టిదో వచింపు" డని న, యతని పలుకులు విని వారిలో గజుండు పదియోజనములును, గవాక్షుం డిరువది యోజనములును, శరభుండు ముప్పది యోజనములును, ఋషభుండు నలువది యోజనములును, గంధమాదనుం డేబది యోజనములును, మైదుం డఱువది యోజనములును, ద్వివిదుండు డెబ్బదియోజనములును, తారుం డెనుబదియోజనములును, దాటగలమని చెప్పిరి. అంత వృద్ధుండైన జాంబవంతుం డంగదుంజూచి "నేను వృద్ధుండగుటచే శిథిల విక్రముండనై యున్నాను పూర్వమునుంబోలె సత్వముచాలదు. అయినను తొంబదియోజనముల దూరమును దృఢముగా దాటుదును. అటుమీద సందేహం"బని చెప్పిన, నలుండు తానునుం దొంబదియోజనములు లంఘింతునని పలికెను. అంతట నంగదుండు తన బలిమి నెంచి "నేను నూఱుయోజనములు దాటగలనుగాని, మగిడి రాగలనో లేనో యనెడి సందేహము గలుగుచున్నది" యని శంకింపుచుం జెప్పిన విని జాంబవంతుండు వాలి సుతునితో "అంగదా! నీవు మాతోడ యుండుము. నీవువృక్షము వంటివాడవు నీకు మేము శాఖా పుష్పముల వంటివారము. నీవు వారిధి లంఘించిపోయి మఱిగి రాలేకపోయినచో మాగతి యేమి కావలయును? ఇందఱమును నిన్ను కర్తగా నమ్మి యనుసరించి వర్తింప వలసిన వారమైయుండగా, యెట్లు నీవు లేనపుడు నిర్వహింపగలము? నిన్ను సముద్రముదాటుటకు నియోగింప నొల్ల"మని దృఢముగాం జెప్పిన తారా నందనుండు జాంబవంతునింజూచి "భల్లూకకుల వల్లభా! ఎట్లును జానకి వృత్తాంతమునెఱిగి రామచంద్రుని యొద్దకు పోవలయునుగదా! ఎట్లు? నన్ను పోవలదంటివి. ఇంక సముద్రమును దాటి సీతను పొడగని వచ్చువారెవరు? దీనికిం దగిన యుపాయంబుం జెప్పి నామనంబునకు సంతుష్టిం గలిగింపుమా"! యని యడిగెను.

—* జాంబవంతుఁడు హనుమంతునిఁ గొనియాడుట. *—

జాంబవంతుఁ డప్పుడు వాలిపుత్రునితో "కపివీరాగ్రేసరా తెలిసి యుండియు నీవీపనిం జేయఁగలవని నిశ్చయింపఁ జాలకున్నాఁడ వేమి? అంబుధి నవలీల దాఁటుటకును, జనకనందనం జూచి వృత్తాంతముం దెలిసికొనివచ్చుటకును. సామర్థ్యముగల మహాబలశాలి వీఁడె హనుమంతుఁ డున్నాఁడు చూడుము. మన మాటలువినుచు నేదియుంబలుకక యింత దూరక చూచుచుండుట వింతగా నున్నది. ఈవాయుపుత్రుండు దక్క మఱియొకం డీకార్యంబును జేయఁజాలఁడు. ఎంతకైనను నితండే చాలినవాఁడు. మన మీతనిఁ బ్రార్థించుట కర్తవ్యం"బని పలికి యాంజనేయునిఁగని "మారుతీ! నీవిట్టుల మిన్నకుండ-దగునా? నీవే యీకార్యంబునకుఁ బూనకున్నచో యింకగాఁగల విధంబెయ్యది? మాలో యీ

—* జాంబవంతుఁడు హనుమంతుని బుద్ధిగొలుపుట. *—

పనినిఁ జేయనేర్చిన సమర్థుం డెవ్వఁడున్నాఁడు? శతయోజన విస్తీర్ణంబగు నీ యర్ణవమును లంఘించుటకు మాకు శక్యమగునా? నీవు నిరుపమానబల పరాక్రమ శౌర్యధైర్య సాహస సత్వసముపేతుండవు. తలంచిన నొ నెంతటి మహత్కార్యంబునైనను నవలీల నొనర్పఁగల సమర్థుండవు నీకుఁ దుల్యు లెవ్వరునులేరు. ఈసముద్రము నొక్కసారి మాత్రమే కాదు. వరుసగా వేయిమారులు లంఘింపఁ దలంచినను నీకు లెక్కకాదు. గరుడునివంటి జవంబు నీకుగలదు. అంజనీసుతా! ఈపనికి నీవు కడంగకున్నచో మహోపద్రవంబు వాటిల్లును. రామలక్ష్మణులును, సుగ్రీవుండును మేమును, ప్రాణంబులు గోల్పోవుట తటస్థించును. కావున యట్టులజరుగకుండునట్లు చేయుము. రామహితంబుగా నీవికార్యంబు నొనర్పుము. అబ్ధిదాఁటి లంకాపురంబుఁజొచ్చి, మిథిలేశనందనం బొడగని క్షేమ వృత్తాంతంబు నెఱింగివచ్చి మమ్ము సంతోషచిత్తులంజేసి రామలక్ష్మణ సుగ్రీవులయొద్దకు దోడ్కొనిపొమ్ము జగత్ప్రాణాత్మజా! మా ప్రాణములను దాశరథుల ప్రాణములను, కపివల్లభుని ప్రాణములను రక్షింపు"మని బహు ప్రకారంబుగ స్తోత్రముఁగావించి - ప్రార్థించెను. తక్కుఁగల యంగద ప్రముఖ శాఖాచరులును. నతని వినుతించి కార్యంబునకుఁ గడంగ గోరిరి.

ఈప్రకారము మర్కటులందఱును వేఁడుటయు స్తోత్రప్రియుఁడగు హనుమంతుఁడు వారి పలుకుల కెంతయు నలరి, యుప్పొంగి బలోత్సాహంబు లంతంత కతిశయింప నిట్లనియె. "కపివరులారా! మీఁరు - వెఱవ

—* హనుమంతుఁడు తన శక్తిని వానరులతో చెప్పుట. *—

వలదు. ఈకార్యము నాకు పెద్దదికాదు తలంచితినేని, సముద్రములు పంకమయంబగునట్లు కలంచుటకును, భూమిని బ్రద్దలు గావించుటకును నాకసంబును మ్రింగుటకును శైలంబులు పెకలించి యెగురమీటుటకును కాలమృత్యువును దునుముటకును శేషునిఁ బట్టుకొని నులుముటకుగు, సప్త ద్వీపములను దాఁటుటకును నేజాలుదును ఈసముద్రంబును దాఁటుట యెంతపనిమాత్రము? నిలుకవకనేయిసారులు లంఘింపుమనినను లంఘింపగలను. నూఱుయోజనములఁ జెప్పెద రిదియేమి యధికము? నేను పది వేల యోజనములైనను ననాయాసమున దాఁటుదును. ఈ యల్పకార్యంబునకై మీరు చింతింపవలదు. మీరాజ్ఞాపించితిరేని సీతా రావణులతో నాలంకాపట్టణమునే పెల్లగించి తెచ్చి మీ రెచ్చటఁబెట్టుమనిన నచ్చోట నిడెదను" అని తనశక్తి సామర్థ్యంబులం జెప్పగ యతనిపలుకులువిని, యంగద, జాంబవంత ప్రముఖులు సంతోషమున నుప్పొంగి మఱియు నయ్యంజనీసుతునిం గొనియాడి మహేంద్రగిరి శిఖరంబుపై కరిగి సముద్రలంఘనోద్యోగంబునకుం గడంగి, మహోత్సాహంబు గలవారలై యట నతులిత ఫల పుష్పభరిత క్షితి జాతంబు లారోపించి రస వత్ఫలంబులురాల్చి భక్షించియు, సింహ శరభ శార్దూల ప్రముఖ మృగంబులు వెఱచి నలుగెలంకులను బాఱగా నార్చుచు వానిని వెన్నంటితఱిమియు, విహంగంబు లరచుచు మింటికెగర జోపియు, నుత్తుంగ శిఖరంబులనెక్కి క్రిందికి లంఘించియు, మధుమక్షికంబులంద్రోలి తేనియలు గ్రోలియు నిట్లు పలుకెలఁగుల గొంత తడవు వేడుకతో విహరించు చుండిరి.

పదియవ ప్రకరణము ముగిసెను.

శ్రీ రా మ వ న వా స ము

వ చ న కా వ్య ము.

పదునొకండవ ప్రకరణము.

అంగద జాంబవంతాదులు మహేంద్రపర్వతంబుపై విహరింపుచు హనుమంతునిఁ బరివేష్టించియుండి యనంతరము వాయునందనునిగని బు...

క్షేపకుండు "మారుతీ! ఇంక సముద్రలంఘన కార్యంబున కుద్యోగింపు" మనిన నతండు మహోత్సాహంబుఁ గలవాఁడై వానరులంగని "మీరింక విచారింపఁబనిలేదు. శ్రీరామచంద్రునిఁదలచి యమ్మహాత్ముని కృపా విశేషమున నేనీయంబుధిని దాఁటెద లంకకరిగి సీతనువెదకి నెవ్వరేనియు నన్నెదిరించి రేని యారాక్షసుల పీచంబడంచెద. భూసుత యచ్చోట లే దేని, యమరావతియుం బాతాళంబునుం జొచ్చి వెతకెదను. అందుల వెదకి యు యామె కనంబడదయ్యెనేని రావణుని఻బట్టి కట్టియో. లేక లంకనే పెల్లగించి తెచ్చియో రఘుకులేశ్వరుని ముందుబెట్టెదను"అని చెప్పి వసు సగా నందఱం గాగలించి ప్రణామోన్ముఖుండై నిలిచి రఘు వరేశ్వరుని ధ్యానించి, రుద్రేంద్ర యమానిలాగ్ని చంద్రార్క మరుద్గణంబులకు మ్రొక్కి. కరంబులు ముందుకుజాచి పదంబులూఁకించి దిగ్గన మింటికెగి రెను. అతనిపాదఘట్టనచే మహేంద్రగిరి సగమువాలు భూమిలోనికిఁ గ్రుం గెను. ఊరువుల యురువడిచేఁ గలిగిన గాలివలన వృక్షంబులు వ్రేళ్ళతో పెల్లగిలి యతలివెంట చాల దవ్వువరకును మింటికెఁబోయి క్రిందఁగూలెను ఇట్లు వియత్పథంబున హనుమంతుండు లంకాభిముఖుండై వాయువేగం బునఁ బోవుచుండు సమయంబున సముద్రుండుచూచి తనలోదాని సుర

—* హనుమంతునకు మైనాకం బెదురగుట. *—

క్షితుండై యున్న మైనాకుండను శైల శ్రేష్ఠునిఁబిలిచి "నగోత్తమా! రామ కార్యార్థంబుగా వాయునందనుండు వ్యోమపథంబున లంకకుఁ బోవుచు న్నాఁడు అతనికి మార్గాయాసము గలుగకుండునట్లు చేయవలసినది మన కర్తవ్యము. కావున నీవు మీఁదికిలేచి కొంత తడ వతనికి నిలుచుట కనుకూలముగా నుండుము. శీఘ్రముగా లెమ్ములె"మ్మని తొందరపెట్టెను. అంతట సువర్ణ శిఖరములతోడను వివిధఫల భరిత వృక్షంబులతోడను, మైనాకుండు జలధినుండి లేచి వాయుపుత్రుండేగుచున్న దారికడ్డముగా మహోన్నతుండై నిలిచెను. అవ్విధమున మార్గ నిరోధముగా నిలచిన నగగిరి సత్తమునిఁ బొడగని యాంజనేయుఁడు తనలో "విశోక ఘోర రాక్షసుండుగా నున్నాఁడు.. నాకు నిరోధంబు గలిగించుటకై యిటుల శైలాకారంబుదాల్చి యడ్డము నిలిచియున్నాఁడు. మదీయ వక్షంబుచే దాకి పేని పోతరం బడంచెదంగాక"యని చింతించి యధికమైన యురువడి తోడ పరతెంచి తన యొమ్మునందాకిన, యశని ఘాతంబుననుంబోలెనయు యన్నగేంద్రుని యురంబు తాకుడుచే పర్వతం బట్టిట్టయ్యెకళికి నునున్నగునట్లై

సమాశ్రయించుకొని భక్తిల్లి మైనాకుండు మనుష్యరూపంబుదాల్చి శిఖరంబున నిలిచి హనుమంతునకు వినుతులు వెలయుంగను నిట్లనియె. ఓవానరోత్తమా! వాయునందనా! నేను నీకు శత్రుండనుగాను మైనాకుండనెడి పేరుగల శైలంబ ఇనవంశ జాతుండైన సగరుని కుమారులచే త్రవ్వంబడిన దగుటచే సముద్రమునకు సాగరమను నామము గలిగినది. ఆ వంశమున బుట్టిన రామచంద్రుని కార్యమునకై నీవు పోవుచుండుట గని సముద్రుం డాపూర్వ సంబంధమును దలంచి "నీవు శ్రమవాయ నాపైనించుక విశ్రమించుటకై సహాయార్థము నిలువు"మని చెప్పగా నీకెదుట నిలిచినాడను. అదియునుగాక నీకు నేను సహాయము సేయవలసిన బాధ్యతయునుగలదు, అదెట్లనగా, మున్ను పర్వతములు రెక్కలుగలవై యుండి యప్పుడప్పుడు మింటికెగసి, భూమిపై వ్రాలుచుండెను. అందువలన పట్టణములును, పల్లెలును, జనకోటులును మిక్కుటముగా నాశమగుచున్నదని యింద్రుండు కోపించి వజ్రాయుధముతో వాని పక్షంబులు ఖండించుచున్న నేను భయంబుజెంది నీతండ్రియైన వాయుదేవుని ప్రార్థించిన యతండు తన బలముచే నన్ను గొనివచ్చి యిచట సముద్రమునవైచెను. సముద్రుండు నాకాశ్రయ మొసంగె, అదిమొదలుగానే నిచ్చట నేయున్నవాడను. కపివీరాగ్రేసరా! అటులనాకు మహోపకారంబుజేసిన వాయుదేవునకు నీవు కుమారుండవగుటచే కృతజ్ఞతాబుద్ధిగలవాడనై నీకు ప్రత్యుపకార మివ్విధమునఁ జేయదలంచితి కావున నా స్వరూపమైన యీకొండపై గొంత తడవు విశ్రమించి మధురఫలంబు లారగించి సేదఁదేఱి పిమ్మట నీయిష్టంబు చొప్పున నరుగు"మని చెప్పి ప్రార్థించెను.

ఇట్లు మైనాకుండు చెప్పుటయు పవనసుతుండు సంతసించె "గిరిశ్రేష్ఠా! నీసద్గుణ సంపద కెంతయుమెచ్చితి, ప్రియంబున విశ్రాంతిగొనుమంగి నన్ను నాదరింపఁ దలంచిన నీపరోపకార తత్వమెంతయు శ్లాఘ్యము. ఐనను నేనిపుడు నిమిషకాలమైన దడవుచేయుటకు వలనుగాదు. చాల దూరము పోవలసియున్నది ప్రొద్దుచాలదు. ఇదియునుగాక యీ శతయోజన విస్తీర్ణంబైన సాగరమును దాటిలంకలో నాకిసుమంతయును శ్రమ గలుగబోదు. ఎచ్చోటను నిలువక పోవుదునని శపథము జేసి పోవుచున్నాను. కావున నిలువజాలను. దీనికై నీవు కినియవలదు, నీయాదర వాక్యంబులవలననే నీవు చేయదలంచిన సత్కారము నాకు చెందినది. ఇంతగా ప్రార్థించుచున్నావుగాని, నీకు తృప్తిగలుగుటకై స్పృశించుచున్నాను. ఇంతమాత్రము చాలును" అని చెప్పి చేతితో నా పర్వతశిఖ

గాఁబును తాకి మహావేగంబునఁ బోవసాగెను. అప్పుడు హనుమంతుని సాహసంబునుజూచి దేవత లాశ్చర్యంబుజెంది. "ఔరా! వానరుని సాహసం బేమనవచ్చును? నిక్కముగా భయంకరమైన సముద్రమును దాటి యవలితీరమునకు బోవుచున్నాఁడు. ఇతని సామర్థ్యము చేయు లైన రక్కసులు పెక్కండ్రు గలరు. అట్టివారి నెట్లు జయించునో. వారిని జయించి యితండెట్లు సీతను గనుఁగొని రాఁగలఁడని యనుమానము గల్గుచున్నది. మనమితని ప్రభావము పరీక్షింపవలయు" నని యాలోచించి సురసయను పేరుగల నాగమాతం బిలిచి "సురసా! నీవు భయంకరాకృతి దాల్చిపోయి హనుమంతున కడ్డమై గమన విరోధం బొనరు గలిగింపుము. నిన్ను జయించి యతం డెవ్విధంబున బోవునో చూచెద"మని ప్రేరేపించిరి. దేవతల యిష్టానుసారిణియై సురస మహాదుగ్రరాక్షసి రూపమునుధరించి. వేగముగా బోవుచున్న హనుమంతుని కడ్డంబుగానిలిచి పెల్లుగానార్చి యట్టహాసంబుజేసి యిట్లనియె.

—* ఆంజనేయుఁడు సురసాసింహికల జయించుట. *—

"ఓరి రెడగు వానరుఁడా! ఎక్కడికి బోయెదవు? నిలువుము, నాదృష్టికి గోచరించి వంతట తప్పించుకొనుటకు హరిహరాదులకు నయితయు శక్యముగాదు. ఇంక నాకాహారమగుము. వేగముగా బోయెదనే నాచేతికి తప్పించుకొనవచ్చునని నిన్ను విడుతుననియుం దలంచితివా? గుహాసదృశంబైన మదీయ వదనద్వారంబున బ్రవేశింపక తప్పదు. రారమ్ము!" అని పలికి భయంకరముగా నోరుదెఱచి మ్రింగవచ్చెను. అవికృతాకారంబుజూచి తటస్థించిన గమన విఘ్నంబున కాంజనేయుండు మనంబున జింతించి యారాక్షసింజూచి "నేను రామకార్యార్థముగా లంకాపురంబున కేగుచున్నాను. త్వరితముగా మరలి నీయొద్దకు వచ్చెద నపుడు నన్ను నీ కాహారముగా గొనుము. తొందరపనికై పోయెడితఱి విఘ్నముజేయక విడువుము. నామాట నమ్ము"మని చెప్పెను. అతని వాక్యంబులకు సమ్మతింపక యారక్కసి మిక్కిలి యాగ్రహముగలదై "ఓరి మర్కటా! నీమాటలునమ్మి విడుతునని తలంచినాడవా? ఆ యాశను విడువుము. రామకార్యమునకుఁ బోవుచుండినను మఱి దేనికొఱకుఁ బోవుచున్నను నిన్ను మ్రింగక నేను విడుచుదానఁగానుసుమీ!" యని కడు విశాలంబును, దీర్ఘదంష్ట్రాయుక్తంబునునగు వక్త్రంబువిచ్చి మఱియుం జేరవచ్చిన దాని యుగ్రంబునుగాంచి హనుమంతుండు చలింపక తనలో "వచ్చిననేమి? దీనికి నేను చిక్కెడివాడనా? దీనిశక్తి యెట్టిదియోచూచె

దనుగాక'' యని బిగ్గరంబుగఁ బలికి దాని క్రమింగుటకు సాధ్యము గాకుండు భంగిని యానోటికంటె పెద్దదిగా నుండునట్లు తన దేహమును బెంచెను. రాక్షసియు నోరును మఱియు విశాలము జేసెను. అంతకంటె నెక్కుడుగా హనుమంతుండు బెరిగెను. ఇట్లు క్రమముగా రాక్షసియు వాయుపుత్రుండును, వక్త్రశరీరములఁ బెంచ నొడంగిరి. నూఱుయోజనముల వెడల్పుగా యది తన నోరుఁ దెఱచినంతట మారుతి తత్కాలమున తన రూపము నుపసంహరించి యంగుష్ఠమాత్రుండై కుక్షింజొచ్చి వెలువడి ముందు నిలచి, ఓరాక్షసీ! నీవు కోరినట్లుగను నీయుదరంబునఁ బ్రవేశించి వచ్చినాఁడను. నీ యాకలిదీఱినట్లు భావింపుము. నేను నాపనికి శీఘ్రముగాఁ బోయెద''నని పలికెను. అతనిశక్తికి సురస యాశ్చర్యము నొంది నిజరూపంబుఁ దాల్చి "వనచరోత్తమా! నేను రాక్షసిని గాను, సురసయనెడి పేరు గలదానను నాగమాతను, నీ పోయెడిచోట మహాబలశాలులైన రాక్షసులుండుటచే, నీవు వారిని జయింపఁగలవో, నీసామర్థ్యం బెట్టిదియో యెఱుంగవలయుననెడి తాత్పర్యముఁగలవారనై వేల్పులు నన్ను బిలిచి నీకు గమన నిరోధంబు గలిగించి బలంబు నెఱుంగుటకు? బంపిన యట్టి రాక్షసిరూపంబుఁ దాల్చి వచ్చి యడ్డగించితి, నీవు మహా సత్వసంపన్నుండవు. నిన్ను జయించుట కెవరికిని సాధ్యము కాదు. నీకు మేలుకలుగును సుఖమునఁ బోయిరమ్మని చెప్పి తన లోకంబున కరిగెను.

తర్వాత మరుత్సుతుండు త్వరిత గమనంబు జనుచుండ పదియోజనముల లావును, ముప్పదియామడల నిడుపునుఁ గలిగినదియు ఛాయాగ్రాహిణియునైన సింహికయనెడి రక్కసి నీటిపై జాగిపరుండియుండి మింటనరుగుచున్న హనుమంతుని దేహచ్ఛాయనుబట్టి కదలిపోనివ్వక నిలువరించి తత్కాలమున మీఁదికెగసి విశాలంబైన నోరుం దెరచి మ్రింగెను. హనుమంతుడంత దాని పొట్టంజీల్చి రక్తసిక్త దేహుండై వెలువడి, యదిమడియుటయు, రయంబున నంబుధిని తరించి యావలిగట్టుననుండు సువేలాచలంబుఁ జేరి దానిపై నిలిచె. ఇట్లు నూఱు యోజనంబుల వెడల్పుగల యుధిదనిదాఁటి మహాశక్తిసంపన్నుండైన యా కపివరుండా కొండపై గొంత తడవు విశ్రమించియుండెను.

—* హనుమంతుడు లంక ప్రవేశించుట. *—

అంతట లేచినిలిచి తనకెదుటఁ దోచుచున్న మహోన్నత మణిచయ స్థగితసువర్ణమయ రమణీయ గోపుర ప్రాకార, సౌధహర్మ్యాభిరామంబును, సుందరతర వననిచయావృతంబును. పరవీ దుర్గమ పరిఘా

కలితంబును, నిరుపమాన శౌర్య బలోపేత రాక్షసవీర సమృద్ధంబును నై
సకల వైభవ పరిపూర్ణంబై మహాసంపత్కరంబై కన్నులపండువ సేయు
నదియగు లంకాపట్టణంబును గనుల విలోకించి తదీయ శోభావిశేషంబు
నకెంతయు నాశ్చర్యంబుఁజెంది సూర్యాస్తమాన కాలపర్యంతం బచ్చో
టన గడపి సాయంసమయంబున నప్పురంబునందలి యుత్తరద్వారంబుఁ
జేరి తనమనంబున దానిని వర్ణింపుచు "ఆహా! శత్రుజన ప్రవేశంబునకు
సాధ్యంబుగానిదియు నభేద్యంబునునైన యీపురము సురాసుర చతురో
పాయ ప్రయోగ దుస్సాధ్యంబైనది ఇచ్చోట లోక భయంకరుండైన
రావణుండు మొదలుగాఁగల రక్కసుల కనుమొఱంగి నేను నగరంబుఁ
జొచ్చి సీతను గనుంగొనుట యెట్లో తోచకున్నది. అయినను నేలా
గున నేనియు వచ్చిన కార్యమునకు బ్రయత్నింపవలయునుగదా! ధైర్యమే
సహాయము, ఇచ్చోటనుండి యూరక యోజించుటచే లాభము లేదు.
ఏవంకఁజూచినను నిమకవైచిన రాలనట్లు రాక్షసులు నిండియున్నారు.
వీరు నన్నుఁ గనిరేని యడుగైనఁ గొరనీక నిరోధింపఁగలరు. గాలికి
నయిత మీ పురంబులో బ్రవేశించుట కష్టము కాబట్టి యిట్టి రూప
ముతోఁ జొచ్చుటకు వలనుగాదు. ఈరాక్షసులను మోసగించియే ప్రవే
శించవలయును. శ్రీరామచంద్రుండు పరమ ధర్మస్వరూపుఁడు, ఆమహా
త్ముని కార్యంబునకై వచ్చినవాఁడనైన నాకు నేసంకటంబైనను నేల
కలుగును? అన్నియు, ననుకూలముగానే జరుగును, నావంటివాఁడ నీ
ముక్కిడి రక్కసుంజూచి భయమొందుట కర్జంబుగాదు. ఇప్పటిరూప
ము నుపసంహరించి సూక్ష్మాకృతిందాల్చి జెచ్చెద"నని యిట్లు తలపోసి
యణుమాత్ర దేహుండై తత్పురగోపుర ప్రాసాదాధిరోహణంబుఁగా
వించి జాజ్వల్యమానశోభా విజిరాతంబును, నానావిధాలంకారయుక్తం
బును, బహుతర రమణీయంబునునైన రావణుని నగరుఁజూచి యచ్చెరు
వునొంది కొంత తడవు దాని సొబగును వర్ణించుచుండి పిమ్మట తత్సౌధం
బుడిగి సీతా దర్శనోత్సుకుండై లోపలికిఁ బోవుచున్న సమయమున
నల్పశరీరుండై పోవుచున్న యతనింజూచి, యాద్వారమునఁ గావలిగా
యున్న లంకిణియనెడి రక్కసి మహాదాగ్రహముచే కనుబొమలు
ముడివడగా పెల్లుగానార్చి యడ్డగించి "బళీ! ఓరీ మర్కటాధముఁడా
ఇచ్చోట కావలియున్న నన్ను గికురించి పురముఁజొచ్చి పోవుచున్నాఁడ

—* హనుమంతుఁడు లంకయను నిశాటిని నిగ్రహించుట. *—

వెక్కడకు? నీవెవ్వండవు? ఈ పురమున కేమి పని గలిగివచ్చినవాఁడవు?

త్రిలోక భయంకరుండైన రావణుండే లేడి యీ పట్టణములో మమ్మెఱుం గనీక ప్రవేశించుటకు శక్యమా! సత్యముం జెప్పితివేని విడిచెద లేదా? నిన్ను పట్టి వధింతునుగాని విడువను. అని దారుణమైన మాటలుబలికెను. దానిపలుకులకు సందియమునొందక హనుమంతుండు ఎదురుగానిలిచి నిర్ధైర్యముతో ట్లనియె.

"ఓనిశాటీ! ఈ పురద్వారమందు నీవేమి చేయుచున్న దానవు? నన్ను నిరోధించుటకు కారణమెయ్యది? నీవెవ్వతెవు? పేరేమి? చెప్పుము!" అని ప్రశ్నించె, అతనినిఁగాంచి కోపారుణీత లోచనయై యది "ఓరి వానరాధమా! లంకయనెడి పేరుఁగలదానను. నేనీద్వారమునఁ గావలియుండి పురముఁ రక్షించుచుందుదును. నాకుఁ దెలియక నాగిహరాదులయినను, ఈపురముఁ బ్రవేశింపజాలరు. నీవు ఎంతటివాఁడవు? ఎచ్చటనుండి వచ్చినాఁడవో, పోవుట యెచ్చోటికనో, యెఱింగింపు" మని గద్దించి యడిగెను, ఇట్టుల నారక్కసి యడుగుటయు వానరసత్తముండు

—* హనుమంతుఁడు లంకయను రక్కసిని వర్జించుట. *—

"ఓసి నిశాటీ! నేనెవ్వఁడనైన నేమిగాని, ఈపురమునం గల హర్మ్య ప్రాసాదములును, విశేషములును జూడఁదలంచి వచ్చినాఁడను. కావున నిరోధింపక తొలంగు" మని ప్రత్యుత్తరం బొసంగిన, మహాదాగ్రహము నొంది, లంక పండ్లుగొఱుకుచు, వాయుపుత్రునిఁ బోనీక యడ్డగించి భయార్చి పిడికిట యతని వక్షమును బొడిచెను, అపు డాంజనేయుం డుగ్రాకారుండై వజ్రసన్నిభంబైన ముష్టిచేఁ బొడుచుటయు నది సొమ్మసిలి బలమణగి క్రిందబడి "వానరోత్తమా! కరుణించి చంపక విడువుము. అద్వితీయ పరాక్రమవంతుఁడ వగుటఁ దెలిసికొంటిని. మున్ను పరమేష్టి నాతో "ఓలంకా! లోకముల నిన్ను నిర్జించుట కెవ్వరికిని సాధ్యముగాదుగాని ఎన్నఁడు వానరుండు వచ్చి యెదిరించునో, యతనివలన నెపుడు నీవు జయింపబడుదువో యది మొదలుగా లంకాపురమునకు చేటుకాలము ప్రారంభము కాఁగల" దని చెప్పెను ఇపుడు నీవు నన్ను జయించినాడవు, ఇంక నీపురమునకు మహోపద్రవములు వాటిల్లుట నిశ్చయముఁ మర్కట వీరాగ్రేసరా? నీయిష్టానుసారముగాపోయి చూచిరమ్ము" అని చెప్పి యూరకుండెను. ఆంజనేయుండు దానిని జయించి నగరముఁజొచ్చి రాజవీధులును, మణిమంటపములును, మహోన్నత భర్మ్య హర్మ్యములును సౌధగోపుర పంక్తులును, బావులును దీర్ఘికలును, గృహారామంబులును గజాశ్వ గోశాలలును, ఆయుధశాలలును, కాంచన రథములును, నగ

శీత వీరరాక్షసుల భటస్తోమములును, జటిలకేశ యజినాంబర, స్వాధ్యా
యనిరతులైన రాక్షసులును నేకకర్ణులును, నేకనేత్రులను, దీర్ఘదంష్ట్రులు
ను, దీర్ఘనాసికలు గలవారలును. భకపాదులును. ఘూక శ్వానతురంగ
హస్తి మార్జాలముఖులును, భయంకరనేత్రులును, ఏక, త్రినేత్రులును
ఖరకర్ణ, గజకర్ణ, గోకర్ణులును మొదలుగాగల వికృతరూపులైన రాక్ష
సస్త్రీ పురుషులంగాంచుచు, కుబ్జ వామన, మహాస్థూల మహాదీర్ఘ కా
యుల విలోకించుచు, తత్కాలమున చంద్రోదయంబగుటయు వెన్నెల
వెలుగు సహాయముగా నెల్లచోటులం దిరిగి సీతను నానాముఖముల వె
దకి స్త్రీల యంతఃపురములును, నధికారుల మందిరములును కుంభకర్ణ
విభీషణ, మహోదర, మహాపార్శ్వ, ప్రహస్త, విద్యుజ్జిహ్వ, విద్యుత్క
ర్ణ, మిద్యున్మాలి, జంబుమాలి, సుమాలి, శుక, నారణ, వజ్రదంష్ట్ర, వజ్ర
గ్రీవ, వజ్రకాయ. కట, వికట, ఘన, ప్రఘన, హస్తిముఖ, నాగజిహ్వ,
కరాళ, వహ్నికేతు, రశ్మికేతు, సూర్యశత్రు, సంపాతి, విరూపాక్ష, ఘూ

—* హనుమంతుఁడు లంకయందు సీతను వెదకుట. *—

మ్రాక్ష, భీమాక్ష, మకరాక్ష, శోణితాక్ష, మత్తోన్మత్త, కుంభ, నికుంభ
కంస, నాకంపన, దేవాంతక, నరాంతక, కాత్రికాయ, మహాకాయ, మహో
దర మేఘనాదాగ్నివర్ణ ప్రముఖులైన యాతుధాన శ్రేష్ఠుల గృహము
లు కలయ వెదకి రావణుని సౌధమును, ప్రవేశించి యందు బజనశాల
పదార్థములును బూర్ణము గావింపఁబడిన పాత్రములుగనియు మురజ
మర్దళ వీణాది వాదనములం గరములంబూని యలసట పెంపున నట్లే
శయనించి నిదురించుచున్న యువతులంగాంచియు నందలి యలంకార
రమణీయకతయు వైభవమును విలోకించియు నచ్చెరువొంది మెచ్చుచు
నలుగెలంకులందిరిగి రావణుని శయనగృహంబుఁ బ్రవేశించి హంసతూలి
కా తల్పముపై మండోదరియనెడి పేరుఁగలదగు భార్యతోఁగూడి శయ
నించి నిద్రించుచున్న యతనిని వీక్షించి యా యిందువదన సీతగా
దలంచి వగచి మరల యోజింప పరమ సాధ్వీరత్నంబైన జనక రాజ
నందన గామిని యెఱింగి యామెయందు ద్రోహము గలిగినఁబుల తానుభా
వించుటకును తన యవివేకంబునకును మిక్కిలి చింతించి యచ్చోటువిడి
చి మఱియుంగల సకల ప్రదేశములును వెదకి యెందును సీత జాఁడగానక
యున్నతంబైన యొక గోపురంబుపైఁజేరి కూర్చుండి ప్రయాసనొంది
తానువచ్చుటయు భూమిజ కానరాకుండుటయు తన యత్నంబు వ్యర్థం

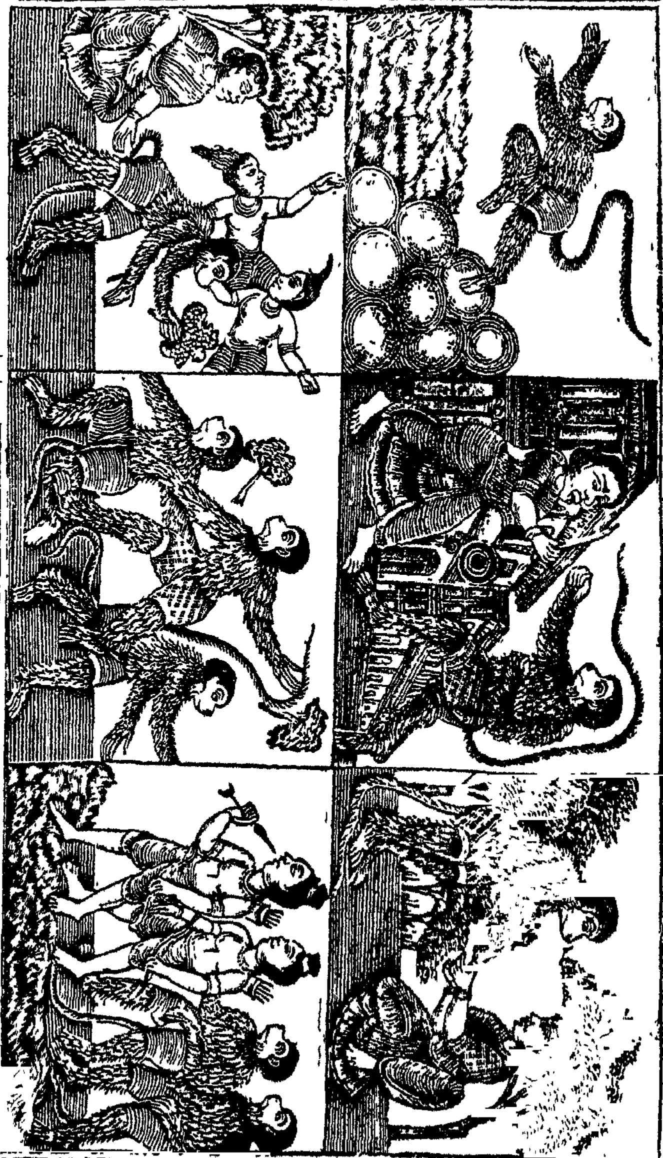
బగుటయుందలంచి చింతాక్రాంతుండై "అయ్యో! నేను ధరాసుతంగని క్షేమవార్తం జెప్పుదుమనెడి యాసతో రామలక్ష్మణ సుగ్రీవులునారాకకై నిరీక్షించుచుందురు. నేనరిగి వారికేమి చెప్పుదును. నావలన కార్యంబనుకూలము కాఁగలదని యెదురుచూచుచున్న యంగదాదుల కేమి చెప్పుదును? ఛీ! జానకీదేవిం గనుంగొనక పోవఁజెల్లునా? పోవకున్న కర్తవ్యమెయ్యది? ఇచ్చటనే దేహంబు విడిచెద"నని వ్యసనమంతంతకు మించి యోజించి తుదకు తానంతవఱకును చూడకున్న యశోకవనంబునుజూచి పిమ్మట కర్తవ్యమును నిశ్చయించువాఁడై యచ్చోటనుండి యశోకవనంబున కరిగెను.

—* హనుమంతుఁడు సీతాదేవిం జూచుట. —*

ఇట్లుపోయి వనంబుల నలుగడలనువెదకి యొకచోట విశాల శాఖావ్యాప్తమును నిబిడ పత్రయుతంబును నత్యున్నతంబును నైన యొక యశోక వృక్షంబు మూలమున పెక్కండ్రు భయంకరాకారులగు రాక్షసస్త్రీలచే పరివేష్టితయై చెక్కిట చేయిఁజేర్చి జలములు బాసిన కమలములవలెను త్రెంచివైచిన పూదీగవలెను మేఘాచ్ఛాదితయైన చంద్రబింబమువలెను మాసిన వస్త్రము గట్టిన రత్నంబువలెను కాంతిహీనయై ధూళిబెరసిన యంగములతో శోకబాష్పములు కన్నుల జాలుచుండగా కూర్చుండి రామనామమును స్మరించుచు నేల జూచుచు దైన్యదేవత చందమున నొప్పుచున్న భూపుత్రింగని రామచంద్రుండు చెప్పియున్న లక్షణములన్నియుం గలిగియుండుటచే నామెయే జనకనందనయగుట నిశ్చయించి తటాలున నామె ముందున కరిగినచో రాక్షసమాయాకృతిగా నెంచుననియు తానెంతచెప్పినను తన వాక్యములునమ్మజాలదనియు యుక్తిగా మొదట తన్నెఱంగించుకొనిపిమ్మట సంభాషించుట యుక్తమనియు యోజించి వృక్షాగ్రం బారోహించి కూర్చుండెను.

—* రావణుండు సీతయొద్దకు వచ్చుట. *—

ఆ సమయంబున సీతయందు తనకుఁగల మోహాతిశయముచే చిత్తంబుకలంగి రావణుండు మహాడాంబరముతో, వెడలి యశోకవనంబున సీతయున్న చోటునకువచ్చి యామెనుజూచి, తనవిభవంబును, పరాక్రమాది విశేషంబులును తాను వర్ణించి చెప్పి తనతోడఁగూడిసుఖింపఁగోరి బహువిధంబులఁ బ్రార్థించెను. ఆ దుష్టునిమాటలు వినవొల్లక సీత చెవులుమూసికొని రామనామంబును జింతింపుచు, వానిపై మిక్కిలి కోపమును రోషమునుం జెంది నిరసన భావంబుఁ గలదియై యలక్ష్యముగా దూఱ

హనుమంతుడు సీతకు ముద్రికనొసంగుట.

నాడి తిరస్కరించెను. తనమాటల నటుల ననాదరించి నిందించుటయు. మహోగ్రుండై పంక్తిముఖుండు ఖడ్గంబుఁగొని యామెను తెగవ్రేయ నుంకించుటయు వెంట వచ్చియుండిన యతనిభార్యయైన ధాన్యమాలిని యనునది యడ్డంబుసొచ్చి హితోక్తులచే యతని కోపంబు శాంతిల్ల జేసి నివారించెను.

అంత దశముఖు డచ్చట తాను కావలిఁబెట్టియున్న దనుజ స్త్రీలంబిలిచి "మీరు నయభయములచే బోధించి యీ యువతిని నాయం దనురాగముఁగల దానినిఁగాఁ జేయుఁడు. ఆలాగు మీరు చెప్పిన పద్ధతులు వినక నిరాకరించెనేని, రెండుమాసముల వఱకును జూచుడని నాజ్ఞాపించి వెడలి లంకకుఁ బోయెను. పంక్తివదనుం డరిగినంతట క్రూరచిత్తలైన యానిశాటస్త్రీలు సీతకు చుట్టునుం జేరి, రావణుని మహిమను వర్ణించియు, బహువిధంబుల నాశలుచూపియు, నయవాక్యంబులు పలికియు, బతిమాలియు బెదరించియు, చంపక నుంకించియు, నిందించియు. నయ్యసురేశ్వరుని వరింపఁజేయుటకై తమవలన నైనంతవఱకును బ్రయత్నించి నిర్బంధింపఁ దొడంగిరి. సీత వారిపలుకులు చెవులనిడక వారలంగాంచి "ఓసీ! నిశాటలారా! దురుక్తులు నామ్రోలఁ బలుకవలదు.

—* సీత రాక్షస స్త్రీలవాక్యములు నిరాకరించుట. *—

మీ రావణుండు మీకధికుండుగాని, వాఁడు నాబుద్ధి కత్యధముఁడుగాదోఁచును, త్రిలోక సామ్రాజ్య ధురంధరుండైన రాఘవేశ్వరుని యందు లగ్నంబైన నాచిత్తంబును మరల్చుటకు మీకు సాధ్యంబగునా? ఏల వెతలొంది నన్ను తొందరపెట్టెదరు? ఈ ప్రయత్నములవలన మీరు చెందఁబోయెడి లాభమెయ్యది? ప్రయోజనములేదు. వట్టిభ్రమయే సుఁడీ! జగద్విఖ్యాత చరిత్రుండైన రామచంద్రుం డనుజ సహితుండై వచ్చి క్రూరమతియైన రావణుని సపుత్ర పౌత్ర బంధు మిత్రామాత్యముగా వధించి నన్నుఁ గొంపోవఁగలండు. ఆసమయంబున మదీయ ప్రాణేశ్వరుని శౌర్యపరాక్రమములును, రావణుండు చెందఁబోయెడి దుర్గతియును మీరు చూడగలరు. ఇంక నేమియుం బలుకకుండుఁ"డని పల్కెను.

తమ మాటలువినక యవ్విధంబున నిరాకరించుటయు నిశాటస్త్రీలు కోపగ్రస్తచిత్తలై యామెను చంపెదమని బెదిరించిరి ఆసమయమున నట బరుండి నిదురించుచుండునదియు, నచ్చోటనుండు రక్కసి గుంపున

నక్షత్రములనునైన త్రిజటయనునది మేల్కాంచి సీతను బెదిరించుచున్న దానవ స్త్రీలంజూచి వారించి వారితో తనకుఁ గలిగిన స్వప్నమును నివ్విధంబునఁ జెప్పసాగెను.

—*త్రిజట తన స్వప్నమును రాక్షసస్త్రీలకుఁ దెలుపుట.*—

యువతులారా! నేనొక కలఁగన్నాను. రావణుండు విపత్తును సీతాపతియైన రామచంద్రుండు జయమును జెందుట తథ్యము. ఎట్లనగా వేయి తెల్లటి యేనుగులతో గూడి, సిభికారూఢుండై రామచంద్రుండు. నెత్తురు ద్రావుచున్నట్లును, లంకాపురమును మ్రింగుచున్నట్లును, సీతయు రాముఁడును, తెల్లనివస్త్రములదాల్చి యున్నతంబైన కొండపై నుండు నట్లును. సీత సూర్యచంద్రులనంది తాకుచున్నట్లును, శీతాలక్ష్మణ సహితుఁడై రామచంద్రుడు పుష్పకమునెక్కి యంబర మార్గమునఁ బోవుచు న్నట్లును, మఱియు ననేకములయిన శుభలక్షణములతో నొప్పుచుండి నట్లునుం గంటిని. రావణునిగురించి యనిననో, ఎవతెయో యువతియొ కర్తృక చేయిఁబట్టి యీడ్వగా నతండు భూమిపైఁబడినట్లును, గొఱిగఁ బడినతలయు, నతని వస్త్రములును, నెఱ్ఱని పూవులును గంధమును ధరించిన దేహమును గలవాఁడై గాడిదెలు గట్టిన దేరెక్కి దక్షిణదిక్కు గాఁబోయి. పేడచే నింపఁబడిన గుండలో నొచ్చినట్లును, దక్షిణనలం దికొనిన శరీరము గలిగిన భయంకర రూపిణియైన యొకస్త్రీ రక్తవస్త్రమును మెడకుగట్టి రావణుని దక్షిణముగా లాగికొని పోవుచున్నట్లును, మఱియు, పంక్తిముఖుండు పందిని, యింద్రజిత్తు మొసలిని, కుంభకర్ణుం డుష్ట్రమును, నెక్కి దక్షిణముగాఁ బోయినట్లును, లంకయందలి రాక్షసులు రక్తమాల్యాంబరములు దాల్చి నూనెద్రాగుచు, నాడుచుం బాడుచు దక్షిణదిక్కునకుఁ బోయినట్లును, విభీషణుండు మంత్రులతోఁ గూడి యున్నతమైన తెల్లని కొండపై విహరించుచున్నట్లునుం గంటిని. నాకల తప్పనదికాదు. లంకేశ్వరునకు కీడుగలుగుటయు రఘువరునకు శుభముగలుగుటయు సిద్ధము. కావున మన మీ సీతను బెదరించి చిక్కులఁబెట్టుట యుక్తముకాదు. ప్రియము గదుర సేవించుటచే మనకు మేలు గలుగును లేనివో నుపద్రవము వాటిల్లును. నా మాటలు నమ్మి యామె జోలికిఁబోవక మిన్నకుండుడని బోధించిన వారలా వృత్తాంతమును విని వెఱఁగొంది జానకిని బెదిరించుట మాని యంత మిన్నక శయనించి యుండిరి.

తత్సమయమున జనకసుత తనకు కలిగిన కష్టమును, దుఃఖమును, పతివియోగమునునెంచి మిక్కిలి చింతాక్రాంతయై రాక్షస సహితముగా లంకాపురము నాశనమైపోవునుగాక యని శపించె. వృక్షముపై గూర్చుండి సర్వమునుం గనుచున్న హనుమంతుఁ డామెకుఁ దొడరిన కష్టమునకు వగచి, యది సమయంబని తలంచి తనరాక నెఱింగించికొనినెంచి శ్రీరామచంద్రుం డయోధ్యనుండి వనవాసమునకై సోదర భార్యాయుతముగా నడవికి వచ్చుటాదిగా, వనవాస వర్తనమును కపట మృగా గమనమును సీతాపహరణమును, రామసుగ్రీవుల సఖ్యమును వానరులు నానాముఖముల భూపుత్రిని వెదకుటకుఁ బోవుటయు, తాను సముద్రమును దాఁటివచ్చుటయు, నిత్యాదిసర్వవిషయములను నడపసగా వృక్షముపై నుండి చెప్పెను. ఆయాటలువిని రామచంద్రుని నామము చెవుల సోఁకుట కలరి సీత తలయెత్తి చెట్టు కొమ్మపైనున్న వనచర శ్రేష్ఠునిఁ గని భయముఁజెంది పలువిధములం దనలో తలంచెను. అపు డాంజనేయుండు దిగివచ్చి యామెకు మ్రొక్కి, బద్ధాంజలియైనిలిచి, తానువచ్చుటకుకారణమైన వృత్తాంతంబంతయు జెప్పెను. కాని రావణుండే యే మరించుటకై యట్టిరూపముదాల్చి వచ్చెనని తలంచి యామె హనుమంతుని పలుకులు నమ్మక, ఓరి దురాత్మా! దశముఖా! ఎన్నిమాయలు చేసినం జేయుము. శీఘ్రముగా నీవు రామచంద్రుని బాణానలమున శాహుతిగాఁగల''వని, దూషింపదొడంగెను.

——*హనుమంతుడు సీతకు ముద్రిక నొసంగుట.*——

ఆమెకు నమ్మకము గలుగలేదనుట నెఱింగి, యనిల సుతుండు ప్రమాణపూర్వకముగా నెన్నియో విషయములు జెప్పిన యామె యతనింగని రామచంద్రునియొక్కయు లక్ష్మణునియొక్కయు, లక్షణములును, రూపములును, గుణములును, ప్రవర్తనములు మొదలుగల విషయములం జెప్పవలసినదిగా నడుగుటయు, వాయుసూనుం డామెకు నమ్మిక గలుగులాగున వర్ణించి యన్నియుంజెప్పి రామచంద్రుం డిచ్చిన ముద్రిక నొసంగెను. అప్పటికామె నమ్మకముగలదై, యాయంగుళీయమును మహాభక్తియుం బ్రియమును నతిశయింపగాఁ గైకొని ముద్దాడి యక్కునంజేర్చి తనకు వాటిల్లిన మహోపద్రవంబంతయుంజెప్పి, రామలక్ష్మణుల క్షేమవర్తమానము దెలియుటచే నుప్పొంగి, సుగ్రీవునింగొని యాడి "హనుమంతా! త్వరితము వానరేశ్వరుని సహాయముతో వచ్చి రాక్షసుల నాశముఁజేసి నన్ను రామచంద్రుండు కొనిపోవునట్లు ప్రయ

స్నింపు''మని చెప్పి, రఘువల్లభుండును తానును వడవులలో సంచరించు టయు, కాకాసుర వృత్తాంతము మొదలుగాఁగల కొన్ని విషయములును రామచంద్రునకుఁ దనపైఁగల ప్రేమయు వక్కాణించి తన శిరోరత్నమునుదీసి, రామచంద్రునకు గుఱుతుగానొసంగుటకై యతనిచేతికిచ్చెను. ఆంజనేయుండా శిరోరత్నమునుఁగొని మహాభక్తితో యాపతివ్రతా మణికి మ్రొక్కి "జననీ! వానరాధిపుఁడగు భానునందనుని సహాయమున నసంఖ్య వనచర దళములతో లక్ష్మణసహితుఁడైన రాఘవేశ్వరుండు శీఘ్రముగ వచ్చి ఈలంక ముట్టడించి పాపాత్ముఁడైన దశకంధరుని పుత్ర పౌత్రామాత్యబంధు యుతముగా సంహరించి నిన్ను కొనిపోవును. ఇది సత్యము, నీవు దుఃఖము మానియుండు''మని ధైర్యముఁజెప్పిన, యామె యతనింగని హనుమంతా! రావణుండు రెండుమాసములు వ్యవధియొసంగి యాలోపల నేను తన్ను వరింపని పక్షమున నన్ను వధించి భక్షించునటుల రాక్షసస్త్రీలకనుజ్ఞ యొసంగియున్నాఁడు. కావున, త్వరితముగా రామచంద్రుండు రావలయును. సుగ్రీవ ప్రముఖులను నేను ప్రియమున నడిగితినని చెప్పుము. నీవు తడవుఁజేయకపోయి వారలంగొని రమ్మ''ని చెప్పిన యాదేవికి పునర్నమస్కృతిఁజేసి, శాంతి నొందఁబలికి యనుజ్ఞగైకొని ప్రయాణంబయ్యె.

—* హనుమంతుఁ డశోకవనంబుఁజెఱుచుట. *—

అవుడతఁడు తనలో "నేను సముద్రమును లంఘించి యింతదూరము వచ్చితిని. జానకిని పొడగంటిని యామె క్షేమముననుండు వార్తను రామచంద్రాదులకు చెప్పబోవుచున్నాఁడను. ఈసమయముననే నూరకపోవనేమిటికి? నాశక్తి నిచ్చోటి రాక్షసులకుఁ గొంత యెఱుంగఁజేసి పోయెదఁగాక''యని యెంచి సీత గూర్చుండియున్న వృక్షమును మాత్రము విడిచి తక్కిన యావనమునఁగల సకల తరుచయమును వ్రేళ్ళతోఁ బెఱికివైచెను. అటులచేయుటకు నందున్న రాక్షసులు భయభ్రాంతులై పరుగున రావణునియొద్దకరిగి వనచరుండు వచ్చుటయు, సీతతో సంభాషించుటయు, వనంబంతయు నాశనమొనరించుటయు, నాదిగాఁగల వృత్తాంతములను విన్నవించిరి.

పదునొకండవ ప్రకరణము ముగిసెను.

శ్రీ రామ వన వా స ము

వ చ న కా వ్య ము.

పంౘెండవ ప్రకరణము.

తుదవఱకు ఇచ్చటనుండి కథ సంగ్రహించి వ్రాయఁబడినది.

రాక్షసులనంత వనచరుండు వనముఁ బెరికిన వృత్తాంతమును విని దశకంఠుండు మహాగ్రహముఁగొని "వానిఁ బరిమార్చిరండు పొం"డని మహాశూరులం గొందఱిని బనిచెను. వారు మహా డాడంబరముతో వచ్చి యాంజనేయునిఁగని యనేక బాణములు బ్రయోగించిరి. అనిలజుండు వారి శరములు వారించుచు కదిసి, యొకనిచేత నుండిన గదం గొని యందఱ నోలిగా మర్దించెను. ఆవిధంబెఱింగి రావణుండు సేనాపతులంబంపుటయు, హనుమంతుండు గదచేమోది వారిని సంహరించెను. పిమ్మట పంక్తిముఖుండు మంత్రులను బంపెను. వారిని సయితము వాయుపుత్రుండు నేలఁగూల్చెను. వనచరుని శక్తి కాశ్చర్యముఁజెంది యక్షుండనువానిఁ దన కుమారునింబిలచి "యా దుష్టవానరుని మడియించి"రమ్మని చెప్పెను. అక్షకుమారుండు బహుళ సేనాయుతుండై రథంబెక్కి వచ్చి హనుమంతునిఁ దాకెను. మహా పరాక్రమ బాహు బలాన్వితుండగు సమీర కుమారుం డక్రమమున సేనాసహితముగా వానినిఁ నేల కూల్చెను. అదియెఱింగి రావణుండు కుమారుని మరణమునకు దుఃఖించి యాగ్రహం బతిశయింపగా ఇంద్రజిత్తును తన పెద్దకుమారుని బిలిచి యుత్సాహము గలుగులాగున నతని శౌర్యమును గొనియాడి మర్కట పదార్థముగా ప్రయాణముఁజేసెను, ఇంద్రజిత్తు బలముతోఁగూడివచ్చి హనుమంతునిందాకి తనశక్తి ప్రకటనమగునట్లు కొంత తడవు నానాస్త్ర

-* ఇంద్రజిత్తు హనుమంతుని బ్రహ్మాస్త్రముచే బంధించికొనిపోవుట. *-

ములను బ్రయోగించి యుద్ధముఁగావించి తన శరములు వానరోత్తముని యెడల నిరర్థకములగు చుండుటఁగని యచ్చెరువొంది బ్రహ్మాస్త్రము నరి వోసి ప్రయోగించెను, దానిచే పట్టుపడననట్లు మున్ను నియమము గలిగియున్న కతన నయ్యస్త్రమును గౌరవించుటకై యాంజనేయుండు దానిచే బద్ధుండయ్యెను. అంతట నింద్రజిత్తు మహాసంతోషముతో నతనిం గొనిపోయి కొలువుననున్న రావణుని ముందునిలిపెను. రావణు డత

నింజూచి యతని వృత్తాంతమును చెప్పవలసినదిగా యాజ్ఞాపించుటయు, వాతాత్మజుండు సర్వమునుజెప్పి "ఓయిరావణా! మహాప్రతాపవంతుడైన రామ దేవుని సాధ్వీమణిని కొంగిలి తెచ్చుట నీకు క్షేమకరమగు పనిగాదు. బుద్ధిమంతుఁడవేని యామెను రామచంద్రునకు సమర్పించి శరణు వేడుము లేనిచో సుగ్రీవ సహాయముతో వచ్చి రాఘవేశ్వరుండు పురిని ముట్టడించి నిన్నును నీవారిని సంహరించి సీతం గొనిపోవు"నని పెక్కువిధముల నీతి బోధించుటయు కోపముఁ జెంది యతని వధింపుడని దైత్యుల కాజ్ఞాపించె. అపుడచట నుండినవారిలో మిక్కిలి బుద్ధిమంతుఁడును, రావణుని తమ్ముడునునైన విభీషణుండనువాడు వారించి అన్నతో దూతను చంపుట దోషమనియు, శిక్షింపఁ దలంచినచో, నేదేని యంగ వైకల్యము నొనరించుట ధర్మముగాని వధింపరాదనియుం జెప్పిన యతని ధర్మవాక్యముల నాదరించి, "కోతులకు తోఁకె యలంకారము గావున నీమర్కటుని వాలమునుకాల్చి పురము వెడలఁ దరిమివేయుం"డని రాక్షసులతో చెప్పిన, మత్తులైన యాదైత్యు లాంజనేయుని తోఁకకు గుడ్డలుచుట్టి నూనెలోముంచి రగిలించి పురమున నాల్గుదెసల ద్రిప్పుచుండిరి. రాక్షస స్త్రీలవలన నీవృత్తాంతము సీతయెఱింగి దుఃఖించి యగ్నిహోత్రుని బ్రార్థించిన యామె మహిమచే యనలుండు హనుమంతుని వాలమును దహింపక వేఁడిమిలేక చల్లగా నుండుచుండెను. అంతట నయ్యగచర సత్తముండు శరీరము సంకుచితముఁజేసి కట్లు వదిలించుకొని మహోగ్రాకారముఁదాల్చి వెంటనున్న రాక్షసులం జంపి తోఁకయందలి మంటతో మింటికెగసి విభీషణుని గృహము దక్క తక్కిన లంకాపురమునంగల సకల మందిరములకును నిప్పునంటించి దగ్ధము గావించెను. బహుతర సుందరములైన రావణప్రముఖుల హర్మ్య సౌధ

—* హనుమంతుడు లంకగాల్చుట *—

ప్రతతులన్నియు భస్మమైనేలగూలెను. మిన్నంది మండుచున్న పెనుమంటలలోఁజిక్కి వెలువడజాలక, స్త్రీలు పురుషులు బాలురు వృద్ధులు మొదలుగా నెల్లవారును హాహాకారములు చేయుచు, నేడ్చుచు మండి భస్మమై కూలిరి. మహాదాశ్చర్యకరమైన వాయునందనుని శక్తి సామర్థ్యములు గాంచి దేవత లతని ననేక విధముల గొనియాడిరి.

ఈ ప్రకారముగా నంజనీపుత్రుడు లంకాపురమునుగాల్చి నాశ మొనరించి పిమ్మట తానొనరించిన పనివలన జనకసుత కేదేనియుం గీడు గలిగెనేమోయని మరల నామెయొద్ద కరిగిచూచి సంభాషించి యనుజ్ఞఁ

గైకొని సముద్రము నెద్దకుఁబోయి మండుచున్న వహ్నినంబుధిజలము లలోఁ జల్లార్చికొని యచ్చోటి కొండయెక్కి, తనరాకకై యావలియొడ్డు నగాచియున్న యంగదాదులయొద్ద కరుగువాఁడై పూర్వోక్తప్రకారం బున నెగసి యంబరయునంబోయి వారిముందు దుమికెను.

అంగదాదులతనిం జూడగానే పరమానందముఁజెంది మంచి ఫలముల నతనికి దెచ్చియిచ్చి యాలింగన మొనరించి గౌరవించి సీతా వృత్తాంతము నడిగిరి. హనుమంతుఁడు వారినివిడిచి యంబుధి లంఘించి పోయినది మొదలుకొని మరలఁ నచ్చోటకిఁ జేరి నప్పటి వఱకును జరిగిన వృత్తాంతంబొకటియుఁ దప్పకుండునట్లు నెఱింగించి సీతాదేవి క్షేమము గా నున్నటుం జెప్పెను. వానరులు సంతోషమగ్నులై యావర్తమాన మును, రామలక్ష్మణ కపినాయకుల కెఱింగింప వలయున నెడి వేగిరపాటుతో ప్రయాణంబై పోవుచు మార్గమధ్యంబున సుగ్రీవుని దగు మధువనముఁ జొచ్చి యడ్డగించిన వనపాలకుం గొట్టి యందలి తేనియఁగ్రోలి ఫలం

——* వానరులు మధువనంబు జొచ్చుట. *——

బులుమెసవి వినోదించుచుండ రవినందనుని మేనమామయు, వనరక్ష కాగ్రేసరుండునైన దధిముఖుండనువాఁడు వారల నాక్షేపించి వారిచే దెబ్బలుతిని యటనుండిపోయి రామలక్ష్మణ సహితుఁడై యున్న సుగ్రీవునకు వారు చేసిన దుండగములు విన్నవించెను. సుగ్రీవుండను కోపింపక వారల త్వరితముగా తమ యొద్దకు బంపవలసినదిగా చెప్పిన దధిముఖుండు వచ్చి సుగ్రీవుని యాజ్ఞం దెలియఁబలికెను.

అంగదాదులు ప్రయాణంబై పోయి దశరథనందనులకు సుగ్రీవునకును నమస్కరించినంతట హనుమంతుడు సీత క్షేమముగా నుండుటం జెప్పి జరిగిన వృత్తాంతంబును ఆమె చెప్పిన మాటలును నెఱింగించి తనచే నొసంగిన శిరోరత్నము నిచ్చెను. దానినిఁగని రామచంద్రుం డెంతయు దుఃఖించిన సుగ్రీవుండు శాంతిల్లఁజేసి లంకాపురము ముట్టడించుటకై ప్రయత్నము చేసి యఖిల వానర బలములం గూర్చి సిద్ధము గావించెను.

రామలక్ష్మణులు సుగ్రీవులువానరబలంబులతో లంకకుప్రయాణంబగుట

ఈ ప్రకారము తరుచర బలంబులు సన్నద్ధంబగుటయు తత్సేనాని వహంబులతో గూడి ధరణి గ్రక్కదలు చుండగా రామలక్ష్మణులును సుగ్రీవుండును ప్రయాణంబై క్రమక్రమంబుగా నడిచి దక్షిణ సముద్ర తీరంబుఁజేరి యంబుధి మహాఘోషంబుతో భయంకర కల్లోల యుక్తం

బై యుండుటంగని ౹దాని దాటుటకు వెరవుగానక రామచంద్రుండు దర్భ లపై శయనించి యనేకవిధంబుల సముద్రునిగూర్చి తమకుదారి నొసంగుమని ప్రార్థించెను. సాగరుఁడు త్రోవ నొసంగకుండుటయు రామచంద్రుండు కోపమునొంది వింటబాణంబు సంధించి యార్ణవజలంబులు నింకిఁ చెదంగాక యని ప్రయోగింప యత్నించుటయు సముద్రుండు భయమొంద ప్రత్యక్షంబై "రామచంద్రా! కోపము నుపసంహరింపుము. నన్నుతరించుటకు వెరవుజెప్పెద వినుము. వానరులచే పెనుబండలుం గొండలుం దరువులును దెప్పించి వారధిం గట్టింపుము. మీసైన్యంబుసంగల నలుండనువాఁడు ముట్టినచో రాలు సయితము నీట మునుంగక తేలుచుండును. అతని కట్టి వరంబుగలదు. మీరు సులభముగా దాటి పోవచ్చునని చెప్పితిరో హితుండయ్యె. అంత రామచంద్రుండు వనచరులంబిలిచి నలుని సహాయముతో వారధిం గట్టుడని నియమించె. బలీయులైన కవులు కొండలు వృక్షములుందెచ్చి వైచుచుండగా నలుండు సేతువుం గట్ట దొడంగెను. ఇట్లున్నసమయంబున రావణుని తమ్ముడైన విభీషణుం డంతరిక్ష మార్గంబున వచ్చి శ్రీరామచంద్రుని శరణుజొచ్చి "దేవా! సీతోడ విరోధముజేయుట కుశలముగాదనియు, సీతాదేవి నర్పించి సుఖంబున నుండుమనియు నేను నాయన్నయైన దశముఖునకు హితవుచెప్పిన నా మాటలు చెవుల నిడక దుర్మంత్రుల వాక్యంబుల నాదరించి సోదరుండ ననెడి మరియాదయైనం దలంపక నన్ను పాదంబుచే దాచివెడలనడచె. అటువంటి దుశ్శీలునియొద్ద నుండనొల్లక నీమరుగుజొచ్చి భవద్దాసుండనై మననెంచివచ్చితి రక్షింపుమని" ప్రార్థించిన రఘుకులేశ్వరుం డతని గరుణించి మన్నించి యభయంబొసంగి "రావణుని సంహరించి నిన్ను లంకా రాజ్యాధిపతిం జేసెద"నని యపుడే యతనికి పట్టాభిషేక మహోచ్చవము ట జేయించెను. అంతలో నలుండు సేతువు నిర్మించుటయు దళంబుల తో నందఱును సులభముగా సాగరమును దాటిపోయి లంకాపురమును ముట్టడించిరి.

* వానరులు లంకముట్టడించి ధ్వంసముచేయుట. *

అటుల ముట్టడించి కోట లెక్కియు, బురుజులు గూల్చియు, గోడలు త్రోసియు, ౹మేడలు గోపుర ప్రాకారములు గూలద్రోసియు, గోడలు పూడ్చియు ౹పురంబు నల్లకల్లోలము జేయుటయు, నేల యీనిన చందమున చెలరేగివచ్చి నానావిధంబుల పురంబు నాశ మొనరించుచున్న భీమాకారులైన వానరులంగని పౌరులు భీతిల్లి యార్చుచు నేడ్చుచు వీథు

లంబడి పరుగెత్తసాగిరి. పట్టణంబున మహాఘోష జనించి లంక యేడ్చు
చున్నదోయని తోచునట్లుండెను. తమకుఁ దొడరిన కష్టములకు సహిం
పలేక యా బాలవృద్ధముగా నెల్లరును రావణుని నిందింపఁదొడంగిరి.
అంత తద్వృత్తాంతము నెఱింగి రావణుండు కోపించి బహుళసైన్యముల
నాయత్తముఁ జేసి యుద్ధమునకుఁ దలపడుటయు, పోరు ఘోరమై ప్రవర్తి
ల్లెను. ఆ సంగరమున రామలక్ష్మణులు విజృంభించి యుద్ధముఁ జేయఁ
గడంగిరి. లక్ష్మణుడు ఇంద్రజిత్ప్రముఖుల ననేకులం జంపెను. రామ
చంద్రుండు రావణుని తమ్ముఁడగు కుంభకర్ణుని దునిమి పిమ్మట పంక్తి
కంఠుని వధించెను. ఈరీతిని రావణ కుంభకర్ణాదులు హతులగుటయు,
రఘువరుండు తమ్మునిఁబిలిచి విభీషణునిం గొనిపోయి లంకాపురంబున
పట్టాభిషిక్తునిఁ గావించి రమ్మని యాజ్ఞాపించెను. లక్ష్మణుండున్న యా

—* విభీషణుని పట్టాభిషేకము. *—

జ్ఞానుసారముగా విభీషణునిం గొని చని పుణ్యోదకములు దెప్పించి యభి
షేకింపఁజేసి. మహావిభవముతో పట్టంబుఁగట్టిన యతం డానందంబెసం
గఁ గానుకలుగొని సౌమిత్రితోడ రామచంద్రుని యొద్దకువచ్చి నమస్క
రించి తాను కొనివచ్చిన బహుమతులు సమర్పించెను.

రాఘవేశ్వరుండు విజయుఁడై విభీషణునకు పట్టాభిషేకంబును జరి
గించి యైనంతట తగినవారలంబనిచి జనకరాజ నందనను రావించెను.
పతివ్రతారత్నంబైన సీత తన పతియొద్ద కరుదెంచి యమ్మహాత్ముని పాద
కమలములకునమస్కరించి వినయంబున నోరనిలిచిన, రామభద్రుండామె
యందు కళంకంబు గలిగియుండ బోలుననెడి సందేహము గలవాఁడై పరి
గ్రహింపనొల్లకున్న వల్లభుని యభిప్రాయంబు నెఱిఁగి తన నిష్కళంక
త్వము స్పష్టమగుటకై భూమిజ యగ్ని ప్రవేశము సేయ నిశ్చయించెను,

—* సీత యగ్నిప్రవేశము చేయుట. *—

అపుడచ్చోట కట్టెలుజేర్చి గొప్ప మంటలు గలుగులాగున నిప్పురగు
ల్కొలిపిరి. సాధ్వీమణి ధరాసుత శుచియై "నాయం దెట్టి దోషమును
గలుగదేని నీయగ్నివలన నిసుమంతయుం కీడు పొరయకుండునుగాక"
యని పలికి ప్రదక్షిణ మొనరించి యాపెను మంటలోఁజొచ్చెను. నిరుప
ద్రవముగా నందు నిలిచియున్న యామె మహిమంగని యందఱు నాశ్చ
ర్యమొంది యామెను ననేకవిధంబులఁ గొనియాడుచుండిరి. తత్సమయం
బున నగ్నిహోత్రుండామె నిష్కళంకత్వంబు బ్రకటించుటకై ప్రత్యక్షంబై
సీత దోషరహితయని చెప్పి రామున కప్పగించి తిరోహితుండయ్యె.

రామ రావణ యుద్ధము.

అంతట నెల్లవారలును పరమానందంబుం జెందిరి. రామచంద్రుండును సంతోషించి జనకనందనను పరిగ్రహించి ప్రియంబెసంగ మన్నించెను. దేవతలును మునులును సీతారాముల నాశీర్వదించి పొగడిరి.

ఈలాగు రఘుకుల నాయకుండు, సీతాదేవింబడసి, రావణునిదగు కామ గమనంబుగల పుష్పకంబనెడి విమానమును దెప్పించి, విభీషణ ప్రభృతులైన రాక్షసులును, సుగ్రీవాంగద హనుమత్ప్రముఖులైన కపి పుంగవులుం గొలువగా సకల బలసంయుతుండై విమానంబుపై సీతా లక్ష్మణ సహితుండై యారోహించి యయోధ్యకుం బ్రయాణంబయ్యెను.

—* శ్రీరాముండు సీతాలక్ష్మణులతోడ నయోధ్య కేగుట. *—

పుష్పకారోహణంబుంజేసి యంబర మార్గమునం బోవుచున్న సమయమున రఘువరుండు తాము తిరిగిన చోటులును, నివసించిన చోటులును వనములును, నదులును, కొండలును జూపి, యందందు గల విశేషంబులు వివరించుచుండ యామె మిక్కిలి యానందంబును జెందెను. విమానం బయోధ్యను సమీపించినంతట నొకచోట క్రిందకిదిగినిలువం జేసి, తమరాకను భరత ముఖ్యుల కెఱింగించుటకై ముందుగా హనుమం తుని బంపుటయు నతండరిగి భరతశత్రుఘ్నులం గని నమస్కరించి రామ చంద్రుండు వచ్చుటం జెప్పిన మహదానందంబుతో వారలు త్వరితం బుగా పురాలంకారముం జేయించి సకలవిధ వాద్యంబులును మంగళ తూర్యములును మెఱయగా, గురుజన బంధుమిత్ర పురోహితామాత్య దండ నాయకులంగూడి బహుళ సేనా పరివార యుక్తముగా రాఘవేశ్వ రుం డెదుర్కొనివచ్చుటకై యయోధ్యనుండి యెదురుగా చనుదెంచిరి.

భరత శత్రుఘ్నులు మహా విభవముతో నట్లుచనుదెంచి సీతా లక్ష్మణయుతుండైన రామభద్రుని బొడగని తదీయ చరణారవిందములకు సాష్టాంగ దండ ప్రణామంబు లాచరించి మహీనందనకు నమస్కరించిన యంతట భరతుండు సౌమిత్రి నాలింగనముంజేసిన శత్రుఘ్నుం డతనికి మ్రొక్కెను. తత్పూర్వమే హనుమంతుడు చెప్పగా సకల వృత్తాంతములు నెఱింగియున్నవారుకావున, వరుసగా సుగ్రీవాంగద జాంబవత్ప్రభృతు లను, విభీషణ ముఖులను వేఱువేఱం కౌగలించి మర్యాదం గావించిరి. అంత వసిష్ఠముఖ్యులంగాంచి సీతారామలక్ష్మణులొకదుగా యామహా త్మునకు నమస్కారంబు నొనరించినవారలు వారి కనేక దీవన లొసంగిరి. ఇటుల నెల్లవారును నానందంబు జెందియుండగా తత్పూర్వము దాల్చి యున్న మునివేషంబులు దొలంచి రాజలక్షణంబులు శోభిల్ల వారిని రమ

ణీయవస్త్రాభరణాదులు ధరింపఁజేసి యంత నలంకృతంబైన భద్ర గజంబుపై రామచంద్రుని భూపుత్రి సహితముగా నాసీనుజేసి ఇరువంకల భరతశత్రుఘ్నులు వింజామరంబులు వీచుచు వెనుకనుండి సుమిత్రా సుతుండు స్వేచ్ఛత్రమును బట్టగా జయజయ ధ్వనులును, బహుతర వాద్యరవంబులును మంగళాశీర్వాద నినాదంబులును నింగి ముట్టుచుండ గదలి శుభముహూర్తంబున దేవేంద్ర విభవంబుతోడ రమ్యాలంకార శోభితంబై యొప్పుచున్న యయోధ్యానగరంబుఁ బ్రవేశించి రాజమార్గంబున జనుదెంచుచుండ. సంతోషభరితాంతరంగులై యప్పుర జనంబులు సీతారాములపై పుష్ప లాజాక్షతములు చల్లువారును, కర్పూర నీరాంజనంబు లొసంగువారును, దీప హారతులు నివాళించువారును నై, తమకు మరల సీతారాముల సందర్శన భాగ్యంబు లభించినందున పరమ సంతుష్టాత్ములై ప్రమోద సముద్రంబున నోలలాడుచుండిరి.

ఈ ప్రకారము వైభవంబెసంగ రామచంద్రుండుపోయి నగరు ప్రవేశించి యంతఃపురంబున కరిగి సీతాలక్ష్మణ సహితుడై కౌసల్యా కైక సుమిత్రలకు నమస్కరించి నిలిచిన వారు నేత్రపర్వముగా, రామలక్ష్మణులను భూపుత్రినిఁగని కౌగలించి దీవనలొసంగి ఆనందపరవశులై యుప్పొంగిరి.

పిమ్మట రామచంద్రుడు నిజసౌధంబున కరిగి తన వెంట వచ్చిన సుగ్రీవ విభీషణాదులకు తగిన విడిది పట్టులంజూచి, సైన్యముల ననువగు చోటుల విడియించి సౌమిత్రి నతని నగరున కరుగ ననుజ్ఞ యొసంగిన, యన్నకు మ్రొక్కి యతండు పోయి నిజధామంబున తన సతీ ప్రముఖుల సంతోషమగ్నులం జేసెను,

ఇట్టుల మిక్కిలి సంతోషముతో నాఁటిదినముగడిపి, మఱునాడు, మంత్రిసామంత బంధుమిత్ర పురోహిత సేనానాయకులును, వసిష్ఠాది గురుజనులును. తమ్ములునుం బరివేష్టించియుండగా రఘుకులేశ్వరుండు కొలువుగావించియుండగా, కులగురుండు సకల తనానుమతంబున రామచంద్రునింజూచి, "ఓయి రామభద్రా! ఇంక మీ తండ్రిచే పాలింపఁబడుచుండిన రాజ్యభారమును వహించి నీవు సర్వజన ప్రియంకరుఁడవై ధర్మపాలనంబొనరింప యత్నింపుము. తడవుఁజేయక పట్టాభిషిక్తుండ వగుట కర్తవ్యం"బని చెప్పిన రఘువరుండు సమ్మతించె. అపుడు భరతుండు భక్తితో బద్ధాంజలియై యన్న ముందు నిలిచి యమ్మహాత్ముఁ డరణ్యమున కరిగినది మొదలుగా నప్పటివరకును. పాదుకల ప్రధానముగా

నర్పించుచు తాను జరిగించిన కృత్యములు సర్వమును విన్నవించి "అపరాధము లుండిన చో క్షమించి భవదీయ రాజ్యభారమును గైకొని కరుణతో మమ్ము బాలింపు"మని విన్నవించి నమస్కరించెను.

—* శ్రీరామచంద్రుని పట్టాభిషేక మహోత్సవము *—

పిమ్మట వసిష్ఠమహర్షి పట్టాభిషేకమునకు శుభముహూర్తము నిర్ణయించి చెప్పిన సకలవిధ సన్నాహములును గావించుటకు తగిన వారిని నియోగించి, రామభద్రుండు నానాదేశ రాజులును బంధుమిత్ర జనంబులను బిల్వబంపెను, అయోధ్యానగరమును వైకుంఠపురమునుం బోలె. బహుతరాలంకార కలితముగావించిరి. పౌరులు తమ తమ గృహములలంకరించి ద్వారపార్శ్వములం గదళీ తరువులు నిలిపి నూతకంద దళతోరణములంగట్టి రమణీయముగా నొప్పునట్లు జేసిరి. పచ్చల తోరణముల చేతను, ముత్యాలముగ్గులచేతను చలువ పందిళ్ళచేతను నయోధ్యాపురము చూపరులకు నేత్రోత్సవకరంబై యుండెను. క్రమముగా సకల కార్యములు సిద్ధమొనరింబబడెను. వసిష్ఠప్రముఖులైన మునులును రాజులును, బంధుమిత్ర ప్రతతులును, సకుటుంబులై రథగజతురగపదాతి వర్గములతోడ నొక్కమొగి నరుదెంచిన భరతుండు వారల కందఱకును విడుదులుచూపి విడియించెను. అంతట వసిష్ఠుండు హనుమదాదులంబిలిచి చతుస్సముద్రముల జలములును, పుణ్యతీర్థములునుం దెప్పించి, సీతారాములకు మంగళ స్నానముం జేయించి యనర్ఘ రత్నభూషణాంబరధారులంజేసి పుష్ప చందనాలంకృతులు దనర నొప్పుచున్న వారలం దోడ్కొనివచ్చి విలసిత శృంగారాభిరామంబైన కొలువుమందిరమున మణిమయ సింహాసనముపై రాఘవేశ్వరుని జనకజతోడ నాసీనుంజేసి. బ్రాహ్మణులు మంత్రంబులు పఠింప శుభలగ్నమున నభిషేకించి జయధ్వానులును, విప్రజ నాశీర్వాదములును. బహువిధ మంగళతూర్యరవములును, జనుల కోలాహల నిస్వనములునుం గలిసి యాకాశమునం బ్రతిధ్వనులు గలుగుచుండగా పట్టముగట్టిరి. శ్రీరామచంద్రుం డివ్విధమున పట్టాభిషిక్తుండగుటయు, రాజులు వరుసగా తాము గొనివచ్చిన కానుకలు సమర్పించి పాదాక్రాంతులై బహువిధముల సంస్తుతించిరి. అట్టిసమయమున రఘువల్లభునకు సౌమిత్రి పరిశుద్ధములైన ముత్తెములు గూర్చిన తెల్ల గొడుగుంబట్టెను, భరత శత్రుఘ్ను లిరువంకల నిలిచి చామరములు వీచుచుండిరి. సుగ్రీవాంగదాది వానరశ్రేష్ఠు లొకవైపునను, విభీషణ సంపాతి ముఖ్యులైన రాక్షసవీరు లొక్కప్రక్కను సువర్ణపాత్రములుకర

శ్రీరామ పట్టాభిషేకము.

ములదాల్చి సేవించుచు వరుసలుగా నిలిచియుండిరి. తపోధనులు విప్రోత్తములును, నిరుదెసలందు నున్నతాసనము లలంకరించి విలోకించుచుండిరి. దేశాధిపతులు ముందువైపున బద్ధాంజలులై నిలిచియుండిరి. ఆసమయమున రామచంద్రుండు లక్ష్మీసహితుండై వైకుంఠ మందిరమున గొలువుదీరియున్న శ్రీమన్నారాయణుండునుంబోలె సీతాదేవి వామభాగమున నాసీనయైయుండగా నెల్లవారలకును నేత్రపర్వ మొనరించుచుం

డెను. ఇట్టి మహోత్సవము దాయిన కులేశ్వరుడు సంతోషాంతరంగుడై యుండ హనుమంతుడు పాదాంబుజంబు లొత్తుచుండెను. దేవత లంబరము ననుండి పుష్పవర్షముం గురిసిరి. మింట నచ్చరల నాట్యమును, గంధర్వగానములును, నిర్జర దుందుభి ధ్వనులును నతిశయించెను. లోకారాధ్యుండై న కౌసల్యానందనుండు రాజ్యాభిషిక్తుండగుటచే, ఋతుభేదము లేక సకల తరువును, కిసలయ కుసుమఫల భరితములై యొప్పెను. లతాతతులు పుష్పించి సుగంధములు వెదచల్లుచుండెను. చల్లని మంద మారుతము వీవదొడంగెను. ఖగమృగాది సర్వజంతు సమూహములును పరమానందమును జెందెను. ప్రపంచంబంతయు నవీనరమ్యశోభా కలితంబై కనుపట్టెను. జనులు రామరాజ్యమున తమ కెట్టికొంతలునుం గలుగవని మిక్కిలి సంతుష్టిని వహించి రఘువల్లభునికి శుభముం గోరుచుండిరి. అంత రాఘవేశ్వరుండు మునులకును, విప్రకోటిని, రాజులకును, సుగ్రీవాంగద హనుమదాదులకును, విభీషణ ప్రముఖులకును, పేదసాదలకును, వారివారికిం దగిన మర్యాదలు గావించి బహుమతులొసంగి యందఱును మృష్టాన్న భోజన పరితుష్టులం గావించుటయు, ప్రమదాయత్తచిత్తులై యెల్లవారును రామచంద్రునివలన ననుజ్ఞ నొంది తమతమ స్థానములకు వెడలిరి. తత్సమయమున రాఘవుండు సుగ్రీవ విభీషణాదులంబిలిచి, మిక్కిలి గారవించిరి, "మీసహాయమున నేను మహత్కార్యము లొనర్చి రించి మనోరథ, సిద్ధివడసితి, మన సఖ్యము మరువకుండు"డని యాలింగనముం గావించి వీడ్కొలిపెను. పిమ్మట, తమ్ములు సేవింపుచుండగా మిథిలేశ నందనంగూడి సకల సుఖములు ననుభవించుచు, రాఘవేశ్వరుండు ప్రజలను కన్న బిడ్డల చందమున నరయుచు న్యాయముం దొలంగక జనరంజకముగా పెక్కు వేల సంవత్సరములు భూమిని పాలింపుచు, దిగంత విశ్రాంత యశోవిరాజితుండై లోకస్తుతి యతిశయింపగా పరమానందమున వెలయుచుండెను.

ఫలశ్రుతి.

పరమ సుజ్ఞాన స్వరూపుడును నాశ్రిత జల మందారుడును, కరుణామయుండు, ననంత సద్గుణగణ ధాముడును పుణ్యశీలుండును ప్రవిమల చరిత్రుండును నగు శ్రీరామభద్రుని వనవాస వృత్తాంతంబైన యీ భవ్యచారిత్రమును భక్తియుక్తులై చదివినవారికిని వినినవారికిని శ్రీజానకీదేవి కృపా విశేషమునాయురారోగ్య భోగభాగ్యములును పుత్రపౌత్రాభివృద్ధియుం గలిగి యైహిక సుఖము లనుభవించి పాపరహి

28.	తులసి నిత్యపూజ, తులసీఉపయోగాలు	10-00
29.	శ్రీ చక్ర రహస్య విజ్ఞానమ్	36-00
30.	శ్రీచక్ర పూజావిధానం(పెద్దది)	36-00
31.	లక్ష్మీ - గౌరీ నిత్యపూజ	10-00
32.	శ్రీ సరస్వతీ నిత్యపూజ	10-00
33.	శ్రీ దుర్గానిత్యపూజ	10-00
34.	కాలభైరవ నిత్యపూజ	10-00
35.	శివపూజ	10-00
36.	వీరభద్ర పూజ	10-00
37.	ఆంజనేయ నిత్యపూజ	10-00
38.	నాగేంద్ర స్వామి పూజ	10-00
39.	సుబ్రహ్మణ్య నిత్యపూజ	10-00
40.	రామదేవుని కథ	10-00
41.	శివదేవుని కథ	10-00
42.	లక్ష్మీనరసింహపూజ	10-00
43.	వేంకటేశ్వరపూజ	10-00
44.	బ్రహ్మంగారి నిత్యపూజ	10-00
45.	సూర్య నిత్యపూజ	10-00
46.	నవగ్రహ నిత్యపూజ	10-00
47.	రుక్మిణీ కల్యాణం	25-00
48.	ఉమామహేశ్వర వ్రతం	36-00
49.	శ్రీ కామేశ్వరీ వ్రతం	36-00
50.	16 సోమవారముల వ్రతము	25-00
51.	పార్వతీకల్యాణం	25-00
52.	సహస్రకమలవర్తి వ్రతము	25-00
53.	పంచముఖ ఆంజనేయ పూజావిధానము	36-00
54.	అష్టనాగపూజ	36-00
55.	పూజలు ఎందుకుచేయాలి ?	36-00
56.	ఏ దేవునికి ఏపుష్పాలతో పూజించాలి?	36-00
57.	ఏ దేవునికి ఏప్రసాదం నైవేద్యం పెట్టాలి?	36-00
58.	ఏదేవునికి ఏవిధముగాదీపారాధనచెయ్యాలి?	36-00
59.	ఏదేవునికి ఎన్ని ప్రదక్షిణలుచేయాలి ?	36-00
60.	హనుమద్ వ్రతం	36-00
61.	పంచాయతన పూజ	63-00
62.	28 వ్రతములు	120-00

63.	కలశపూజలు (9ఒకేసారి)	150-00
64.	కలశపూజలు (విడివిడిగా) (ప్రింటులో)	....
65.	హ్రీంకార మహాయజ్ఞం (ప్రింటులో)	....
66.	గోమాత	40-00

2. స్తోత్రాలు-సుప్రభాతములు సహస్రనామములు

1.	శ్రీ లలితా విష్ణు సహస్రనామస్తోత్రాలు పురాణపండ రాధాకృష్ణమూర్తిగారి సంకలనం	45-00
2.	లలితావిష్ణు సహస్రనామస్తోత్రములు (హిందీ) ,,	50-00
3.	లలితావిష్ణు సహస్రనామస్తోత్రములు (ఇంగ్లీషు) ,,	50-00
4.	స్థూలాక్షరిలలితావిష్ణుసహస్రనామస్తోత్రములు(పత్రికసైజ్)	99-00
5.	లలితావిష్ణు (కేస్ బైండ్) 1/8 డెమ్మి	63-00
6.	స్థూలాక్షరీ లలితావిష్ణు (క్రౌన్‌సైజు)కేస్‌బైండ్	108-00
7.	సర్వదేవతా స్తోత్రమంజరి	120-00
8.	సకలదేవతా అష్టోత్తరశతనామావళిః (63)	24-00
9.	విష్ణుసహస్రనామస్తోత్రమ్ (క్రౌన్)	25-00
10.	లలితా సహస్రనామ స్తోత్రమ్ (క్రౌన్)	36-00
11.	లలితా సహస్రనామములు	24-00
12.	లక్ష్మీ సహస్రనామములు	24-00
13.	దుర్గా సహస్రనామములు	24-00
14.	ఆంజనేయ సహస్రనామములు	24-00
15.	శివ సహస్రనామములు	24-00
16.	విష్ణు సహస్రనామములు	24-00
17.	గణపతి సహస్రనామములు	24-00
18.	సుబ్రహ్మణ్య సహస్రనామములు	24-00
19.	గాయత్రి సహస్రనామములు	24-00
20.	లలితావిష్ణు సహస్రనామస్తోత్రాలు	24-00
21.	శ్రీరామా సహస్రనామములు	24-00
22.	సరస్వతి సహస్రనామములు	24-00
23.	సూర్యసహస్రనామములు & ఆదిత్యహృదయం	24-00
24.	శ్రీవేంకటేశ్వరసహస్రనామములు	24-00
25.	మణిద్వీపవర్ణన (పెద్దది)	24-00
26.	సంధ్యావందనం	24-00
27.	మంత్రపుష్పమ్	....
28.	త్రిభాషా హనుమాన్‌చాలీసా	15-00
29.	హనుమాన్ చాలీసా	10-00

30.	మణిద్వీపవర్ణన (పాకెట్)	10-00
31.	ఆరు చాలీసాలు	10-00
32.	శివారాధన (శివస్తోత్రాలు)	10-00
33.	వేంకటేశ్వర సుప్రభాతం (పాకెట్)	10-00
34.	ఆరుదండకాలు	5-00
35.	వేంకటేశ్వర గోవిందనామములు	5-00
36.	అష్టలక్ష్మీ స్తోత్రమ్ కనకధారాస్తోత్రమ్	10-00
37.	దేవీఖడ్గమాలాస్తోత్రమ్ (మహిషాసురమర్దనీస్తోత్రంతో)	10-00
38.	సుందరకాండ (పాకెట్)	10-00
39.	భగవద్గీత మూలం	27-00
40.	రామరక్షాస్తోత్రమ్	15-00
41.	స్తోత్ర రత్నావళి	36-00
42.	పురాణపండ లలితా-విష్ణు సహస్రనామస్తోత్రమ్(మినీ)	10-00
43.	పురాణపండ లలితాసహస్రనామస్తోత్రమ్(మినీ)	10-00
44.	పురాణపండ విష్ణు సహస్రనామస్తోత్రమ్	10-00
45.	పురాణపండ ఆదిత్య హృదయం	10-00
46.	మంత్రపుష్పం (మినీ)	10-00
47.	శివానందలహరి-సౌందర్యలహరి	36-00
48.	కుజదోషం	10-00
49.	కాలసర్ప దోషం	10-00
50.	మీ అప్పులు తీరాలా?	10-00
51.	దృష్టిదోషాలు నివారణ	10-00
52.	పంచసూక్తములు	10-00
53.	సంధ్యావందనం	10-00
54.	రుద్రనమకమ్-చమకమ్	10-00
55.	గాయత్రీమంత్రాలు	10-00
56.	హయగ్రీవ స్తోత్రమాల	10-00
57.	దక్షిణామూర్తి స్తోత్రమాల	10-00
58.	ద్వాదశ జ్యోతిర్లింగాలు - పంచారామాలతో	10-00
59.	శ్రీసూక్తం పురుష సూక్తం	10-00
60.	నవగ్రహస్తోత్రమాల	36-00
61.	మహాన్యాసమ్	36-00
62.	సుందరకాండ గానామృతం	36-00
63.	గోమాతపూజావిధానము	10-00
64.	ఆనందసిద్ధి - 1 శ్రీదేవీ స్తోత్రమాల	108-00

65.	ఆనందసిద్ధి - 2 ఏ సమస్యకు ఏ స్తోత్రమ్ పారాయణచేయాలి	108-00
66.	ఆనందసిద్ధి-3 మానసదేవీ స్తోత్రమాల	108-00
67.	శ్రీ కాలభైరవ రక్షా కవచమ్	63-00
68.	అర్చన	40-00
69.	నిత్యదేవతార్చన	40-00
70.	సర్వదేవతా స్తోత్ర నిధి	99-00
71.	శ్రీచక్ర నవవరణార్చన	63-00
72.	చండీ సప్తశతి పారాయణ క్రమం	99-00
73.	శ్రీదేవి స్తోత్ర రత్నావళి 32 దేవి స్తోత్రాలకు తాత్పర్యంతో	99-00
74.	వనదుర్గా మంత్రానుష్ఠాన క్రమమ్	63-00
75.	శ్రీ కాలభైరవ వ్రతము	63-00

3. శ్రీ సాయి దత్త గ్రంథములు

1.	శ్రీ సాయిబాబా సచ్చరిత్ర	120-00
2.	సంపూర్ణ శ్రీ గురు చరిత్ర	120-00
3.	శ్రీ సాయిఆరాధన-షిర్డివైభవం	120-00
4.	శ్రీ సాయిబాబా జీవిత చరిత్ర (క్రౌన్)	63-00
5.	శ్రీ గురుచరిత్ర (క్రౌన్)	63-00
6.	నవనాధ చరిత్ర	99-00
7.	శ్రీసాయిచరిత్ర (భైండు) ప్రయాణపుపారాయణగ్రంథం	63-00
8.	శ్రీగురుచరిత్ర (భైండు) ప్రయాణపుపారాయణగ్రంథం	63-00
9.	సత్యదత్తవ్రతం దత్తాత్రేయపూజాకల్పం,సహస్రంతో	30-00
10.	అనఘాదేవీ వ్రతం	30-00
11.	భక్తుల ప్రశ్నలకు బాబా జవాబులు	30-00
12.	శ్రీ సాయిపూజాకల్పం (సహస్రంతో)	25-00
13.	శ్రీ సాయిభజనమాల	20-00
14.	శ్రీ సాయి భజన్స్	20-00
15.	శ్రీ సాయిభక్తి గీతాలు	20-00
16.	శిరిడిహారతులు (భావంతో)	20-00
17.	"శ్రీసాయి"కోటి	27-00
18.	"శ్రీసాయిరామ్"కోటి	20-00
19.	శ్రీ సాయినాథ స్తోత్రమంజరి	10-00
20.	శ్రీ సాయివేయినామాలు	8-00
21.	శ్రీ సాయి హారతులు (పాకెట్)	15-00
22.	శ్రీ సాయి స్తవనమంజరి	10-00
23.	హిందీ శ్రీ సాయి హారతులు	15-00

24.	శని సింగణాపూర్ క్షేత్రమాహాత్మ్యం	63-00
25.	ఇంగ్లీషు శ్రీ సాయిహారతులు	15-00
26.	షిరిడి దర్శనం-శ్రీసాయి వైభవం	99-00
27.	సాయిసత్యవ్రతం	30-00
28.	సాయి అనుగ్రహమ్	120-00
29.	నవగురువారాల వ్రతకల్పము	15-00
30.	శ్రీదత్తలీలామృతము	99-00
31.	హృదయంలో సాయి	15-00
32.	శ్రీషిరిడీసాయి లీలామృతం(శ్రీసచ్చరిత్ర)	120-00
33.	గజాననమహరాజ్ చరిత్ర	99-00

4. జ్యోతిషాలు

1.	'కాలచక్రం' గంటలపంచాంగం (గార్గేయ)	72-00
2.	గ్రహభూమి పంచాంగము (గార్గేయ)	108.00
3.	ఆనందసిద్ధి పంచాంగం (వై.వి.శాస్త్రి)	63.00
4.	ములుగు వారి రాశిఫలితాలు (12రాశులువారికి)	50.00
5.	ములుగు వారి రాశిఫలితాలు విడివిడిగాఒక్కొక్కటి	12.00
6.	కాలచక్రంజ్యోతిషక్యాలండర్	25.00
7.	గ్రహబలం క్యాలండర్ (శ్రీనివాసగార్గేయ-భక్తిటివి)	25.00
8.	శుభమస్తు (పిడపర్తి) క్యాలండర్	25.00
9.	సాదా క్యాలండర్	5.00
10.	పాకెట్ క్యాలండర్	15.00
11.	తాజకనీలకంఠీయమ్	100-00
12.	కేరళ జ్యోతిష రహస్యాలు	180-00
13.	జ్యోతిష బ్రహ్మ రహస్యాలు	180-00
14.	మానసాగరి జాతకపద్ధతి	180-00
15.	వరాహమిహిర జాతకపద్ధతి	180-00
16.	వధూవర వివాహమైత్రిద్వాదశకూటములు	99-00
17.	సింపుల్ రెమిడీస్	180-00
18.	శంభు హోరప్రకాశిక	250-00
19.	పూర్వ పరాశరి	100-00
20.	పరాశర జ్యోతిషవిజ్ఞాన సర్వస్వం	200-00
21.	ప్రశ్న సింధు	99-00
22.	నక్షత్ర విశేష ఫలితాలు	63-00
23.	సూర్యసిద్ధాంతపంచాంగగణితంచేయడంఎలా?	180-00
24.	దృక్సిద్ధాంతపంచాంగగణితం చేయడంఎలా?	180-00

25.	ఆయుర్దాయ నిర్ణయం	63-00
26.	జాతక గణిత ప్రవేశిక	63-00
27.	జ్యోతిషమర్మబోధిని	63-00
28.	జ్యోతిష ప్రశ్నోత్తరమాల	63-00
29.	ముహూర్తం నిర్ణయించడంఎలా?	63-00
30.	జాతక మకరందం	63-00
31.	జ్యోతిష సరస్వతి	63-00
32.	మీజననకాల విశేషాలు	63-00
33.	ముహూర్త విజ్ఞాన భాస్కరం	63-00
34.	జ్యోతిష స్వయంబోధిని	63-00
35.	శుభముహూర్త శిరోమణి	63-00
36.	నక్షత్ర ఫలమంజరి	36-00
37.	పంచాంగం చూసే విధానం	36-00
38.	సర్వార్థ జ్యోతిషం	36-00
39.	ప్రాథమిక జ్యోతిషం	36-00
40.	నవరత్నములు శుభయోగములు	36-00
41.	శుభశకునాలు	30-00
42.	హస్తరేఖాఫలితాలు	36-00
43.	సంఖ్యల్లో భవిష్యత్	36-00
44.	ముహూర్త దీపిక	99-00
45.	పుట్టుమచ్చలు ఫలితాలు	30-00
46.	కలలు ఫలితాలు	30-00
47.	జాతక చక్రం వేయడం ఎలా?	36-00
48.	మానసాగరి (ప్రాచీనజ్యోతిషగ్రంథం) -పుచ్చాశ్రీనివాసరావు	250-00
49.	జ్యోతిషశాస్త్ర చిట్కాలు	120-00
50.	గుప్తా శతాబ్ది పంచాంగం (1940-2050)	999-00
51.	ప్రశ్నచండేశ్వరమ్	63-00
52.	ద్వాదశభావ ఫలచంద్రిక	250-00
53.	జ్యోతిష శతయోగరత్నావళి (నూరుయోగాలఫలితాలు)	120-00
54.	అంగసాముద్రికం	36-00
55.	హస్త సాముద్రికం	63-00
56.	లాల్ కితాబ్	99-00
57.	శకునశాస్త్రం	63-00
58.	ఆధునికప్రశ్నశాస్త్రం	120-00
59.	పరాశరజ్యోతిష ప్రశ్నజ్యోతిషం	180-00

60.	అష్టకవర్గు (కొండపల్లి)	63-00
61.	బృహత్‌జాతకం (ప్రాచీనప్రతికిపునర్ముద్రణ)	250-00
62.	లగ్నరత్నాకరం	63-00
63.	షట్పంచాశిక	120-00
64.	40 రోజుల్లో జ్యోతిషంనేర్చుకొనండి	270-00
65.	40 రోజుల్లో సాముద్రికంనేర్చుకొనండి	180-00
66.	40 రోజుల్లో సంఖ్యాశాస్త్రం	180-00
67.	40 రోజుల్లో నక్షత్ర (నాడీ) ఫలితములు	270-00
68.	40 రోజుల్లో వైద్యజ్యోతిషం నేర్చుకోండి	250-00
69.	మీ పుట్టినతేదీ అద్భుతరహస్యాలు (సాయిగణపతిరెడ్డి)	270-00
70.	కె.పి.జ్యోతిషం (పరిచయం)	63-00
71.	ముహూర్తచింతామణి	99-00
72.	సూర్యచంద్ర గ్రహణములు	63-00
73.	ప్రసిద్ధవ్యక్తుల జాతకాలు (వేరేకొండప్ప)	180-00
74.	అదృష్టరెమెడీస్	144-00
75.	గ్రహసంచార ఫలనిర్ణయదీపిక	63-00
76.	జ్యోతిష రెమిడీస్	300-00
77.	జాతకమార్తాండం పాతప్రతికి యథాతథం (కొండపల్లి)	250-00
78.	జ్యోతిషవిద్యాప్రకాశిక పాతప్రతికి యథాతథం (కొండపల్లి)	250-00
79.	నాడీజ్యోతిషం	63-00
80.	నక్షత్రపారిజాతం (గోరసవీరభద్రాచార్య)	63-00
81.	లగ్నపారిజాతం (గోరసవీరభద్రాచార్య)	63-00
82.	గౌతమసంహిత	63-00
83.	హోరరత్నమాల	63-00
84.	జాతకఫల మణిమంజరి	200-00
85.	పుష్కర పంచాంగం (2013-14నుండి 2024-25)	560-00
86.	దశాభుక్తిఫల నిర్ణయం	250-00
87.	వింత జోష్యములు	63-00
88.	షోడశవర్గులు	200-00
89.	రవిగ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00
90.	చంద్ర గ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00
91.	కుజ గ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00
92.	బుధ గ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00
93.	గురు గ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00
94.	శుక్ర గ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00

95. శని గ్రహ సమస్త ప్రభావములు	99-00
96. రాహు & కేతు గ్రహముల సమస్త ప్రభావములు	99-00
97. ఆధునిక గ్రహములు-ఉపగ్రహములు సమస్త ప్రభావములు	99-00
98. ముహూర్తమార్తాండం	63-00
99. లఘుజాతకం	63-00
100. జాతకాలంకారము	63-00
101. మేషలగ్న ఫలితములు	99-00
102. వృషభ లగ్న ఫలితములు	99-00
103. మిధున లగ్న ఫలితములు	99-00
104. కర్కాటక లగ్న ఫలితములు	99-00
105. సింహలగ్న ఫలితములు	99-00
106. కన్యలగ్న ఫలితములు	99-00
107. తుల లగ్న ఫలితములు	99-00
108. వృశ్చిక లగ్న ఫలితములు	99-00
109. ధనుస్సు లగ్న ఫలితములు	99-00
110. మకర లగ్న ఫలితములు	99-00
111. కుంభ లగ్న ఫలితములు	99-00
112. మీన లగ్న ఫలితములు	99-00
113. నారద సంహిత	200-00
114. పంచాంగపీఠికలేఖికాగణితం	250-00
115. తారాబలం - చంద్రబలం (వేరే కొండప్ప)	99-00
116. సులభలగ్న సాధన (చిత్రాలగురుమూర్తిగుప్తా)	200-00
117. రాహు కేతువుల యోగము	99-00
118. ఛాయాగ్రహములు	99-00
119. జ్యోతిషవిజ్ఞాన దీపిక	63-00

బి.వి.రామన్ గారి గ్రంథములు

120. జ్యోతిష విద్యారంభం	50-00
121 గ్రహభావ బలములు	50-00
122. కాలచక్రదశ	50-00
123. అనుభవ ప్రశ్నాజ్యోతిషం	50-00
124. జ్యోతిషశాస్త్రంలో వాతావరణ భూకంపాలు	50-00
125. పురోగామి జాతకం	50-00
126. భావార్ధరత్నాకరం	75-00
127. భారతీయజ్యోతిష సర్వస్వం	75-00
128. అష్టకవర్గ పద్ధతిః	75-00

129.	జ్యోతిషశాస్త్రంలో సందేహాలు,సమాధానాలు	75-00
130.	ప్రశ్నతంత్ర	75-00
131.	ముహూర్తం	75-00
132.	విశిష్ట జాతకములు	125-00
133.	భారతీయఫలితజ్యోతిషం	125-00
134.	300 ముఖ్యమైన యోగములు	125-00
135.	జాతకంపరిశీలించడంఎలా ?	300-00

రాష్ట్రపతి అవార్డుగ్రహీత, మహామహోపాధ్యాయ, వాచస్పతి శ్రీ మధురకృష్ణమూర్తిగారి గ్రంథములు

136.	బృహత్పరాశరహోరాశాస్త్రము-1	200-00
137.	బృహత్పరాశరహోరాశాస్త్రము-2	200-00
138.	బృహత్పరాశరహోరాశాస్త్రము-3	200-00
139.	బృహత్పరాశరహోరాశాస్త్రము-4	200-00
140.	భావార్థరత్నాకరము	100-00
141.	ముహూర్త చింతామణి	100-00
142.	ముహుర్త చింతామణి-పార్టు2	200-00
143.	స్వప్న శాస్త్రము	36-00
144.	శతయోగమంజరి	50-00
145.	వ్రతనిర్ణయకల్పవల్లి	250-00
146.	దైవజ్ఞవల్లభం	75-00
147.	వసంతరాజశకునమ్ (బృహత్శకునశాస్త్రం)	250-00
148.	వాస్తుశాస్త్రవివేకము-1	100-00
149.	వాస్తుశాస్త్రవివేకము-2	200-00
150.	వాస్తుశాస్త్రవివేకము-3	100-00
151.	వాస్తుశాస్త్రవివేకము-4	200-00
152.	అనుభవసులభవాస్తు - 1	50-00
153.	అనుభవసులభవాస్తు - 2	100-00
154.	పంచాంగ వివేకము	99-00
155.	వశిష్ఠ సంహిత	360-00
156.	పంచపక్షి శాస్త్రం (కేస్బైండ్)	200-00

5. వాస్తులు

1.	40 రోజుల్లో "వాస్తువిద్య" నేర్చుకొనండి	180-00
2.	వాస్తుశాస్త్ర రహస్యములు	200-00
3.	వాస్తునుబట్టి మీ ఇల్లు	63-00
4.	మీరూ మీ వాస్తు	63-00

5.	గృహవాస్తు చిట్కాలు	63-00
6.	వాస్తు పూజ	63-00
7.	వాస్తు సూత్రములు	63-00
8.	వాస్తుశాస్త్ర రహస్యాలు	63-00
9.	గృహవాస్తు వర్గులు	99-00
10.	విశ్వకర్మవాస్తు శాస్త్రరీత్యా మీ ఇంటి ప్లానులు	63-00
11.	విశ్వకర్మ వాస్తుశాస్త్రరీత్యా మీఇండ్లఆయములు	99-00
12.	విశ్వకర్మ వాస్తు శాస్త్రం(చిత్రాలగురుమూర్తిగుప్తా)	180-00
13.	ఆధునిక గృహవాస్తు	99-00
14.	శుభవాస్తు	270-00
15.	వాస్తుయంత్ర రత్నావళి	120-00
16.	వాస్తుశాస్త్రం	120-00
17.	హౌస్ ప్లాన్స్	63-00
18.	గృహనిర్మాణ వాస్తు	63-00
19.	వాస్తు రెమెడీస్	63-00
20.	గృహవాస్తు దర్పణం	63-00
21.	జ్యోతిష-గృహవాస్తుచంద్రిక	200-00
22.	వాస్తురత్నాకరం (కొండపల్లి)	63-00
23.	వాస్తుశిరోమణి ,,	120-00
24.	వాస్తుసంగ్రహమ్ ,,	63-00
25.	పంచవాస్తు పారిజాతం ,,	120-00
26.	వాస్తుడిండిమమ్ ,,	63-00
27.	వాస్తుదుందిభి ,,	120-00
28.	విశ్వకర్మవాస్తుప్రకాశిక (కేస్‌బైండ్)	250-00
29.	కృష్ణవాస్తుశాస్త్రము	63-00
30.	జలవాస్తు,శల్యవాస్తు (దంతూరిపండరీనాథ్)	99-00
31.	మయవాస్తు (గోరసవీరభద్రాచార్య)	120-00
32.	వాస్తు జ్యోతి	63-00
33.	మన ఇల్లు-మనవాస్తు	99-00
34.	వాస్తవ వాస్తుపూజావిధానము	108-00
35.	వాస్తు దర్పణం	120-00

6. మంత్రశాస్త్రాలు

1.	మంత్రసాధన	63-00
2.	తంత్రజాలం	63-00
3.	మంత్రశక్తి	63-00

4.	దత్తాత్రేయ తంత్రవిద్య	63-00
5.	దత్తాత్రేయ మూలికాతంత్రమ్	63-00
6.	తాంత్రిక పంచాంగం	63-00
7.	యక్షిణీ తంత్రం	63-00
8.	మంత్రానుష్ఠాన చంద్రిక	63-00
9.	సర్వదేవతా మంత్రకవచములు	63-00
10.	మంత్రాక్షరాలరహస్యం (బీజాక్షరనిఘంటువు)	63-00
11.	సర్వదేవతా మంత్రరత్నావళి	63-00
12.	సదాచార దీపిక	63-00
13.	యోగినీ-వామకేశ్వరతంత్రం	63-00
14.	ప్రపంచసారతంత్రం	63-00
15.	బదనిక తంత్రమ్	63-00
16.	ఉచ్ఛిష్ట గణపతి తంత్రమ్	63-00
17.	గుప్త సాధన తంత్రం	63-00
18.	గంధర్వ తంత్రమ్	63-00
19.	సౌందర్యలహరి (మంత్రయంత్రరత్నావళి)	63-00
20.	యంత్ర మంత్ర తంత్ర	63-00
21.	పాశుపత తంత్రం	99-00
22.	పంచదశ మహాఖడ్గ తంత్రం	99-00
23.	రుద్రాష్టాధ్యాయః	99-00
24.	మంత్రసిద్ధి	120-00
25.	పరశురామతంత్రమ్	108-00
26.	శ్రీలలితావిలోమ పంచదశీ	108-00
27.	శ్రీ గురు తంత్రం	108-00
28.	గాయత్రీ తంత్రమ్	108-00
29.	మహాశక్తి మంత్ర తంత్ర రహస్యాలు	150-00
30.	శ్రీ దుర్గ తంత్రమ్	200-00
31.	మహామృత్యుంజయఅమృతపాశుపతమ్	200-00
32.	సర్ప (నాగ)తంత్రం	250-00
33.	హవన తంత్రం	250-00
34.	షోడశనిత్యతంత్రం	250-00
35.	శాక్తేయతంత్రం	250-00
36.	రుద్రయామళతంత్రం	250-00
37.	లక్ష్మీప్రత్యంగిరా తంత్రమ్	250-00
38.	హిరణ్యశూలినీ తంత్రమ్	250-00

39.	మాయాప్రత్యంగిరా తంత్రమ్	250-00
40.	శ్రీ విశ్వరూప ప్రత్యంగిరా తంత్రమ్	250-00
41.	స్వర్ణాకర్షణభైరవతంత్రం	250-00
42.	కాశీవిశాలాక్షి తంత్రం	250-00
43.	శాంతితంత్రమ్	250-00
44.	యంత్రసిద్ధి	360-00
45.	శ్రీ లక్ష్మీతంత్రమ్	360-00
46.	మంత్రమహోదధి (స్త్రీదేవతాఃకల్పమ్)	360-00
47.	మంత్రమహోదధి (పురుషదేవతాఃకల్పమ్)	360-00
48.	మంత్రశాస్త్రం (గ్రంథము)	360-00
49.	ప్రత్యంగిరాకృత్యాతంత్రం	360-00
50.	కామధేనువు తంత్రం	360-00
51.	శూలినీదుర్గాతంత్రం	360-00
52.	శ్రీవిద్య రహస్యం	290-00
53.	కులార్ణవ తంత్రమ్	150-00
54.	ఆచార్య సిద్ధ నాగార్జునతంత్రం (ఒరిజనల్)	390-00
55.	సిద్ధమూలిక రహస్యం (మంత్ర,యంత్రసహితం)	63-00

7. గ్రంథాలు - ఆరాధనలు

1.	భగవద్గీత శ్లోక తాత్పర్య సహితం	54-00
2.	భగవద్గీత (వచనం)	99-00
3.	భగవద్గీత శ్లోకతాత్పర్యం-కేసుబైండింగ్	72-00
2.	గణేశ ఆరాధన 1	99-00
3.	గణేశోపాసన 2	99-00
4.	నవగ్రహవైభవం	99-00
5.	నవగ్రహ రెమెడీస్	99-00
6.	నవగ్రహ వేదం	99-00
7.	శనిగ్రహారాధన	99-00
8.	ఆదిత్యారాధన	99-00
9.	సుబ్రహ్మణ్యారాధన	99-00
10.	శ్రీ శివ ఆరాధన	99-00
11.	లక్ష్మీ ఆరాధన	99-00
12.	హనుమదారాధన	99-00
13.	లలితారాధన	99-00
14.	శ్రీ చక్రారాధన	99-00
15.	గాయత్రీ ఆరాధన	99-00

16.	వీరభద్రారాధన	99-00
17.	కుజగ్రహారాధన	99-00
18.	భైరవారాధన	99-00
19.	దైవారాధన	99-00
20.	గీతారాధన (భగవద్గీత శ్లోకతాత్పర్యసహిత)	99-00
21.	శ్రీవేంకటేశ్వరాధన	99-00
22.	హయగ్రీవారాధన	99-00
23.	లక్ష్మీనరసింహారాధన	99-00
24.	శ్రీ బాలాత్రిపురసుందరీ స్తోత్ర కదంబం	99-00
25.	దేవీ లీలామృతం	99-00
26.	పురాణపండ సుందరకాండ వచనం	99-00
27.	పురాణపండ రామాయణం	99-00
28.	పురాణపండ భారతం	99-00
29.	పురాణపండ భాగవతం	99-00
30.	(సూరి) వాల్మీకి రామాయణం	99-00
31.	కాలసర్ప యోగం	99-00
32.	నిత్య జీవితములో రుద్రాక్షలు	99-00
33.	నిత్య జీవితములో నవరత్నాలు	99-00
34.	వేదసూక్తములు	99-00
35.	వేమన పద్యసారామృతం	99-00
36.	పండగలు పర్వదినాలు	99-00
37.	సూక్తిరత్నాలు	99-00
38.	హనుమచ్చరిత్ర	99-00
39.	నవగ్రహ దర్శనమ్	99-00
40.	నిత్యజీవితంలో నవగ్రహాలు	99-00
41.	సాలగ్రామములు	99-00
42.	గురుశుక్ర ప్రభావము చంద్రకళానాడీ	99-00
43.	శనిగ్రహరెమిడీస్	99-00
44.	జాతకసుధాసారము-జాతకమోక్షప్రదాయిని	99-00
45.	వివాహజ్యోతిషమంజరి-మ్యారేజ్‌మ్యాచింగ్‌గైడ్ (సాయిగణపతిరెడ్డి)	99-00
46.	మీపుట్టినతేదీనిబట్టి మీజీవితరహస్యాలు (న్యూమరాలజీ లైఫ్‌గైడ్) ,,	99-00
47.	మీఅదృష్టానికి (పేరు) నేమ్‌కరక్షన్ ,,	99-00
48.	న్యూమరాలజీ రెమిడీస్	99-00
49.	మూకపంచశతీ	99-00
50.	శ్రీరామకర్ణామృతం	99-00

51.	రహస్యకుక్కుటశాస్త్రం	300-00
52.	ఉపాసన విధానం	99-00
53.	పంచమవేదం మహాభారతం	99-00
54.	దేవుళ్ళు డాట్ కామ్	99-00
55.	గణపతిభాష్యం	99-00
56.	యజుర్వేద ఉపనయనవివాహప్రయోగమంజరి	99-00
57.	నవయోగులు	99-00
58.	ఆంధ్రప్రదేశ్‌లోనిదర్శించవలసిన ప్రముఖదర్గాలు	99-00
59.	సకలదేవతాఅష్టోత్తరాలు(పెద్దది)-(180అష్టోత్తరశతనామావళులతో)	99-00
60.	సకలదేవతా అష్టోత్తరశతనామావళులు (కేస్‌బైండింగ్)	216-00
61.	సకలదేవతా సహస్రనామములు	99-00
62.	ఆధ్యాత్మిక సూక్తి నిధి	99-00
63.	బ్రాహ్మణులు గోత్రాలు,ప్రవరలు	99-00
64.	సర్వదేవతాస్వరూపుడు శ్రీ వేంకటేశ్వరుడు	99-00
65.	శ్రీ లక్ష్మీసన్నిధి	99-00
66.	శ్రీలక్ష్మీగణపతి హోమకల్పం	99-00
67.	మార్షల్‌ఆర్ట్స్ (కరాటే,కుంగ్‌ఫూనేర్చుకోండి)	99-00
68.	మ్యాజిక్‌గైడ్	99-00
69.	చదరంగం	99-00
70.	పంచముఖ హనుమత్ వైభవం	63-00
71.	గరుడపురాణం	40-00
72.	మాఘపురాణం	36-00
73.	శివపురాణం	36-00
74.	వైశాఖపురాణం	36-00
75.	కార్తీక పురాణం	36-00
76.	కార్తీక పురాణం (చిన్నది)	25-00
77.	సర్వకార్యసిద్ధికి రామాయణపారాయణ	63-00
78.	పెద్దబాలశిక్ష	50-00
79.	గాయత్రీ మహిమ	36-00
80.	వృక్షదేవతలు	63-00
81.	యాజుష స్మార్త సంస్కార చంద్రిక	200-00
82.	సనాతనవైదిక బ్రాహ్మణస్మార్తాగమకల్పమ్	150-00
83.	చతుర్వేదములు	120-00
84.	నవగ్రహారాధన	120-00
85.	తాళపత్ర సమాహార గోపురం	120-00
86.	మనుధర్మ శాస్త్రం (వచనంలో...) (కేస్‌బైండు)	250-00

87.	మానవధర్మములు		120-00
88.	వేదమంత్ర సంహిత		120-00
89.	సహస్రలింగార్చన		120-00
90.	శ్రీ శివగీత		120-00
91.	ద్వాదశఉపనిషత్తులు		120-00
92.	పురాణపండవారి సౌందర్యలహరి	(కేస్‌బైండ్)	250-00
	(శ్లోకతాత్పర్యసహిత విపులవ్యాఖ్యతో)	సాదా	120-00
93.	బృహత్ శివ స్తోత్ర రత్నాకరము		200-00
94.	బృహత్ దేవీ స్తోత్రరత్నాకరము		200-00
95.	బృహత్ విష్ణు స్తోత్రరత్నాకరము		200-00
96.	కేదారనాథ్ బదరీనాథ్ యాత్రాగైడు		63-00
97.	దక్షిణావృత శంఖములు		63-00
98.	108 దివ్యదేశాల విష్ణుక్షేత్రదర్శిని		36-00
99.	ధర్మసింధువు(కేస్‌బైండింగ్)		270-00
100.	భారతీయ శైవక్షేత్రయాత్రాదర్శిని		99-00
101.	చిలుకూరి బాలాజీచరిత్ర		36-00
102.	భగవత్‌స్తుతి		63-00
103.	సూర్యోపాసన		36-00
104.	కాశీఖండం		250-00
105.	దేవీభాగవతం		360-00
106.	శ్రీ ఆంజనేయం		216-00
107.	ధర్మసందేహాలు		216-00
108.	ఆధ్యాత్మిక దైవిక వస్తువులు		250-00
109.	రామాయణం		600-00
110.	పోతన భాగవతం		900-00
111.	శివమంత్రములు		63-00

8. వైద్య గ్రంథాలు

1.	ఆహారం ఆరోగ్యం	36-00
2.	మూలికావైద్య చిట్కాలు	36-00
3.	ఆయుర్వేద వైద్య చిట్కాలు	30-00
4.	గృహవైద్య రహస్యాలు	36-00
5.	గృహవైద్యసారం	36-00
6.	హోమియోవైద్యం (ద్వాదశలవణచికిత్స)	63-00
7.	ప్రకృతివైద్యం	36-00
8.	ఆహారం-వైద్యం	99-00

9.	సంపూర్ణ ఆయుర్వేద-చిట్కా వైద్యం	99-00
10.	ఆయుర్వేదమ్	36-00
11.	ఆయుర్వేద మూలికావైద్యదీపిక	99-00
12.	దుంపకూరలు, ఆకుకూరలు, కాయగూరలు (వాడకం - ఉపయోగాలు)	99-00
13.	ఏకమూలికావైద్యం	99-00
14.	అష్టాంగ హృదయం (4భాగాలు)	1200-00
15.	రహస్యసిద్ధయోగవైద్యసారమ్	99-00
16.	ప్రాథమిక హోమియోవైద్యం	99-00
17.	ఒబెసిటి	99-00
18.	హెల్త్‌గైడ్	99-00
19.	ఆయుర్వేదం-జీవనవేదం	99-00
20.	ఫుడ్‌థెరపి	63-00
21.	న్యాచురల్‌థెరపి	99-00
22.	సంపూర్ణఆరోగ్యానికి 20ని॥	63-00
23.	కీళ్ళనొప్పులు మీ సమస్యలైతే...	99-00
24.	యోగామంత్ర	63-00
25.	యోగా మండే టు సండే	63-00
26.	హెర్బల్ మెడిసిన్-హెల్త్‌టుడే	99-00
27.	హెల్త్‌ఫైల్	108-00
28.	వస్తుగుణపాఠం	250-00
29.	రసాయన వాజీకరణ తంత్రం	150-00
30.	వస్తుగుణ మకరందం	400-00
31.	నాటువైద్యం -(కేస్‌బైండ్)	360-00
32.	నాటువైద్యం (చిన్నది)	99-00
33.	ప్రాణాయామము-యోగ	63-00

9. అయ్యప్ప - భవానీ రకాలు

1.	శ్రీ అయ్యప్ప లీలామృతం	30-00
2.	శ్రీ అయ్యప్ప భజనపాటలు	63-00
3.	శ్రీ అయ్యప్ప పూజాకల్పం	20-00
4.	శ్రీ అయ్యప్ప భక్తి గీతాలు	20-00
5.	హారతిగైకొనుమా	40-00
6.	శ్రీ అయ్యప్ప దీక్ష F	10-00
7.	శ్రీ అయ్యప్ప భజనమాల F	10-00
8.	శ్రీ అయ్యప్ప నిత్యపూజ P	10-00

9.	శ్రీ అయ్యప్ప నిత్యనియమావళి P	10-00
10.	భవానీదీక్ష (శ్రీ భవానీ లీలామృతం)	36-00
11.	దేవీలీలామృతం	99-00
12.	శ్రీ దేవీ పూజాకల్పం	20-00
13.	దేవీ భక్తిగీతాలు	20-00
14.	భవానీదీక్ష P	10-00
15.	దేవీ భక్తిమాల F	10-00
16.	శ్రీ అయ్యప్ప భజనావళి	120-00
17.	అయ్యప్పపూజావిధి (జేసుదాసుసాంగ్స్‌తో)	24-00

10. భజనలు - కీర్తనలు

1.	అన్నమయ్య కీర్తనలు	20-00
2.	శ్రీరామదాసు కీర్తనలు	20-00
3.	సర్వదేవతా మంగళహారతులు	20-00
4.	వసుంధర మంగళ హారతులు	25-00
5.	సౌభాగ్య దేవతా మంగళహారతులు	36-00
6.	సర్వదేవతా భజనలు	36-00
7.	చిట్టి పొట్టి పాటలు	10-00
8.	జాతీయ గీతాలు	10-00
9.	దేశభక్తి గీతాలు	36-00
10.	పండుగలు-పుణ్యక్షేత్రాలు భక్తిగీతాలు	36-00
11.	గొబ్బిళ్ళపాటలు,లాలిపాటలు,కోలాటపాటలు	36-00
12.	అన్నమయ్య సంకీర్తనలు	99-00
13.	పెళ్ళిపాటలు-స్త్రీలపాటలు	36-00
14.	భక్తానంద భజనకీర్తనలు(ఓల్డ్‌సినీస్టైల్)	36-00
15.	సర్వదేవతాభక్తిమణిమాల	36-00
16.	బతుకమ్మ ఉయ్యాల పాటలు	36-00
17.	అన్నమయ్య సంకీర్తనానిధి(1000కీర్తనలు)	270-00

11. హిట్స్ సాంగ్స్

1.	ఘంటసాల భక్తిగీతాలు-భగవద్గీత	36-00
2.	ఎస్.పి.బాలు భక్తిగీతాలు	36-00
3.	ఘంటసాల సుమధురగీతాలు	99-00
4.	పి. సుశీల సుమధురగీతాలు	99-00

5.	ఎస్.పి. బాలు సుమధురగీతాలు	99-00
6.	ఎస్.జానకి సుమధురగీతాలు	99-00
7.	వేటూరి సుందరరామమూర్తిహిట్స్	99-00
8.	సర్వదేవతా సినీభక్తిగీతాలు	99-00

12. స్త్రీలకు ఉపయుక్త పుస్తకములు

1.	శ్రీకాంతామణి వంటలు (వెజ్)	63-00
2.	శ్రీకాంతామణి వంటలు (నాన్‌వెజ్)	63-00
3.	శాకాహార వంటలు	30-00
4.	మాంసాహారవంటలు	30-00
5.	చిట్టిచిట్కాలు	30-00
6.	అందానికి చిట్కాలు	30-00
7.	పిల్లల పేర్లు (పెద్దది)	30-00
8.	పిల్లల పేర్లు (చిన్నది)	10-00
9.	లేటెస్ట్ ఎంబ్రాయిడరీ శారీబోర్డర్స్	36-00
10.	లేటెస్ట్ ఎంబ్రాయిడరీ డిజైన్స్	36-00
11.	చిన్నారులకు చిరుతిళ్ళు	30-00
12.	పసందైన ఫాస్ట్‌ఫుడ్ వంటలు	30-00
13.	పలావ్‌లు, ఫ్రైడ్ రైస్‌లు, వెరైటీరైస్‌లు	30-00
14.	వేపుళ్ళు-ఇగుర్లు	30-00
15.	బ్రేక్‌ఫాస్ట్ వంటలు	30-00
16.	పండుగలలో చేసుకొనే పిండివంటలు	30-00
17.	మైక్రోవేవెన్ వంటలు	99-00
18.	సర్వదేవతాభక్తిమాల	36-00
19.	పిల్లలపేర్లు (బాబు)	36-00
20.	పిల్లలపేర్లు (పాప)	36-00
21.	మోడ్రన్ మెహంది (గోరింటాకు డిజైన్స్)	36-00
22.	మోడ్రన్ పిల్లలపేర్లు	99-00
23.	నోరూరించే నాన్‌వెజ్‌వంటలు	99-00
24.	మోడ్రన్ టైలరింగ్ (లేడీస్ & జంట్స్)	99-00

వివిధ రకాలు

ఎందరోమహానుభావులు	270-00
యోగాసనాలు	36-00
సూర్యనమస్కారములు	36-00
పొడుపు కథలు (చిన్నవి)	10-00

హిందీ-తెలుగు-స్వబోధిని	20-00
ఇంగ్లీషు-తెలుగు-స్వబోధిని	20-00
జనరల్ నాలెడ్జ్	20-00
నూరు ఎక్కాలు	10-00
1-100 టేబుల్ బుక్	10-00
1-100 టేబుల్‌బుక్ (క్రౌన్‌సైజు)	4-50
శ్రీరామకోటి	27-00
శ్రీశివకోటి	27-00
మేజిక్	30-00
అంకెలతో గారడీ	30-00
హృదయస్పందన (కవితలు)	30-00
వాత్స్యయన కామసూత్రాలు	36-00
ఎ.పి.టూరిస్ట్ గైడు	36-00
ఇంద్రజాల రహస్యాలు	30-00
మహేంద్రజాల రహస్యాలు	30-00
శరీరభాష (బాడీ లాంగ్వేజ్)	99-00
క్రియాయోగం	36-00
ఆనందంగా జీవిద్దాం	99-00
హరిశ్చంద్ర నాటకం	50-00
వాత్సాయనకామసూత్రాలు	99-00
పంచసాయకం	99-00
రతిరహస్యాలు	99-00
అనంగరంగం (కంభంపాటి స్వయంప్రకాష్)	99-00
శృంగారకేళి (కంభంపాటి స్వయంప్రకాష్)	99-00
గాయత్రీవిజ్ఞాన్	99-00
చింతామణి (నాటకం)	50-00
బాలనాగమ్మ	50-00
కాళహస్తి స్త్రీల వ్రతకథలు	36-00
కాళహస్తి రామాంజనేయ యుద్ధం(బదిరెడ్డి)	50-00
కాళహస్తి గోవింద నామాల భగవద్గీత	36-00
కాళహస్తి గృహవాస్తు చింతామణి	99-00
కాళహస్తి గృహవాస్తు మర్మాలు (బైండు)	63-00
రామరాయవాస్తుశాస్త్రం(ముద్రగడరామారావు)	90-00
ఎం.ఎస్.ఆర్.హనుమాన్‌చాలీసా	10-00
ఎం.ఎస్.ఆర్.సుందరకాండ	80-00
బ్రహ్మంగారిజీవితచరిత్ర (జవంగుల)	125-00
శ్రీ ఆదిశంకరాచార్య దివ్యచరితామృతం	40-00

కాశీరామేశ్వర మజిలీ కథలు	63-00
శ్రీలలితాసహస్రనామము(భాస్కరభాష్యం)	600-00
ప్రకృతిసిద్ధాంతములు-వేదవిజ్ఞానము-ఫలితజాతక సూత్రములు	595-00
ముదుండి విశ్వనాథరాజుగారి గ్రంథములు	
విశ్వకర్మ ప్రకాశము	80-00
ప్రాచీనవాస్తుశాస్త్రాలు-ఆధునికవాస్తుపరిశీలన ,,	250-00
నారద సంహిత ,,	150-00
వాస్తురాజవల్లభము-మూలానువాదము ,,	60-00
మయమతము - వచనము ,,	80-00
బృహత్సంహిత - వచనము ,,	160-00
వాస్తువిజ్ఞానజ్యోతి	......
పురోహిత దర్శని (గోరసవీరభద్రాచార్య)	....
విశ్వకర్మవాస్తువిద్యారహస్యములు ,,	....
వాస్తు విజ్ఞాన చంద్రిక ,,	....
మహాదశా పారిజాతం ,,	....
వాస్తు నారాయణీయం ,,	120-00
యోగావళీఖండం ,,	120-00
ముహూర్తసింధువు	150-00
సర్వార్థచంద్రిక (4భాగాలు)	1208-00
మీరే న్యూమరాలజిస్ట్ (దావూద్)	370-00
నిర్ణయసింధు (2భాగాలు)	590-00
సాయి... ,,	45-00
శ్రీ దుర్గానందలహరి ,,	200-00
ఆరతిసాయిబాబా ,,	11-00
ప్రతిష్ఠకల్పః(సాగి నరసింహమూర్తి)	500-00
తాజుద్దీన్‌బాబా సచ్చరిత్ర	100-00

సుమారు 100 సం॥రాలునాటి ప్రాచీన ప్రతులు తిరిగి
ఈ క్రింది గ్రంథములు ప్రచురించబడినవి.

శ్రీరామ మంత్రానుష్ఠానము	300-00
శ్రీరామనవరాత్రోత్సవకల్పః	300-00
సీతారామ కథా సుధ అయోధ్యకాండ	200-00
సీతారామ కథా సుధ బాలకాండ	150-00
అరణ్యకాండ	100-00
శ్రాద్ధము ఎందుకు పెట్టాలి ? షోడశ సంస్కారములు	200-00
స్మార్త కాపర్ది కారికలు	200-00
నపుంసక సంజీవనము, వైద్య శిరోమణి	200-00
విషవైద్య చింతామణి	200-00

హేమాద్రి సూరిణా ప్రాయశ్చిత్తాధ్యాయః	300-00
సర్వమూలికా గుణరత్నాకరం	300-00
ఆపస్థంబీయ ధర్మసూత్రాలు	300-00
సర్వశాంతి దర్పణం - అపర ప్రయోగ దర్పణం	200-00
గణకరంజని	200-00
సంతాన దీపిక	200-00
తిథినిర్ణయ కాణ్డః	250-00
ముహూర్త దర్పణం	200-00
జ్యోతిష శాస్త్ర రత్నము (శ్రీపతిజాతక పద్ధతి)	250-00
లఘుతాచకము	200-00
శ్రీ వైఖనస పైతృమేదిక ప్రయోగః	300-00
స్మృతి రత్నాకరము (ధర్మశాస్త్రం)	400-00
జాతకామృతతసారం	300-00
జాతక బోధిని	300-00
సంగీత విద్యాదర్పణం	300-00
సంగీత సర్వార్థసారసంగ్రహం	300-00
ముహూర్త మార్తాండం(టీకతాత్పర్యం)	450-00
జాతకరహస్యం	200-00
రాజమార్తాండం	200-00
ఆయుర్దాయదీపిక	200-00
వైద్యామృతం	200-00
అనుపానమంజరీ	200-00
నవగ్రహశాంతి విధానం-ఉదకశాంతి విధిః	200-00
చికిత్సరత్నము	200-00
స్వరచింతామణి	200-00
ద్వాదశలోహ భస్మవిధానం	200-00
దైవజ్ఞయశో విభూషణం	200-00
అనుపాన రత్నకరము	200-00
కాలామృతము	250-00
దైవజ్ఞకర్ణామృతము	300-00
రసేంద్ర చింతామణి	300-00
రసరత్న సముచ్ఛయం	300-00
వస్తుగుణరత్నాకరము	300-00
హోరానుభవదర్పణము	360-00
విశ్వకర్మ ప్రకాశిక వాస్తుశాస్త్రము	250-00
స్త్రీజన కల్పవల్లి	450-00
సంగీత సర్వార్థ సంగ్రహం	300-00
సంగీత సుధాసంగ్రహము	250-00
అర్క ప్రకాశము	200-00
సంగీత మార్తాండము	200-00
సంగీత ప్రథమబోధిని	200-00

వైద్యకల్పతరువు	200-00
రసప్రదీపిక	250-00
గణకానందము	250-00
శ్రీ లలితాసహస్రనామావళిః-వివరణాత్మక భావంతో	200-00
నవచండీ వేదోక్త శ్రీ దేవీ పూజాకల్పం	200-00
శ్రీ గాయత్రీ అనుష్ఠాన తత్త్వప్రకాశిక	360-00
సంగీతమార్తాండము	250-00
సారావళి	360-00
భేషజకల్పము	200-00
గురుశిష్య ఆయుర్వేద వైద్యచింతామణి	360-00
జాతకమణి	200-00
సర్వశకున ప్రకాశిక	200-00
యాజుష ప్రయోగ చంద్రిక	250-00
శిక్షావల్లీ-ఆనందవల్లీ-భృగువల్లీ	300-00
వసంతరాజ శకునము	250-00
తొట్టి వైద్యం	450-00
జ్యోతిష సిద్ధాంత సంగ్రహము (పంచాంగ గణితం)	300-00
సహస్ర యోగప్రకాశిక	300-00
శ్రీవిద్యారహస్యం	290-00
మహర్షుల చరిత్ర 1,3 300+300	
వేంకట సోమయాజీయం అను ధర్మశాస్త్రకాండము	250-00
శ్రీఆంజనేయం	216-00
రాశితుల్యవత్సర ఫలితం	200-00
నాడి జ్యోతిష విశ్లేషణ	400-00
రహస్యకుక్కుటశస్త్రం	300-00
స్త్రీ ధర్మరత్న బాండాగారము	200-00
శైవోత్సవరత్నాకరం	300-00
యాజుషప్రయోగ చిన్తామణి	300-00
సుస్వర ఋగ్వేద ప్రయోగదర్శిని	300-00
ఆయుర్వేద వైద్య సంగ్రహం	300-00
వశిష్ఠ సంహిత	360-00
హోమియోపతి గృహవైద్యం	200-00
వ్రతచూడామణి	300-00
వైశ్యధర్మప్రకాశిక	300-00
ఆలయ నిత్యార్చన పద్ధతి	200-00
స్మృతిముక్తాఫలం	300-00
ఆపస్థంబయల్లాజీయమ్	300-00
జ్యోతిషశాస్త్రసంగ్రహము	200-00
కర్మవిపాకాఖ్యయం	360-00
ముహుర్త రత్నావళి	250-00
సుదివిలోచనం	300-00
ఉత్తర కాలామృతం	200-00
సర్వవిషయ సర్వస్వసంగ్రహం	200-00